

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA FOLYÓIRATA

Felelős kiadó:
SZABÓ PÉTER rektor

Szerkesztőbizottság:
SZABÓ PÉTER, a szerkesztőbizottság elnöke

AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs), BALOGH MIHÁLY (Kunszentmiklós),
CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár), ERDÉLYI MARGIT (Komarno),
HORVÁTH MÁRTON (Budapest), NÉMETH ANDRÁS (Budapest), KOVÁTS-NÉMETH MÁRIA (Győr),
PUKÁNSZKY BÉLA (Szeged), SZABOLCS ÉVA (Budapest)

Nemzetközi tanácsadók:
HARALD EICHELBERGER (Wien, Ausztria)
LEONCIO VEGA GIL (Salamanca, Spanyolország)
YASSINE ZOUARI (Rouen, Franciaország)

Szakmai támogatók:
MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottság
MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság
Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:
TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:
BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő

TARLÓS ILDIKÓ szerkesztőségi titkár
B. HORVÁTH ELVIRA

Szerkesztőség:
Kodolányi János Főiskola
8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.
06/30/600-9186
tolgyesijdr@gmail.com

HU ISSN 1785-5519

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK	5
<i>ÉLES CSABA</i>	
AZ ÚJKORI EGYETEM SZEREPKERESÉSE	5
<i>LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT</i>	
DIE ENTSTEHUNGSGESCHICHTE DER ERSTEN WALDSCHULE AUF DEM GEBIET UNGARNS DER ÖSTERREICH-UNGARISCHEN MONARCHIE UND IHRE PÄDAGOGISCHE KONZEPTION HINSICHTLICH DER ALTERNATIVITÄT.....	13
<i>KOVÁCS LÁSZLÓ</i>	
A CISZTERCEK OKTATÓ-NEVELŐ MUNKÁJA EGERBEN AZ 1848/1849-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARCOT KÖVETŐ ÉVTIZEDIG	21
<i>HALABUK JÓZSEF</i>	
PEDAGÓGIAI „NÉVJEGYÜNK”	38
<i>BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT</i>	
A FELSŐOKTATÁS TÖRTÉNETE A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMBAN	50
<i>MOLNÁR BÉLA</i>	
A SZAKPÁRON FOLYÓ TANÍTÓKÉPZÉS: EGY INNOVÁCIÓ VÉGNAPJAI	56
<i>MÉSZÁROS ILONA</i>	
MAGYARORSZÁG ELSŐ NYOLCOSZTÁLYOS NÉPISKOLÁJÁNAK KIALAKULÁSA DIÓSGYŐR-VASGYÁRBAN	62
<i>SZABÓ BÉLA – SERES JÁNOS</i>	
AZ ISKOLAI TESTNEVELÉS-TANÍTÁS KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A NEOABSZOLUTIZMUS ÉS A DUALIZMUS KORI MAGYARORSZÁGON EGER FIÚ KÖZÉPISKOLÁIBAN	70
<i>SZÉLES-KOVÁCS GYULA – KRISTONNÉ BAKOS MAGDOLNA</i>	
TORNATANÍTÓ – TESTNEVELŐ TANÁR.....	79
<i>FARKAS GÁBOR</i>	
A MÓRI M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLA TÖRTÉNETE (1894-1921) – I. RÉSZ.....	85
KÖZLEMÉNYEK	93
<i>NÉMETH ANDRÁS-NÉ FARKAS GABRIELLA</i>	
KÖZSÉGI PEDAGÓGUSOK VÉGZETTSÉGÜK TÜKRÉBEN.....	93
<i>SURÁNYI ISTVÁN</i>	
A MÁRIA-KONGREGÁCIÓK TÖRTÉNETE SZÉKESFEHÉRVÁR KÖZÉPISKOLÁIBAN (1878-1948)	100
<i>HEGEDÜS RAJMUND</i>	
EGY SZENT TAMÁS-HEGYI TANÍTÓ KÉZIRATOS ÖNÉLETRAJZA.....	116

MEGEMLÉKEZÉSEK.....	126
PUKÁNSZKY BÉLA PROFESSZOR KÖSZÖNTÉSE	126
<i>(PETHŐ VILLÓ)</i>	
130 ÉVE SZÜLETETT LÖLLBACH EMMA, ÉS 100 ÉVES AZ ÁLTALA ALAPÍTOTT ÚJ ISKOLA	129
<i>(ÁMENT ERZSÉBET)</i>	
EMLÉKEZÉS DOMOKOS LÁSZLÓNÉ LÖLLBACH EMMÁRA.....	131
<i>(TRENCSÉNYI LÁSZLÓ)</i>	
EMLÉKEZÉS DOMOKOS LÁSZLÓNÉ LÖLLBACH EMMÁRA ÉS NAGY LÁSZLÓRA – SÍREMLÉKÜK ELŐTT	136
<i>(BÁBOSIK ISTVÁN)</i>	
SCHERER GYULA POLGÁRISKOLAI IGAZGATÓ	134
<i>(VARGA JÓZSEF)</i>	
KÖNYVISMERTETÉSEK	143
<i>(DUDOK FANNI, PALLAGI MÁRIA, VARGA JÓZSEF, SÓS TAMÁS, TÖLGYESI JÓZSEF, SÁGI NORBERTA, SZABÓ TAMÁS, CS. BÁNYAI GYÖRGY)</i>	

A *-gal jelölt szerzők tanulmányai, közleményei a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola és a főiskola fürstenfeldi Oktatási Központja által 2006-ban és 2007-ben szervezett I. és II. Nemzetközi Neveléstörténeti Konferencián hangzottak el. E szerzők adatait az akkori helyzetüknek megfelelően közöljük.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ÁMENT ERZSÉBET szakosztályi elnök, Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest; BÁBOSIK ISTVÁN professor emeritus, Budapest; *BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT tanár, Ph.D-hallgató, Veszprém; CS. BÁNYAI GYÖRGY tanár, Székesfehérvár; DUDOK FANNI egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet, Szeged; *ÉLES CSABA egyetemi docens, tanszékvezető, Debrecen; FARKAS GÁBOR történész, levéltár-igazgató, Székesfehérvár; *HALABUK JÓZSEF főiskolai docens, Budapest; HEGEDŰS RAJMUND, Esztergom; *KOVÁCS LÁSZLÓ főiskolai adjunktus, Vác; *KRISTONNÉ BAKOS MAGDOLNA főiskolai docens, Eger; *LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT Ph.D-hallgató, Szombathely; *MÉSZÁROS ILONA főiskolai docens, Eger; *MOLNÁR BÉLA főiskolai adjunktus, Szombathely; *NÉMETH ANDRÁS NÉ FARKAS GABRIELLA tanár, igazgató-helyettes, Nyirád; PALLAGI MÁRIA történész, Kecskemét; PETHŐ VILLÓ tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar, Szeged; SÁGI NORBERTA főiskolai docens, Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar, Kecskemét, *SERES JÁNOS főiskolai docens, Eger; SÓS TAMÁS tanár, szak- és felnőttoktatási szakértő, Eger; SURÁNYI ISTVÁN tanár, neveléstörténész, Székesfehérvár; *SZABÓ BÉLA egyetemi tanár, Eger; SZABÓ TAMÁS jogász, Ph.D-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Doktori Iskola, Pécs, *SZÉLES-KOVÁCS GYULA főiskolai docens, Eger; TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Székesfehérvár; TRENCSÉNYI LÁSZLÓ egyetemi tanár, ügyvezető elnök, Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest; *VARGA JÓZSEF gyakorló iskolai igazgató, Győr.

Címlapkép:

Emlékezés Domokos Lászlóné Löllbach Emmára (fotómix)

A borítót és a kötetet tervezte:

Bessenyei János

Nyomdai kivitelezés:

Apolló Nyomda

TANULMÁNYOK

AZ ÚJKORI EGYETEM SZEREPKERESÉSE A PROBLÉMA ANGLIÁBAN – A PÉLDA ANGLIÁBÓL (VÁZLAT A 17. SZÁZAD ELEJÉTŐL 1870-IG)

ÉLES CSABA

Az egyetem, mint az európai filozófia egyik problémája, a társadalom intézményeinek világából a 17. században jelenik meg. Közelebbről abban a korban, amikor egyfelől lezajlottak a korai polgári forradalmak, megszülettek az első független és polgárosult nemzetállamok; másfelől megerősödtek az abszolút monarchiák, jórészt ugyancsak a polgári osztályokra támaszkodva. Ugyanakkor ez az a század, amikortól kezdve először az államok, majd az egyetemek teoretikus képviselői is – kölcsönösen és visszatérően – megfogalmazták (intézményi értelemben) önmagukkal és egymással szembeni követeléseiket és/vagy kéréseiket, elvárásait és/vagy igényeiket.

* * *

A középkori eredetű angol egyetem korszerűtlenségét keresve sem kritizálhatta volna kompetensebb személyiség, mint Sir Francis Bacon. Az 1620-ban megjelent, okkal nagyhírű *Novum Organum* szerzőjének filozófiai vezérelvei közismerten az empiria és az indukció. Bacon nem mellékesen éppen 1618 és 1621 között, I. Jakab uralkodásának idején, lordkancellár is. Mivel e művének alaptézise (III.) szerint „tudás és hatalom egy és ugyanaz” (*The Knowledge is power*), az egyetemek pedig már a 12-13. századtól kezdve a tudás továbbadásának intézményei, így egyáltalán nem meglepő, hogy megkülönböztetés nélkül Bacon bíráló szemének célkeresztjébe kerülnek (XC.). Ráadásul Bacon összeveti az új, a forradalmi jellegű igazságok keresését a tudományos, az egyetemi, illetve a politikai, az államélet terén. Amennyire óvatos Bacon az utóbbi, olyannyira radikális az előbbi vonatkozásában.

„A tanult emberek székhelyéül szolgáló és a műveltség gyarapítására alapított iskolák, akadémiák, kollégiumok és egyéb intézmények erkölcsi és elvei is mind a tudományok haladását hátráltatják. A leckék és gyakorlatok összeállításra olyan, hogy lehetőleg senkinek se juthasson eszébe a megszokott anyagtól eltérő tárgyon törni a fejét. De ha valaki mégis csökönyösen ragaszkodnék hozzá, hogy szabadon használja értelmét, erre csak egymaga szánhatná rá magát:

*társaitól semmi segítséget nem remélhetne. Ha még ezt is elviselné, azt kelle-
ne tapasztalnia, hogy szorgalma és bátorsága jelentős mértékben gátolni fog-
ja előrehaladását. Az ilyen helyeken ugyanis a tanulmányok alig egy-két szer-
ző írásainak börtöncelláiban sorvadoznak, s ha valaki ezektől eltérő véleményyt
nyilvánítana, rögtön rásütik, hogy összeférhetetlen lázadó. Pedig igen nagy a
különbség a közügyek és a tudományok között, mert a forradalom és az igaz-
ságok veszedelme nem azonos természetű. Mert a politikai viszonyok változá-
sa elé a nagy zűrzavar miatt még akkor is gyanakvással tekintenek, ha jobbat
remélhetnek, mivel az állam alapja a tekintély, egyetértés, bírnév és vélemény,
nem pedig a bizonyítás. A mesterségek és tudományok terén viszont az a jó, ha
– akár az ércolvasztókban –, szinte minden új meg új munkától zúg-zeng és a
haladást szolgáló igyekezettől izzik. A józan ész ezt is kívánná, de a valóságban
nem így van: a tanítás mai megszervezése és irányítása már csak féke a tudo-
mány haladásának.”¹*

Ezen a ponton legyen szabad a szerzőnek egy olyan kitérőt tennie, amely ko-
rántsem a tárgyat, hanem a szemlélődő nézőpontját érinti. Milyenek voltak Oxford
(1167) és Cambridge (1209) egyetemei magyar szemmel? Az útinapló szerzője Pál-
czi Horváth János, az időpont 1628 – tehát mindössze nyolc évvel vagyunk az előbb
idézett *Novum Organum Scientiarum* megjelenése után.

*„Ennek a két egyetemnek összesen körülbelül 36 kollégiuma (testülete) van,
melyeknél ragyogóbb épületeket eddig nem láttunk. A legtöbb kollégiumi épület
kockakövekből igen kitűnő módon épült, és mindegyiket ólomlemezrel fedték be.
Egyesek annyira kiemelkednek a többiek közül, mint valami fellegvár (bazánk
bárcsak egyetlenegyét is birtokolna ezekből a kollégiumokból!). Minden említett
kollégiumnak van egy válogatott könyvekkel gazdagon ellátott könyvtára. Az ox-
fordi és cambridge-i kollégiumokban a király és az ország költségén körülbelül
8000 diák neveltetik, hogy ők majd továbbvigyék az egyházi és politikai élet ve-
zetésének terheit. Innen, mint egy trójai lóból, minden évben a közbivatalokba
bocsáttatik a tudós férfiak egy jelentős testülete.”²*

Ilyen gyors és hatékony fogantatja lett volna Angliában a lordkancellár tudós köny-
ve idézett fragmentumának? Aligha erről van szó, hiszen Bacont már 1621-ben min-
den tisztségéből fölmentették. Oxford és Cambridge „akadémiáit” viszont így is ok-
kal csodálhatta egy olyan nemzet fia, amelynek akkor már hosszú ideje nem létezett
semmiféle egyeteme. Nem így az eposzköltészet és értekező próza nemzetközi rangú
képviselője, John Milton 1644-ben. Véleménye az, hogy az angol egyetemek műkö-
dése idegen az élettől, a társadalmi valóságtól.

Indoklása szerint azért, mert oktatási-nevelési gyakorlatuk nem épít az érzékszer-
vi tapasztalatokra, emelkedett és vonzó élmények helyett elutasítást, sőt utálatot szül
a diákokban; akiknek személyiségét – a kiteljesítés helyett – épphogy eltorzítja, s
így összességében nem készíti föl őket a rájuk váró feladatokra és kötelességekre. A
problémák oka az, hogy „a grammatika zátonyai” után „járatlan újonc növendéke-

iknek már első alkalommal a logika és metafizika legintellektuálisabb absztrakcióit próbálják megmagyarázni.” Egyáltalában: az angol egyetemek „még nem gyógyultak ki a barbár korok skolasztikus durvaságaiból”.³

A középkori egyetem teljes egészében a katolikus egyházé (ahol a leghíresebb tanárok többsége a két nagy kolduló rend, az egymással szembenálló ferencesek és domonkosok valamelyikének a tagja). Ezt a viszonylagos egységet a 16-18. században – egyre erőteljesebben – a megosztottság váltotta föl: egyfelől a jezsuiták és a protestáns felekezetek (evangélikusok és reformátusok), másfelől az egyház és a világi állam között. E második típusú ellentét első és egyben talán leghíresebb teoretikusa Thomas Hobbes 1651-ben megjelent fő művében.

Európa egyetemei – skolasztikus örökségük vagy inkább ballasztjaik ellenére –, alapvetően hasznos intézmények ugyan, de „minden alkalmat szeretnék megragadni arra, hogy kijavítandó hibáikat felemlítsem”.⁴ A legalapvetőbb kérdés azonban Hobbes szerint az, hogy milyen úton jár az egyetem? Helyes úton jár az egyetem akkor, ha a világi állam, és helytelen úton abban az esetben, ha az egyházi állam érdekeit szolgálja. Hobbes mindenekelőtt abból indult ki és azt tartotta szem előtt, hogy „a nép oktatása teljesen az egyetemi ifjúság helyes tanításán múlik”.⁵

Amíg a 17. században az egyházak túlzott befolyásától volt szükséges óvni az egyetemet, addig a forradalmi Franciaországban már az államhatalom túlsúlyától, különösen 1792. szeptember 22-e, az Első Köztársaság kikiáltása után, amikor a hatalom (1794. július 27-ig) egyre inkább a Jakobinus Klub politikai pártjának és vezetőinek (Robespierre, Marat, Saint-Just és mások) kezébe került. A jakobinusok regnálása rövid ideig tartott ugyan, de annál radikálisabban realizálódott és végiggyűrűzött az élet minden területén. Amikor Condorcet kidolgozta a közoktatás – és benne az egyetem helyének – tervzetét, azt főként Robespierre, és még inkább Marat ellenezte. („A Nép barátja” haláláig sértődötten viszonyult a tudósokhoz.)

„Az akadémia és az egyetem elleni támadások azok érdekét szolgálják, akik uralkodni akarnak az emberek véleménye felett, hogy magukon az embereken uralkodhassanak, s meg akarják semmisíteni azokat a független társulásokat, melyek céljuk útjában állnak. A tudós társaságok nem lehetnek a közbatalom eszközei, nem a hatalom befolyásának növelését szolgálják, hanem a hatalom ellenőrzésének fontos intézményei, melyek minden polgárból az állambatalom cenzorát képezik.”⁶

Térjünk vissza Nagy-Britanniához, ahhoz az államhoz, amely a 18. század közepétől – mindenekelőtt az első ipari forradalom, a Napóleon fölött aratott győzelem (1815) és az 1832. évi parlamenti reform eredményeként már a 19. század első felében a világ legerősebb gazdasági (ipari, kereskedelmi és gyarmattartó) hatalmává emelkedett. *„Az angol gazdagság kibat az iskolai és az egyetemi nevelésre is, s lehetővé teszi a legjobb szerzők rendszeres olvasását és egy-egy témakör alapos áttanulmányozását, hogy az illető valóban meggyőződhessek a tények állásáról”* – állapította meg 1848-ban az amerikai R. W. Emerson.⁷

Az 1689-es „dicsőséges forradalom” után fokozatosan megteremtődtek, az ún. viktoriánus korszakban pedig már teljesen kialakultak azok az egyetemi viszonyok, amelyeket F. Bacon, Milton és Hobbes a maga korában, tehát már a 17. század első felében igényelt hazájának. Emerson jellemzése úgy hangzik, hogy azt az *Új Atlantisz* (1627) című utópiájában Bacon is leírhatta volna.

„Az angolok – logikusan – ugyanúgy képezik a tudósokat, mint mondjuk a mérnököket. Oxford klasszika-filológusokat gyárt ugyanúgy, mint ahogy a wiltoni üzemek szőnyeget szőnek, vagy ahogy Sheffield acélt hengerel. Tudják, hogyan lehet jól felhasználni egy gyakornokot, akárcsak a ló hasznáival is tisztában vannak, s mindkettőből a lehető legnagyobb teljesítményt kényszerítik ki.”⁸ (Oxford a 20. századra – ellentétben Cambridge-dzsel –, ipari várossá is fejlődött!)

Ezekben az évtizedekben Oxford egyeteme nagykorúvá vált. A középkor után – immár másodszor –, az újkorban is fénykorát éli. *„Oxford önmagában is egy kis arisztokrácia – eléggé nagy létszámú s méltóságteljes abhoz, hogy a királyság más intézményeivel egy sorban emlegessék: ahol a dicsőség és a diploma századok óta a tudásért jár olyannyira, hogy ez megszerezte minden művelt nép egyhangú elismerését.”⁹*

Minden művelt nép között a magyarokét is Wesselényi Miklós báró képviselőtében. Széchenyi István gróf útitársa 1822. május 13-án az alábbi mondatokat jegyezte föl a naplójában. *„A tanulók s tanítók régi öltözetei igen jól illenek az egészhez. Az ifjúság szép, erős, egészséges. Nem az a német akadémiai bursikos (legénykedő, pajzán – É. Cs.) szabadság erőltetett mutatása, hanem egy valóságos szabadság nemes érzése külsejüket érdemessé, s maguktartását férfiasá teszi. ... Nem rész szerint hibás s haszontalan teóriákkal előlve, hanem a praktis életre praktice készülnek.”¹⁰*

Időrendben ezután következik az oroszországi neveléstudomány legjelentősebb, európai formátumú klasszikusa, nevezetesen Konsztantyin Dmitrijevics Usinszkij, aki 1857-ben publikálta *A nemzeti jelleg a köznevelésben* című tanulmányát. Ebben nemzetközi kitekintést nyújt a pedagógia terén (is) élenjáró országokról: Német- és Franciaország, Anglia és az „Észak-Amerikai Államok”. Usinszkij az angliai köznevelési helyzetkép egészébe ágyazva tér rá – többször is – a két leghíresebb, klasszikus kollégiumi komplexumra.

„Oxford és Cambridge nagy tekintélyű kollégiumai még a középkori skolasztika palástját viselik; ám ez az öltözék csupán külsőség, mert alatta tősgyökeres angol eszme búzódik meg. Az angolok megtalálták a módját, hogy a skolasztikus formák megtartásával hogyan fejlesszék ki történelmi felfogásukat az ifjú nemzedékekben, s hogyan oltják be a jellemeikbe azt a szilárdságot és gyakorlati érzéket, mely az angolszász faj megkülönböztető vonása.”¹¹

Az angol egyetemek (és egyéb iskolák) történelmi és társadalmi, katonai és közéleti szerepének jellemzéseként Usinszkij később egyetértően idézi George Canning (1770-1827) brit államférfi szavait. *„Ha történelmünk szinte megszakítatlan so-*

rát állítja eléink azoknak az embereknek, akik legsúlyosabb pillanataiban támaszai voltak hazánknak, akik szavakban és tettekben egyaránt erősek; ha mi a kormányzás egyetlenegy területén sem szenvedünk hiányt olyan emberekben, akik megtalálják a helyes utat és célhoz érnek, akkor mi ezt elsősorban public schooljaink és egyetemeink rendszerének köszönhetjük.”¹²

Bár a kelet-angliai Cambridge és a belső-angliai Oxford kocsiúton száz kilométeren belül található Londontól vagy Birminghamtól, még ma is (főképp az előbbi) inkább kisvárosnak számít. Ebben a minőségében viszont nem felel meg Comenius pedagógiai „utópiájának”, az 1656-ban megjelent *Pampaedia* településföldrajzi elvárásának. Az egyetem (vagy akadémia) ugyanis „*azért legyen nagyvárosban, mivel a jelölteknek ki kell lépniük az élet világosságába, s fel kell készülniük a gyakorlatra: tehát olyan gyakorlatra, amelynek csak ott van igazi jelentősége, ahol sok ember él együtt, hogy az orvosi, jogi, teológiai tanulmányok folytatónak minden alkalmuk meglegyen a gyakorlásra*”.¹³ Nem sokkal alább Comenius ugyanakkor hozzáteszi, hogy a kollégiumi lakhelyeknek „távol kell lenniük a világ zajától, távol a tömegtől”.¹⁴

* * *

Amikor az angol ipari forradalom műszaki találmányokkal és újításokkal bizonyíthatóan fölgyorsul, amikor a Nagy Francia Forradalom radikalizálódik, majd lezárulásával előkészíti a társadalmi talajt az Első Császárságnak, amikor függetlenségi háborúk zajlanak és vetítik előre árnyékaikat Európától az egész amerikai kontinensig, akkor bontakozik ki a német nemzet öntudatra ébredése is szellemi síkon: az irodalomban, a filozófiában, az egyetemi életben.

Kant és Fichte, Schelling és Hegel, Goethe és Schiller, Hölderlin és más irodalmárok, felvilágosult filozófusok és különféle érdeklődésű tudósok fémjelzik ezt az egyszerre klasszikus és romantikus folyamatot. E fejlődés kezdeti fázisában fejtette ki nézeteit Herder is különösen megkapó pátozzsal és mélyenszántóan a *Levelek a humanitás előmozdítására* (1792-1797) című munkájában. Herder ebben a művében kitért az egyetemek hivatására is.

„Az egyetemek a tudomány bástyái és világítótornyai; kifürkészik, mi megy végbe messze és másutt, előmozdítják a haladást, és világítanak a többieknek. Az egyetemek a tudomány gyűjtőhelyei és egyesítői; a tudományok összehasonlításából, harcából és megbékéléséből új eredmények születnek. Végül, az egyetemek hivatása, hogy a tudományok végső menedékei és oltalmazói legyenek, ha már sehol sincs a tudományok számára menedék. ... Ez elsősorban a német egyetemekre vonatkozik; a német intézmények közül szinte csak az egyetemet övezi a külföld jogos tisztelete.”¹⁵

Éppen és kizárólag a tudományosság az, amiért Usinszkij is hatvan évvel később

tiszteli – ugyanakkor mint pedagógus kritikusan szemléli! – a még nem egységes Németország intézményi életének említett büszkeségeit.

„Az egyetem a szó német értelmében közös vezetés által összefogott több kar együttése. Fő célja: a tudomány valamennyi ágának továbbfejlesztése, és előszóval tartott előadások keretében a legkiemelkedőbb tudományos eredmények továbbadása. A német egyetemek közvetítő szerepet játszanak a tudomány és a társadalom között, amennyiben lehetővé teszik a tudósoknak, hogy nyilvános előadásokon ismertessék kutató munkásságuk eredményeit. Nevelő célzatuk egyáltalán nincs, sőt még az ifjúság képzése sem alkotja fő céljukat; hiszen amikor a képzés a tudomány érdekeivel ütközik össze, az előbbi mindig visszavonulásra kényszerül. Ily módon a német egyetemi tanszékek többnyire nem annyira az egyetemi képzés, mint inkább a tudomány szervei, s e téren sok tanszék igen nagy jelentőségre tett szert.”¹⁶

Ha az egyetem herderi metaforái a „bástya” és a „világítótorony”, hol lehetne erre az intellektuális erődítményre és szellemi fároszra nagyobb szükség, mint éppen a születő szabadság államaiban? Így gondolta ezt Simón Bolívar is, amikor Peruban 1824. május 10-én kiadta a trujillói egyetem alapításáról szóló rendeletét. A „meghatalmazott diktátori” dekrétum kitér a tanárok „kellőképpen” való megfizetésére éppúgy, mint a rendszeres tanterv összeállítására, amelynek egyaránt összhangban kell állnia „az üdvös elvekkel és a korszerű felfedezésekkel”.¹⁷

Elvi jelentősége okán azonban a leglényegesebb a pátens első bekezdése. A *„Tartományi székhelyeken Egyetemnek kell lennie, mert ez az egyik leghathatóbb eszköz a közművelődés előmozdítására, márpedig nagyrészt a közművelődéstől függ a társadalmi jogok fenntartása és biztosítása”*.¹⁸

* * *

(Továbbtekintés) Az egyetemnek mint intézménynek általánosságban és egybefoglalóan vizsgált helyzetképe (szerepkeresése, illetve a vele szemben támasztott igények) után a hangsúly a professzorokra tevődik át. Azokra a főszereplőkre, akiknek egyaránt kell(ene) tanárként és tudósként is tevékenykedniük. A tudós jó író: maradandó értéket alkotó szerzőt, a tanár jó előadót: a katedrán hatásosan és hatékonyan szereplő, jó tantermi szónokot jelent. Az egyetemfilozófia korábban megidézett klasszikusainak köre itt kisebb részben ismét szerepel (Comenius, Herder, Emerson), nagyobbrészt új szerzőkkel bővül: Fichtével, Goethével, Humboldttal, Schopenhauerrel. A filozófiai-teoretikus megközelítés harmadik részében az egyetemi szereplők másik elengedhetetlen csoportja, a diákok kerülnek előtérbe. A hallgatókról lehet értekezni kritikusan és empatikusan, szatirikusan és jóakaróan, humorosan és komolyan, alul- és felülnézetből (pl.: John Earle, Herder, Fichte, Humboldt, Darwin).

A harmadik nagy korszak (ha a 12-16. századot vesszük elsőnek), 1870-től tart a

20. század második harmadának végéig, vagy bizonyos megszorítással napjainkig. A különösen 1870 után kibontakozó nagy világpolitikai és világgazdasági változásokkal összefüggésben az államok és az egyetemek viszonya is bonyolultabbá és ellentmondásosabbá vált, főként azokban az országokban és korokban, ahol és amikor az állam vagy a totális hatalomgyakorlás útját választotta, vagy a központi költségvetés krónikus nehézségeivel, hiányaival kellett számolnia. Ugyanakkor az egyetemeknek egyszerre létszükséglete eszméjét és hagyományait őriznie és szembesülnie a modern civilizáció technikai újításaival és egyre nyomasztóbb piaci igényeivel. A korszak legfontosabb egyetemfilozófiai dokumentumai egyrészt Spanyolországban, másrészt Németországban születtek meg. Salamancában Miguel de Unamuno (*A spanyol felsőoktatás helyzete*, 1899), Madridban José Ortega y Gasset (*Az egyetem küldetése*, 1930); Freiburgban Martin Heidegger (*A német egyetem önhangsúlyozása*, 1933), Bázelen Karl Jaspers (*Filozófiai önéletrajz*, 1953 és *Az egyetem eszméje*, 1961) fordított figyelmet az egyetem összetett problémájára.

A spanyol és német egzisztencialista filozófusokhoz tanulságosan hozzákapcsolhatóak a kortárs magyar szerzők, tudós miniszterek, egyetemi rektorok és neveléstudósok: Trefort Ágoston, Eötvös Loránd, Kornis Gyula, Weszely Ödön és Karácsony Sándor. A professzor problémájára elsősorban Nietzsche, Unamuno, Max Weber és Jaspers tért ki, akinek gondjait, szenvedéseit, csalódásait és szorongásait Anton Csehov, Hermann Hesse, Romain Rolland és Roger Martin du Gard ábrázolta szuggesztíven és részvétteljesen. A diákok helyzete iránti érzékenység mutatható föl Unamuno, Jaspers, Eötvös Loránd és Klebelsberg Kuno írásaiban.

JEGYZETEK

- ¹ Bacon, Francis: *Novum Organum*. Lazi, Szeged, 2001. 112-113.
- ² Pálóczi Horváth János: *Levél Bethlen Istvánhoz fia, Bethlen Péter peregrinációjáról*. In: Utazások a régi Európában. Peregrinációs levelek, útleírások és útinaplók (1580-1709). Válogatta: Binder Pál. Kriterion, Bukarest, 1976. 88. (Téka)
- ³ Milton, John: *A nevelésről*. In: Milton, az angol forradalom tükré. Válogatás prózai írásaiból. Összeállította: Szenczi Miklós. Gondolat, Budapest., 1975. 64-65. (Európai Antológia)
- ⁴ Hobbes, Thomas: *Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma*. Magyar Helikon, Budapest, 1970. 14.
- ⁵ Uo., 290.
- ⁶ Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas de: *Közoktatási tervzet*. Idézi: Ludassy Mária: A francia felvilágosodás filozófiai végrendelete – In: Az emberi szellem fejlődésének vázlatos története. Gondolat, Budapest., 1986. 20. (Politikai Gondolkodók)
- ⁷ Emerson, Ralph Waldo: *Az egyetemek*. In: Esszék. Kriterion, Bukarest, 1978. 199. (Téka)
- ⁸ Uo., 192-193.
- ⁹ Uo., 194.
- ¹⁰ Széchenyi István – Wesselényi Miklós: *Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei*. Válogatta és szerkesztette: Maller Sándor. Helikon, Budapest, 1986. 180.

- 11 Usinszkij, Konsztantyin Dmitrijevic: *A nemzeti jelleg a köznevelésben*. In: A nevelés kérdései. Tankönyvkiadó, Bp., 1957. 60. o. (Neveléstörténeti Könyvtár)
- 12 Uo., 64.
- 13 Comenius, Johannes Amos: *Pampaedia*. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1992. 100. (Bibliotheca Comeniana, IV. kötet)
- 14 Vö.: Uo., 101.
- 15 Herder, Johann Gottfried: *Levelek a humanitás előmozdítására*. In: Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások. Válogatta: Rathmann János. Gondolat, Bp. 1978. 513-514. és 514. ok. (Gondolkodók)
- 16 Lásd: 11. jegyzet, 66.
- 17 Bolívar, Simón: - - *írásai*. Európa, Budapest, 1976. 204-205.
- 18 Uo., 203.

DIE ENTSTEHUNGSGESCHICHTE DER ERSTEN WALDSCHULE AUF DEM GEBIET UNGARNS DER ÖSTERREICH-UNGARISCHEN MONARCHIE UND IHRE PÄDAGOGISCHE KONZEPTION HINSICHTLICH DER ALTERNATIVITÄT

LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT

DIE VORGESCHICHTE DER ENTSTEHUNG DER WALDSCHULEN AUF DEM GEBIET UNGARNS WÄHREND DER ZEIT DER ÖSTERREICH-UNGARISCHEN MONARCHIE

Im Zusammenhang mit der reformpädagogischen New-School-Bewegung in England und mit den Landerziehungsheimen in Deutschland sind auch in Ungarn während der Zeit der Österreich-Ungarischen Monarchie die ersten Waldschulen entstanden.

Eine direkte Wirkung auf die Waldschulen in Ungarn übten die deutschen Landerziehungsheime aus. Charakteristisch für diese Schulen war, dass

- sie weit von der Stadt in der Natur liegen,
- eine vielfältige Erziehungsfunktion haben,
- die natürliche Erziehung bevorzugen und
- Internate sind. (*Németh*, 1998)

Diese Charakterzüge können wir auch bei den Waldschulen identifizieren. Diese Eigenschaften und Erziehungsziele vor Auge behaltend wurden dann auch in Ungarn sog. Freiluftschulen und Waldschulen gegründet. Der Unterschied liegt darin, dass die Landerziehungsheime Elite-Schulen für die Kinder reicher Familien waren, mit den Waldschulen wollte man demgegenüber die weiten Schichten der armen Kinder vor Krankheiten schützen und ihre gesunde Entwicklung sichern. (*Németh*, 1998)

DIE WALDSCHULE IN SZOMBATHELY: DIE ERSTE WALDSCHULE IN UNGARN

Das Vorbild für die Waldschule in Szombathely war die Waldschule in Charlottenburg in Deutschland. (*Gál*, 2005, 228) In Deutschland wurde 1904 in Charlottenburg die erste Schule für körperlich schwache Kinder gegründet. Das

Ziel mit dieser Schule war „den kranken, schwachen Kindern zu ermöglichen, wieder stark und gesund zu werden und wieder in eine normale Schule gehen zu können“. (Juba, 1908)

Die Waldschule in Szombathely wurde auf die Initiative des vor Tuberkulose Schützenden Vereins des Komitats Vas errichtet. Zur Entstehungsgeschichte der Schule gehört auch die Tatsache, dass die Tuberkulose in Ungarn ein gravierendes Problem war, da die meisten Menschen am Anfang des 20-sten Jahrhunderts in Ungarn an dieser Krankheit gestorben sind. Aufgrund dessen ist ein Aufruf in der Zeitung Vasvármegye am 6-ten Juni 1902 (die Zeitung des Komitats) erschienen, einen Verein mit der folgenden Zielsetzung zu gründen: „Die Verbreitung dieser schrecklichen Krankheit mit zweckmäßigen Vorsichtsmaßnahmen zu heilen, und später ein Volkssanatorium für das Komitat Vas zu errichten.“ (Gál zitiert aus der Zeitung Vasvármegye) Der vor Tuberkulose schützende Verein des Komitates Vas wurde dann am 1-ten Dezember 1902 gegründet.

Die Aufgabe des Vereins war „die gesunden und der Tuberkulose anfälligen Kinder der unterstützten Familien in ständige Pflege zu nehmen und für sie ein Kinderheim zu gründen, wo sie nicht nur vor der Infektion geschützt werden, sondern gleichzeitig eine regelmäßige körperliche und geistige Erziehung bekommen werden“. (Gerlits, 1929)

Bis zur Verwirklichung des vorher genannten Ziels hat der Verein eine Lungenambulanz am 15-ten November 1906 errichtet, und die Waldschule in Szombathely am 7-ten Juli 1908 gegründet. Am 24-ten Juni 1910 wurde auch die Organisationssatzung und Geschäftsordnung der Waldschule von dem Verein angenommen und mit der Leitung der Schule wurde Ferenc Somogyi, Grundschullehrer der Gemeinde beauftragt. (Gerlits, 1929) Die Aufgabe des Vereins war die Tätigkeit der beiden Institute – mit Hilfe der Zivilorganisationen auch finanziell – zu unterstützen.

BEGRIFF DER WALDSCHULE UND IHR GRÜNDUNGSZIEL

Für die Waldschulen sind folgende Merkmale typisch:

- Sie sind die bekannteste Form der Freiluftschulen.
- Sie sind Institutionen mit sozialhygienischen Aufgaben.
- Ihre Aufgabe war in erster Linie die Gesundheit der durch Tuberkulose gefährdeten Kinder zu schützen und ihre Widerstandsfähigkeit gegenüber Krankheiten zu kräftigen.
- Es gab auch Unterricht, aber die Hauptfunktion der Schule war nicht das.
- Eine wichtige Rolle spielten die Gartenarbeit und die Handarbeit, die Beschäftigungen für die Nachmittage waren. (Gál, 2005)

Das Ziel der Gründung der Waldschule in Szombathely stellt das Zitat aus der Organisationssatzung der Schule dar: „die der Tuberkulose anfälligen, schwachen,

blutarmen, schulpflichtigen Kinder in der frischen und sonnigen Luft des Waldes mit kraftvoller Ernährung abzubärten, ihr Organismus zu kräftigen, ihre Widerstandsfähigkeit zu erhöhen, ihnen zur Sauberkeit und frischen Luft Lust zu machen, ihnen die Abwehr vor Tuberkulose beibringen und durch den Unterricht ihre geistige und moralische Bildung zu fördern; weiterhin für sie die elementarschulische Bildung zu sichern". (Zitat aus der Organisationsatzung und Geschäftsordnung der Waldschule) Um dieses Ziel zu verwirklichen hat dann der Verein in der Waldschule ein Internat für 20, aus durch Tuberkulose gefährdeten Familien stammende Kinder errichtet.

DER RICHTIGE ORT UND DAS GEBÄUDE DER WALDSCHULE

Die Waldschule hatte die Aufgabe die kranken und schwachen Kinder zu heilen, deshalb hat man eine helle Lichtung im Wald gesucht, wo es viel Sonnenschein gibt und nicht staubig ist. Ein wichtiger Aspekt war, dass die Schule nicht weit von der Stadt entfernt liegt und leicht erreichbar ist. In der Nähe soll es auch einen Brunnen mit viel Wasser geben.

Das Gebäude war anfangs nur ein kleines Forsthaus mit einer offenen Veranda und einer Küche. Am Anfang waren die Kinder nur tagsüber in der Waldschule und sie funktionierte eher als Kinderheim/Ferienheim und nicht als Schule. Das Gebäude wurde dann 1909 ausgebaut: es wurden 2 Schlafräume getrennt für Jungen und Mädchen, Badezimmer, Waschküche und Speisekammer gebaut, damit die Kinder in der Waldschule auch übernachten können (aber nur in den Frühlings- und Sommermonaten). Es wurde auch noch eine offene Veranda gebaut, wo die Kinder dann den Unterricht und die Liegekur hatten.

Der Ausbau des Gebäudes ist 1910 stehen geblieben und erst nach 1926 wurden die Bauarbeiten weitergeführt. Seitdem hat die Waldschule als Grundschule in einem traditionelleren Sinne funktioniert. (Gál, 2005)

DAS PERSONAL IN DER WALDSCHULE

Das Personal in der Waldschule hatte die Aufgabe die Kinder zu pflegen und zu unterrichten, bzw. die entsprechende sanitäre Versorgung und Beschäftigung der Kinder zu sichern. Zum Funktionieren benötigtes Personal und seine Aufgaben wurden in der Organisationssatzung und Geschäftsordnung aufgeführt.

Die Führung der Schule betreffend wurden die wirtschaftlichen Angelegenheiten, bzw. die Angelegenheiten des Internates getrennt von der geistigen Erziehung der Kinder behandelt. In der Organisationssatzung wird festgelegt, dass der Leiter der geistigen Angelegenheiten der Schule ein Grundschullehrer ist, der von der Schulbehörde der Gemeinde gewählt wird. Die Verwalterin der finanziellen

Angelegenheiten, bzw. die Leiterin des Internates ist eine Kindergärtnerin, die von dem Verein angestellt wird.

Für die Gesundheit der Kinder in der Waldschule war natürlich der Arzt verantwortlich. (*Gerlits*, 1929)

In der Waldschule haben auch eine Köchin und Dienerschaft als Aushilfen gearbeitet, aber was sie genau zu tun hatten, wurde in der Organisationsatzung nicht geregelt. (*Gál*, 2005)

DIE REGELUNG DER AUFGABEN DES PERSONALS

In der Organisationsatzung wurden nur die Aufgaben der beiden Leiter und des Arztes geregelt.

DIE REGELUNG DER AUFGABEN DES LEHRERS

Insgesamt 12 Regeln haben aus der Organisationsatzung die Arbeit des Lehrers betroffen, die die Belohnung, die Arbeitszeit und die Aufgaben klären. Hier werden nur die pädagogische Konzeption und die Alternativität betreffenden Regeln erörtert:

- Seine Aufgabe war um halb sieben die Kinder von dem Treffpunkt in der Stadt in die Waldschule und sie am Abend wieder in die Stadt zu begleiten. Er musste den ganzen Tag mit den Kindern verbringen und sie „*nach dem speziellen Lehrplan zu unterrichten und zu beschäftigen*“. Wenn das Wetter sehr schlecht war, hat er die Kinder in der Schule in der Stadt unterrichtet, während die Kindergärtnerin die Kinder in der Waldschule unterrichtet hat, die im Internat gewohnt haben. (Organisationsatzung, § 27.)
- Auch die rigorose Einhaltung der Tagesordnung und des Stundenplans war für ihn vorgeschrieben. Er musste darauf Acht geben, dass das Ziel der Waldschule, also die Erziehung zu einer gesunden Lebensführung, zur Ordnung, Sauberkeit und Hygiene verwirklicht wird. (Organisationsatzung, § 28.)
- Der Lehrer musste über jeden Schüler ein Beobachtungstagebuch führen und über die Ergebnisse des Schuljahres dem Verein einen Bericht erstellen.
- Die Paragraphen 29 und 30 müssen hinsichtlich der alternativen Züge des pädagogischen Programms der Waldschule hervorgehoben werden. Im Paragraph 29 wurde der Lehrer darauf aufmerksam gemacht, dass er die Kinder ihrer geistigen Leistungsfähigkeit entsprechend unterrichten muss, also das ist ein Beweis für die nach Fähigkeiten differenzierten Unterrichtsorganisation. Im Falle der die Geschicklichkeit der Kinder befördernden Handarbeiten musste er „*das Alter, die körperliche Kraft, das Talent, das Interesse aber auch die Lust des Kindes*“ beachten. Ein großes Wert wurde darauf gelegt, dass die Kinder alle Tätigkeiten auf einer spielerischen Art durchführen sollen und

wenn es möglich ist, alles (Unterricht, Handarbeit, Freizeitbeschäftigungen) in der frischen Luft machen sollen. (Organisationsatzung, § 29.)

- Am Anfang des 20-ten Jahrhunderts war die Bestrafung der Kinder in den Schulen üblich. Im Paragraf 30 wird darauf hingewiesen, dass der Lehrer die Strafe in der Erziehung der Kinder vermeiden muss. Als Mittel der Erziehung wurde eher *„das gute Beispiel des Schulleiters, das ständige, aber ungezwungene Zusammensein mit den Kindern, und die während der gemeinsamen Arbeit und des Unterrichtes auftauchenden Möglichkeiten ausnutzend von dem Lehrer gegebener Unterricht, Rat, Verweis, Ermahnung und Ermutigung...“*. (Organisationsatzung, § 30.)

DIE REGELUNG DER AUFGABEN DER KINDERGÄRTNERIN

Insgesamt 16 Paragrafen haben die Arbeit der Kindergärtnerin geregelt. Ihre Aufgabe hat in erster Linie die Versorgung des Internates und der Kinder, wie die Versorgung mit Lebensmitteln, sauberer Unterwäsche, Bettwäsche usw. betroffen. Sie war auch für die Dienerschaft verantwortlich. Die Aufgaben der Kindergärtnerin, die sich direkt auf den Unterricht und die Erziehung der Kinder bezogen haben, waren folgende:

- Ihre Aufgabe war für die Sauberkeit und Ordnung im Esssaal, in der Küche und in den Schlafräumen des Internates zu sorgen. (Organisationsatzung, § 42.)
- Im Internat war sie die Aufseherin der Mädchen, aber in der Nacht hat sie auf alle Schüler aufgepasst. (Organisationsatzung, § 50.)
- Wie es schon bei den Aufgaben des Lehrers erwähnt wurde, hat sie die Kinder in der Waldschule unterrichtet, wenn der Lehrer wegen des schlechten Wetters mit den Kindern aus der Stadt nicht in die Waldschule kommen konnte. Ansonsten war sie für die Beschäftigungen der Mädchen verantwortlich, die Handgeschicklichkeit befördern sollten. Sie ließ also die Mädchen verschiedene Handarbeiten und Hausarbeiten machen. (Organisationsatzung, § 49.)
- Nur allein die Arbeit der Kindergärtnerin wurde in der Organisationsatzung auch in den Schulferien, also in den Winter- und Herbstmonaten geregelt. Bei ihren Aufgaben ist es sehr wichtig, dass sie in dieser Zeit auch zu den Familien der Kinder Kontakt halten musste. Sie musste die Familien zur gesunden Lebensführung erziehen, sie über die Hygiene aufklären. Sie musste über die während der Besuche gesammelten Erfahrungen ein Protokoll führen und es dem Sekretär des Vereins übergeben, um die nötigen Maßnahmen treffen zu können. (Organisationsatzung, § 53.)

DIE REGELUNG DER AUFGABEN DES ARZTES

Auf die Arbeit des Arztes beziehen nur 3 Paragraphen in der Organisationsatzung:

- Der Arzt der Waldschule musste die in der Waldschule angekommenen Kinder gründlich untersuchen und feststellen, dass sie an keiner Infektionskrankheit leiden. Seine Aufgabe war noch die regelmäßige Untersuchung der Kinder. Er musste noch die Lebensmittel und die Speisen, bzw. das Internat und die Lebensführung einmal im Monat kontrollieren, und darüber einen Bericht dem Verein erstellen.
- Außerdem musste er die Angestellten der Schule kostenlos behandeln. (Organisationsatzung, § 54.)
- In den Paragraphen 55 und 56 wurden die Aufgaben des Chefarztes der Lungenambulanz geklärt, der bei der Auswahl der Kinder und bei der Aufklärung der Eltern mitgearbeitet hat und am Ende des Schuljahres den Verein über die hygienischen Ergebnissen berichtet hat. (Organisationsatzung, § 55-56.)

DIE SCHÜLER DER WALDSCHULE

Die Kinder, die in die Waldschule aufgenommen wurden, mussten strenge Aufnahmebedingungen erfüllen. Dies bezüglich waren die Vorschriften des Paragraph 4 der Organisationsatzung maßgebend. Die Direktoren der Schulen haben die Schüler empfohlen und der Arzt der Waldschule hat dann die geeigneten Schüler ausgewählt.

- In die Waldschule wurden in erster Linie Kinder aus armen Verhältnissen aufgenommen, und sie mussten das auch beweisen können. Wenn es diesbezüglich Zweifel gab, musste das Frauenkomitee die finanzielle Lage der Familie klären.
- Das Kind musste in schulpflichtigem Alter sein, und der Arzt des Vereins, bzw. der Arzt der Lungenambulanz musste den Gesundheitszustand des Kindes untersuchen. Die Bedingungen waren folgende: Die Kinder durften aufgenommen werden, die
 - allgemein schwachen körperlichen Zustand hatten,
 - Krankheiten anfällig waren,
 - in der Anfangsphase der Tuberkulose waren,
 - blutarm waren,
 - zu den Verwandten auf dem Lande nicht fahren konnten,
 - nicht an Infektionskrankheiten litten,
 - keine schwere organische Krankheit, bzw. keine Epilepsie hatten.

Die Schüler der Waldschule haben dann entweder im Internat der Waldschule

gewohnt (ca. 20 Schüler), oder sie sind jeden Tag mit der Führung des Lehrers von der Stadt in die Waldschule gegangen (ca. 20 Schüler). (Gál, 2005)

DER ALLGEMEINE LEHRPLAN DER WALDSCHULE

Der allgemeine Lehrplan der Waldschule wurde in dem II. Kapitel, Paragraph 2 der Organisationsatzung dargestellt. Die wichtigsten Regelungen sind folgende:

- In der Waldschule gab es nur Vormittags Unterricht, an den Nachmittagen wurden nur wöchentlich 5 Stunden wie Zeichnen, Schönes Schreiben, Singen, Turnen und die Handgeschicklichkeit der Kinder fördernde Übungen gehalten.
- Es gab keine Hausaufgabe, weil die Schüler die schriftlichen Arbeiten während der einzelnen Stunden als selbstständige Beschäftigung verfertigen konnten.
- Das Schuljahr dauerte vom 15-ten Mai bis zum 15-ten Oktober.
- In der Waldschule gab es keine erste Klasse, und sie bestand aus ungeteilten 5 Klassen.
- Am Montag und am Donnerstag hatten die Schüler 3 Stunden, an den anderen Tagen 2. Eine Unterrichtsstunde dauerte 20-25 Minuten und zwischen den Stunden gab es eine 5-10 minütige Pause.
- Der Ort des Unterrichtes war in der frischen Luft oder im offenen Saal. Nur bei sehr schlechtem Wetter durften die Stunden im Unterrichtszimmer gehalten werden und nur das Schreiben durften die Kinder wegen den schlechten Lichtverhältnissen dort üben.
- Was das Erziehungsziel der Waldschule betrifft, *„war die körperliche Erziehung und Training der Ausgangs- und Endpunkt des Unterrichtes und der Lehrer musste in der Darstellung des Lehrstoffes dieses spezielle Ziel beachten. Der Hauptakzent lag auf der Entwicklung des Verstandes, deshalb mussten nur die nötigsten Lebrbücher und Lehrmittel besorgt werden. (...) Das spezielle Erziehungsziel der Institution musste jederzeit mit dem Unterricht in einer organischen Verbindung stehen“*.
- Die Stundenzahl zusammen mit dem Religionsunterricht betrug 20 Stunden pro Woche, die mit dem Lehrplan des Ministeriums völlig übereinstimmt hat. In diesen Stunden musste dann der Lehrstoff, der mit der Verordnung des Ministeriums (Nummer 2002/905) im Einklang gestanden hat, bearbeitet werden. (Organisationsatzung, § 2.)
- Im Paragraph 34 befindet sich auch ein Hinweis darauf, dass es am Ende des Schuljahres, *„am Ende August eine Abschlussprüfung in der Waldschule stattfand und die Schüler am 1-ten September ein rechtsgültiges Zeugnis bekommen haben“*. (Organisationsatzung, § 34.)
- Was die Unterrichtsfächer betrifft, kann man die derzeit herkömmlichen Schulfächer identifizieren: Die Schüler hatten Religion und Moralkunde, Sprech- und Verstehensübung, Ungarisches Lesen und Schreiben, Arithmetik

und Geometrie, Ungarische Sprache und Richtungslehre, Erdkunde, Geschichte und Verfassung. Die Fächer wie Naturkunde, Chemie, Wirtschaftslehre und Gesundheitslehre wurden in den Lesestunden erörtert. Zeichnen, Schönes Schreiben, Singen, Turnen und die Förderung der Handgeschicklichkeit gab es in den Nachmittagsstunden. (Gál, 2005)

Bezüglich der Alternativität kann es festgestellt werden, dass es keine alternativen Züge hinsichtlich der Stundenzahl und des Lehrstoffes gegeben hat. Die Alternativität, die in den anderen Bereichen der Organisierung und Gestaltung des Unterrichtes beobachtet werden kann, hatte den Zweck, die Gesundheit der Kinder zu schonen und sie zu einer gesunden Lebensführung zu erziehen. In den Übrigen war das Ziel der Waldschule die gesund gewordenen Kinder in die normale Schule zu reintegrieren.

DIE GESCHICHTE DER WALDSCHULE VOM I. WELTKRIEG BIS ZU UNSEREN TAGEN

In den Vorigen wurde die Entstehungsgeschichte der Waldschule und ihre Geschichte, bzw. ihr Lehrplan in dem Zeitraum zwischen 1908 und dem I. Weltkrieg erörtert. In den Folgenden wird die Geschichte der Waldschule nach dem I. Weltkrieg kurz dargestellt.

In den Jahren des I. Weltkrieges hat das Gebäude keine Schaden erlitten. Der vorher dargestellte Lehrplan war bis 1926 gültig. Die Waldschule hat dann ab 1926 als richtige Grundschule und nicht nur als Kinderheim/Ferienheim funktioniert. Die umgebaute und ausgebaute Waldschule wurde dann am 18-ten September 1926 wieder eröffnet. Die Waldschule wurde nicht einmal während des zweiten Weltkrieges zerstört, aber in den Nachkriegsjahren wurde das Gebäude beschädigt. 1948 ist die Schule unter die Aufsicht des Unterrichtsministeriums gekommen, und sie konnte nie mehr der ursprünglichen Funktion entsprechend weiterarbeiten. Die ehemalige Waldschule hat 1956 eine neue Funktion bekommen: hier wurde die Abteilung der Lungenkranken des örtlichen Krankenhauses eingerichtet. Diese Funktion erfüllte sie bis 1970, dann hat sie ihre Tätigkeit als Rehabilitationsabteilung des Krankenhauses weitergeführt.

Das Gebäude steht seit 1995 leer, und sein Zustand verschlechtert sich. (Gál, 2005) Die Waldschule wird langsam Opfer der Verwesung.

LITERATURVERZEICHNIS

Gál József (2005): *A szombatbelyi erdei iskola*. In: Vasi Szemle, 2. sz.

Gerlits Sándor (1929): *Tuberkulózis Ellen Védekező Vasvármegyei Egyesület T.E.V.V.E., Szombatbely*.

Juba Adolf (1908): *Az erdei iskola*. In: Magyar Paedagogia. 4. sz.

Németh András (1998): *A reformpedagógia múltja és jelene*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

A CISZTERCIEK OKTATÓ-NEVELŐ MUNKÁJA EGERBEN AZ 1848/1849-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARCOT KÖVETŐ ÉVTIZEDIG

KOVÁCS LÁSZLÓ

KÖZÉPFOKÚ OKTATÁS A CISZTERCIEK ELŐTT EGERBEN

Hazánk több mint ezeréves neveléstörténetének tanulmányozása során szinte elkerülhetetlen, hogy valamilyen módon ne találkozzunk Egerrel. A várost már évszázadok óta Magyarország egyik kulturális és oktatási központjaként emlegetik a különböző források. Kiemelik az itt folyó nevelő-oktató munka jelentőségét, amely által nemcsak az egri, de az egész régió, sőt távolabbi területekről ide sereglő, tanulni vágyó fiatalok is megszerezhették az adott korszakban elsajátítható színvonalas ismereteket, magukba szívhatták a kultúrát.

A műveltség átadásában a jezsuiták gimnáziumának átvétele után – a 18. század végétől – meghatározó szerepet játszott a városban a Ciszterci Rend. De mielőtt rátérnénk a rend nevelő munkájának bemutatására, érdemes – legalább vázlatosan – megvizsgálni az előzményeket!

Az egri középfokú oktatás fejlődésének fontosabb állomásait oklevelek szemléletesen érzékeltetik azok az oklevelek, amelyekben a 13-14. századtól kezdve már megemlítik a káptalani iskola „tanárainak”, vagyis a sublectornak és a succentornak a nevét. Innen értesülhetünk arról, hogy a 14. században az olvasó és éneklő kanonokok (lector illetve cantor) csak a címet és méltóságot viselték, valamint az ellenőrzést gyakorolták, a tényleges munkát a helyetteseikre bízta. Egerben, 1319-ben a sublector Domokos, a succentor pedig Ferenc volt.¹

A 15. századból már maradtak adatok az oktatók jövedelmeire vonatkozóan is. Megtudhatjuk például, hogy egy tanár évi járandósága 22 arany forint volt, de emellett még kapott természetbeli juttatásként gabonát és bort is.²

Az 1558-as év jelentős változást hozott az egri káptalani iskola életében, mivel Verancsics Antal egri püspök újjászervezte. Az élére két bölcsészetben, és főleg a teológiában jártas tanárt állított, hogy ezek az egyházmegye számára papokat képezzenek. Az iskolát körülbelül húsz tanulóra tervezte, akiknek ellátásáról az egri vár provizorának kellett gondoskodni.³ Az iskola számára az 1596-os év közel egy évszázados törést jelentett. A török elfoglalta a várost a várral együtt, ezért az oktatás is megszűnt a káptalani iskolában.

1687-ben Eger is lerázta a „török igit”. Visszatelepült a lakossága, akikkel együtt jezsuita atyák érkeztek. Segítettek az újjáépítésben, gyógyítottak, és hamarosan be-

kapcsolódtak az oktatásba. Munkájuk elismeréséül 1696-ban I. Lipót donacionális levelével belvárosi telket juttatott számukra, hogy templomot, rezidenciát és gimnáziumot építhessenek.⁴ 1750-ben megkezdődött a gimnázium építése. Az alapkövet június 1-én tették le Foglár György kanonok házának tágas udvarán.⁵ A munka 1753-tól jelentősen felgyorsult, így 1754. július 31-én az épületet már fel tudták avatni. Az oktató munka kiemelkedő színvonalú volt, de hiába voltak jók az eredmények, 1773-ban feloszlatták a jezsuita rendet.

A CISZTERCIEK MEGJELENÉSE

A jezsuita rend feloszlata után a gimnázium rövid időre elnéptelenedett, ezért Eszterházy Károly egri püspök az egyházmegye papjaival próbálta pótolni az oktatókat. Ez igazi megoldást nem jelentett, ezért a kormányzat arra kényszerült, hogy a gimnáziumok számára megkeresse az új fenntartókat. Ekkor jelennek meg a ciszterek az egri oktatásban!

Az 1776-1787 közötti időszakot a gimnázium életében Pilis-pásztói korszaknak nevezik. 1776. szeptember 8-án Beitler Metód pásztói ciszterci elöljáró Budán az országbírónál a pannonhalmi főapát és más rendek tartományfőnökeivel tárgyalt a volt jezsuita gimnázium átvételéről. November 8-án hozzájárultak a gimnázium, a kollégium és a templom átadásához.⁶ A forrásokból viszont megállapíthatjuk, hogy a folyamat nem volt zökkenőmentes. Ezt bizonyítja az is, miszerint szinte ráerőltették a gimnázium fenntartását a ciszterciekre.⁷ A költségeket a pilis-pásztói apátságnak kellett fedezni. Később ehhez segítséget kaptak a jezsuiták korábbi javaiból, de ezért a cisztercieknek kellett gondoskodni az oktatásról, továbbá a kollégium kiépítéséről.

Az 1779/80-as tanévtől kezdve már ők végezték a tanítást és a templomi szolgálatot. Az oktatást rendkívüli odaadással és nagy szigorral művelték. Ez utóbbiért érte őket az első támadás. Egy nemes úrnő azzal a panasszal ment a püspökhöz, hogy a professzorok nem tesznek különbséget „nemes” és a „pór” között. A püspök felszólította az érintett professzort az ügy tisztázására. Az eredmény egy „látszat-dorgálás” lett, amelyet kiegészítettek azzal, hogy minden maradjon a régiben.⁸ Ez is fényes bizonyítéka a ciszterciek önérzetességének, erkölcsi tartásának és tanári szabadságának.

1784. augusztus 14-i a gimnázium alapítólevele, amelyet II. József adott ki. Az az uralkodó, aki sorra oszlatta fel a szerzetesrendeket, ugyanakkor gondoskodni akart az ifjúság helyes neveléséről, ezért az eddigi adományokat megerősítette.⁹ Az adományokért az apátság köteles volt a tanárok és egy hitszónok biztosítása mellett az új tanterv, az 1777. évi Ratio Educationis előírásainak megfelelően oktatni.

Az I. Ratio által történt változtatások látszólag nem olyan nagy mértékűek, de jelentőségüket nem lehet lebecsülni. Az egyik ilyen lényeges módosítás a grammatikai osztályok négyről háromra történő leszállítása volt. A másik a katolikus jelleg kiszorítása az általános tankönyvekből. A harmadik, a gimnáziumban tanított tárgyak

módosítása (főleg terjedelmük miatt), így pl. a római régiségtan, mythológia, természetrajz, földrajz tárgyakkal.

Bevezettek új tárgyakat az általános műveltség bővítésére: gyakorlati mértan, természetjog, hazai szokásjog, gondolkodástan.

Az 1784-es év más újdonságot is hozott. Amint láthattuk, a királyi fundacionális oklevél a gimnázium sorsát megoldotta, de megszüntette mögüle a főapátságukat. Ezzel a lépéssel csakhamar „földönfutóvá” tette az egri cisztercieket. Ezután a gimnáziumi diákoknak egy időre a Liceum adott helyet. A gondok csak 1801-ben oldódtak meg, ugyanis Budán ekkor döntöttek a tanító rendek visszaállításáról, értékeik visszaadásáról.

Az 1806-ban megjelent II. Ratio Educationis az oktatás minőségét és szellemiségét jelentősen meghatározta. A gimnáziumot a törvény 6 osztályossá alakította át. Így 4 grammatikai és 2 humanitas osztály működött. Az oktatás nyelve a latin maradt, de egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a magyarra! *„A magyar nyelv rendes tárgy lesz, s annyi tanóra lesz, ahány tanára van az intézménynek.”*¹⁰

Érzelmelhetően ez a törvény sokkal több gondot fordított a hazai föld és történelmünk ismeretére. A matematikai alapokat az első négy osztályban ismertette meg a tanulókkal, a felsőbb évfolyamokon pedig a gyakorlati alkalmazását helyezte előtérbe. Az új Ratio - az elsőtől eltérően - elhagyta a rendkívüli tárgyakat, egységesebb műveltségre törekedett. Kiemelte, hogy a tanároknak nem csak tárgyaik tananyagát, hanem tanítványaik képességét, életkörülményeit is figyelembe kell venni az oktatás során, ezek szem előtt tartásával kell munkájukat végezni. Különösen fontosnak tartotta a tanulók megfelelő ismeretsajátítását!

Az egri ciszterek kaptak az új Ratióból egy példányt, amelyet az 1806. december 28-án tartott értekezletükön tárgyaltak meg. Salhausen főigazgató néhány gondolatot fűzött a Ratiohoz:

- Fontos, hogy minden tanár ismerje a tanítási anyagot.
- A tanulókkal meg kell értetni a leckét, amelyről azután saját szavaikkal tudniuk kell beszélni.
- A latin oktatásban magyar nyelven vezessék be a diákokat, emellett fontos a szemléltetés (térképek, grafikonok stb.).
- Mivel a vallás a legfontosabb, ezért azt igen lelkiismeretesen kell tanítani

Az elkövetkező évtizedek oktató-nevelő munkáját egészen a szabadságharcig (1848/49) ennek a törvénynek a szellemisége hatotta át és határozta meg a mindennapok pedagógiai feladatait.

A FORRADALOM IDŐSZAKA

Az iskola életét az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alapvetően nem változtatta meg. A ciszterek kezdetben nagy lelkesedéssel fogadták az eseményeket, de bizonyos hírek, amelyek radikális újításokat emlegettek a katolikus intézményekkel

kapcsolatban, aggodalommal töltötték el a szerzetestanárokat. A bizonytalanság ellenére az oktatás nagy ügybuzgalommal folyt. 1848-ban miniszteri rendelet utasítására hamarabb fejezték be az iskolaévet,¹¹ így már június 4-én megtartották a Te Deumot, az új tanévet pedig november 4-én kezdték.

Érdekeség, hogy a zirczi apát a zaklatások elkerülése végett ebben az évben helyezte a nagyhírű Szvorényi Józsefet, a Magyar Tudóstársaság levelező tagját Egerbe. Szvorényi előtte egyetemi tanárként is dolgozott, de a Jellasics ellen szerkesztett hivatalos kiáltványban való részvétele miatt az apát célszerűnek látta áthelyezését.

A legválságosabb időben (1849. február 26-27-én), amikor a közeli Kápolna községnél folyt a csata, a ciszterci tanárok akkor is végezték a munkájukat. Ekkor vizgázott a gimnázium költészeti osztálya. Csak március elején kaptak a tanulók néhány nap szünetet. A történeti események felgyorsulása, az orosz betörés ezt a tanévet is hamarabb fejeztette be: 1849. július 1-én lezárták az éves munkákat.

A felkészésben csak kevés egri tanár vett részt. A források Minikus Vince költészettanár, Ihász György, illetve Schmidt Ferdinánd nevét említik. A forradalom után kötelező büntetésüket egyházi előjáróikra bízzák. Papíron megszülettek az ítéletek, de a végrehajtásban mérsékletet alkalmaztak.¹²

AZ ENTWURF HATÁSA AZ EGRI CISZTEREKRE

Az 1849. augusztus 13-i világsi fegyverletétellel a magyar forradalom és szabadságharcot leverték. A „rémuralom” időszaka ekkor kezdődött Magyarországon, amit hamar meg kellett szüntetni a nemzetközi felháborodás és bizonyos politikai törekvések miatt.

1850 nyarától „polgári” kormányzat váltotta fel a katonai diktatúrát. Ennek vezéralakja Alexander Bach lett, egy liberális ügyvéd, aki az új-abszolutizmus első tisztviselőjeként lépett a színre. A budai helytartótanács élére 1850-ben Karl von Geringer báró kerül. Őt hamarosan leváltották és helyére Albrecht főherceget, a császár nagybátyját nevezték ki (1851). Hiába az új kormányzat, a célok mégis a régiiek: Magyarországot – akár a szuronyok segítségével is –, végleg beolvasztani az egységes és központilag önkényesen kormányzott „összmonarchiába” (Gesamtmonarchie). A beolvasztáshoz elvi alapokat és jogcímet is találtak, a „Verwirkungstheori”-nak nevezett jogeljátszás elméletét.¹³

AZ ÚJ POLITIKA ÉS AZ OKTATÁS

Az oktatásban bekövetkezett átalakítások alapját az 1848 tavaszán Bécsben lezajlott események adták. Ezek főleg a népoktatásra vonatkoztak, de az egyetemi tanzsabadság, valamint a színvonal emelése is megjelent a követelésekben. Ezért a márciusban oktatási miniszternek kinevezett Franz von Sommaruga lovag a reformok előkészítésével megbízta Franz Exnert, a prágai egyetem volt filozófiai tanárát.

Ő készítette elő az Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich (Az ausztriai közoktatás alapvonalainak terve) című munkát. Ez a tan szabadság elvét hirdette, helyt adva a magánkezdeményezéseknek. Ez volt az alapja a magyar közoktatásügy rendezésének is az 1849-es év végétől, de az időközben bekövetkezett változások jóval visszafogottabbá, a hangsúlyt a jogokról a kötelességekre áthelyezővé változtatták az eredeti elképzeléseket, és nyíltan megjelent a magyarellenesség is.¹⁴

Az osztrák közoktatási miniszter, Thun-Hohenstein Leo gróf első szervező intézkedése megszüntette a régi tankerületi főigazgatói tiszteletet, a felügyeletet pedig az ideiglenesen kinevezendő császári és királyi tanoda-felügyelőkre bízta.

Az egri polgári kerületnek Madarassy János lett az ideiglenes felügyelője. Ő már az első átiratában jelezte az egri intézmények felé a kormány kívánalmait, amelyek a fegyelem szigorú megtartására, hűséges alattvalók nevelésére szólítottak fel. Felügyelőisége alatt pozitívan értékelhető lojalitása kerületének tanárai és diákjai iránt: a forradalom idejére tehető tevékenységük tisztázása után feleslegesen nem kutatót, hanem megelégedett az igazgatók hivatalos tájékoztatásával. Ez azért volt lényeges, mert a felügyelők fő feladataként jelölték meg az iskolák megtisztítását a forradalmi elemektől, illetve az 1844. II. tc. 9. pontjában kötelezővé tett magyar nyelv minden iskolából történő kizorítását. Csak ezután következett a szervezőmunka, amely az új iskolák felállítására vagy a régiek újjászervezésére vonatkozott. Ugyanis a kormány csak ott akart nyolcosztályos gimnáziumot, ahol a jogi szakot megszüntetve a bölcsészeti szak két osztályát hozzáadva a gimnáziumhoz, létrehozható a teljes képzés. Feltételül azt szabja, hogy az adott helyen legyen felső teológiai intézet, és ha a philosophia szak egyetemi terv szerint rendezhető.¹⁵

Egernek megvolt a felsőbb teológiai intézete, és a kibővíteni kívánt jogakadémia mellett a philosophia szak egyetemeszerű berendezése sem ütközött volna akadályba. De 1847 végén meghalt Pyrker érsek, aki a tekintélyét latba vetve ezt a kérdést előre mozdíthatta volna. Utóda, Lonovics József – a politikai események miatt – székét el sem foglalhatta, ezért amikor Bartakovics Béla lett a főpásztor, már a jogakadémia menthetetlen, sőt a gimnázium ügye is veszélyben forgott.

1850. január 18-án Rezsutsek Antal ciszterci gimnáziumi igazgatót Madarassy felügyelő felszólította, hogy tegyen kimerítő jelentést a gimnáziumról. Ebben kérte

- a gimnázium alapítványait és segédjövendelmi forrásait megnevezni,
- az épületek állagának ismertetését,
- az elmúlt tíz évben hányan mentek a diákok közül (és milyen) tudományos pályára.

Ezen kívül tudni akarta, hogy az igazgató szerint Egernek milyen iskolára van szüksége. 8 osztályos 12 tanerős gimnáziumra vagy 4 osztályos 6 tanerős algimnáziumra, esetleg reáliskolára. Továbbá kérdés volt, képes-e a ciszterci rend a vagyonából teljes gimnáziumot fenntartani? Ha erre nem, akkor Eger városa, illetve a környék tehetősebb lakossága tud-e támogatást nyújtani?¹⁶

Az igazgató hamar elkészült a kimutatásokkal. Ezekon bebizonyították, hogy Eger az érsekség központja lévén, műveltségi központ szerepét is betölti. Nemcsak nagyszámú egri diák tanult az intézményben, hanem a környező megyékből is felkeresték a tanodát. Ezt az állítást igazolták az 1851/52. évi osztálynaplók beírásai.¹⁷ A gimnáziumban ekkor 4 osztály működött. A naplókban feltüntették a tanulók neve mellett a lakóhelyüket, valamint a szülők közül az apa foglalkozását. Az adatokból kitűnik, hogy az 1851/52-es tanévre 164 főt írtak be: első osztályban 61 gimnazista kezdte a tanévet (később 3 eltávozott); a másodikban 41 (1 fő eltávozott); a harmadikban 30; a negyedikben 32 fő. Lakóhelyeik szerint: 101-en Heves vármegyeiek (63,1%), ezek döntő része egri; a környezőkből (pl.: Borsod, Gömör, Abaúj, Pest, Jászság, Szabolcs, Nógrád) 46 fő (28,75%); és még a távolabbiakból (pl.: Zala, Zemplén, Bars, Zólyom (Zólyom), Arad, Veszprém, Szatmár, Liptó) 13 fő (8,1%) jött az intézménybe. Ezek az adatok alátámasztják az igazgató állítását, tehát indokolt lehet – az érdeklődést figyelembe véve – a gimnázium négy osztállyal történő bővítése, vagyis a nyolc osztályos gimnázium megnyitása.

Az elképzeléseknek fő gátat az anyagiak szabtak. Erre biztosítékot nem lehetett adni. Az igazgató elvileg számíthatott a zirci apát támogatására, de tudta azt, hogy a rendhez tartozó székesfehérvári, illetve pécsi intézményekben is hasonló probléma megoldása előtt állnak, így nem kívánhatta az anyagilag (háborúk miatt) nem túl jól álló rendtől ezt az óriási áldozatot. Rezutsek úgy gondolta, a városhoz, valamint a környező birtokosokhoz eljuttatható felhívás sem járna sikerrel, tehát szerinte a gimnázium helyzete a zirci apát jóakarata mellett egyedül attól függött, hogy az érsekség beleegyezik-e a philosophiai két osztályuk és a ciszterci gimnázium egyesítésébe, mégpedig a fenntartás részleges költségeinek átvállalásával. Látható, a lépések megtörténtek a teljes gimnázium létrehozására, de a szükséges hivatalos elismerés még néhány évet váratott magára.

Az intézmény életében a hatosztályos korszak így 1850-ben bezárul, és a két évig tartó négyosztályos következett.¹⁸ (1850/51;1851/52)

A „NÉGYOSZTÁLYOS” KORSZAK

A „négyosztályos” időszakban az V. és VI. osztály sem szűnik meg, ugyanis helyet kapnak a szemináriumban. Az itt tanító bölcsészeti tanárok a családok iránti tiszteletből, illetve a teljes gimnázium iránti elkötelezettségükből kifolyólag vállalták, hogy a bölcsészeti két osztály mellett (VII. és VIII. osztály) az V. és VI. gimnáziumi osztályokat is tanítják. Ezzel a segítséggel a nehéz időszakban sem tört meg a gimnázium kontinuitása. Így végül Egerben megvolt a 8 osztályos képzés; a négy első a ciszterciek vezetésével, teljes joggal államilag elismerten, míg a négy felső a líceumi tanárok irányításával, de magán jelleggel. (A tárgyalások azonban tovább folytak az egyesítésről).

A probléma megoldása nem állította le a munkát az algimnáziumban. Az inté-

zet tanárai elkezdtek a megmaradt osztályok átszervezését. Ebben a munkában figyelembe kellett venni az Entwurf intézkedéseit. Emiatt nőtt a tantárgyak száma. Ez elkerülhetetlenné tette a *szaktanári rendszer* differenciálódását. Megjelent az *osztályfőnökség intézménye*, amely a tanítás és a nevelés egységesítésében jelentett lényeges előrelépést.

A gimnázium alaptantárgyait a humán jellegűek alkották: elsősorban a latin és a görög, azután az anyanyelv, amin az Entwurf a németet is érti, ezt követte a tájnyelv, illetve a történelem és a földrajz.

Az 1850. áprilisi tanácskormányi jegyzőkönyvben lehet olvasni: a latin nyelv tisztaságát, ékességét egyedül a remek írásokból lehet legsikeresebben megtanulni, ezek „magyarázására a tanárok külön gondot fordítanak”.¹⁹ A görög, amely új nyelvként jelent meg a gimnáziumban, szintén lényegesnek tartott tárgy az új tanrendben, ezért fontosnak tartották ennek a mielőbbi alapos elsajátítást. A német nyelv tanítását olyan formán határozták el, hogy ebből a tanulók minden héten kétszer egy órában kapjanak oktatást.²⁰

A tanítás hétfőtől szombatig tartott. Délelőtt és délután is voltak órák (kivéve a szerdát és a szombatot): délelőtt 8-tól 11 óráig, kedden és pénteken 8-tól 10 óráig, délután pedig 14-től 16 óráig. Az órák száma egy héten az I. osztályban 21 óra, a II.-ben 22 óra, a III.-ban 24 és a IV.-ben szintén 24 óra.

Az órarendben szereplő órákon kívül a tanulók minden hétköznap fél 8-ra, ünnep- és vasárnapokon pedig fél 10-re templomba mentek, délután pedig fél 3-kor lelki oktatásban vettek részt. Rendkívüli tárgyként az ékesírást, a zenét (egyházi énekek) és a rajzolást tanították heti 1-1 órában.

Az 1850/51-es tanévben – az Entwurf iránymutatásának megfelelően – 6 rendes tanárral kezdték az oktatómunkát. Az 1850-51. tanévi munkáról kimutatást találunk az adott évi tanulmányi előmenetelt bemutató táblázatban.²¹ Ezek szerint első év végén a legtöbb kitüntetéses tanuló (21 fő) hittanból lett, legtöbb első osztályú pedig történelemből és földrajzból (25 fő). Az év végi vizsgákat 6-an nem tették le. A második osztályban természet- rajzból volt a legtöbb kitűnő (18 fő), míg az első osztályúakból 24 fő számtanból került ki. Ebből az osztályból 10-en nem tettek vizsgát az év végén. A harmadik osztályban ismét hittanból lett a legtöbb kitüntetéses (20 fő), de nem maradt el a számtanból az elsőrendűek száma sem, ami 27 fő volt. Kilépett 3 fő. A negyedikben újra a hittan lett a vezető a kitüntetések terén, ami 15 főt jelentett, az első osztályúak (17 fő) pedig németből lettek a legtöbben. Ekkor 4-en léptek ki.

Kitüntetéses első osztályú láthatóan hittanból a legtöbb. Mi sem bizonyítja ennél jobban a tárgy kiemelkedő voltát, ami egy ciszter gimnáziumban talán nem meglepő.

Az 1851/52-es tanév elején döntő változások nem történtek a gimnázium tanárait, tanrendjét, sőt létszámát illetően sem. Annál jelentősebbek a változások viszont a tanév második részében!

A NYOLCOSZTÁLYOS GIMNÁZIUM LÉTREJÖTTE

A tanítás – láthatóan – nem állt le a négyosztályos időszakban, de a háttérben eközben fontos intézkedések folytatódtak a teljes gimnázium beindításáért. Bizonyos előrelépést már hozott 1851 áprilisa, ugyanis ekkor egyezség jött létre Bartakovics Béla egri érsek, Villax Ferdinánd zirczi-pilis-pásztói apát és Léway Sándor főképtalani nagyprépost között. A megállapodás értelmében a zirc-pilis-pásztói apát kész volt az egri intézet 8 osztályossá átalakítására, de a rend a költségeket maga nem tudta fedezni. Így az érseknek és a főképtalannak három tanszéket magára kellett vállalnia addig, míg a megfelelő eszközökkel a ciszterciek nem rendelkeznek. A tanszékek 1500 Ft-os költségeit örök időre vállalták. A negyedik tanár fizetését az egyezkedő felek egyenlően elosztva fizették. Az osztálytermeket (mind a 8-at) a ciszterci intézetben helyezték el.

De e fentiek végrehajtása problémákba ütközött. Ez előjele volt az egyezmény bomlásának, pedig 1851. október 1-jén értesítették a zirci apátot a vallás és közoktatásügyi miniszter elégedettségéről, amelyet a megegyezés váltott ki. Az elismerést az 1851. szeptember 24-i 7789/863. számú leiratában olvashatjuk.²² Hiába az elismerés, ugyanis az érsek akkorra már felbontotta az egyezséget, amelyet április 29-én kötöttek.²³

1852 januárjában a tanodai hatóság megkereste a zirci apátot az ügyben. Ekkor azt a tájékoztatást kapta, hogy létezik a megegyezés. Ennek csakhamar valós alapot adott az érsek intézkedése, ami újjáélesztette a megállapodást. Máriássy Gábor kanonokot Zircre küldték az egri főgimnázium miatt, és egyben ajánlották az apátnak, menjenek együtt Bécsbe a miniszterhez az ügyük elintézéséhez. Útjuk sikerrel járt, mert az 1852. április 11-i 2385/327 sz. rendelet nagygimnáziummá alakította az addigi algimnáziumot.²⁴

Bár a megkötött egyezség a teljes intézményre csak az 1852/53-as tanévtől vonatkozott, de, hogy a felsőbb osztályos tanulók is „közérvényű bizonyítványt nyerhessenek,”²⁵ ezért egyesítve a két intézményt, lehetőség nyílt az év végén az érettségi vizsgák megtartására. A felügyelet nem talált hibákat, kivéve a német nyelv színvonalát illetően, de ezt is csak az alsóbb osztályokban.

Az előbbtől eltekintve július 2-án már kész volt a miniszteri rendelet (6400/847. sz.),²⁶ amely az államilag elismert érettségi vizsgálatához hozzájárult. Ezzel vége szakadt az átmenet bizonytalan időszakának. Megtartották az 1851/52. tanévvégi érettségiket. Ebben figyelembe vették az Entwurf iránymutatását, vagyis az írásbeliket a tanév végén, 1852. július 29-30-án (az írásbeli vizsgákat ugyanis az Entwurf rendeli el), a szóbeliket a következő tanév elejére (szeptember 30-án) szervezték.

Az 1852/53-as tanévvél elindult a gimnázium új korszaka, ettől az évtől kezdve már nyolcosztályos, teljes gimnáziumként működik a ciszterci rend épületében.

A tanári kar összeállításában – a megegyezésnek megfelelően – az érsek segített, ugyanis a felső gimnázium oktatói kicserélődtek, mert visszatértek eredeti mun-

kájukhoz. Új tanárként lépett be Korének József (bölcészettudor, görög és mennyiségtan tanár), Kristofcsák Ferenc (latin és hittan tanár, a VI. osztály osztályfőnöke), Makáry György (világi, magyar irodalom és nyelv, történelem és földrajz tanár), Stephanovszky Sándor (német nyelv valamint történelem és földrajz tanár). Érdekesként megemlíthető a két rendkívüli tanár neve: Türk János, aki világiként a szépírást, valamint Zsasskovszky Ferenc, aki szintén világiként az éneket oktatta. A többi nyolc tanár ciszterci rendű volt. Az igazgatást Rezutsek Antalra bízta.

Az 1852/53-as tanév alakuló ülését szeptember 27-én tartották. Ezen kiemelték az oktatás mellett a nevelés fontosságát. Ezért az alsóbb osztályokban egy tanár, az *osztályfőnök* kezében összpontosították a főbb tárgyakat. Az osztályfőnöknek kellett segíteni a többi tanárt, ugyanis ő ismerte legjobban a diákjait. A lecketervet minimális változtatással jóváhagyták, tehát maradt az 1851/52. tanévben elfogadott.

A gimnázium a változó körülmények közepette is megfelelt az Entwurf elvárásainak. Jól érzékelteti ezt az igazgató év végi beszámolója: *„Az átalakulásra kiadott első fensőbbbségi szó az iskolák, az iskolai könyvtárak, múzeumok... beruházatlan falai között lepett meg bennünket. Amikkel bírtunk is, előbbi könyveink és egyéb tanszereink az új viszonyok tekintetében többé nem állhattak már meg. Rögtöni anyagi és szellemi erőfeszítések lőnek szükségessékké. A tanárnak majdnem egészen új metodikai, s didaktikai nézponokra állni, sokban tanulóknak, sőt az első szükségek közt könyvíró és fordítónak kellett egyszersmind lennie. És mégis – bála az illetők buzgalmának! – most, ha nem egészen is, jórészt túl vagyunk már az új aera előküzdelsein...”*²⁷

E fentieket alátámasztják az 1852/53. évi iskolai jegyzőkönyvek adatai. A diákok kezdtek visszatérni az intézménybe. A tanév végén 276 főt értek el. (28 fő eltávozott, illetve eltanácsoltak.) Az iskola színvonalát és a tanulók hozzáállását dicséri az a szép év végi eredmény, amely alkalmával 67 fő kitüntetéssel, 160 fő pedig elsőrendű minősítést kapott.

A jegyzőkönyvből a tanulmányi előmenetel mellett információt kapunk az iskola etnikai és vallási összetételére vonatkozóan is. E szerint az adott évre beiratkozott 304 tanuló közül 277 magyar, 5 német, 14 tót, 8 izraelita volt. Vallás szempontjából: 282 római katolikus, 11 görög keleti, 8 izraelita, 3 ágostai hitvallású.²⁸ Ebből jól látszik, hogy a gimnázium úgy etnikailag, mint vallási szempontból nyitott volt.

Az iskola életében jelentős eseménynek számított Rezutsek Antal távozása, aki 1829 óta igazgatta a gimnáziumot. Ez a 24 év rendkívül sok változást hozott a ciszterciek oktató-nevelő tevékenységében. Nyilvánvaló külső körülmények kényszerítő hatása (szabadságharc, reformkorszak, elemi csapások, Entwurf), de bármilyen nehéz feladat került az igazgató elé, azt mindig a lehető legjobban megoldotta. A problémák mellett volt ideje és energiája figyelni tanártársaira, feletteseire, diákjaira. Távozásával nem vált meg végleg az intézettől, ugyanis 1853-tól zirci perjel, majd 1858-tól a Ciszterci Rend apátja, s így az egri gimnázium fenntartó kegyura lett.

Az igazgatói széket Rezutsek után Juhász Norbert foglalta el (1853-1866). Ju-

hász 1818. december 18-án született Egerben. Fiatalon belépett a Ciszteri Rendbe, és az 1836/37-es évben már Székesfehérváron tanárkodott. Ezután végzi a teológiát, aminek befejezését követően 1841-ben a Ciszterci Rend felszentelt tagja lett.

Az 1841-1844 közötti időszakban a bécsi egyetemen tovább képezte magát, majd 1848-ban teológiai doktori címet szerez. Közben 1844-45-ben porvai lelkész, 1845-48 között a székesfehérvári rendi növendékek prefektusa, 1848/49 apáti titkár, 1849-51 között zirci lelkész. 1851-ben az apát a pécsi gimnázium igazgatójává nevezte ki. Pécssett is megjelentek a gimnázium 8 osztályossá alakításának problémái, ezért Juhásznak meg kellett válni az igazgatói széktől. Kárpótlásul Villax apát az egri igazgatóságot és a magyar nyelv tanítását ajánlotta fel.²⁹

Az új igazgató első feladatának a gimnázium bővítését tartotta. Fontos volt ez a tanulói létszámnövekedés, a megfelelő felülyelet, és a szemléltető állomány gyarapodása miatt. Ezért 1855-ben új berendezkedést találtak ki. A templom déli oldalához épített melléképületeket, így az egyházi sekrestyét, oratóriumot és a 18 öl hosszú karzatot elfalazták a templomtól. Az előbbi kettőben tantermeket, a karzatot pedig három részre osztva fizikai múzeumot, természetrajzi szertárat és könyvtárat alakítottak ki.³⁰ Ezek a változások nem annyira a külsőségek, mint inkább az Entwurf elvárásai miatt voltak fontosak.

Az 1853/54. évi lecketervezést mutatta, hogy a gimnázium már túl van a nehézségeken, és a német kivételével a kijelölt útvonalon jár. Bizonyítékul szolgál erre, ha az Entwurf által a nyolc osztályra előírányozott heti óraszámokat összehasonlítjuk az egri gimnázium 1853/54-es tanév heti óratervezével.

31

	Hittan	Latin	Görög- nyelv	Magyar nyelv „anya- nyelv”	Német- nyelv „anya- nyelv”	Tört. Földr.	Mennyi- ségtan	Bölcsé- szeti elő-ké- szítő.	Termé- szetrajz	Termé- szet-tan	Ösz- szesen
Az Entwurf heti óraszámjai a 8 osztályra	16	47 később + 2	28	25		25	22	2	21		186 (+2)
Az egri gimn. heti óraszámja 1853/54-ben a nyolc osztályra	16	I. fé. 47 II. fé. 46	25	18	16	24	23	2	I. fé. 14 II. fé. 12	I. fé. 11 II. fé. 14	196

A táblázatból jól látható, hogy megfelelnek a tanügyi kormányzat elvárásainak. A görög nyelv óraszámja a III. és a IV., valamint a felsőbb osztályokban is az utasításokhoz igazodott. A történelem a mennyiség- és természettudományok szintén az új tanterv szerint voltak beosztva, figyelembe véve az általános követelményeknek. Az intézményt július 6-án meglátogató kerületi felügyelő a következőket írta: „Igen öröndetes, hogy minden osztályban nagy számmal találkoztak oly tanulók, kik azon felül, hogy a megkívánt mértéket minden tekintetben megütik,

*egyres tárgyakban, melyekhez kiválóbb hajlandóságot éreznek, jóval meg is haladják azt.*³²

Egy területen az ellenőrzés ismét (és később is) talált hiányosságot, ez a német nyelv volt. Valószínűleg ehhez a problémához hozzájárult a nyelv túlzott sürgető el-sajátíttatása, ami inkább váltott ki ellenszenvet, mintsem kedvet a tanuláshoz, úgy a diákok, mint a tanárok részéről.

A felügyelő dicsérő szavait támasztják alá az év végi vizsgák eredményei. A tanulók közül 70 fő kapott kitűnő, 164 pedig elsőrendű minősítést az 1853/54. tanév végén (83%), díjat 49 fő, jutalmat pedig 16. Az 1853. évben tartott érettségi vizsgán a meg-jelent 13 főből 3 kitűnően érett, 10 érett minősítést kapott. Ennél rosszabb ered-mény nem született. Az 1854. évi érettségiben a megjelent 35 fő közül 9 kitüntetéssel lett érett, 23 érett és 3 visszautasított lett.³³

A fenti szép eredmények a tanári testület kimagasló munkáját dicsérik. Lépést tudtak tartani a növekvő új követelményekkel. Maguktól és tanítványaiktól komoly munkát és kötelességtudatot vártak el. Ennek meglelt az eredménye, ugyanis a ta-nulók száma évről évre nőtt. (1854-ben év végén 280 fő)

A magas követelményekre szükség volt az Entwurf miatt is, ugyanis utasításainak szoros alkalmazása nagy terheket rótt főleg az alsó gimnazistákra. A tanári testü-let a tanulás könnyítésére 1854-ben egy módosító indítványt küldött a kerületi tan-felügyelőhöz, amely a görög nyelv tanítását az V. osztálytól kezdené el. Ekkor az in-dítványt még nem fogadták el.

Megoldásnak tűnt az eddig jellemző gépies, monoton tanítás helyett a *szemlél-tetésben gazdag, s ezért sokkal érdekesebb oktatás bevezetése*. A gondolat, ame-lyet írásba is foglaltak, Szalay Alfréd ciszterci tanártól származott, ő fogalmazta meg a fenti elveket a latin nyelv oktatására vonatkozólag az Igénytelen terv a latin nyelv si-keresebb kezdésére című munkájában. Az ötletet minden tanárkollégája üdvözölte és követendő példának tartotta saját tárgyában. Tehát ez a didaktikai irányelv vált a ciszterciek oktatásának alapjává Egerben.

A tanári testület pozitív, építő jellegű hozzáállása mellett szükség volt még a zir-ci apát hathatós támogatására is. Ő elsőrangú feladatának tekintette az egeri gimnázium mind tanerő, mind taneszköz szempontjából történő fejlesztését. Ezek egyi-kének hiánya miatt sem akart gátat vetni a fejlődésnek. Villax apát ezért mindig kiválasztotta a legfelkészültebb ifjú cisztercitákat, akiket az oktatásban alkalmazott, néhány év tanári gyakorlat után tovább képeztetett (tanulmányutak, tudomá-nyos munka), majd ezután ismét tanítani visszahelyezte őket. *Fontos volt számára a szemléltetőeszköz-park bővítése*. A rend nehéz anyagi helyzete ellenére sem saj-nálta ilyen célokra a pénzt, pedig ez igen súlyos áldozattal járt. A fentiek alapján lé-nyeges volt pl. a könyvtár, a fizikaszertár, a természetrajzi és természettani szertár, majd az itt létrejövő kis múzeum fejlesztése.

Az 1854/55-ös tanévet rendben megnyitották. A tanári karban csak minimális

változások történtek, de a német nyelv óraszámára emelkedett. A heti 2 órából 3 lett. A várt eredményeket ez sem hozta meg.

A tanulók száma egyre növekedett, ebben a tanévben 310-en végeztek a gimnázium különböző osztályaiban. Az eredményeik nem maradtak el az előző éveketől: 77 kitűnő, 193 pedig első rendű (87%) lett. A lecketerv általánosan teljesítettnek mondható, de a német nyelv problémája egyre aggasztóbb, ezért a következő tanévtől, már első osztályban intenzívebben kezdték el az oktatását, tehát nem heti 3 órában, hanem 4-ben. Ezt a változtatást Haas Mihály prépost, tanodai felügyelő utasítására tették.³⁴

Az 1855/56-os tanév nagy változásokat hozott a tanári karban. Korének Józsefet kinevezték tarnaszentmiklósi plébánossá. Molnár Miklóst betegeskedése miatt a zirci apátságba rendelték vissza. Helyettük Horváth Zsigmond, a székesfehérvári gimnázium és Schmuk Jákó, a pécsi nagygimnázium tanárai vették át a munkát. Horváth Zsigmonddal sokat nyert a gimnázium. Magas szintű tudományos munkát végzett mint a bécsi Növény- és Állattani Társulás tagja. Emellett mennyiségtant, valamint – a nyelvtanulási lehetőségeket szélesítve –, franciát tanított. Rajtuk kívül érkezett még Madarász Mihály, aki a tanítási gyakorlat megszerzéséért lett az egri ciszterekhez rendelve. Őt a latin nyelv és a természetrajz oktatásával bízták meg. Ezt a két tárgyat első és második osztályban tanította. Supka Jeromos szintén a tanítási gyakorlat megszerzéséért jött Egerbe. Magyar, görög és számтан tantárgyakat tanított az első osztályokban.³⁵

Kettőt érdemes kiemelni a fenti tanárokkal kapcsolatban. Mindketten fiatalok és kezdők a pályán. A ciszterciek ezt maximálisan figyelembe vették, segítettek óraszámuk alakításával, a túlterhelés elkerülésével abban, hogy a tanári hivatást a lehető legjobban el tudják sajátítani.

Az új jövevényekkel a gimnáziumnak összesen 17 tanára volt az 1855/56-os tanévben. Ebbe a főtanárok mellett bele tartoztak a melléktanárok is. Ez utóbbiak azokat a tárgyakat tanították, amelyek kevés heti óraszámban szerepeltek a tanrendben, vagyis az ének, rajz, ékesírás, gymnasztika.

Más gimnáziumokra is jellemző volt már régebbtől a templomi énekek szabatos betanítása, de a rendszeres *énekoktatásra* a ciszterci gimnázium adott jó példát. Zsaskovszky Ferenc tanársága idejétől (1852) a zenei nevelés kiemelt korszaka kezdődött.³⁶ 1855-től már heti 2 órában foglalkozott az önkéntesen énekelni vágyókkal. A tanításhoz hangjegyes füzeteket szereztetett be, ezzel is segítve a kottaolvasást és -írást. Néhány év múlva az előrelépés megmutatkozott abban, hogy a növendékek négyszólamú műveket is képesek voltak megszólaltatni. Az igazgató jóindulatát és elismerését kivítva az énekkar 1855-ben, ugyanis névnapjának előestéjén három szép magyar dalt adtak elő „ajándékként”. A következő évben, a zirci apát látogatásának alkalmából, a már 70 tagú énekkar egy négyszólamú üdvözlő dalt szólaltatott meg a tiszteletére.

1856/57-től az énekkar rendszeresen fellépett az iskola ünnepein. A szak-

szerűség miatt később szétválasztották a kezdőket és a haladókat. Az első csoportot Zsasskovszky Ferenc testvére, Endre oktatta. 1859/60-ra olyan népszerű lett az éneklés, hogy 125 gimnazista iratkozott be. Az igazgató évente 1 ezüst tallér díjat tűzött ki ösztönzésül a két legjobb énekes részére.

Az *ékesírás* (calligraphia) sem szorult háttérbe a gimnáziumban. A rendes órákon kívül, mint kötelező rendkívüli tárgyat, az első és a második osztályban heti 2 órában, a harmadik-negyedik osztályokban heti 1 órában tanították.

A *rajznak* az Érseki Rajziskola adott helyet. Az eredmények itt eleinte szerények voltak, de amikor az 1854/55-ös tanévtől Menner Károlyra bízta a tanítást, az eredmény hamar megmutatkozott, ugyanis a következő évben már 63 tanuló jelentkezett rajzolni. A buzdítás eszközeként használták itt is az évenként kiadott 1 ezüst tallér jutalmat a legjobb két rajzolónak.

A *testgyakorlás* két módon történt: az egyik az úszás, a másik a labdajátékok voltak. A testnevelésre megfelelő helyet a majorkert adott, itt elsősorban a labdajátékok zajlottak. Az úszás az érseki fürdőben csoportosan történt.³⁷ Rendszeres tornaoktatás 1855/56-tól volt. Buraky Ferenc látta el a feladatot. Heti 3 órában volt lehetőség a tornára, július végén pedig próbatételt kellett tenni. 1858-1871 között Klein József lett Buraky utóda. 1860-ban a gimnasztikához szabályokat alkottak, úgymint: pontos megjelenés, kölcsönös odafigyelés egymásra, megfelelő magatartás az órákon. Lényegesnek tartották a testi épség megőrzését!

A rendkívüli tantárgyak sorába felvették a *francia nyelvet*, amelyet Horváth Zsigmond tanított heti 2 órában. Minden évben egyre több diák jelentkezett, számuk 1859-ben már 32 volt. Két csoportot hoztak létre, a kezdőkét és a haladókéit.

Az 1855/56-os tanévben ismét gyarapodott a tanulólétszám. 335 tanulót jegyeztek be év elején, év végén ebből 320-at osztályoztak. A tanulmányi előmenetel sem romlott: kitűnő év végén 79 fő (24,6%), elsőrendű 187 fő (58,4%), vagyis 266 fő (83,1%) tanulmányi eredménye lett elismerésre méltó.

A taneszközök száma tovább bővült a tanévben. 134 kötettel nőtt a könyvtár állománya közadakozásokból és a tanárok által ajándékozott könyvekből. Fejlődött a természettani eszközök tára. Ebben Villax apát bőkezűségének volt jelentős szerepe. Az adományok között található pl. hangcső, Volta-oszlop, táviró, egész készület a fotográfiához, nedvmérő, villanyos harangjáték, valamint a vegytani munkákhoz 12 kísérleti üveg, higany, kénsav, ólomcukor stb. Az adományok sorát Rezutsek Antal (volt igazgató) tovább bővítette. Hozzájuk csatlakozott Horváth Zsigmond, Schill Athanáz, akik rovar-, madár- és növénygyűjteményekkel segítették a tanulóifjúságot a szemléletes oktatásban.³⁸ Ezek az adományok is bizonyítékai a már oly sokszor emlegetett ciszterci oktatási alapelveknek, amely a szemléletességre vonatkozott.

Az 1856/57. évi tanévnyitást szeptember 26-án rendezték meg. Összesen 389 tanulót jegyeztek be, ebből egri 70% volt. A tanulók 92%-a római katolikus. Ez teljesen természetes, viszont az már érdekesebb, hogy a zsidó diákok száma növekedett: ekkor már 14 járt a gimnáziumba (3,5%). Ez is a vallási türelem szép példája.

A tanári karban csak kisebb változás történt. Szvorényi József, aki a Tudományos műszók megállapításával foglalkozó bizottság tagjaként két évig Pesten tartózkodott, visszatért az intézetbe.

A lecketervben és az óraszámokban alapvető változás nem történt, de az elvárásoknak próbáltak teljes mértékben megfelelni.

A *magyar nyelv* tanítása segítéséhez Szvorényi József elkészítette a Magyar Olvasókönyvet. Ezt a munkát 1855-től harminc éven át használták az oktatásban. Ez a hosszú idő szépen tükrözi toleráns tartalmát, szakmai megalapozottságát. Az ötödik osztálytól az Ékesszólástanát forgatták a diákok. A verstanhoz Makáry György egri tanár könyve adott eligazítást.

A *történelmet* az alsóbb osztályokban Pütz Vilmos Vincze Paulin által fordított könyve alapján tanulták. Később kibővítették Bumüller nyomán. A történelem egyútt szerepelt a *földrajzzal*, és mindkettőnél fontos volt az osztrák birodalom kiemelése, pontos bemutatása.

Schröck Ferenc Egyetemese történetével egészült ki a történelmi oktatás az 1856/57-es évtől.³⁹ Nagy problémát okozott a magyar történelem tanítása. Jó könyv nem volt, így Horváth Mihály – nem túl színvonalas – munkáját voltak kénytelenek használni, ezért kérték a történelemtanárokat a gondok áthidalására.

A *latin nyelv* oktatásánál figyelembe vették Szalay Alfréd tanártársuk irányelveit.⁴⁰ A természettudományoknál a gyakorlati jellegű tanítást helyezték előtérbe, ezért gyakran voltak órák a szabad levegőn, illetve használták a laboratóriumokat az adott tudományok legcélszerűbb bemutatására.

Az iskola oktatási tevékenységével kapcsolatban – mind az 1850-es, mind az 1860-as éveket vizsgálva –, általában elmondható hogy az ellenőrzést végző tanácsosok mindenkor elégedettek voltak. Egyedül a *német nyelv* eredményei maradtak el az elvárásoktól. Az iskola próbált ennek is eleget tenni. Különösen kiemelhető ezen a téren Juhász igazgató tevékenysége. Ezt igazolja az 1853/54. tanév, amikor tanítani kezdte a németet az első évfolyamosoknak. Az 1855/56-os évtől már rendszerint két osztállyal dolgozott. 1856-tól az igazgatói értesítéseket németül írta, és a lecketervet, a tankönyvek jegyzékét is így készítette el. Az 1857. évi igazgatói értesítőjében a német nyelvet „szeme fényének” nevezte.⁴¹ Az 1860. évi jelentésében már arról tájékoztatta feletteseit, hogy az idő nem kedvez a német nyelvnek (értsd: történelmi események), épp ezért fontos az a megjegyzése, miszerint „Bessere Zeiten, besserer Erfolg.”

Az idő, ami nem kedvezett a német nyelvnek, egyre inkább megmutatta a birodalom gyengülését. Ehhez hozzájárult az osztrákok kedvezőtlen külpolitikai helyzete, számos katonai veresége.⁴² Az előbbieket tehát, mint utolsó kísérletek jelentek meg a német nyelv tannyelvi megerősítésére. 1859. szeptember 16-án a zirczi apát, az intézet fenntartója, a király engedélyével a magyar tannyelv mellett döntött. Határozott akarata volt, hogy az egri főgimnáziumban az összes tantárgyat magyar nyelven ad-

ják elő.⁴³ Elindult a tankönyvek magyar nyelvűre cserélése, amelyet a helytartótanács helyeslése is megerősített.

Látható, hogy az egri Ciszterci Rend oktatási gyakorlatában számos ponton követte a központi elvárásokat, az Entwurf előírásait, de próbált változtatni és egyben megújulni is a helyzet adta körülmények és lehetőségek közepette. Figyelembe vették a helyi igényeket, a szülők kívánalmait – főleg a színvonal tekintetében –, de bizonyos esetekben ragaszkodtak az elveikhez is. Szem előtt tartották azokat a nevelési-oktatási módszereket, amelyek modernnek, előremutatónak nevezhetők a korszakban, tanáraikat ösztönözték a tudományos, szaktárgyi és pedagógiai ismereteik bővítésére, interpretálására. (Lásd: Értesítők tudományos közleményei.) Ezzel jelentősen hozzájárultak a régióban élők gyermekeinek színvonalas neveléséhez, a hazai kultúra átadásához és továbbfejlesztéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Albert Ferenc (1868): *Heves és Külső Szolnok megyék leírása*. Eger, 512-537.
- Balogh László (szerk., 1996): *1000 éves a magyar iskola*. Budapest, Korona Kiadó Kft.
- Békefi Remig dr. (1896): *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. 242-244; 406-414.
- Bertényi I.- Gyapay G. (1993): *Magyarország rövid története*. Budapest, Maecenas Kiadó, 400-450.
- Borovszki Samu (1909): *Heves vármegye monográfiája*. Budapest, 94-110.; 304-328.
- Bozsik Pál (1910): *Az egri papnevelés története 1780-ig*. Eger, 30-51.
- Ciszterci Rend Főgimnáziumának Értesítői*. 1847/48 – 1868/69; 1894/95 – 1896/97.
- Corpus Juris Hungarici* (1901) XV. 1740-1835. Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 325-327. p., 501-503. p.
- Engel Pál (1990) *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig*. Budapest, Magyarok Európában sor. I.
- Heves Megyei Levéltár (HML): VIII-53/1, 4, 56, 73, 127, 128, 137, 195.
- Horváth Márton (szerk., 1993): *A magyar nevelés története II*. Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 20-40. p.
- Ifj. Barta János (1993): *A tizenharmadik század története*. Budapest, Pannonica Kiadó.
- Kandra Kabos (1887): *Adatok az egri egyházmegye történetéhez*. Eger.
- Kassuba Domokos (1895): *Az Egri Gimnázium története*. Eger.
- Kovács László (2005): *A ciszterci rend egri főgimnáziumának története a XIX. század közepéig*. Módszertani Közlemények, Szeged, 1. sz. 37-44.
- Lékai Lajos (1991): *Ciszterciek*. Budapest, Apostoli Szentsekéi Könyvkiadó.
- Magyarország történeti-statisztikai helységnévtára. Heves megye*. 1992.
- Márkus Dezső (szerk.) (1896): *Corpus Juris Hungarici*. XVI. 1836-1868. Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 91-92. p., 98. p.
- Mészáros István (1968): *A magyar nevelés története 1790-1849*. Budapest, Tankönyvkiadó, 62-85; 170-195.
- Mészáros István (1981): *Az iskolaügy történet Magyarországon 996-1777 között*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 44-67; 72-81; 109-168; 172-310; 416-506.
- Mészáros István (1988): *Oskolák és iskolák*. Budapest, Tankönyvkiadó, 29-42; 211-234.
- Mészáros István (1996): *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Mészáros István (ford. és jegyzetekkel ellátta, 1981): *Ratio Educationis*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
 Nagy Béni (1914): *Az egri Főgimnázium története*. Eger.
 Nagy József (1978): *Eger története*. Budapest, 374-377.
 Órfi Mária (1998): *Lángolj és világíts*. Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
 Soós Imre (1985): *Az egri egyházmegyei plébániák történeti áttekintése*. Budapest.
 Sugár István (1984): *Az egri püspökök története*. Budapest.
 Szederkényi Nándor (1893): *Heves vármegye története*. Eger.

JEGYZETEK

- 1 Kandra Kabos: *Adatok az egri egyházmegye történetéhez*. Eger, 1887/IV, 91. p.
- 2 Békefi Remig dr.: *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*, 412-414. p.
- 3 Bozsik Pál (1910): *Az egri papnevelés története 1780-ig*. Eger, 30-31. p.
- 4 Városi Gyula: *A katolikus iskolaügy Magyarországon II.*, 34-36. p. (Ebben a szakmunkában adták ki I. Lipót adománylevelét.)
- 5 Kassuba Domokos (1898): *Az Egri gimnázium*. Eger, 25. p
- 6 Kovács László (2005): *A ciszterci rend egri főgimnáziumának története a XIX. század közepéig*, Módszertani Közlemények, XLV. Évf. 1. szám, Szeged. 39. p.
- 7 *Értesítő 1894/95.*, 34. p.
- 8 *Értesítő 1894/95.*, 37. p.
- 9 *Az Egri Gimnázium királyi alapítólevele* Id. Pásztoi apátság története III., 420-423. p
- 10 Nagy Béni (1914): *Az egri Főgimnázium története*. Eger. 97. p.
- 11 *Rendeletek tára*; 1848. április 24-én kelt 2748 sz., és 1848. július 18-án kelt 2958 sz. közoktatási miniszteri rendelet.
- 12 Kovács (2005), 42-43. p.
- 13 Kosáry (1990), 380. p.
- 14 Felkay-Zibolen (1993): *A magyar nevelés története II.* Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 9. p.
- 15 Kassuba (1895), 101. p.
- 16 Nagy Béni dr.(1914), 131-132. p.
- 17 HML. VIII-53/137 k. Osztálynapló 4. oszt.
- 18 *Értesítő 1850/51* év 18. p. közli az 1850 évi okt. 17-én kelt 14814/700 számú legfelsőbb rendeletet, amely a 6 osztályos egri gimnáziumot kisciszterci gimnáziummá alakítja át.
- 19 HML. VIII-53/126 Tanácskozmányi Jegyzőkönyv 1849/50 április
- 20 HML.VIII-53/126 Tanácskozmányi Jegyzőkönyv 1849/50 május
- 21 *Értesítő 1850/51*, 19. p.
- 22 Nagy Béni dr. (1914), 135. p. (közli a Zirci Apátság Levéltára C. 2938. alapján)
- 23 Mivel bezáratták az érsekségi jogakadémiát, így nem fűződött semmi érdek a felső gimnázium működtetéséhez, inkább az érsek egy saját működtetésű, teljes gimnáziumot akart.
- 24 *Értesítő 1851/52*, 28. p.
- 25 Kassuba (1895), 109. p.
- 26 *Értesítő 1851/52*, 29. p.
- 27 *Értesítő 1852/53*, 13-14. p.
- 28 *Értesítő 1852/53*, 16. p.
- 29 *Értesítő 1853/54*, 20. p.
- 30 Nagy Béni dr. (1914), 146. p.

- 31 Horváth Márton (szer) (1993): *A magyar nevelés története II.* Budapest, Felsőoktatási Koord. Iroda, 31.p.
- 32 Kassuba (1895), 118. p.
- 33 *Értesítő 1853/54*, 21-22. p.
- 34 *Értesítő 1854/55*, 28. p.
- 35 *Értesítő 1855/56*, 24-27. p.
- 36 Bárdos Kornél (1987): *Eger Zenéje 1687-1887.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 143. p.
- 37 Nagy Béni dr. (1914), 158. p.
- 38 *Értesítő 1855/56*, 23. p.
- 39 *Értesítő 1856/57*, 27. p.
- 40 *Értesítő 1854/55*, 1-28. old.
- 41 Nagy Béni dr. (1914), 150. p.
- 42 1859. június 24. Solferino-i vereség
- 43 HML. VIII-53/195. Hivatalos iratok 1859/60.

PEDAGÓGIAI „NÉVJEGYÜNK”

(MŰSZAKI FŐISKOLA PEDAGÓGIAI ARCULATA EGYES FORRÁSAINAK KUTATÁSA
A BUDAPESTI MŰSZAKI FŐISKOLA PÉLDÁJÁN KERESZTÜL)

HALABUK JÓZSEF

A felsőoktatás – különösen annak bizonyos területei – pedagógiai hagyományai kutatása (eltekintve egyes intézménytörténeti mozzanatoktól és szem előtt lévő jelenségektől), az utóbbi időben még a korábbi nem nagy figyelemre méltató helyzeténél is hátrányosabbá került a történetírás hátrányára, a jelen- és a jövőbeli (szak) emberformálás eredményességének veszélyére, mert hogyan történhet meg ez eredményesen, ha sem a képzők, sem a képzendők vonatkozásában nem áll előttünk teljes pedagógiai ismeret, az eszközeink listáját tekintve, pedig igencsak hiányos tudásunk?

Az oktatás- és neveléstörténeti szempontból való vizsgálódás területén a Budapesti Műszaki Főiskola (BMF) szinte valamennyi pedagógiai jellemzővel rendelkezik, ami egy nagy és komoly iskolatörténeti hagyományokkal bíró, de intézménytörténeti szempontból egészen új és folyamatosan átalakuló főiskolák által alkotott csoportra jellemző lehet.¹

A BMF pedagógiai hagyományai közül megemlítjük:

A felsőoktatás területén a műszaki felsőfokú szakemberképzésben alkalmazott pedagógiai eljárásoknak rendkívül nagy jelentősége volt az intézmények eredményes tevékenysége előmozdításában. A középfokú iskolákból kifejlődött főiskolák pedagógiai hagyományai általában jellegzetes megnyilvánulásúak. A főiskolák jogelőd intézményei sajátos pedagógiai arculattal rendelkeztek, és ezek módosulva kapcsolódtak a felsőoktatáshoz. A különféle korábbi oktatási-nevelési egységekből szervezett felsőoktatási intézmények önálló képe csak idő múlásával rajzolódott ki. Az eltérő korábbi jegyek együttélésük során részben módosultak, esetleg elhaltak, összecsiszolódtak, újak születtek. Sok gond és megoldandó feladat is felszínre került. Az eredményes jelenbeli általános pedagógiai magatartással párosulva kell megjelennie a sajátos – mint a mérnöktanári képzés – tevékenységnek. Minden felsőoktatási intézménynek rendelkeznie kell a szakmai képzési és a pedagógiai nevelési területeken egyedi jegyekkel. Ezek együttes összetevője a jelenbeli szakembernevelés és (a folytonos fejlődésük mellett) a jövőbeli működésük egyik forrása.

A pedagógia mindig konzervatív tudomány a szó értékmegőrző és értékteremtő értelmében. Olyan forradalmi erővel is rendelkező életmegnyilvánulás, amely (ön-maga tartalmából is fakadó módon) mindig alkalmazkodik az emberi lét teremtette igényekhez. A hagyományos pedagógiai folyamat értékelvű, emberbarát és nívós szakmai szinten álló igényéhez mindenkor közeledni törekvő magatartás tudomá-

nyos tanulmányozása egyes időpontokban rendkívüli módon fontossá válik. Amikor a nemzetközi, s az országon belüli erők az emberformálás területén a pedagógiai folyamat során és a szakismeretek megszerzése körében együttesen mindezek történeti fejlődési folyamatát meg kívánják akasztani, azt saját céljaik szolgálatában állítva a létesítményi identitást felszámolva, a személyes kötődési szférákat „átrajzolva” töreksenek (reformnak mondott lépésekkel, amik azonban csak a legkülönbélebb önkényuralmak által megjelenített „modernizáció”-k körébe sorolhatóak), a pedagógia „önfejlődését” oktatáspolitikával és –igazgatással helyettesítve, azt önképükre átformálni.

A pedagógiai, a társadalmi és a tudományos-műszaki fejlődésünk összhangjának megőrzése, annak újra s újra teremtése együttes kötelességünk. Az iskolaalapítás nemzeti kincs. *„Valóban az. Olyan kincs, amit elődeink bozzaértéssel, elhivatottsággal a nemzet szolgálatában és szolgálatára alakítottak ki nagy szorgalommal. (...) genius scolae.”*²

I. A regionálisan számba jöhető pedagógiai hagyományok³ teljes körű áttekintésére nincs lehetőségünk, csupán egy – a szerepét tekintve – meghatározó jelentőségűnek tekinthető sávot tudunk (azt is csak érintőleges módon) felvázolni. Megkülönböztetett módon fontos körülmény annak a hatásrendszernek „képbe állítása”, amely az adott körzet pedagógiai hatásait, jelenségeit, hagyományait jeleníti meg, függetlenül attól a viszonyrendszertől, hogy azok bármiféle módon közvetlenül kapcsolódnának az érintett felsőoktatási intézmény, vagy annak egyik-másik jogelődje neveléstörténeti, iskolaszervezeti múltjához.

Nem jogelőd, de a főiskola múltjához szorosan kapcsolódó intézmény az *Iparmúzeum*.

A sajátos nevű gyűjteményeket egyértelmű cél érdekében hozták létre: *„Czéljük demonstrálás útján való ismeretterjesztés, a kézmű- és gyáripar érdekeinek szolgálata egyaránt. Gyűjteményeikkel bemutatják a különböző iparágak technikáját, szerszám- és gépfelszereléseikkel megismertetik az iparosságot a technika legújabb vívmányaival, szakelőadásaikkal és szaktanfolyamaikkal terjesztik az iparosok szakképzettségét, kísérleteik pedig – melyeket egyelőre még csak magánosok számára végeznek –, az ipari termelés igen fontos tényezői.”*

Ezzel a programmal csak egy iparmúzeum⁴ van hazánkban: a *m. kir. Technológiai Iparmúzeum* Budapesten, amely a jelzett irányban fejt ki működést. *„Gyűjteményei az ipari termelés minden ágát felölelik és állandóan az iparos közönség rendelkezésére állanak.”*⁵

A székesfővárosi intézmény működésére vonatkozó megállapítás szerint: *„(...) a hazai gyár- és kézműipart közhasznú szakismeretek terjesztésével, továbbá újabb szerszámok, gépek és gyártmányok bemutatásával, végre szakkérdésekben véleményadással támogassa. (...)”*⁶

Honi sajátossága volt az Iparmúzeumnak, amit Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter fogalmazott meg: *„(...) tervet készítettett, hogy az iparmúze-*

*um s a rajztanárképezde oly iskolával hozassék kapcsolatba, hogy abban neme-
sebb, vagyis a művészetekkel batáros iparágak korszerű gyakorlatához szükséges
elméleti ismeretek taníttassanak, s a gyűjtemények tárgyainak használata mel-
lett az iparosok gyakorlatilag oktattassanak (...)*⁷ Az Iparmúzeum (és kisebb mér-
tékben a Műegyetem) szoros együttműködésben állt – részben személyes kapcsola-
tok révén is – a „Kandó-iskolával”.⁸

Külön kiemelő – pedagógiai cél társadalmi közismertségének busztósítása
céljából történő – szaktanulmányi leszögezése már 1898-ban, hogy *„a budapesti
technológiai múzeum bosszas előkészületek után 1883. június 24-én nyílt meg,
1884. július 1-ével szorosabb kapcsolatba jutott az állami ipariskolával, melylyel
közös épületben helyeztetett el.”*⁹

A két intézmény a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) 1884. június
28-i 1885. sz. rendeletével egyesült az iskola igazgatója felügyelete alatt. Az intéz-
ménytörténetek szerint a szakképzőkke történő nevelés első elemei már megfogal-
mazott módon érvényesültek az érintett iskolákban.

A Közép-Ipartanoda 1880-as szervezeti szabályzata szerint a képzési célja az volt,
hogy *„építómestereket, pallérokat, a jelentékenyebb kézműiparágak számára
szakavatott s önálló működésre lépes mestereket, s gépekkel és a munkamegosz-
tással dolgozó, ún. tömegtermelő iparágak számára pedig előmunkásokat, mű-
vezetőket és kiváltképp olyan szakembereket képezzen, akik kisebb ipartelepek-
nek, gyáraknak önálló vezetőivé lehessenek”*¹⁰

A budapesti állami ipariskola nevelési-képzési céljai között szerepelt a következő
célkitűzés is: *„(...) tanterve alapján (...) előmunkásokat és olyan embereket ké-
pezzen, kik idővel kisebb ipartelepeknek vezetőivé (...), önálló mesterekké is le-
hessenek”*¹¹ Ami pedig az iparmúzeum törekvéseit illeti: *„A múzeum (1890 óta)
azon volt, hogy újabb szerzeményeit az iparosokkal megismertesse és az iparo-
sok maguk is tökéletesített és újabb iparczikkeiket a szaktársaknak bemutassák
(...).”*¹²

A „Kandó-iskola” működése vonatkozásában hosszabb időn át mintegy a „szom-
szédvár” (inkább hálás, mintsem problémás) szerepét játszotta a *Zrínyi Miklós
Gimnázium*. Ez a középiskola 1894-től (1897-től a Tavaszmező utca 17. szám alatti
épületben) működött.¹³ A vele átellenben álló „Kandó-iskola” az idők folyamán egy-
re nagyobb hányadát vette igénybe az iskolaépületét. Egyes területeken, mint példá-
ul a testnevelés, együttműködés is létrejött a két oktatási intézmény között. 1946-tól
kizárólag a Kandó működik a rangos épületben.

Az iskola tanárai közé tartozott a neves, tudós pedagógus, Karácsony Sándor
(1891-1952) is.¹⁴ 1995-ben emléktáblát avattak és emlékülést tartottak róla a Kandó
Kálmán Villamosipari Főiskolán.¹⁵

Arany Dániel (Pest, 1863 – Bp., 1945. január) matematikatanár¹⁶, aki 1893. de-
cember 1-én megalapította a Középkolai Matematikai Lapokat, tankönyveket írt,
szintén itt tanított az 1896-1905 közötti években. Működése méltatására jól jellem-

zók a következő sorok: „1896-ban Arany Dániel lemondott a lap szerkesztéséről. Felköltözött Budapestre, s három évig az akkor szerveződő, VIII. kerületi főgimnáziumban tanított matematikát. 1899-től az állami felső építőipari iskola tanára lett. Az említett gimnázium épülete ma a Kandó Kálmán Műszaki Főiskolához tartozik, az ipariskola utóda pedig a Bánki Donát Műszaki Főiskola a Népszínház utcában. Arany Dániel emlékét mégsem ezek a főiskolák őrzik, hanem az általa alapított lap és róla elnevezett országos matematikai tanulmányi verseny.”¹⁷ Megítélésünk szerint igencsak megszívlelendő sorok ezek. Nem csupán a pedagógiai gyakorlat és eszme korábbi kimagasló színvonalú teljesítése elismerésének szinte teljes mértékű mellőzése a lényegében utódintézményekként szereplő főiskolák (ma: karok) eseteiben, hanem az érintett pedagógiai tapasztalatokkal történő nem kellő nivójú „gazdálkodásunk” jogos felemlgetése is.¹⁸

A magyartanárok közül kiemelkedett kora neves regényírója, Gyallay Pap Domo­kos (1880-1970).¹⁹ 1940-ben Corvin Koszorúval²⁰ tüntették ki. Az erdélyi unitárius vallású író 1942-től volt a Zrínyi Miklós Gimnázium tanára. 1944-ben nyugdíj­ba vonulásakor tanügyi főtanácsos, valamint címzetes gimnáziumi igazgatói címet kapott. Tanított az épület falai között – történelem szakos tanárként – Pethő Sándor (1885-1940) lapszerkesztő, a Magyar Nemzet című napilap megalapítója is.²¹ Az egyik legérdekesebb tanáregyéniség Kacsoh Pongrác (1873-1923) matematika-fizika szakos tanár volt, aki országosan sokkal inkább mint zeneszerző vált ismertté, többek között a János vitéz című zenemű komponistájaként.²²

Az nem állítható, hogy szerves pedagógiai kapcsolat létezett volna a két oktatási intézmény között, de feltételezhetően volt érzékelhető emberi, pedagógiai kapcsolat diákjaik, tanáraik között. A gimnáziumban tanító tudós tanárok hozzájárultak a pedagógiai-tudomány fejlődéséhez, az ifjúság eredményes neveléséhez, és (közvetlen, illetve közvetett módokon egyaránt) a tanárképzés előrehaladásához.²³ Neves elődeink ők!

II. A jogelőd intézmények elsődlegesen középfokú szakoktatási intézmények voltak. Részletes intézmény- és oktatástörténetük (sajnálatos módon) napjainkig feltáratlan, jelentősége, neveléstörténeti szerepük még nem kielégítő módon értékelt.²⁴ Azonban néhány összefüggés vonatkozásában (mindenekelőtt a kibontakozandó felsőfokú oktatói képzés területére) van lehetőségünk utalások megtételére.

A felsőoktatási (jellegű) intézmények estében sem mellékes az ott végzett pedagógiai tevékenység mibenléte a szakirányú képzés nívoja mellett. Ezúttal néhány a „Kandó-iskola” hagyományai körébe tartozó jellegzetesen pedagógiai-, tanártovábbképzés körébe sorolandó gyakorlatot mindenképpen kívánatos bemutatnunk:

– Az iskolai élet mindennapjaihoz esetenként olyannyira hozzá tartozónak érezzük a szakmapedagógiai továbbképzéseket (bemutató tanításokat), hogy róluk szinte meg is feledkezünk iskolatörténeteinkben, pedig maguk a kortárs kartársak igen élesen látták és tudatták a szélesebb körű diák- s szakmai közéleti nyilvánosság­gal is szerepüket: „*Mintaelőadás. A tankerületi királyi főigazgató úr rendeleté-*

re bevezettük a mintaelőadások tartását. A testvérintézeteknek tantestületéből számosan jelen voltak (...) beható megbeszélés folyt a felmerülő oktatási kérdésekről.”²⁵ 1943. november 30-án rádiótechnikából a „modulatio”-ról tartott órát ugyanitt a felső tagozat első évfolyamán Kauser János igazgató úr: „A bemutató tanítás előzetes előadással kezdődik, utána pedig módszeres megbeszélés következik.”²⁶ – értesültek erről az ipariskolák.

– Különösen fontosnak tartandó, hogy felismerjük, ezek az oktatási-képzési-nevelési intézmények nem csak hazánk, hanem egész Európa iskolaügyének s -szervezetének integráns részét képezte, miként ezt jelenítette meg a magyar társadalom és az egész magyar állam maga is.

Babos Sándor szaktanár (1901-1929) – korábban maga is az intézmény tanulója –, a Badeni nagyhercegségbeli furtwangeni órászakiskolában (és más további tanintézetekben) járt állami ösztöndíjjal.²⁷ Karlovitz László okleveles gépészmérnök (1901-1916, 1919-1920) és Tschida Ferenc Svájcban jártak két éves ösztöndíjjal tanári továbbképzés keretében.²⁸

– Az 1940-es évek közepén volt arra esély, hogy folytatódhat az a nevelésméleti, gyakorlati tevékenység az egyes érintett intézményekben, amelyek révén sajátos formában érvényesülni tudott a polgári nevelési tevékenységnek a pedagógiai erényeket a diákokba, a hallgatókba integráló korábbról eredő gyakorlata. Az új viszonyok, a helyreállítási tevékenységek (bizonyos értelemben véve) még kedveztek is ezeknek a törekvéseknek, ideértve a gazdasági, az ipari és a műszaki élet akkor megnyilvánuló elvárásait is. Az oktatáspolitikai közélet (és -igazgatás) kezdetben még támogatta is ezeket a szándékokat, és hasonló elvárásokkal lépett fel az iskolákkal szemben. Az Országos Köznevelési Tanács elnöke – például – 1945 júliusában megfogadott javaslatot tett arra nézve, hogy Vigh Bertalan (Kandó Kálmán) ipari középiskolai igazgató úr – hat évre terjedő időtartamra – neveztesse ki az említett tanács tagjává.²⁹

– A következő esztendő, de évtizedek is – a társadalom általános helyzetének és az abból eredő oktatáspolitikai magatartásnak függvényében – egészen más jellegű (számos elemében igen értékes) elvárást fogalmaztak meg az intézmények vonatkozásában. Egyet azonban megállapíthatunk: az addigi emberformáló tevékenység, illetve annak a részünkről bemutatni törekedett sajátos vonulatú oktatói felkészültséget is többé-kevésbé biztosítani kívánó és tudó gyakorlata végleg lezárult.

A többszörösen átszervezett középiskolák tanári karában sokan oktattak a korábbi testületekből és számos kiváló új tanáregyéniség is érkezett körükbe. De még a felsőfokú technikumok megszerzése sem érinthette a korábbi különleges pedagógiai hatások újbóli életre keltését.

– Egészen különleges pedagógiai helyzet állt elő a szakmai és a szakmai tanári, oktatói képzés területén a műszaki főiskolák megalapításakor. Az oktatáspolitikai elképzeléseibe továbbra sem tartozhatott bele az általunk vizsgált elméleti pedagógiai megközelítés és ennek a gyakorlati alkalmazása. Viszont a korábbi középfokú iskolák tanári testületeiből jó néhány olyan kiváló tanáregyéniség került a felsőokta-

tásba, akik tudatosan vagy akár önkénytelen módon ezen a nevelési úton haladtak. (Ugyanakkor évtizedekre komoly nehézségeket okozott az a helyzet, ami az által állt elő, hogy ekkortól a felsőoktatásban olyan tanártársaink is tevékenykedtek, akik ki-mondottan középiskolai képzési erényekkel bírtak, illetve – a képzett oktatók hiánya következtében – erősen megnőtt a pedagógiai ismeretekkel és „vénával” nem rendelkező műszakiak száma.)

III. A szakmaismeret, az általános tudás gyarapítása és az erkölcsös alkotó emberré formálás közép- s felső iskolai folyamatában – ha eltérő módon is –, rendszeresen fellelhető a neveléstörténet vizsgálatai alapján valamiféle pedagógiai elméletek és a diákok, a hallgatók részéről a további életútjuk során alkalmazandó idevágó gyakorlati ismeretek elsajátíttatása.

A. Az intézményi identitás nemes célján túlmenően feltehetőleg még sokkal nagyobb hatású a mindenkori diákok, hallgatók személyes alkotó tevékenysége kibontakozása, megtartása szempontjából az általuk (korábban) látogatott oktatási intézmény névadói személyének kiválasztása, munkásságuk méltatása. Ez egy olyan sok szférát átfogó szellemi forrás, amelyből úgy időről időre, mint folyamatosan az érintett tanárok, diákok tudnak szellemileg töltekezni, életútjaik vonatkozásában mintákat lelni, annak végigjárhatóságához erőt meríteni.

A BMF karai névadóiról csak néhány szót szólva:

Kandó Kálmán nevét 1941-ben vette fel a középiskolává alakuló oktatási intézmény:

Magyar Királyi Állami Kandó Kálmán Villamosipari Középiskola.³⁰

A fennállása 75. évfordulója tiszteletére kapta Bánki Donát nevét 1954-ben az akkori nevéen (az 1951/1952. tanév második félévétől kezdődően) a „3. számú Gépipari Technikum”.³¹

B. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága (MSZMP PB) 1965 júniusában foglalt állást a felsőfokú technikumok egy részének főiskolává történő fejlesztéséről. Erről a Minisztertanács 3319/1966. sz. rendelete intézkedett.

Az Elnöki Tanács 1969. évi 6. sz. törvényerejű rendelete (1969. március 4.) alapította meg a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskolát. A főiskola ekkor tanszéki rendszerben működött. A Józsefvárosban elhelyezett Gyengeáramú Kar keretében kapott helyet a Természettudományi Tanszék, ahol a humán-pedagógiai jellegű tantárgyak oktatása Schnöller Antal irányítása alatt történt. Óbudán Természettudományi csoport volt. Az 1971/1972-es tanévben indult meg a műszaki tanár szak. (A képzési idő nyolc féléves volt.)³²

1979-ben megváltozott a főiskola szervezeti felépítése: intézeti rendszer váltotta fel a tanszékeket. Józsefvárosban létrehozták a Pedagógiai és Idegennyelvű Intézetet Gál András, a neveléstudományok kandidátusa, főiskolai tanár igazgatása alatt. Igazgatóhelyettesek – a részszervezeti egységek képviselőiként – Sallai János nyelv-tanár és Korcz Imre testnevelő tanár³³ voltak, később Bánhidyné Szlovák Éva főiskolai docens is.

Az 1980-as évben a szervezeti átalakulás nyomán sor került a tantervek módosítására. Ez a változás – a gyakorlati képzés és az igényesebb elméleti oktatás előtérbe kerülése irányába lépve – érintette a műszaki tanár szakos hallgatók képzését is. 1992-ben szétvált ez a szervezeti egység: Pedagógiai Tanszék és Nyelvi Lektorátus lett belőle. A Tanárképző Tanszéket azóta Bánhidyné Szlovák Éva főiskolai docens, majd főiskolai tanár vezette.

Az 1993-ban életbe lépett és 1996-ban módosított, tantervek alapján a villamosmérnök és a műszaki informatika szakos hallgatók a mérnök-tanár szak elvégzését követően (a negyedik tanévet befejezve és sikeres államvizsgákat téve) villamos-, vagy informatikusmérnöki, illetve mérnök-tanári okleveleket szereztek.

Az Elnöki Tanács 1969. évi 25. sz. törvényerejű rendelete (1969. augusztus 31.) alapította meg a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskolát. A BDGMF keretében létrehozott hét tanszék között volt a Társadalomtudományi Tanszék is. Ennek keretéből – más kiválásokat követően – 1972-ben alakult meg az önálló Pedagógiai Tanszék. 1987. június 30-tól – az intézményi szakosodási rend átalakítása következtében – megszervezték a Társadalomtudományi és Tanárképző Intézetet. Keretei közé tartozott a korábbi Pedagógiai Tanszék (magába foglalva az Oktatástechnikai Csoportot és a Testnevelési Csoportot), a Marxizmus-Leninizmus Tanszék, az Idegennyelvi Lektorátus mint szakcsoportok. Az intézetigazgató Csanádi Gyula főiskolai tanár volt. Egyik helyettese Tóth Béláné főiskolai tanár. Tagja volt 1974-től a szakcsoportnak Gombócz Jánosné főiskolai adjunktus is. (A Pedagógiai Szakcsoport oktatási és pedagógiai tevékenysége jól megismerhető.³⁴) Az 1972-ben működött négy szak egyike volt a műszaki tanár szak.

Az évezred végén mérnöki pontossággal foglaltatott össze³⁵ a (BDMF) mérnök-tanár-képzési célja: *„Tanárképző Tanszék – Tanszékezető: Tóth Béláné főiskolai tanár – Műszaki pedagógusképzés elméleti és gyakorlati kérdései, európai kapcsolattrendszere. Tananyagfelépítési és oktatástechnológiai stratégiák, informatikai alkalmazások. – Felelős: Alapképzésben a mérnök-tanár szak munkájáért, / Tanfolyami képzésben pedagógusok továbbképzéséért.”*

A felsőoktatási intézményhálózat átalakítását érintő 1999. évi LII. törvény alapján – a Bánki Donát Műszaki Főiskola, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskola és a Könnyűipari Műszaki Főiskola integrációjával – létrejött a Budapesti Műszaki Főiskola. A nevezett egységek karokként folytatták korábbi tevékenységüket, míg a KKMF kötelékéből kiszakadva, új karként lépett színre a *Neumann János*³⁶ *Informatikai Főiskolai Kar* és a *Keleti Károly*³⁷ *Gazdasági Főiskolai Kar*. A KMF (karként működve) felvette Rejtő Sándor nevét.³⁸

C. A bármiféle iskola munkássága, szellemi hatása vonatkozásában a legnagyobb elismerésnek tartjuk, ha ott – úgymond – diákgenerációk tanulnak: testvérek váltják egymást, szülőket gyermek követ, esetleg rokonok ajánlják egymásnak, de az sem ritka, ha később akár (korábbi ismeretség nélkül is) a képzésben részt vettek egy része valamikor házastársi kapcsolatra lép egymással.

Legalább ennyire egyszerre minősítő- és meghatározó erő a tanári karban megjelenő generációs és rokoni kapcsolatok megléte. Az ő eseteikben – feltehetőleg – még sokkal erőteljesebben érvényesült, érvényesülhet napjainkban is a közkeletűen hangoztatott megállapítás (egyik szövegváltozata), amely szerint voltaképpen „az iskola a második otthonunk”. (A körünkben tanító Szini Erzsébet édesapja – például – az egykori Kandó közép- s felsőfokú-képzés meghatározó egyénisége volt. A Borbély-család három tagja ma a BMF három karán oktat.)

Az intézményeknek voltak alkalmazottjai, akiknek a tényleges otthona is az érintett épületekben volt: ők és családjaik általában az igazgató, illetve a bentlakó altiszt. A „Kandó-iskola” Tavaszmező utca 15. szám alatti díszes, műemlék jellegű épülete legfelső szintjén volt az igazgatói (családi) lakás. Vigh Bertalan neves igazgató hosszú ideig lakott benne, amelyről érdekesen mesélték fia – Vigh Béla – és leánya a visszaemlékezéseikben. Az épületbeli élet (ideszámítva az igazgatói lakrészt is), egészen más jellegű, de szorosan kapcsolódó tartalmú megidézését végezték el az öregdiákok köre egykori tagjai. A földszinten volt az altiszt lakása és a szolgálati hely. Érdeemes megemlíteni, hogy a második világháborúban Budapest ostroma időszakában az akkor szolgálatos altiszt bátor fellépésével megmentette a fosztogatásoktól az iskola értékes műszer-, eszköz- és szerszámmállományának nagy részét. (Sajnálatos módon ez nem sikerült az éppen szemben lévő – a 17. szám alatti – Zrínyi Miklós Gimnázium javai esetében.)

(Fő)iskola-történetet írni meglehetősen nehéz, sok esetben (a közelítően teljességre való törekvésben) talán reménytelennek is tűnő vállalkozás. Igen sok nézőpontból lehetséges megközelíteni a bemutatni kívánt múltat: intézménytörténet irányából, neveléstörténeti szempontból, tudományos nézőpontból, a tanárok és a hallgatók személye áttekintése felől, szakmódszertani és oktatástechnikai okokból, oktatáspolitikai szempontból, intézményközi vonatkozásokban, regionális szempontok alapján, diákhagyományok felelevenítése kapcsán, az egyes kapcsolódó életutak bemutatása során, az ország, a nemzet életében betöltött különböző szerepek s teljesítmények elemzése okán és így tovább. De egyáltalán nem reménytelen tudományos igényű vállalkozás még abban az esetben sem, ha pontosan tudjuk, szinte meghatározhatatlan mennyiségű elő-, résztanulmány megírására van szükség egy-egy átfogóbb tartalmú közlemény megszületéséhez. Továbbá azzal a körülménnyel is tisztában vagyunk, hogy maguk a résztanulmányok (jelen esetben nem érintve az áttekintő szintűeket), maguk is mind-mind új kutatási, feldolgozási, megismertetési szempontok felvetői. Szerencsére, a neveléstörténet területén nem fenyeget bennünket az elvégzendő feladatok kifogyása. (No, meg maga az „idő” is állandóan múlik. . .)

Meggondolandó szempont, hogy a történeti kutatások és elemzések eredményei (önmagukban állva és hatásegységessé összerendeződő formában egyaránt) nem csak tükrözik az egykorvolt pedagógiai hagyományokat, eredményeket, hanem maguk is külön nevelési, képzési, oktatási értékkel bíró jelenségek. Tény, hogy sajátos

„megjelenésűek”: értékelő – értelmező – alkalmazó tudomásul vételükhöz egyszerre szükséges pedagógiai és történeti vénával rendelkezünk!

Az említett szaktörténeti szaktudományos írások egyáltalán nem csak a tárgyaknál fogva érintett oktatáspolitikusok, -gazdasági szakértők, -fejlesztők, pedagógusok, diákok, hallgatók, szülők, iskolafenntartók, különböző segítő szakemberek, a történeti kérdések iránt személyes okokból érdeklődő egyének számára hasznosak (olykor szórakoztatók, vagy akár nevelő, megismertető tartalmúak is). Bővített szociális körben értelmezett módon hasznosak (lennének) magának az egész ember- és közösségformáló társadalmi tevékenység ténylegesen eredményes és nívós volta mindekori elérésében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Neveléstörténet

- Pukánszky Béla, Németh András (1979): *Neveléstörténet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
Ezeréves a magyar iskola – képek a magyar iskola történetéből. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
 Kardos József, Kelemen Elemér, Szögi László (szerk., 2000): *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
 John D. Bernal (1963): *Tudomány és történelem*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
 Simonyi Károly (1978): *A fizika kultúrtörténete*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Iparoktatás története, ipartörténet

- Matlekovits Sándor (1898): *Magyarország közgazdasági és közművelési állapota ezeréves fennállásakor*. Budapest. (A vonatkozó részei.)
 Matlekovits Sándor (szerk., 1898): *Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye ...*, Budapest. (A vonatkozó részei.)
Technikai fejlődésünk története, 1867-1927. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, Budapest, 1928.
 Vig Albert (1932): *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben*, Budapest.
 Szűcs Pál (1994): *A magyar szakképzés ezer éve*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest. (A II.-III. kötet kéziratban Szűcs Pálné birtokában.)
 Fericsán Kálmán (1999): *Ősi fának ága-boga. A magyar és a külföldi iparoktatás összehasonlítása*. Pécs, Budapest.
 Endrei Walter, Jeszenszky Sándor (szerk., 1993): *Technikatörténet, 1760-1960*, ELTE, Budapest.
 Rosta István (1999): *Magyarország technikatörténete a bonfoglalás korától a III. évezred kezdetéig*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Magyarország története

- Hanák Péter (szerk., 1978): *Magyarország története 1890-1918*, I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 Ránki György (szerk., 1976): *Magyarország története 1918-1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Budapest története (Józsefváros története)
Budapest Lexikon, I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
 Vörös Károly (szerk., 1978): *Budapest története, IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (A vonatkozó részei.)
 Horváth Miklós (szerk., 1980): *Budapest története, V*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (A vonatkozó részei.)

Bánki Donát

- Bánki Donát (A Wikipédia szabad lexikon szócikke)
Bánki Donát (Magyar Szabadalmi Hivatal) <http://www.hpo.hu/feltalalok/banki.html>, <http://www.hpo.hu/feltalalok/banki.html>

google.com/search?q=cache:7R2Xle21KScJ:www.hpo.hu/feltalalok/banki.html+B%C3%A1nki+Don%C3%A1t&hl=hu&ct=clnk&cd=4&gl=hu)

Névadónkról (<http://www.banki-tbanya.sulinet.hu/nevado.html> , <http://www.google.com/search?q=cache:Kzzj3XrCQ5sJ:www.banki-tbanya.sulinet.hu/nevado.html+B%C3%A1nki+Don%C3%A1t&hl=hu&ct=clnk&cd=77&gl=hu>

Kandó Kálmán

Kandó Kálmán (Wikipédia szabad lexikon szócikke)

Kandó Kálmán (Magyar Szabadalmi Hivatal) <http://www.hpo.hu/feltalalok/kando.html>

<http://www.google.com/search?q=cache:yg6KrSrpCvEJ:www.hpo.hu/feltalalok/kando.html+Kand%C3%B3+K%C3%A1lm%C3%A1n&hl=hu&ct=clnk&cd=4&gl=hu>)

Halabuk József (2002): *Kandó Kálmán nevét viselve*. Kandó Konferencia. Tudományos ülészak.

Halabuk József (2005): *Kandó Kálmán munkássága értékelése kora tudomány- és iparszemléletében*, Tudományos ülészak, BMF, KKVMFK, Budapest.

Halabuk József (2005): *Kandó Kálmán munkásságának értékelése a lexikonokban. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből*. Budapest.

BMF és jogelődjei története

Gáti József (szerk., 2004): *A Budapesti Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-2004*. Budapest.

Király József (szerk., 1979): *A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola centenáriumi évkönyve, 1879-1979*. Budapest.

Hetényi István, Nagy P. Sándor (szerk., 1989): *A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-1989*. Budapest.

Gáti József, Horváth Sándor (1979): *A Bánki Donát Műszaki Főiskola*. GÉP, 9. sz., 3. Budapest.

Horváth Elek (szerk., 1998): *100 éves a Kandó, 1898-1998.*, A Kandó Kálmán Műszaki Főiskola centenáriumi évkönyve, Budapest.

Irodalomjegyzék. A Budapesti Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, *1879-2004*. Budapest, 2004. 239-240.

Krasznainé Kovács Enikő (1998): *Irodalomjegyzék. 100 éves a Kandó, 1898-1998*. Budapest, 245.

Halabuk József (1998): *Irodalomjegyzék. 100 éves a Kandó, 1898-1998*. Budapest, 247.

Halabuk József, A „Kandó-iskola” alapítása és társadalomépítő szerepe, (..)

A budapesti m. kir. állami mechanikai és órasípari szakiskola ez idei értesítőjéből. Magyar Órásook Szaklapja, 1902. IX. 15. (A címlapon.)

Borbély Endre (1997): *A villamosságkember-képzés alma materei*. ELEKTRONet, Budapest, 3. sz. 26.; 4. sz. 86.; 5. sz. 54.; 6. sz. 82.

Az intézményi értesítők, évkönyvek sorozatai.

Tavaszmező utcai könyvtár, (www.lib.bmf.hu/)

Népszínház utcai könyvtár, (<http://www.lib.bmf.hu/node/56> ,

<http://www.google.com/search?q=cache:4geXUW-gsJcJ:www.lib.bmf.hu/node/56+B%C3%A1nki+Don%C3%A1t&hl=hu&ct=clnk&cd=51&gl=hu>)

<http://www.bmf.hu>

Technológiai iparmúzeum

Edvi Illés Aladár* (szerk., 1896): *Budapest műszaki útmutatója*. 152., 160. (* Az intézmény neves tanára volt. Lásd többek között: *A Budapesti Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-2004*. Budapest, 2004. 25.

Matlekovits Sándor (1898): *Magyarország közgazdasági és közművelési állapota ezeréves fennállásakor*.

Budapest. (A vonatkozó részei.)

Matlekovits Sándor (1898): *Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye ...*, Budapest. (A vonatkozó részei.)

JEGYZETEK

- 1 A kérdéskör monografikus igényű feldolgozására nem vállalkozhatunk. Jelzésértékű felvetéseink sora.
- 2 Dr. Tóth Mihály, *Előszó*, (100 éves a Kandó, 1898-1998, Bp., 1998., 3)
- 3 V. ö. (többek között) : *100 éves a Kandó, 1898-1998*, Bp., 1998.; A Budapesti Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-2004, Bp., 2004.
- 4 A 'múzeum' szó jelenbeli (de a korábbi időkre is vonatkoztatható értelmű) fogalmi jelentését közli: A Magyar Nyelv Értelmező Szótára, Akadémiai K., Bp., 1966., V., 76
- 5 *Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye ...*, (szerk.: Matlekovits Sándor, Bp., 1898., 748)
- 6 *Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye ...*, (szerk.: Matlekovits Sándor, Bp., 1898., 796)
- V. ö. még: Matlekovits Sándor, *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor*, Bp., 1898., vonatkozó oldalaival.
- 7 A gróf Zichy Jenőhöz írt levelet a Pesti Napló közölte.
(I. n.: *A Budapesti Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-2004.*, Bp., 2004., 22)
- 8 Az általunk használt fogalommal kívánjuk jelezni a BMF, KKFK jogelőd intézményeit.
A szoros, szakszerű együttműködés egyes területet magunk is feltártuk már korábbi írásainkban /pl.: *Iskola születik, 100 éves a Kandó, 1898-1989*, Bp., 1989., 56/. (További források: BFL, KKMf iratai)
- 9 Matlekovits Sándor, *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor*, Bp., 1898., 535
- 10 I. n.: *A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola centenáriumi emlékkönyve, 1879-1979*, Bp., 1979., 10
- 11 Matlekovits Sándor, *Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye ...*, Bp., 1898., 788
- 12 Matlekovits Sándor, *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor*, Bp., 1898., 536
- 13 V. ö.: *Budapest Lexikon, II.*, 664; (Nem azonos a napjainkban e nevet viselő középiskolával.)
- 14 Életrajza, tanári- s tudományos tevékenysége áttekintése:
a./ (<http://hu.wikipedia.org/>)
b./ Lendvai L. Ferenc, (http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/filoz/karacsony_sandor.htm ,
http://www.google.com/search?q=cache:Noa63RW98Soj:www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/filoz/karacsony_sandor.htm+Kar%C3%A1acsony+S%C3%A1ndor&hl=hu&ct=clnk&cd=3&gl=hu)
- 15 Tanári működéséről, az iskolai légköréről lásd:
a./ Pozsgai Péter, Bevezetés, A keskeny úton, Lükő Gábor 90 éves (<http://www.tatonkiado.hu/bevez.htm> <http://www.google.com/search?q=cache:XmIcQR4SW9UJ:www.tatonkiado.hu/bevez.htm+Zr%C3%ADnyi+Mikl%C3%B3s+Gimn%C3%A1zium+Budapest+Tavaszmez%C5%91+utca&hl=hu&ct=clnk&cd=11&gl=hu>)
b./ Kilencvenéves Lükő Gábor II. Nemzeti közösségek, Gyulai Árpád
<http://www.ph.hu/ph/mf/99.10/49.html>,
<http://www.google.com/search?q=cache:w7N4N725w9EJ:www.ph.hu/ph/mf/99.10/49.html+Zr%C3%ADnyi+Mikl%C3%B3s+Gimn%C3%A1zium+Budapest+Tavaszmez%C5%91+utca&hl=hu&ct=clnk&cd=3&gl=hu>)
c./ Fábíán Gyula, Karácsony Sándor üzenete, (Confessio, az avatási emlékbeszéd, <http://www.reformatus.hu/confessio/cikk.php?cikk=1995/2/figyelo1.htm>,
<http://www.google.com/search?q=cache:15kkLM2-8k4j:www.reformatus.hu/confessio/cikk.php%3F cikk%3D1995/2/figyelo1.htm+Zr%C3%ADnyi+Mikl%C3%B3s+Gimn%C3%A1zium+Budapest+Tavaszmez%C5%91+utca&hl=hu&ct=clnk&cd=4&gl=hu>)

- 16 Wikipédia szabadlexikon, *Magyar Életrajzi Lexikon*, (szerk.: Kenyeres Ágnes, Akadémiai K., Bp., 1981., elektronikus változatban is létezik)
- 17 Radnai Gyula, *Az Eötvös-korszak*, Fizikai Szemle, Bp., 1991., 10. sz., 341
- 18 V. ö.: *A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola centenáriumi emlékkönyve, 1879-1979.*, Bp., 1979., 33,
- 19 Wikipédia szabadlexikon, Magyar Életrajzi Lexikon, unitárius sajtó.
- 20 V. ö.: Wikipédia szabadlexikon szócikkével.
- 21 V. ö.: MNO, 2005.III.1.
- 22 V. ö.: Kereső.hu, Online lexikon
- 23 Hasonló módon jelentkezett ez a nemes szerepjátszás a későbbi időszakban, az intézménytörténet szempontjából is a BMF jogelődjeinek tekinthető technikumok, felsőfokú technikumok esetében is.
- 24 Ebben a kutatási körben e helyen nem áll módunkban mélyebb szintű vizsgálatokat végezni. Ugyanakkor egyik-másik múlttelemet más összefüggéskörben említünk (majd) meg.
- 25 *A Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Elektromosipari Szakiskola évkönyve az 1940-1941. tanévről*, közli: Vigh Bertalan, Bp., 1941., 11
- 26 BFL, KKMf iratai, (Ikt. sz.: 551/1943. XI. 16.)
- 27 Dr. Halabuk József, *Iskola születik, 100 éves a Kandó, 1898-1989*, Bp., 1989., 56;
Dr. Halabuk József, *Magyar állami ösztöndíj a 19. században mechanikus képzésre*, (Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből, MTESZ, OMM, Bp., 202., 55)
- 28 Krasznainé Kováss Enikő, *A 100 év története, 100 éves a Kandó, 1898-1998*, Bp., 1998., 9;
A Budapesti M. Kir. Állami Mechanikai és Elektromosipari Szakiskola Évkönyve az 1940-41. tanévről, közléteszi: Vigh Bertalan, Bp., 1941., 7
- 29 BFL, KKMf iratai, (Ikt.sz.: 103/1945. VIII. 9.)
- 30 Krasznainé Kováss Enikő, *A 100 év története, 100 éves a Kandó, 1898-1998*, Bp., 1998., 18
- 31 *A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-1989*, Bp., 1989., 36
(Az ünnepség fényét fokozandó elnyerte az iskola ebből az alkalomból a Munka Vörös Zászló Érdemrendjét.)
- 32 Krasznainé Kováss Enikő, *A 100 év története, 100 éves a Kandó, 1898-1989*, Bp., 1989., 32, (33, 34, 35,36,38)
A képzésről: Dr. Jármái Ferenc, *A Kandó főiskola oktatásának fejlődése, 100 éves a Kandó, 1898-1989*, Bp., 1989., 64, 67, 69, 72, 74, akkreditáció: 85, 252, 256 (mérnök-tanár, kiegészítő mérnök-tanár, műszaki oktató)
Részletesen a képzés és a szervezeti egység történetéről: Tanárképző Tanszék, (100 éves a Kandó, 1898-1989, Bp., 1989., 183 és skk., 239)
- 33 Emlékét a Kandó sportudvarán a testnevelő-tanár társai és tanítványai által ültetett emlékfá őrzi.
- 34 V.ö.: *A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola jubileumi évkönyve, 1879-1989*, Bp., 1989., 183-190, (-197);
A Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola centenáriumi emlékkönyve, 1879-1979., Bp., 1979., 55-57, 140-143
- 35 Dr. Palásti Kovács Béla, *A Bánki Donát Műszaki Főiskola jelene és jövője*, GÉP, Bp., 1997., 9.sz., 10
- 36 Lásd: Wikipédia szabadlexikon.
- 37 Lásd: <http://konyvtar.ksh.hu>
- 38 Lásd: <http://mek.oszk.hu>

A FELSŐOKTATÁS TÖRTÉNETE A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMBAN

BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT

A Pápai Református Kollégium története¹ egészen a 15. századig nyúlik vissza, amikor a dunántúli kisvárosnak viszonylag fontos szerepe volt a térségben. Ennek köszönhetően már a mohácsi csata előtt is működött egy városi-plébániai iskola. A megnevezéséből is kitűnik, hogy kettős fenntartású és felügyeletű intézmény volt. A reformáció terjedésével reformált iskolaként 1531-ben kezdi meg működését, természetesen a pápai egyház és a város fenntartásában és felügyeletében. Az iskolai törvényekből ismerhetjük meg az oktatás fejlettségét, típusát, belső világát. A pápai kollégiumról 1585-től vannak információink.

Melanchton Fülöp, Luther Márton munkatársa felismerte az iskola szerepét a reformáció terjesztésében, ezért részletesen foglalkozott a tananyag és a tankönyv írásának kérdésével, illetve az iskola szerkezetével. A 16-17. század fordulóján a református és az evangélikus egyház különválásával a pápai oktatás tartalma és szerkezete a wittenbergi és a heidelbergi egyetemek mintájára szerveződtek. (*Mészáros – Németh - Pukánszky, 2005*)

Pápán a pedagógiai cél a vallásos nevelés, az egyház szolgálata, illetve a papi pálya felé történő orientálás volt. Ebben az időszakban még nem vált el egymástól a közép- és a felsőoktatás tananyaga, ezért a hittudományi tananyagot is bevitték a középiskolába. Nagy hangsúlyt fektettek a latin nyelv tanulására. A tanulók az anyanyelvet még az egymásközi beszélgetésben sem használhatták. Az iskolában rendkívül nagy szigorúság volt, megbízott diákok – úgynevezett „farkasok” – figyelték társaikat, és ha bármilyen lazaságot tapasztaltak, rögtön jelezték és keményen megbüntették társaikat.

Az 1585. évi törvények arról tanúskodnak, hogy Pápán a kollégiumban kétfazisú oktatás volt. A főiskola elvégzésével azonban a diákok nem kaptak fokozatot vagy címet, tehát a tehetségesebbeknek még tovább kellett tanulniuk. Sokan választották a külföldi egyetemeket (Anglia, Svájc, Hollandia, Németország). Az iskola fenntartói, vagyis az egyház, a városvezetés, a földesúr is támogatta ezt a képzési formát.

A 17. században a helyi földesúr erős rekatolizációs politikát folytatott. Arra figyelmeztette a lakosokat, hogy aki nem tér át a katolikus hitre, annak jobb, ha elhagyja Pápát. Ezért a reformátusok és az evangélikusok száma erőteljesen lecsökkent. E törekvések miatt a kollégium működése nagyon megnehezedett. A presbiteri rendszer bevezetésével azonban valamelyest javulni látszott a helyzet. Érdeemes megjegyezni, hogy az országban először itt alakult meg demokratikusan megválasztott gyülekezeti önkormányzati szerv, azaz a presbitérium, amely az egyházközsége, illetve an-

nak iskoláit, intézményeit igazgatta, felügyelte. Bevezetése Kanizsai Pálfi János, a pápaiak református lelkésze nevéhez fűződik, aki a heidelbergi egyetemen ismerkedik meg ezzel az egyházkormányzási típussal, és meghonosítja hazánkban is. E szervezet segítette, hogy a kollégium és az egyház a földesúr támogatása nélkül is tudjon működni.

A református kollégiumok színvonala ebben az időszakban is nagyrészt a vezetőjüktől, a rektortól függött. Ő állította össze a tanítási anyagot, ő szabta meg a használandó tankönyveket.

A 17. század első felében a kollégium helyzetét, az ellenreformáción kívül, befolyásolta a város végvár jellegének megszűnése is. A protestánsok nyilvános vallásgyakorlata és a presbitérium jogköre jelentős mértékben lecsökkent, s ami a legfontosabb, a kollégium működésének megszűnt a közjogi alapja, így bezáratták a reformátusok imaházát. 1711 és 1752 között a kollégium a pápai egyházközségé (nem az egyházkerületé), tehát fenntartása is őket terheli. A felügyeletet ebben az időszakban a pápai református papok látják el. A rektor feladata az iskola irányítása, ellenőrzése, a rend fenntartása és a tótágusok² tanítása. Az osztálytanítók, akik a tótágusok közül kerültek ki, oktattak az elemiben, illetve a gimnázium alsó öt osztályában. Már ebben a korban is működik a diákönkormányzat, élükön a seniorokkal. A pápai diákok külföldi továbbtanulása nagymértékben lecsökkent. Azonban a kollégium a sok nehézség ellenére a többi református iskolához hasonlóan megmaradt és továbbra is működött.

1752. május 12-én a pápai reformátusok végleg elvesztik nyilvános vallásgyakorlatukat és a kollégiumukat. De sikerült elérniük, hogy a közeli Adásztevelen templomot építhessenek. 1756-ban már egy új templomban gyakorolhatják vallásukat mintegy száz pápai hívők és helyiek részvételével.

Mivel az iskola Adásztevelre költöztetése nem történt meg azonnal, a diákok egy része 1753 után szétszóródott, és a pápai kollégium helyzete országos ügygé vált. 1755-ben, a templom építése után, nekifognak az iskola átmentésének, egy ideig az adászteveli iskolában kapnak helyet, majd felépül az új épület, de csak algimnázium működését engedélyezték, a főiskolai tagozat ilyen módon kényszerűségből szünetelt.

II. József türelmi rendelete (1781) után, amely megengedte a szabad vallásgyakorlatot, úgy tűnt, véget vet a kényszerű száműzetésnek. De nem így történt. Nagy ellenállásba ütköztek, amikor vissza akartak költözni Pápára, így végül kénytelenek voltak egyenesen a királyhoz fordulni ügyük érdekében. 1783. május 6-án Veszprém vármegye gyűlésén kihírdették azt a határozatot, hogy a pápaiaknak a vallás magángyakorlata megengedett és az iskola is újra megkezdheti működését. A magángyakorlat azt jelentette, hogy a templomnak nem lehet utcára néző ajtaja, harangja, tornya, de az istentisztelet a hagyományos módon végezhető benne. (*Mészáros – Németh - Pukánszky, 2005*)

A pápaiak szerették volna az iskola régi rangját visszaszerezni, ezért újításokat is

bevezettek.³ Az alaptudományok mellett tanítottak filozófiát, teológiát, németet és latint. Az iskolában tilos volt magyarul megszólalni.

1794-ben újra megkezdődött a főiskolai szintű oktatás, amely Márton István rektor-professzornak volt köszönhető. Az iskola fejlesztéséhez azonban pénzre volt szükség. Felismerte, hogy a pápai egyház nem tud fenntartani egy nagy intézményt, ezért tudatosan az iskola és az egyház szétválasztására törekedett. Az egyházkerület és kölcsönök segítségével sikerült egy kétemeletes kollégiumot megépíteni és a diákok bentlakásos életformájához pénzt szerezni. Az iskola nem kapott sem állami, sem egyéb támogatást, ezért nagy szükség volt a diákok által gyűjtött adományokra is.

A protestáns iskolák nem tartották helyesnek az oktatás felülről történő irányítását, ezért nem volt egységesített tantervük. Márton István kidolgozott egy rendkívül hatékony fejlesztő tantervet. Lácza Szabó Józseffel, professzortársával tankönyveket írtak. Ők ketten sokat tettek a magyar nyelvű oktatás bevezetéséért, de Bécs ezt nem nézte jó szemmel. Attól féltek, hogy a magyar nyelv bevezetésével megnő a kálvinisták hatalma. A Márton által készített 1798-as törvény még engedélyezi, hogy a diákok vasárnap magyarul beszéljenek, de ezt 1803-ban újra megtiltották.

Az iskola képzési struktúrája a következő volt: a hat gimnáziumi osztályhoz csatlakozott a hároméves hittudományi akadémia. Az 1800-as évek elején a teológusképzést négy évfolyamúvá alakították. Az 1815-ös szervezeti szabályzat pedig már öt éves oktatási időről ír, amelyből két év filozófia, két év teológia, az utolsó éven pedig mindkét tárgy szerepel. 1819-ben a gimnáziumi oktatás kilencéves lett.

Az 1830-40-es években új korszak kezdődött Pápa és a kollégium életében. A város fejlődésnek indult, felpezsdült az élet. A főiskola életét Tarczy Lajos professzor felélénkítette. Szorgalmazta főiskolai nyomda létesítését (1837), hogy a pápai tanárok kiadhassák jegyzeteiket. Szorgalmazta a magyar nyelv ápolását is, de felvilágosult ember lévén, elismerte az idegen nyelvű kultúrák jelentőségét, hasznosságát. Nem csak kiváló tanár, hanem nagyon jó pedagógus is volt. Az iskolán kívül is foglalkozott a tanítványaival, az életre nevelés fontosságát hangsúlyozta.

1935-től professzorként Bocsor István volt a másik meghatározó egyénisége annak a főiskolai korszaknak. A diákok rajonganak előadásaiért, gyakran a tanterem is kicsinek bizonyult hallgatói számára. A pedagógiai hitvallása az volt, hogy a tanár a legfontosabb oktatási és nevelési eszköz, a tankönyvek csak összefoglalók, a tényanyag kivonatai.

1839-től kezdődően komoly harc folyik a főiskola székhelyéről. Pápa mellett még Komárom, Székesfehérvár, Veszprém és Győr is szeretett volna a főiskola székhelye lenni. Természetesen a pápaiak mindent elkövettek iskolájukért. A küzdelem sikert hozott.

1849-ben a szabadságharc bukásával a centralista politika az oktatásügyben is jelentős reformokat hozott. Az oktatás közüggé vált. Jelentős reformokat vezettek be, amelyek szigorú megkötései elsősorban a protestáns egyházakat sújtották. Megfosz-

tották őket a felsőbb tanintézetek autonóm szervezésének és irányításának a jogától. A korszerűtlen oktatási rendszer továbbfejlesztése, az iskolák működtetése jelentős erőfeszítéseket kívánt az egyházi vezetőktől, a gyülekezetektől. A kormányzat mindent megtett, hogy a vezetők összefogását megakadályozza. Nem volt más a helyzet Pápan sem. A főiskola szokáshagyományai és intézményei tették lehetővé, hogy az intézmény fennmaradjon. Diákjai gyűjtést végeztek, amelynek befolyt összegéből bevezetik a köztartást. Szállásról sem tudott gondoskodni a főiskola. A magánszálláshelyeket ellenőrzik, a szegényebbeket anyagilag is támogatják. Elegendő állandó tanár híján a végzett főiskolai hallgatók tanítanak egy-egy osztályt.

Felismerték és hangsúlyozták a korszerű pedagógiai ismeretekkel rendelkező pedagógusok jelentőségét, akik az iskolákban jól képzett, hithű református emberekkel nevelhetik a diákságot. Ilyen megfontolások miatt hozták létre a pedagógiai tanszéket, ahol 1849 őszén kezdték el az oktatást.

1851. augusztus 4-én a református gimnáziumot és a bölcsész osztályt – természetesen a többi protestáns tanintézettel együtt –, megfosztják a nyilvánossági jogtól. A főiskola történetének, életének válságos időszaka ez. Félő volt, hogy a gimnáziumban tehető érettségi vizsga veszít népszerűségéből, ennek pedig az lehet a következménye, hogy a teológiai kar elnéptelenedik. Nagy Mihály az új tervezetében a teológia mellett jogi kar indítását is tervezte. Az átszervezés során módosították a hittudományi és a neveléstani szak tantervét, és új, egyháztörténeti tanszéket is indítottak.

1857 őszén visszanyerték a nyilvánossági jogot, a református főiskola 8 osztályos gimnáziummal, a tanítóképző felső tagozatával és az érettségiztetés jogával büszkélkedhetett. A tanév végén ünnepélyes keretek között tartották az első érettségi vizsgát a kollégiumban.

1860-ban visszaállították a jogi oktatást is, 1866-tól pedig engedélyezték, hogy magántanulókat vehessenek fel és államvizsgára bocsáthassanak.

A főiskola, csakúgy mint korábban az új abszolútizmus korában is, nagy hangsúlyt fektetett a diákok iskolán kívüli tevékenységére. Egyenrangú feladatnak tartották az erkölcsi nevelést az oktatással, figyeltek a diákok életmódjára, időtöltésére és a szociális körülményeikre. Megszervezték a közétkeztetést, ami a főiskola büszkesége volt. Nyilvántartották a diákszállásokat, kapcsolatban álltak a bérbeadó családokkal. A segélyszedés rendszere a köztartás javára még ekkor is működött. A szegényebb jó tanulókat a pénzsegélyeken kívül ünnepek idején külön adománnyal támogatták, az e csoporthoz tartozó diákok kaphattak ösztöndíjat. A főiskola azonban nem csak adakozásáról, hanem kemény szigoráról is híres volt. A társas élet és az iskolai szabályok ellen vétőket szigorúan megbüntették.

A dualizmus időszakában a kormányzat nem törekedett az egyházi iskolák államosítására, mert fenntartásuk nagy anyagi terhet jelentett volna, ezért a főiskola továbbra is a Dunántúli Református Egyházkerület felügyeleti, ellenőrzési hatáskörébe tartozott. Ez egyfajta állandóságot, stabilitást jelentett a teológia számára. 1866-ban

bevezették a négy évfolyamú lelkészképzést, ahol a főtantárgyak mellett pedagógiai és jogi ismereteket is tanítottak.

A főiskola elsődleges feladatának a gimnáziumi és a teológiai képzést tartotta, de mindent megtett azért is, hogy a jogakadémia indításához szükséges kormányzati elvárásoknak megfeleljen. 1861-1884 között működött külön jogakadémia is, de a kollégiumban már 1832-től tanítottak jogtudományt.

A főiskola a tanítóképzést is fontosnak tartotta. Felismerték, hogy mennyivel jobb lenne, ha szakképzett református nevelő tanítaná a református gyerekeket, hiszen eddig a tanítóhiány miatt gimnáziumi vagy teológiai végzettséggel oktattak az iskolákban. Az egyházkerület nagy pedagógushiánya miatt 1876-ban megkezdte működését a tanítóképző, igaz kezdetben csak nagyon egyszerű feltételek között. A tanítóképző intézet a későbbiekben sem hozta meg az elvárt eredményeket. Jelentős pénzösszeg kellett a fenntartására, hogy a folyton növekvő állami igényeknek megfeleljenek. Ezért 1890-ben megszűnt a tanítóképző. Ezt a helyzetet úgy kívánták orvosolni, hogy felajánlották az állami tanítóképzővé válás lehetőségét, ahol a református vallásúakat bizonyos kedvezmények, illetve ösztöndíj illetnék meg. Ezt az indítványt elfogadták.

1894-ben Pápán leányinternátus kezdi meg működését. A diákok a polgári leányiskola tanulói voltak. A képzés célja a kor kívánalmainak megfelelően a lányok vallási nevelése és a házi munkára, a női életpályára való felkészítés. A Nátus tanárai állandó felügyelet alatt tartották a lányokat, tanulásukhoz pedig minden segítséget megadtak nekik. A nőnevelésben az ellenőrzést és az igazgatási feladatokat bizottságok felügyelték.⁴

A tanítónőhiány miatt az intézményt az 1901/1902-es tanévtől női tanítóképzővé alakították, természetesen fokozott állami támogatással. Az 1918-1919-es forradalmak idején a főiskola nehéz helyzetbe került. A Tanácsköztársaság után állandósult a rendőri felügyelet. Az infláció és a háborús károk miatt megromlott a főiskola anyagi helyzete. A Dunántúli Református Egyházkerület a legnagyobb figyelemmel természetesen a teológia felé fordult. Fenntartása azonban egyre nehezebbé vált az alapítványok elértéktelenedése miatt. A főiskola életét jelentősen megváltoztatta az, hogy a Nőnevelő Intézet oktatási, igazgatási, gazdasági szempontból különvált, önálló intézményként működött tovább. Az 1939/40-es tanévben az intézményben kereskedelmi középiskolát létesítettek, s az 1941/42-es tanévtől tehetségkutatás is folyt állami irányítással.

Az 1943/44-es tanévben a háborús helyzet miatt csökkentett tanterv szerint folyt a tanítás. 1944. június 10-én az épületet lefoglalták hadikórháznak. Az iskola felszerelési tárgyait a Nátusba vitték. 1945 után a Nőnevelő Intézet a Kollégium részeként működött tovább, amelyben akkor hat különböző típusú képzés folyt (gimnázium, kereskedelmi, polgári iskola, líceum, tanítóképző és teológia).

1948-ban az állammal kötött egyezség szerint az iskola az egyházé, a gimnázium és a teológia az egyház fenntartásában működik, a többit államosították. 1951-ben a

politikai helyzet miatt a főiskolai oktatás megszűnik. 1952-ben az egyházkerület felajánlotta a gimnáziumot az államnak. Az új neve Petőfi Sándor Gimnázium lett.

1991-ben a Dunántúli Református Egyházkerület döntése alapján a református intézmény újra megkezdte működését. A gimnáziumi képzés még abban az évben megindult. 1998 szeptemberében megnyitja kapuit a Pápai Református Teológiai Akadémia. A református teológiai szakon a jelenlegi képzési formák a következők: teológus szakirány (10 félév), lelkész szakirány (12 félév), hitoktatói szak (2006-ig Kaposváron és Győrben kihelyezett tagozatként). 2006-tól református katechéta-lelképásztori munkatárs szak indult a győri Tanítóképző Karral közösen. A 2007/2008-as tanévtől katechéta-lelképásztori munkatárs alapszak, katechéta szakirányon már a székhelyen folyó képzésként működik.⁵

A pápai felsőoktatás az alapításától kezdve sok nehézségen, megpróbáltatáson ment keresztül, gyakran volt szükség újításokra, megújulásra, de a cél ugyanaz maradt: keresztyén erkölcsi alapelvek szellemében református értelmiség nevelése és oktatása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Értesítő az egyházkerületileg segélyezett ev. reform. nőneveléről Pápán. (1895), Az Ev. Ref.

Főtanoda, Pápa http://www2.arcanum.hu/2011/a120121.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=PAPA_nonevelo_1895&lang=hun#pg=0&zoom=f&l=s (Utolsó letöltés dátuma: 2015. január 17.)

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2005): *Neveléstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest

Trócsányi Zsolt (1981, szerk.): *A pápai kollégium története*. Tankönyvkiadó, Budapest.

A Pápai Református Teológiai Akadémia honlapja <http://www.prta.hu/prta/> (Utolsó letöltés dátuma: 2015. január 17.)

JEGYZETEK

- 1 A Pápai Református Kollégium történetének feldolgozása Trócsányi Zsolt (1981, szerk.): *A pápai kollégium története* című mű alapján készült.
- 2 Tótágus: filozófiát vagy teológiát hallgató diák.
- 3 Az újrainduláskor csak alsó fokú képzés volt egy-két gimnáziumi osztállyal.
- 4 http://www2.arcanum.hu/2011/a120121.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=PAPA_nonevelo_1895&lang=hun#pg=2&zoom=f&l=s
- 5 Forrás: <http://www.prta.hu/prta/>

A SZAKPÁRON FOLYÓ TANÍTÓKÉPZÉS: EGY INNOVÁCIÓ VÉGNAPJAI

MOLNÁR BÉLA

Hazánkban 2004 nyarán a kormány megjelentette a „többciklusú, lineáris felsőoktatási képzési szerkezet bevezetésének egyes szabályairól és az első képzési ciklus indításának feltételeiről” szóló 252/2004 (VIII. 30.) rendeletet, amelyben egy új, az angolszász gyakorlatban meghonosodott, lineáris, többlépcsős szerkezet bevezetéséről született politikai döntés. A 2006-2007-es tanévtől megindult a képzés a többciklusú, lineáris képzési rendszer első ciklusában, az alapképzési szakaszban.

A kormányrendelet hatására véget ért a kontinentális hagyományokat megtestesítő duális rendszer, megszűnt sok hagyományos felsőoktatási képzés, több szak, szakpár. Ennek a rendszerváltozásnak a következménye lett a tanító-egyéb szakos képzés eltűnése a felsőoktatási intézmények képzési kínálatából.

Munkánkban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a tanító-egyszakos tanárok képzésének történetét, a „szombathelyi modellt”.

ELŐZMÉNYEK

A különböző pedagógus szakágakra történő felkészítés: az óvónő-, tanító-, szaktanárképzés tartalmainak és módszereinek egymáshoz való közelítésére találhatunk több nemzetközi példát és hazai próbálkozást. *„Az előzményekhez tartozik az a próbálkozás is, hogy az egységesnek mondott általános iskola minden pedagógusát az akkor (1947-ben) létesített pedagógiai főiskolákon képezzék.”*¹

1947 novemberében Budapesten és Szegeden pedagógiai főiskola kezdte meg működését, ahol az általános iskolák számára képeztek osztálytanítókat, illetve a felső tagozatra bizonyos tárgycsoportok szaktanítására tanárokat. A pesti és szegedi főiskola alapítását követte a pécsi és a debreceni, ami utóbbit később Egerbe helyezték át. A főiskolán a képzési idő 6 félév volt. A jelentkezők több szakcsoportra kérhették felvételüket. Azok a hallgatók, akik nem a magyar-idegen nyelv szakpárt vették fel, még kötelesek voltak kiegészítő szaktárgyat felvenni.

A pécsi Állami Pedagógiai Főiskola hallgatói kérvényt nyújtottak be a miniszteriumba, hogy *„a közös rajz, közös kézimunka, közös tánc, közös ének gyakorlatokban való részvétel helyett a szaktárgyak óraszámának növelésére használhas-sák fel”*.² A VKM nem teljesítette a kérést, az elutasításról a pécsiekén kívül Faragó Lászlót is értesítették. Faragó levélben fordult Pécs pedagógiai főiskolájának hallgatóságához, hogy tisztán lássák a „nevelőképző” főiskola feladatait: *„...a pécsi főis-*

kola ifjúsága nem tudatosította magában kellőképpen, hogy voltaképpen milyen pályára készül. A pécsi főiskola ifjúságának is tudomásul kell venni azt, hogy a pedagógiai főiskolák... a volt tanítóképző intézetek nevelőfunkcióját is el kell látniuk, s hallgatóikat képessé kell tenniük arra, hogy az általános iskola alsó fokán nevelői feladatát ellássa. A pécsi szervezet beadványából az látszik, mint-ha a pécsi hallgatóság azt képzelné, hogy csak az általános iskola felső osztályaira kapnak képesítést.”³

A tanító-tanárjelöltek valójában „leválasztották jövőendő élethivatásukról az általános iskola négy osztályának tanítói munkáját, a magukénak csak a felső osztályok tanári tevékenységét” érezték. Kiss Árpád felismerte, hogy tökéletesedni akarás húzódik meg a hallgatók kérelmében, szakemberré szerettek volna válni szakjaikban.⁴

A szaktárgyi képzés rövidnek bizonyult, félévente a 3 szakra 12-16 óra, egy-egy tantárgyra 4-5 tanóra jutott. A pedagógiára, lélektanra adott óraszámok bőségesek, ezért „megállapíthatjuk, hogy a pedagógiai tárgyak rendszere, óraszámja jó alapot nyújtott pedagógiai téren jól képzett általános iskolai tanárok képzéséhez.”⁵

Az egykori pedagógiai főiskolai tanár, Mérei Ferenc, kellő elfogultsággal kifejtette, hogy a „legharmonikusabb képzés a pedagógiai főiskolán foly[t]. A tanárképzés ideális típusa [volt]. Az egyetem ugyanis eltér[t] a pedagógiai főiskolától a szaktárgyak előnyére és a pedagógiai tárgyak hátrányára.”⁶

A többszakos képzés (háromszakos) mellett nem lehetett megfelelő, kielégítő tanítói felkészítést nyújtani. Tanítási gyakorlatokra csak a III. évfolyamon került sor. A pedagógiai főiskola a gyakorlatban nem tudta teljesíteni a vállalt, nagyon túlzó küldetését.

A főiskola megalkotója, kivitelezője, Faragó László önkritikusan értékelte a pedagógiai főiskola ténykedését: „Természetesen a pedagógiai főiskolák eredeti elgondolása nem volt hiba nélküli: a fő baj abból fakadt, hogy három év alatt alsó és felső tagozatra egyaránt akartunk képesíteni növendékeinket. Ez utópia volt.”⁷

Vélhetően a tanítói szerepre történő felkészítés volt a leghiányosabb. 1949 tavaszán a meglévő főiskolák befogadóképességét jelentős mértékben emelni akarták, Eger 1949-ben kapott főiskolát, mert ekkor a debreceni intézményt oda költöztették. A pedagógiai főiskolák 1949-ig működtek az eredeti célkitűzések alapján, a VKM ezután a főiskolák faladatává csak az általános iskolai tanárok képzését tette. A felsőfokú tanítóképzés, a tanító-tanár szakpáros képzés hosszú időre eltűnt a hazai iskola-rendszer palettájáról.

PEDAGÓGUSKÉPZÉS SZOMBATHELYEN

1958-ban a felsőfokú tanítóképző intézetek szervezési munkálatai miatt Kőszegről Szombathelyre került a tanítóképzés. 1958-ban az Elnöki Tanács elrendelte a három évre kiterjedő felsőfokú tanítóképzést. Az 1959-1960. tanévben 11 tanítóképző

intézményben – köztük Szombathelyen – indult meg a hosszú évtizedek óta óhajtott érettségire épülő felsőfokú tanítóképzés. A Szombathelyen otthonra talált tanítóképzés azóta is nagy hagyományokkal folytatódik. A tanítóképzés mellett népművelés, könyvtáros szakosokat is képeztek, majd 1971-1974 között a Pécsi Tanárképző Főiskola Szombathelyi Kihelyezett Tagozatán, a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán, 2008-tól a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjában sok-sok szak, szakpár mellett továbbra is zajlott/zajlik tanítójelöltek felkészítése az osztálytanítói teendőik ellátására.

TANÍTÓ—MAGYAR SZAKOS TANÁROK KÉPZÉSE: A „SZOMBATHELYI MODELL”

A 20. század második felében számtalan tanító tanult tovább tanárképző főiskolák levelező tagozatain. Az iskolákban ezért több olyan pedagógus dolgozik, akik tanítói és tanári diplomával is rendelkezik. Az általános iskolai pedagógusképzés korszerűsítése jegyében az 1984/85-ös tanévben indították el a tanítóképzést is érintő modellkísérleteket. Nyíregyházán a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán a tanítómatematika, illetve a tanító-magyar szakos tanár szakpárosítást vezették be 3 éves nappali + 1 éves levelező képzés keretében.

Ugyanekkor, 1984-ben kezdődött Sulyok László főiskolai docens, a Tanítói Tanszék tanszékvezetőjének irányításával a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán a nappali tagozatos négyéves tanító-magyar szakos (általános iskolai) tanárképzés. Ez lett a „szombathelyi modell”. A kísérletben közreműködtek a Tanítói Tanszék oktatói: Gáspár Mihály, Horváth Rezsőné, Németh Istvánné (Rakos Katalin) főiskolai adjunktusok, s a főiskola más tanszékeinek munkatársai: Kovács Lajos (a kísérlet másik helyi témavezetője), Bicskei Ferencné, Iker János, Láng Gusztáv, Szabó Géza.

A szombathelyi modellkísérletben a tanító- és tanárképzésnek, ennek a két szakági képzésnek az integrációját valósították meg. A kísérlet célja *„a közoktatás változó pedagógus szükségletéhez való rugalmas alkalmazkodás, valamint a tanító-tanárképzés kapcsolódási lehetőségeinek, a két képzési terület egymáshoz való közelítésének kipróbálása, illetve a megoldás gyakorlati igazolása volt.”*⁸ A modell bevezetését az indokolta, hogy az egységes általános iskola számára képezzen az iskolatípus egészére rálátó, a pedagógiai folyamatok egészét egységben értő pedagógusokat. A diplomájuk konvertálhatóvá vált (demográfiai változások, szakos ellátottság alakulásától, tantárgyfelosztás, a kisiskolák kevés, de „sokszakos” pedagógust igénylő helyzetének függvényében).

A tanító–magyar szak képzési ciklusát egy tanévvel meghosszabbították, 4 évre emelték fel. A kísérleti szakpárra nem lehetett jelentkeznie a felvételizőknek, ugyanis azt nem hirdették meg. A tanító szakra jelentkezők közül válogatták ki a legalkalmasabbakat, mert a tanítói pályára történő indíttatást tartották alapvetőnek a kísérletet folytató tanítóképzési szakemberek. A felvételi vizsgákon a legjobb magyar

írásbeli és szóbeli vizsgát tett jelentkezőknek felajánlották a négyéves képzési lehetőséget.

A tanító-magyar szakos képzés a tanítóképzés és a magyar szakos tanárképzés tanterveinek speciális és célratoró kombinációja szabályozta a képzési folyamatot. A tervben szinte változatlanul hagyták a magyar szakos képzési tervet, a tanítóképzés tantárgyait azonban átrendezték, 4 éves időkeretre módosították. A társadalomtudományi tárgyakat a tanárképzők tanterve szerint oktatták, s a sokrétű tanítói tevékenységre történő felkészítés céljából bevezették A szociológia alapjai tantárgyat. A pedagógia, pszichológia tanítását a tanítóképzés tantervének előírása szerint folytatták. Ezt az indokolta, hogy a tantárgy-pedagógiák oktatása, valamint az iskolai tanítási gyakorlatok korábban kezdődtek a tanító szakon, s ezek pedagógiai, pszichológiai megalapozása így vált biztosítottá. *„A tanítóképzésben folyó pedagógia- és pszichológiaoktatás tradicionálisan is számtalan olyan értéket tartalmaz, melyek átszármaztatását és továbbfejlesztését a tanítóképzés tantervi kerete jobban garantál[t]a.”*⁹ Az elméleti alapot követően nagyobb időkeretben lehetett felkészíteni a hallgatókat egyes pedagógusszerepekre. Megismertették a jelölteket a korrekciós neveléssel, az osztályfőnöki munkával, az egész napos neveléssel. A magyar nyelv tanítása és Az irodalom tanítása helyett – a magyar szak óra- és vizsgatervétől eltérően –, Magyar nyelv és irodalom tanítása stúdiumként egységes, az 1-8. osztályokra érvényes tantárgy-pedagógiát dolgoztak ki és került bevezetésre. A tanítóképző főiskolák tantervében szereplő Gyermekek- és ifjúsági irodalom oktatását a hároméves képzéssel megegyező elosztásban a magyar szakon tanuló tanítósoknál is szükségesnek tartották. A tanító szakon biztosították, hogy a tantárgyak alapismereteit és tanításuk pedagógiáját egységes rendszerben, tantárgyi integrációban oktassák (pl. Ének-zene és tantárgy-pedagógia, Vizuális nevelés és tantárgy-pedagógia, Testnevelés és tantárgy-pedagógia, Technika és tantárgy-pedagógia). A gyakorlati képzés a tanítóképzés időbeosztása szerint alakult, amit kiegészítettek 2 félévnyi tanári gyakorlati képzéssel. *„A tanító szak óra- és vizsgatervében jelzett keretben a hallgatók 5 féléven keresztül végeznek csoportos videós pedagógiai gyakorlatot, az I. félévben: kommunikációelméletre épülő önismereti szakasz; a II. félévben: a kapcsolatteremtés témakörben a helyzetgyakorlatok szakaszai; a III. félévben: helyzetgyakorlatok, a pedagógiai képességek fejlesztése; a IV. és V. félévben: a tanítási gyakorlatok rövidített tanítások, és értékelésük.”*¹⁰

A tanító-egyszakos (magyar) tanárok képzésével kapcsolatosan megállapíthatjuk: hogy a hallgatók a felvételi eljárás során viszonylag magas pontszámokat értek el, a képzés során tanulmányi átlageredményeik kiemelkedőek voltak, a 4 éves, meghosszabbított időkeretben a tantervi követelmények egyenletes terheléssel célszerűbben teljesíthetővé váltak, az új típusú képzési feladatok maradéktalanul megvalósultak, a lényegesen meghosszabbodott gyakorlati képzési időkeretben a szakpár hallgatói megnyugtató jártasságot szereztek a nevelő-oktató munkában. A gyakorlóhelyek szakvezető tanítói, tanárai szerint kellő biztonsággal tanítottak az általános

iskola mindkét tagozatában. A végzett tanító-magyar szakos tanárok az általános iskolákban az anyanyelvi nevelést a kezdetektől a képzési ciklus végéig végezni tudó szakemberek. A szakpár beindítása óta 1997-ig majdnem száz hallgató (97 fő) szerzett Szombathelyen tanító–magyar szakos tanári oklevelet.¹¹

A SZAKPÁRON FOLYÓ TANÍTÓKÉPZÉS

A szombathelyi modell a 90-es évek végétől némileg átalakult, a tanító-magyar szakos tanári képzés pozitív tapasztalatai, a műveltségi terület anomáliái alapján 1997-től Rakos Katalin tervei és irányításával a főiskola tanító-egyszakos általános iskolai tanári képzést indított. Ezek a szakpárok is népszerűek voltak, az egész országból érkeztek hallgatók. A műveltségi területek tantervi követelményeit, tantárgyi struktúráját és tananyagát áttanulmányozva lehetségesnek tűnt az alábbi tanár szakokkal a tanító szak párosítása: magyar nyelv és irodalom, matematika, ének-zene, rajz, technika, testnevelés, idegen nyelvek (angol, német), számítástechnika. Egyes műveltségi területekkel csak részben vagy nem lefedhető szakpárokat is meghirdettek: művelődésszervező, kommunikáció, történelem, egészségtan-tanár, háztartás-tan-tanár.

A felvétel szakpárra jelentkezéssel történt, a jelentkezőknek mind a két szakon el kellett érni a felvételi ponthatárt. A tanító szakon a szakpáros jelentkezők rendre több ponttal jutottak be a főiskolára, mint az egyszakos tanítók.

A szakpáron zajló tanítóképzés óra- és vizsgaterve a tanító szak és a második szak kombinációja volt, amiben:

- A pedagógiát és a pszichológiát a tanító szakon tanulták,
- A gyakorlati képzés a két szak tanterve szerint folyt,
- A társadalomtudományi, általános értelmiségképző tárgyakat a tanító szakon oktatták,
- Szakosított testnevelésre nem jártak ezek a hallgatók,
- A szakos tárgyakat nem kellett a tanító szakon újra felvenni, pl. a történelem szakos nem tanulta a tanítós Magyarország története I-II tárgyakat, az ének-zene szakosok nem vették fel a tanító szakon az Ének-zene elméleti tárgyakat.

A két tanterv harmonizációja ellenére nagy volt a hallgatók heti óraszám, sok volt a félévi vizsga is, de az egyes szaktárgyak túlzó követelményei még tovább fokozták az óra- és vizsgaszámban ki nem mutatható terhelést. A szakpáron folyó tanítóképzést a túlterhelés miatt a hallgatók 10-20%-a nem tudta befejezni, akik ezután tanulmányaikat egyszakos tanítóként folytathatták tovább.

A tanító-bármely szakon végzett hallgatók keresettekké váltak a környék iskolaigazgatói körében, mert olyan pedagógusokat akartak a nevelőtestületükbe, akik képesek és tudnak mind az alsó, mind a felső tagozatban tanítani, gyermekközpontú nevelőtevékenységet folytatni.

2001-2006 között 56 fő kapott tanító-egyéb szakos képesítésű oklevelet.¹²

ÖSSZEGRÉS

Napjainkban milliókat költenek pedagógusok felkészítésére, hogy az általános iskola ötödik-hatodik osztályában nem szakrendszerű oktatás ellátására alkalmasak, képesek legyenek. A tanító-egyszakos tanárok képzésük során olyan tudással vértözödtek fel, amelyek segítségével – különleges át- és továbbképzés nélkül is – kiválóan elláthatják a nem szakrendszerű oktatást. A tanító-tanár szakpáron képzett pedagógusok jól ismerik a 6-12 éves korosztályra jellemző fejlődési sajátosságokat, az általános iskola alapozó szakaszában domináns fejlesztendő képességeket (kommunikációs, önálló tanulás képességeit, szociális kompetenciákat, a térbeli-időbeli-mennyiségi viszonyokban való tájékozódás képességeit), a képességfejlesztés eljárásait, módszereit, a tanulók differenciált fejlesztési lehetőségeit.

1984-2009 között Szombathelyen a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán, napjainkban a jogutód intézményben, a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központban a szakpáron folyó tanítóképzés eredményesen működött, a „szombathelyi modell” az integrált pedagógusképzés egyik kiváló lehetősége volt. A főiskola, az egyetemi központ biztosítani tudta a képzés objektív, személyi, szellemi hátterét. A többciklusú, lineáris felsőoktatási képzési szerkezet bevezetése megszüntette ennek a negyedszázados múltra visszatekintő integrált pedagógusképzési szisztémának a további működtetését. 2009 júniusában végeznek az utolsó évfolyamra felvett, szakpáron tanuló tanítójelöltek.

A szakpáron folyó tanítóképzésben 2006-ig 154 hallgató kapott diplomát.

JEGYZETEK

- 1 FÁBIÁN Zoltán (1989): *Mire valók a modellkutatások?* In: Fábán Zoltán (szerk.): *Új modellek a pedagógusképzésben. A pedagógia időszerű kérdései.* Tankönyvkiadó, Budapest., 8.
- 2 Csongrád Megyei Levéltár (továbbiakban CSML) XXVI. 26. 31. cs. 572/48-49
- 3 CSML XXVI. 26. 31. cs. 572/48-49
- 4 KISS Árpád (1948): *A jövő nevelői.* Köznevelés, 4. 10. sz. 205.
- 5 BEREZKZI Sándor (1966): *A tanárképző (pedagógiai) főiskolák lélektani és pedagógiai tárgyainak tantervtörténeti fejlődése 1947-től 1964-ig.* In: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből* 1965. Akadémiai Kiadó, Budapest, 196.
- 6 *Balatonfüredi Pedagógus Konferencia. (1956)* Rövidített jegyzőkönyv, Kézirat, Közli: Füle Sándor, 388.
- 7 *Balatonfüredi Pedagógus Konferencia. (1956)* Rövidített jegyzőkönyv, Kézirat, Közli: Füle Sándor, 124.
- 8 Kelemen Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában.* Iskolakultúra-könyvek 32. Iskolakultúra, Pécs, 48.
- 9 Sulyok László (1989): *Szombathelyi modell.* In.: Fábán Zoltán (szerk.): *Új modellek a pedagógusképzésben. A pedagógia időszerű kérdései.* Tankönyvkiadó, Budapest, 129.
- 10 Sulyok László (1989): *Szombathelyi modell.* In.: Fábán Zoltán (szerk.): *Új modellek a pedagógusképzésben. A pedagógia időszerű kérdései.* Tankönyvkiadó, Budapest, 131.
- 11 A Savaria Egyetemi Központ oklevél-(átadó)anyakönyve szerint.
- 12 A Savaria Egyetemi Központ diploma-(átadó)anyakönyve szerint.

MAGYARORSZÁG ELSŐ NYOLCOSZTÁLYOS NÉPISKOLÁJÁNAK KIALAKULÁSA DIÓSGYŐR-VASGYÁRBAN

MÉSZÁROS ILONA

A VASGYÁRI ISKOLÁK LÉTREJÖTTE

A magyar országgyűlés az 1968. évi XXXVIII. tc. megalkotásával elrendelte a *batosztályos elemi* iskolák megszervezését. Ugyanebben az évben alapították meg a diósgyőri vasgyárat. A gyár munkásainak létszáma fokozatosan emelkedett. A gyárvezetés lakások építéséről, az idesereglett ipari dolgozók lakhatásáról is gondoskodott. A családoknál már 60-ra gyarapodott az egy tanítóval működő magánjellegű elemi iskola tanulóinak a száma. A helybeliek az iskolát az épület faszerkezetéről „faiskolának” nevezték el. 1868-1870 között a szülők is hozzájárultak az iskola fenntartási költségeihez.

1872-ben egy munkásházat építettek át iskolává. 1874-ben már 130 tanulója volt, akiket a hivatalházból kialakított, eredetileg iskolának épített épületbe telepítettek át.¹

Az iskola 1873-ban kincstári jellegűvé vált, a személyi és dologi szükségletek fizetésének felét a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fedezte. 1880 szeptemberében megszűnt a vegyes iskola, mert a fiúk egy új, korszerű iskolaépületbe költöztek át. Egyidejűleg a vasgyár által fenntartott kincstári iskolát államosították. Igen jelentős esemény volt ugyanekkor az óvoda megnyitása is.²

Az új leányiskola építését 1893 őszén kezdték meg, s 1894-ben az ország egyik legkorszerűbb oktatási intézményét avathatták. Ugyanekkor Zimmermann Frigyes gyárigazgató Baross Gábor miniszter támogatását is megnyerve egy mintaszerű fiúiskola felépítését tervezte. Szerintük az ipar akkor fog igazán fejlődni, felvirágozni, ha a munkás nép nemcsak testi erővel dolgozik, hanem, ha a tett erejével a szellem ereje is párosul, ha ki-ki tudja, hogy mit miért cselekszik, ha belátja a becsületes munka fontos szerepét, ha meggyőződéssé válik, hogy csak a munka az, ami használ az egyénnek, biztosítja a társadalmat és alapja a haza jólétének, felvirágzásának.³

Az iskolák eredményesebb működése szempontjából nagy jelentőségű lett, hogy az 1888-89. tanévtől az igazgatói teendőket ellátását Laub (később Hidasi) Sándor vállalta el, aki tanítóképzési tanári képesítéssel is rendelkezett. Laub minden intézkedése a gyári érdekek szolgálatát mutatja. Így 1888 novemberétől külön rajztanítói állást is létrehozott, mivel a fiúknak a rajzban is jártasnak kellett lenniük. Később

a kertészkedést is bevezették. A Diósgyőr-vasgyári oktatási intézményeket ebben az időben Európa más országaiból is gyakran felkeresték eredményes munkájuk miatt.

AZ ISKOLÁK ÉS A SZÜLŐK KAPCSOLATA

Laub Sándor igazgató az egyik jelentésében kiemelte, hogy a *„Példás magaviseletű és kitartó szorgalommal bíró tanítványok – alig nébálynak kivételével – munkások gyermekei, kiken meglátszik, hogy a szülők igazán gondos és józan nevelésben részesítik.”*⁴

A munkások legtöbbje szakmailag képzett, világot járt, sok esetben iskolázott volt, akik a gyár tőzsgárdáját képezték, ezért is kaptak lakást a telepen. Gondjuk volt arra, hogy gyermekeik iskoláztatása másképpen történjék, mint esetlegesen az ország más iskoláiban. Ők maguk is választékosabb módon szórakoztak. Kulturális egyleteket alapítottak, szimfonikus zenekart alakítottak, színjátszó csoportokat működtettek. Így pl. 1893-ban alakult meg a Jószerencsét Dal- és Önképző Egyesület, s ennek keretében könyvtárat is létesítettek.

Laub Sándor, mint népiskolai igazgató, 1892-ben tanulmányútra utazott Ausztriába, Cseh- és Németországba, hogy az ipari iskolák életét tanulmányozza. Ennek eredményeképpen az 1895-96. tanévtől egy általános iparostanonc iskolát szerveztek, amely az elemi iskolákkal szoros kapcsolatban álló iskolatípus volt. A VKM a vasgyári népoktatási intézményeket a következő évtől a Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe engedte át állami jellegük megmaradásának kikötésével. Igazgatónak az új fenntartó gépészmérnököt nevezett ki, így Laub Sándor önértetét sértve Kassára költözött, ahol segéd-tanfelügyelőként dolgozhatott⁵ tovább.

A tanulók számának növekedése miatt mind a fiú, mind a lányiskola kicsinek bizonyult. Ezért több munkáslakást átalakítottak iskolai célra.

A KERESZTES-PITTROFF TERV

Keresztes Vencel főtanító és Pittroff Kálmán iskolagondnok (ügyosztályfőnök) felismerték, hogy Diósgyőrnek továbbra is munkásképző iskolára van szüksége. A középfokú vasipari szakiskola felállításának még mindig kísértő tervét tehát végleg el kellett vetni, s helyébe egy olyan alsó fokú szakirányú iskola tervét kellett állítani, amely tömegesen neveli a gyáripar, esősorban a diósgyőri vasgyár különleges viszonyainak megfelelő munkaerőt.

A gyermekek ebben az időszakban a 12. életévük betöltése után csak az ismétlődő iskolára voltak kötelezhetőek. Ez viszont nem volt elegendő arra, hogy a 14. életév betöltéséig minden ismeretet megtartva és kifogástalan magatartással kerüljenek a tanonciskolába. Keresztes és Pittroff ekkor jutottak el az elemi iskola *nyolc osztályúvá* történő kiépítésének gondolatához. Az elkészített szervezeti szabályzatot

és a tantervet a pénzügyminiszter útján *1913 februárjában* a VKM-hez terjesztették fel. Márciusban mindketten 3 hetes tanulmányútra indultak Boroszlóba, Berlinbe, Chalottenburgba, Potsdamba, Drezdába, Lipcsébe, Münchenbe, Salzburgba, Grácba és Bécsbe, ahol kapcsolatba kerültek a korábbi igazgatóval, aki szintén örömmel támogatta a javaslatot.

A sorozatos tárgyalások eredményeképpen a VKM hozzájárult ahhoz, hogy a Diósgyőr m. kir. vas- és acélgyár lakótelepén két évfolyamra kiterjedő ipari irányú előkészítő iskolát szervezzenek a leendő gyári munkások megfelelőbb tanítása és nevelése érdekében. Az új tervezésű iskola, mint a VI. elemi osztály folytatása, az Ipari előkészítő iskola VII-VIII. osztály megnevezést kapta.

Az első tanévben (1914) az ipari előkészítő iskola első évfolyamára a háborús viszonyok ellenére is 278 tanuló iratkozott be. A következő évben megnyílt a második évfolyam, az elemi iskola VIII. osztálya is. Ekkor az első évfolyamra 24, a másodikra 19 tanuló iratkozott be.⁶ Ez az iskolatípus nagyon kedvelt lett, s a vasgyári szülők a polgári iskola helyett inkább az új szervezésű iskolába írták be gyermekeiket.

1917-18-ban az ipari előkészítő iskola próbaidejét 3 évre emelték fel. A szervezeti szabályzatokat, a kiigazított tantervet és az ifjúsági egyesület alapszabályait 1918 januárjában terjesztették fel végleges jóváhagyásra. A világháború miatt a VKM végleges jóváhagyása csak 1921-ben történt meg, amikor az Ipari előkészítő iskola (az elemi iskola VII-VIII. osztálya), valamint az új szakirányú iparos tanonciskola tanterveit és szervezeti szabályzatait végleges jóváhagyási záradékkal látta el.⁷

AZ IPARI ELŐKÉSZÍTŐ ISKOLA (A VII-VIII. OSZTÁLY) SZERVEZETI SZABÁLYZATA ÉS ÓRATERVE

Az elemi iskola I-VI. osztályában a tanítás továbbra is természetesen az 1868. évi XXXVIII. tc. alapján történt.

Az ipari előkészítő iskola *szervezeti szabályzata* öt fejezetre tagolódik.

- Az első az általános intézkedéseket tartalmazza. A fenntartó továbbra is az acélgyár. A két évfolyamot sikerrel végzett tanulók, amennyiben a 14. életévüket már betöltötték, s a 16-ot még nem lépték át, a diósgyőri vasgyár kötelékébe lépnek mint szerződéses tanoncok, s a további tanulmányaikat az egyidejűleg újjászervezés alatt álló szakirányú iparos tanonciskolában folytatják.
- A második fejezet szerint hogy a szorgalmi idő és a szünetek az elemi iskolával előírtakkal megegyeznek. A tanítás legalább heti 24 órára terjed ki. Az órarend szerinti időt a vasgyár főnöksége állapítja meg a tanfelügyelő jóváhagyásával. A tanítás nyelve magyar.
- A harmadik fejezet felsorolja a tantárgyakat és a heti órák számát.

<i>Tantárgy</i>	<i>heti óraszám</i>
- Hittan	1
- Magyar nyelv (írás olvasás, fogalmazás)	4
- Földrajz, történelem	3
- Mennyiségtan (számтан, mértan)	4
- Természettudományok (természettan, vegytan, természetrajz)	6
- Rajz (szabadkézi, mértani)	4
- Fiú kézimunka (agyag-, fa- és vasszlöjd)	4
- Gazdasági ismeretek (konyha-, gyümölcs- és díszkert)	1

A tantárgyak és a heti óraszámuk a későbbi években módosultak:

<i>Tantárgy</i>	VII.	VIII.
Hittan	1	1
Magyar nyelv (írás, olvasás, fogalmazás)	4	4
Földrajz	1	1
Történet	1	1
Alkotmánytan	1	1
Mennyiségtan(számтан, mértan)	4	4
Természetrajz (ásványtan, állattan, növénytan)	2	2
Vegytan	2	2
Szabadkézi rajz	2	2
Fiú kézimunka (faanyag- és vasesztergályozás)	4	4
Egészségtan	1	1
Ének	1	1
Gazdasági ismeretek (konyha-, gyümölcs-, díszkert)	1	1
Testgyakorlás	1	1

Az egyes tantárgyak tanulása alól felmentést nem adtak. Minden tanév befejezésekor az iskolai gondnok (aki kohómérnök volt), és a vasgyár főnöksége képviselőjének jelenlétében a tanulók nyilvános vizsgát tettek. Egyidejűleg rajzkiállítás rendeztek, ahol a legjobbakat megjutalmazták. A tanulók két tárgyból való elégtelen osztályzatuk esetén javító vizsgát tehettek.

- A negyedik fejezet a rendtartási szabályokat írta elő, amelyek azonosak voltak az állami elemi iskolára megállapított szabályokkal. Az ellenszegülő növendékeket az iskolából „kicsapták”, eltávolították.
- Az ötödik fejezet az átmeneti intézkedéseket tartalmazta azokra a tanulóakra, akik a VI. elemi csak a 14. életévük betöltése után végzik el. Ezek nem az ipari előkészítő osztályba lépnek, hanem a napszámos minőségben alkalmazott fiatal munkások részére fenntartott iskolába, ahová addig voltak kötelesek járni, amíg az 1868. évi törvénycikkben megállapított tankötelezettségüknek eleget nem tettek.⁸

AZ ÚJ SZERVEZÉSŰ ISKOLA JELENTŐSÉGE

Az ipari előkészítő iskola (VII-VIII.osztály) szervezeti szabályzatának és tantervének végleges jóváhagyása 1921-ben, tehát csak akkor történt meg, amikor nemcsak az ipari előkészítő osztályait, de az ennek folytatásaként működő iparos tanonciskola valamennyi évfolyamát megnyitották, s amikor már határozottan meg lehetett állapítani, hogy az új iskolatípus nemcsak az elméleti elgondolásban, hanem a gyakorlatban is példásan bevált.

A *társadalmi* fejlődés szempontjából abban volt az értéke, hogy a szervezés következtében a vasgyári elemi iskolák szoros kapcsolatba léptek a vasgyár tanonciskolaival. Egy olyan iskolatípus jött létre, amely az országban ekkor még egyedüli volt, s amely a tanoncképzésnek, és ezen keresztül a szakképzett, az átlagosnál műveltebb magyar munkásság felnevelésének korszerű lehetőségeit teremtette meg.

Pedagógiai szempontból azért volt jelentős, mert az ipari pályára lépőket már „zsenge gyermekkortól az emberré válásáig” egyazon irányítás vezette. Azonban az új iskolatípus árnyoldala is megmutatkozott, mégpedig abban, hogy a középiskolákat mellőzte. Igaz ugyan, hogy a szülők az iskola előnyét élvezték, mert nem kellett tandíjat fizetni, villamosbérletet váltani, tankönyveket, író- és rajzszerkeket vásárolniuk.

A Diósgyőr-vasgyári munkások szempontjából is értékes volt az iskola, mert pl. nagy gondot fordítottak a tisztán érthető beszédmód kialakítására, a beszélőkészség fejlesztésére. A legjobb szavalókat felléptették a munkáséteremben megrendezett iskolai ünnepeken, előadásokon, az önképzőkör estjein, a különböző nőegyletek, leány- és ifjúsági egyesületek rendezvényein. A sok szereplés nagyban elősegítette a munkásmozgalomban való szereplést is, komoly rutinnal szónoki sikereket értek el.

Az alábbiakban néhány adatot emelek ki a fennmaradt értesítőkből, amelyek az első világháború utáni évek adatait tartalmazzák.

JELENTÉS AZ 1921-1922. TANÉVRŐL

Az 1918-1919., 1919-1920., 1920-1921. tanévektől külön értesítőt nem adtak ki.

A tanítótestület 32 rendes, 2 beosztott állami, 5 beosztott menekült állami, 6 helyettes tagból, 7 hitoktatóból és 2 óraadóból áll. *Keresztes Vencel* főtanító, iskolagondnok,, a m. kir. vas- és acélgyár C XII-ik egyházi és iskolai ügyosztályának főnöke, a Borsod megyei Általános Tanítóegyesület elnöke, a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetségének alelnöke, a Magyar tanítók Eötvös-alapjának tiszteletbeli tagja. 1918. február 15-től igazgatja az intézeteket.

Az 1922-25. évi értesítő így ír az ifjúsági egyesületről: *„Hazaifias érzéssel vettek részt mindazon iskolai és alkalmi ünnepélyeken, melyeknek megtartását egyrészt a Nm. (nagyméltóságú) Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr rendeletei*

kötelezővé tettek, másrészt pedig az egyesület vallási és bazafias irányú keretei megkívánták, illetőleg azokra módot és alkalmat nyújtottak.

Az 5. oldalon ezt olvashatjuk: *„Az ifjúsági egyesület mindent elkövet, hogy a tagok a jövőben Magyarország iparostársadalmának e gyártelepen majdan számtalán tényezőivé váljanak. . . Az önképzés, a lélek és a test harmonikus fejlesztése folytán a hitben igaz, a bazaszeretben állhatatos, a munkában kitartó, a tisztességben és jó erkölcsökben példás és így az életben boldog, az országnak becsületes polgárai legyenek.”*

A jótékonyág terén: A gyár főnökségének előterjesztésére az állami vasgyárak központi igazgatósága az 1922-23. iskolai évben 1 524 000, az 1923-24. évben 32 417 000, az 1924-25. évben 109 990 000 koronát engedélyezett az árva gyermekek felruházására. (A nagymértékű növekmény az inflációt tükrözi.)

Így írtak az Értesítőben 1926-27-ben: *„A diósgyőri m. kir. vas- és acélgyár, s az üzemileg hozzákapcsolt Pereces, Ormos és Múcsony kir. szénbányatelepek elemi népoktatási intézeteinek munkájáról: A kisdédóvoda megnyitása: 12 éve szünetelő óvoda nyitott ki. Éveken át hiteltelennek látszott, amiért 3 minisztérium éveken át aktázott, azt Zsoldos István egy előkelő gesztussal máról-bolnapra megvalósította. Az államrendőrséget, amely az óvoda helyiségében volt elhelyezve, alkalmasabb helyre telepítette, a nagymértékben elhanyagolt épületet kijavíttatta, átalakíttatta, úgy, hogy a beiratásokat 1926. szeptember 2-4-6. napján akadálytalanul megtarthattuk.*

<i>Beiratkozott a 3 évesek csoportjába</i>	<i>47 fiú</i>	<i>61 lány</i>
4 „ „	53 „	57 „
5 „ „	60 „	50 „

A tanítás, nevelés terén: Az új tanterv bevezetésének II. éve. A tankönyvek még frissek, nem simultak úgy az előírt anyaghoz, mint ahogyan kívánni lehetett. Mindenki nagy odaadással tanított. Minden házi értekezlet előtt minden körzetben egy tanító az osztályában mintatanítást tartott. Minden körzetről részt vettek, majd megbírálták az órát. Kiemelték az értékeset, bírálták a hibákat.

A tanítótestület minden tagja áthatódott attól a tudattól, hogy a bírálatban nem a személy ténykedése esik kifogás alá, hanem a legjobb utat keresték a tanítás népszerűsítéséhez, annak sikeréhez, s ezek révén a tanterv ideális keresztülviteléhez.

A fiúiskolai körzetben	5
A lányiskolákban	5
Perecesbányatelepen	5
Ormos pusztán	4
Múcsonyban	4 mintatanítás volt.

A Diósgyőr-vasgyári elemi iskola 1914-15-től a kísérleti iskola nehéz szerepét vállalta magára. Ezt a feladatot éveken át sikeresen oldotta meg. Az elemi iskolai oktatás és az iparos tanoncképzés után érdeklődő számos hazai és külföldi szakember kereste fel a vasgyári iskolát.

Valószínűleg az iskola sikerei is közrejátszottak abban, hogy 1928-ban a VKM-miniszter felhívására az Országos Közoktatásügyi Tanács foglalkozott a nyolcosztályos elemi népiskola megvalósításával, azaz, a mindennapi iskolakötelezettség 14 éves korig terjedő felemelésével. Bár az 1928-ban elkészült törvényjavaslatból csak 1940-ben lett törvény, mégis az ország több településén szerveztek nyolc évfolyamú elemi iskolát. Így az elsők között volt a szülővárosom-beli ózdi vasgyári iskola is. Ezek az iskolák egységes tanterv nélkül működtek.

A '30-as évek közepétől a VKM szakemberei és tanácsadói hosszabb időn át tanulmányozták a Diósgyőr-vasgyári elemi iskola VII-VIII. osztályának munkáját és eredményeit.

A diósgyőri és az ország többi nyolcosztályos iskolájában szerzett tapasztalatok alapján 1937-ben, amikor a nyolcosztályos iskolák száma egyre szaporodott, megjelent a VII. és VIII. osztályok ideiglenes tanterve az ezt kiegészítő tantervi utasításokkal együtt. A diósgyőri kezdeményezés után 26 évre az Országgyűlés megalkotta az 1940. évi XX. törvényt a nyolcosztályos elemi iskolák megszervezéséről. Ez a törvény jó példa arra, hogy a második világháború súlyos viszonyai közt a politikusok is kénytelenek voltak szemléletükből engedni és a dolgozó néptömegeknek kulturális engedményeket tenni. Azonban már nem volt idő ezeknek az iskoláknak a felállítására, csak a világháború befejeződése után valósulhatott meg az egységes nyolc évfolyamú általános iskola.

A Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére 1945-ben kormányrendelet mondta ki a nyolcosztályos általános iskola felállítását, a 6.-tól 14. életévig tartó tankötelezettséget, az ingyenes oktatást, a demokratikus szellemű nevelést. 1948-ban az országgyűlés törvénybe iktatta az iskolák államosítását, és ekkor kezdődhetett meg az új iskolatípus hatalmas ütemű fejlődése.⁹

A Diósgyőr-vasgyári nyolcosztályos elemi iskola joggal tekinthető a modern hazai iskola előhírnökének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Felkai László (1980): *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mészáros István (1977): *A magyar nevelés története 1919-ig*. ELTE jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest..
- Jóború Magda (1977): *A magyar nevelés története napjainkig*. ELTE jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest.
- A Diósgyőri Magyar Királyi Vas- és acélgyári elemi nép- és iparostanonciskolák értesítője 1988-tól 1929-ig*.
- Mészáros Ilona (1981): *Az ózdi vasgyári iskola kezdeti évei*. Szakdolgozat, ELTE, Budapest.
- Mészáros Ilona (1985): *A gyári elemi népiskola, mint sajátos hazai iskolatípus a két világháború között*. Bölcsészdoktori disszertáció, ELTE, Budapest..

JEGYZETEK

- ¹ A diósgyőri m.kir. Vas- és acélgyári állami iskolák I. Értesítője az 1888-89. és az 1889-90 iskolai évről. 4.
- ² Uo. 5.
- ³ Uo. 8.
- ⁴ 1891-92. Értesítő, 8.
- ⁵ 1896-97. 11.
- ⁶ A VKM 1913. szeptember 25-én kelt 139. 685. sz. rendelete
- ⁷ A VKM 26.068-921. VII. vk. sz. rendelete
- ⁸ Keresztes Vencel „Az első nyolcosztályú népiskola” címen az 1940-es években megtartott előadásából.
- ⁹ Árpássy Gyula: *Iskolaszervezetten a tanítóképző intézetek számára*. Kézirat 30. 1. bekezdés

AZ ISKOLAI TESTNEVELÉS-TANÍTÁS KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A NEOABSZOLUTIZMUS ÉS A DUALIZMUS KORI MAGYARORSZÁGON EGER FIÚ KÖZÉPISKOLÁIBAN

SZABÓ BÉLA – SERES JÁNOS

A testnevelés-tanítás a hazai iskolákban a tárgyalt időszak kezdetén vált maradandóvá, s lett az oktatás szerves része. Az egri ciszterci gimnáziumban 1856-ban megvalósított testnevelés, annak elemző értékelése, megállapításai általánosíthatók az egész magyar iskolai testnevelés fejlődésére. A téma kifejtése során arra törekszünk, hogy feltárjuk a testnevelő tanárok szakmai felkészültségét és színvonalát, pedagógiai kultúráját és tudatosságát, a tantárgy oktatójának presztízset a tantervben, a tantestületben és a társadalomban. Bemutatjuk a tanulók viszonyát a tantárgyhoz, az órán kívüli testnevelési és sportfoglalkozásokhoz. Értékeljük az iskolai vezetők, a tanárok testnevelésről vallott nézeteit.

Témánkat a történeti kutatás módszerével vizsgáljuk. A legfőbb következtetéseket az Egri Érseki Levéltár és a Heves Megyei Levéltár kéziratosa és egyéb tantestületi dokumentumok alapján vonjuk le.

AZ ISKOLAI TESTNEVELÉS VÉDELME JOGSZABÁLYOKKAL

III. Károly az 1715. és 1723. évi dekretumaiban a királyi jogok közé sorolja az iskolák feletti felügyeleti jogkörét. Mária Terézia állameszméjének önkényuralmi iránya valószínűleg ezt az elhatározást. Az iskolákat teljesen az állam hatáskörébe vonta. Már félő volt, hogy a királynő 1760 óta működő bécsi tanulmányi bizottsága által bemutatott tanulmányi rendeletet az öszbirodalom iskoláira, így a magyar iskolákra is kiterjeszti. Ekkor az 1766-ban megalakított magyar (pozsonyi) tanulmányi bizottság referense, Ürményi József 1776. június 5-én a királynő elé terjeszti a Ratio Educationis kéziratát. A jóváhagyott 1777-i Ratio Educationis – közoktatási rendelet – már figyelemreméltóan foglalkozik a testneveléssel. Bár nem volt törvény, valószínűleg az *iskolai testnevelés első írott jogszabályának* tekinthető. A testnevelésnek, a tornának tantárgyként való tanításáról, szakember képzéséről nem rendelkezik ugyan, de megnyitja az eddig száműzött testnevelés számára – nagyrészt csak elméleti eredménnyel – az iskolák kapuit.

A tanulmányi bizottság 1791-ben és 1825-ben ismét foglalkozik a testnevelés ügyével, azonban továbbra is családi ügynek tekintik a testi nevelést.

A reformkori oktatási törvényjavaslatok és iskolai tervezetek előrehaladást jelentettek abban a tekintetben, hogy az oktatás tantárgyai közé sorolják a testgyakorlást.

TESTGYAKORLÁS A NEOABSZOLUTIZMUS IDEJÉN

Az 1848-49-es tragikus magyarországi történelmi események után Bécs (újabb) abszolútizmusa (1849-1860) határozza meg a magyarországi tanügyet Leo Thun, a bécsi kormány vallás- és közoktatásügyi miniszter irányításával.

Célja az összbirodalom megeremítése. Ennek érdekében 1849. november 6-án kiadott Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen is Oesterrich, az ausztriai középszintű oktatás új rendjét megállapító szabályzatot Magyarországra is kiterjesztették. A szabályzat 18.§-a a testgyakorlást „gymnasztika” néven a tantárgyak sorába iktatta azzal a megkötéssel, hogy ez csak a tartományi közoktatási tanács és a gimnázium tantestülete közös döntése alapján vezethető be.

TESTNEVELÉS-TANÍTÁS AZ EGRI GIMNÁZIUMBAN

Az 1840-es években készült iskolatervek és az oktatási törvénytervezet egy jobb, korszerűbb tanítás lehetőségét tárja fel az iskolák előtt. A megvalósítását hazánk függetlenségében látják az egri gimnázium tanárai. 1849-ben örömmel fogadják Buda visszafoglalásának hírért. Ősszel már a bécsi közoktatási minisztériumtól kapják az utasítást. Az 1850. október 20-án a kötelező Entwurf rendelkezése ügyében kiküldött „Miniszter Biztos” Szvorényi József igazgatóra bízta az egri 6 osztályú gimnázium 4 osztályú kiscimnáziummá átalakítását és az új rendeletek betartatását.

Az 1855/56-os tanévben a fejlődés oly fokára jutott a gimnázium, hogy a tanterv követelményeinek megfelelt.

A testnevelés bevezetésével próbálkozó hazai iskolák közül az egri gimnázium a megvalósítással büszkélkedhet. A humán műveltséget nyújtó gimnázium 1856-ban a testnevelést is bekapcsolja a tantárgyak sorába.

Juhász igazgató már 1854-ben megszerezte annak engedélyezését, hogy ha alkalmas tanítóra talál, a testgyakorlást is felveheti a tantárgyai közé. Két esztendeig hiába járt tornatanító után. Külföldit nem akart alkalmazni, magyar ember pedig az akkori időben nem adta rá a fejét a tornamesterségre. A tanárok az új feladatot tanári tekintélyükkel összeférhetetlennek tekintették és kellenül, vagy egyáltalán nem vállalták.

A személyi probléma 1856. április hónapban megoldódott. Buraky Ferenc Gyöngyösről Egerbe telepedett táncmester vállalkozott a tanulók foglalkoztatására és a gimnasztikai tanintézet felállítására.

A TESTGYAKORLÓ INTÉZET

A foglalkozás nélkülözhetetlen feltétele a testgyakorló intézet, ahol a gyakorlásra szolgáló eszközöket és felszereléseket rendeltetésüknek megfelelően használhatják. A szabadtéri gyakorlás helyének elnevezése a történeti alakulás folyamán változott. A gimnázium latinul írt jegyzőkönyve és a megyei főispán német nyelvű levele *gymnasztikai intézetről, gymnastikáról* tesz említést. 1867-ben *testgyakorda* elnevezéssel találkozunk. A Nemzeti Torna Egylet (NTE) által irányított német torna-rendszer elterjedésének hatása érezhető, amikor *tornaudvar, tornaiskola* jelöli a tárgyalt fogalmat.

Thibolt főispán a német városok példáit követi a gimnasztikai intézet felhasználásában. Az a szándéka, hogy a gimnázium, az elemi iskolák és a tanítóképző tanulói részére a város biztosítsa a testgyakorlati oktatást. Működésének irányítását és ellenőrzését pedig az iskolai igazgatók feladatának tekinti. Erről tanúskodik Bernett Ferenc polgármester az egri praeparandia intézethez intézett levele. A kezdeményezést nem támogatták. A tornaiskolát a gimnázium saját hatáskörébe vonja és csak a növendékei gyakoroltatására használja.

A TESTGYAKORLÁS OKTATÓI

A tanítási gyakorlatban egyre jobban és több esetben vetődik fel annak igénye, hogy szükség van egy olyan, pedagógiailag is képzett személyre, aki segíti, vezeti, irányítja a tanulók játékát.

1856 májusában elkezdődött a rendszeres testgyakorlati oktatás Buraky Ferenc táncmester, a „gymnasztika melléktanára” vezetésével. Három év után elköszönt az intézettől. A gimnázium első testgyakorlati oktatóját olyan személyek követik, akik már tornamesteri képzésben részesültek. Volt olyan is, akit alkalmatlansága miatt elküldött az igazgató. Az esetből levonva a tanulságot, az új mester megválasztásánál és alkalmaztatási feltételek meghatározásánál körültekintőbben járt el az igazgató-ság. A munkavégzés feltételeiről kölcsönösen állapodtak meg a szerződésben.

1872. szeptember 24-én Gottescha Alajos kassai tornamestert alkalmazták, aki Lipcsében és Pesten szerzett szakmai képesítést. A munkavégzés feltételeiről kölcsönösen szerződésben állapodtak meg.

Gottescha Alajos kötelezi magát, hogy a tanév végéig:

- Az időjárástól függően, hétköznapokon 4-6 óráig „szorgalmasan oktatja és gyakoroltatja” a testgyakorlást, a gimnáziumi „tanulók számának tekintetbe vétele nélkül”.
- A tornaudvar felszerelését képző „gépek” /tornaszerek – *kiemelés tőlem*/ és eszközök karbantartásáról gondoskodik és biztonságos használatáért felelősséget vállal.
- A tanulók gyakoroltatását eredményesen, balesetmentesen, a kifüggesztett tor-

nászati szabály előírásainak megfelelően irányítja. E tevékenységében a tanári kar segítségét nyújt.

- „Díszes állásának megfelelő komoly és tisztas életmódot visz.” Távol tartja magát minden kifogásolható erkölcsi és politikai cselekedettől és nyilatkozattól. A torna és vívás oktatásán kívül csak az igazgatóság engedélyével vállalhat nyilvános munkát.

Szvorényi József igazgató kötelezi magát, hogy:

- Gottescha Alajos szolgálatait tanévenként 500 forinttal díjazták, mely összeget négy egyenlő időszakban és részletben fizetnek ki.

A testgyakorló mestereket nem „rendes” (kinevezett), hanem „melléktanítói” minőségben alkalmazták. Végzett munkájukért fizetés helyett jutalomdíjat kaptak. A tornatanítói oklevéllel rendelkezőket sem tartották a tanári testület rendes tagjának.

A középiskoláknál alkalmazott más tantárgyak tanítóit a tanárvizsga letétele után már 1866-tól „tanár” címmel ruházták fel. A testgyakorlati oktatók szakmai képzése sokáig váratott magára.

A gimnázium testnevelői 1856-tól 1944-ig

Tanév	Név	Képesítés
1856-1858	Buraky Ferenc	táncmester
1859-1870/71	Klein József	okl. tornamester
1871-1872	Tóth Soma	okl. tornatanító
1872-1873	Gottescha Alajos	okl. tornatanító
1873-1880	Benedek Gyula	okl. tornatanító
1880-1885	Perger Ignác	elemi iskolai tanító okl. tornatanító
1855-1888	Chappon Samu	okl. tornatanító
1888-1906	Perger Ignác	
1906-1918	Simcsó József	polg. iskolai tanító okl. tornatanító
1910-1918	Breznay Imre	tanítóképző intézeti tanár okl. tornatanító
1919-1941	Szabó Ferenc	okl. tornatanító majd testnevelési tanár
1938-1940	Oltai Rudolf	okl. középiskolai testnevelő tanár
1941-1944 után is	Rédei Rezső	okl. középiskolai testnevelő tanár

A TANULÓK RÉSZVÉTELE A TESTNEVELÉSI FOGLALKOZÁSOKON

A testgyakorlás bevezetése idején a gimnázium vezetőinek gondot okozott az, hogy az egészen új tantárgyat hogyan fogadja majd Eger lakossága. Mivel a testgyakorlás oktatását még nem tették kötelezővé, attól tartottak, hogy az ingyenes részvétel el-

lenére is kevés tanuló jár majd el a foglalkozásokra. Ha csak az iskola támogatja az ügyet, előfordulhat, hogy „hiába való ruharontó játéknak” tekintik.

Thibolt megyei főispán és Bernett polgármester sokat segített abban, hogy minél több szülőt világosítsanak fel a gimnáziumi tanulók javát szolgáló hasznos intézményről.

A foglalkozás főleg az alsó osztályosok tetszését nyerte meg, akik szívesen gyakoroltak és meglepő módon jó eredményt értek el. A felsőbb osztályosok a fárasztó fizikai igénybevétel helyett inkább a fürdést választották.

TESTGYAKORLÁS A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN

1860-ban az „októberi diploma” alapján ismét a Helytartótanács tanügyi hivatala veszi át a magyarországi iskolaügy irányítását. Legfontosabb feladatának azt tekintti, hogy az 1848 előtti tanrendszer és az Entwurf előnyeinek felhasználásával a hazai viszonyokhoz alkalmazkodó új rendszert dolgozzon ki. Véleménynyilvánításra kérték fel a gimnáziumok tantestületét. 1861-től az Entwurf tanterve helyett az új gimnáziumi tanterv a magyar nemzeti szellemű oktatást tűzte ki célul. Az új tanterv a testgyakorlás oktatását kötelezővé teszi az iskolákban. Az új tantárgy tanítása Egerben már egy évtizedes, sok sikerben bővelkedő múltra tekinthetett vissza, amikor más iskolák részére is kötelezővé teszik a bevezetését.

Az 1867/68. tanévben az átálláshoz szükséges előkészületek megtétele miatt csak az I. és az V. osztályban tanítanak az új rendszer szerint az egri gimnáziumban. Tornateremmel, játéktérrel bővül a gyakorlás feltétele. A felújított és célszerűen berendezett, összeállított gyakorlási eszközök, az oktatás anyagában és módszerében bekövetkezett változások évről évre népszerűbbé tették a tantárgyat.

„TÉLI GIMNASZTIKAI HELYISÉG” – TORNATEREM

Amíg nem volt kötelező tantárgy a testgyakorlás, csak a melegebb hónapokban tartottak foglalkozásokat. 1867-től az időjárástól függetlenül már egész tanévben. Szükség volt „téli gimnasztikai helyiség”-re. Szvorényi József igazgató feletteseit kéri a hiányok pótlására. A tornaterem építésére a rendház kertjével párhuzamosan fekvő földterületet, a „Kacsapartot” szemelte ki. 1866-ban elkészítették a tornaterem építési tervrajzát. A tanulók 1887. október 23-án vehették birtokukba a 23 méter hosszú, 8 méter széles „téli tornacsarnokot”. Az új létesítményt örömmel mutatták meg a gimnáziumba látogató Berzeviczy Albert miniszteri államtitkárnak.

A tornateremben iskolai ünnepeket is rendeztek, ezért a padlót nem olajjal, hanem gyakori súrolással portalanították. 1910-ben Bély Mihály tornaszakember útmutatása alapján beszerelték a szükséges svéd tornaszereket is.

JÁTÉKTÉR

Az 1889. évi tantervi revízió elrendelte a szabadban végzendő testgyakorlást és kötelezővé tette a játékdélutánok megtartását. A miniszter – abban a reményben, hogy méltatják a játék nevelési és egészségügyi fontosságát –, felhívta a városi hatóságok figyelmét játszóterek létesítésére. Az egri polgármester által felajánlott játszóterület vásár céljaira is felhasználta a város. Az igazgatóság ismételt kérésére sem volt hajlandó a térséget kizárólag a játék céljára átengedni és berendezni. Kárpótlásul a torlaudvar közelében fekvő kertjét nyitotta meg az igazgatóság a növendékei számára, hogy ott tudjanak kellő felügyelet mellett játszani és labdázni. A tanár jelenléte biztosította a rendtartásban előírt fegyelmet, ugyanakkor jogilag védhető helyzetet teremtett az iskola számára az esetleges balesetek előfordulásakor.

A TESTNEVELÉS SZERVEZETI FORMÁI AZ ISKOLÁBAN

A tantervi anyagot a tanítási órán dolgozták fel, de más alkalmat is biztosítottak a tanulók foglalkoztatására.

A) Foglalkozás a testnevelési órán

1856-ban Buraky Ferencnek heti 3 óra elégnek bizonyult a kis létszámú csoport foglalkoztatására. Művészies ugrást, az állványos szerkezetre felfüggesztett köteleken, rúdon és kötélletrán mászást, függeszkedést, hintázást, a lengőgerendán egyensúlyozást és a voltigirozást gyakoroltatták a tanulókkal.

Az 1867/68. tanévi órarend elkülöníti a testgyakorlásra kötelezettek és a nem kötelezettek foglalkozásait. Az I. és V. osztályok külön-külön, a II-III-IV. és a VI-VII-VIII. osztályokból alakított csoportok csak együtt rendelkeztek heti 2-2 testnevelési órával.

1858-tól 1876-ig fokozatosan sorolták be az osztályokat a heti 2-2 órás foglalkozásokba.

Változik az óra jellege, a tanítási óra elnevezése is.

A testnevelés óra jellegének változása

1856-1867	rendkívüli tanulmány
1867-1876	kötelezett tanulmány
1876-1883	rendkívüli tanulmány
1883-	kötelezett tanulmány

A tanítási óra elnevezésének változása 1856-tól 1914-ig (225)

1855/56-1861/62	gymnastika
1861/62-1870/71	testgyakorlás
1871/72-1878/79	tornászat
1879/80-1900	tornázás
1900/01-1914/16	testgyakorlás

A testnevelés tanítás heti óraszámának alakulása 1856-1914

Tanévek	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz.
1856	alsó és felső osztály								3
1857	alsó és felső osztály								2
1859/60	2		2		2				6
1867/68	2	2			2	2			8
1868/69	2	2	2		2	2	2		12
1869/70	2	2	2	2	2	2	2		14
1876/77-1913/14	2	2	2	2	2	2	2	2	16

B) Testnevelési órán kívüli foglalkozások

Úszás: Bartakovics Béla 1856-ban uszodát létesített Egerben. A gimnáziumi tanulók részére az uszoda alkalmazottja, az úszómester tartotta a foglalkozásokat. Iskolai foglalkozás keretében először az 1861/62. tanévben szerveztek úszásoktatást. Kedvezményes és ingyenes belépőkkel támogatták a rászorulókat.

Játékfoglalkozás: 1889-től hetenként egy alkalommal délután, tanári felügyelet mellett alkalmuk nyílt a tanulóknak a játéokra. 1901-től a testnevelési óraszám fel-emeléséig kötelező jelleggel írják elő a játékdélutánokat. A nem testnevelés szakos tanárok heti 2-2 órában osztályonként foglalkoztatták a tanulókat. Járatlanok voltak a játék szervezésében, vezetésében. Talán nem is lelkesedtek érte, mert elvonta őket a teendőiktől. A VII. és VIII. osztályos tanulók 1908-tól a játékfoglalkozás helyett a katonai fegyverkezelés és céllövő kiképzésben vesznek részt.

Korcsolyázás: Az igazgató végrehajtja a közoktatási miniszter 1891-ben kiadott korcsolyázást támogató rendeletét. Lehetővé teszi, hogy a tanulók a városi korcsolyázó egyesületnél kedvezményes jegyekkel, vagy díjtalanul látogassák a jégpályát.

Kirándulás: A testedzés módjaihoz sorolható az őszi napokon szervezett kirándulás is, amikor a testnevelő vezetésével, néhány tanár felügyelete mellett tárgyagóglásokat tettek az osztályok.

Iskolák közötti tornaverseny: A rendezvény a játék és az atlétikai mozgásanyag torna mellé zárkőzésának nyilvános bemutatását is jelentette. 1891. május 17-18-án rendezték meg először Budapesten a Magyar Tanulók Országos Tornaversenyét. Az 1896. június 2-án rendezett tornaversenyt I. Ferenc József király is megszemlélte, aki katonához illő szakértelemmel adott megelégedésének kifejezést a jól végzett szabad- és rendgyakorlatokról.

Tornaünnepély: A német torna foglalkozás hagyományait követve minden évben, a tanítás befejezésekor bemutatót, tornavizsgát rendeztek a gimnázium tanulói. Ünnepélyes külsőségek között mutatták be a tanítási évben tanultakat. A tantervi anyagban bekövetkező minőségi változás újat hozott a tornavizsgák műsorában. 1912-től már a svéd rendszerű gyakorlatok, atlétikai versenyszámok és játékok bemutatásával bizonyították, hogy milyen változatos és sokrétű testgyakorlati ágak szolgálják az ifjúság edzését, erősítését.

Testgyakorló kör: A sportági szövetségek kialakulása idején, a 19. század végén rendeletek tiltják, hogy középiskolai tanulók felnőttek sportegyesületeiben versenyezzenek. Elrendelik az állami középiskolákban a testgyakorló körök létesítését. Módot adtak a tanulóknak arra, hogy szakszerű vezetés, tanári ellenőrzés mellett sportoljanak, tornázzanak és megfelelő mértékben foglalkozzanak az atlétikával. Az egri főgimnázium Testgyakorló Köre 1913. december 6-án alakult meg.

Katonai fegyverkezés és céllövő foglalkozások: A tanuló ifjúság katonai szolgálatra való előkészítését a VKM 1908. március 19-én kiadott rendelete alapján rendszerezítették. A gimnáziumban 1908. október 24-én elkezdődött a VII. és a VIII. osztályból jelentkező 60 tanuló rendszeres foglalkoztatása. A kiképzést a honvédkaszárnyában vagy a gimnázium tornatermében tartották. A foglalkozást egy tiszt és négy altiszt vezette. Az igazgató vagy a tanári testület egy tagja mindenkor jelen volt. Évenként az 5-6 legjobb lövő kitüntető ezüst- vagy bronzérmeket kapott a honvédelmi minisztériumtól.

A GIMNÁZIUM IGAZGATÓJÁNAK ÉS TANÁRAINAK SZEMLÉLETE A TESTNEVELÉSRŐL

Arról győződhetünk meg, hogy az egri gimnázium mindig gondoskodott a tanulók harmonikus neveléséről. Egyaránt biztosította a szellemi és a testi képzést. A testnevelési órákat nem külön, sajátos céllal iktatták az iskola órarendjébe. „Mint összeható részek működnek abban a nagy nevelői egységben, amelyet az egész iskolai tanterv szolgál.”

Fontos tanulmánynak, a középiskolai nevelés hasznos eszközének ismerik el a testnevelést. Véleményük szerint ez a tantárgy csak addig és oly mértékben tekinthető „nevelésnek”, míg a tanulók képességeinek egészséges és arányos fejlesztésére, a fiatal test növekedésének, erősödésének biztosítására, az életerő gyarapítására és a gyermek kedélyvilágának kialakulására törekszik.

Teljes erővel támogatnak minden olyan irányzatot és törekvést, mely az egészséghez, erőhöz, ügyességhez segíti hozzá a felnövekvő nemzedéket, de visszautasítanak minden olyan megnyilvánulást, mely a testgyakorlás címén ... veszélyezteti a tanuló „szellemi értékekben való gyarapodását, megingatni igyekszik ... a fegyelem, engedelmség, lemondás erényét és tévesen állítja eléje az emberi értékek sorrendjét”.

Az igazgató a tanári testület minden egyes tagjával vállvetve dolgozott a tanulók erkölcsi és testi nevelése érdekében, a testnevelési órákon, a tanítási óra szüneteiben és az intézet falain kívül.

A kitűzött célt: „*a tanuló ifjúsági testi erejének és ügyességének összhangzatos fejlesztését, nemkülönbön a fegyelmezett derék magatartásra szoktatást és nevelést nemcsak hogy eléri, hanem e tekintetben példás eredményt mutatnak fel*”.

Az I. világháború eseményei az egri diákok életében is nagy változást idéztek elő. A tornatermet katonai kiegészítő kórházzá rendezték át, de ennek ellenére a testgyakorlás nem szünetelt.

A katonai behívó parancs „az iskolákba is behatolt és a padokból sorra szólította ki a tanítványainkat” – olvashatjuk az 1914/16-os évkönyvben. A következő tanévben már a 15 éves tanulók egy részét is kiszakította az alma materből a katonai kötelezettség.

Sajnos, 75 gimnáziumi tanuló vesztette fiatal életét az értelmetlen háborúban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szabó Béla (1978): *Az iskolai testnevelés kialakulása és fejlődése az egri főgimnázium történetének tükrében (1856-1914)*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

Szabó Béla (1982): *A testnevelés tanításának kezdete Egerben*. Az egri Ho Shi Minh Tanárképző Főiskola Füzetei, XVI. 791.

Mészáros István (1996): *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája (996-1996)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Ivánkovits Kálmán (1928): *A testnevelési jog*. Testnevelés, 5. sz. 354.

Seres János (2005): *Az atlétikai mozgások története a középiskolás diákok foglalkozásában*. Neveléstörténet. 3-4. sz. 237-243.

TORNATANÍTÓ – TESTNEVELŐ TANÁR

SZÉLES-KOVÁCS GYULA – KRISTONNÉ BAKOS MAGDOLNA

Előadásomban a testnevelőtanár-képzés megindulásával, fejlődésének folyamatával kívánok foglalkozni. A kutatás során néhány fontos kérdésre kaptam választ, melyek napjainkban sokat foglalkoztatják a közvéleményt. Tornatanár vagy testnevelő? Milyen fejlődési folyamat ment végbe, míg a „gimnasztikához értő” nevelőből testnevelő lett?

A szakemberképzés, az iskolai testnevelés alapvető feltételének hiánya sokáig akadályozta a tantárgy szakmai követelményeinek biztosítását. A szakemberképzésben végbement fejlődési folyamatot kívánom bemutatni, hogy az hogyan közeledett az iskolához, a tornamestertől hogyan jutottunk el a tornatanító, a testnevelési tanár kibocsátásáig.

A végbement fejlődési folyamatot négy alapvető szakaszra osztottam a képzésben bekövetkezett minőségi változások alapján:

Első szakasz	1839-1866
Második szakasz	1866-1880
Harmadik szakasz	1881-1921
Negyedik szakasz	1921-1929

A továbbiakban ezt a négy fejlődési szakaszt jellemzem. Mielőtt azonban rátérnék ennek részletesebb kifejtésére, nézzük meg, milyen viszonyok voltak addig a torna oktatásában. (Természetesen csak röviden vázolva a helyzetet.)

Az Anjouk korában a lovagi játékokban már a testgyakorlatok bizonyos jeleit felfedezhetjük. Sárospatakon Comenius könyvében, az Orbis Pictusban játszótérreket és játékok rendszeresítését követelte. Az 1777-es Ratio Educationis 212. §-a a kiszolgált katonai altisztek iskolaszolgaként való alkalmazásáról intézkedik. Ennek következtében nyílik lehetőség arra, hogy a szakemberképzés kezdetén a tornamesteri, tornatanítói oklevelet megszerezhessék. Mária Terézia uralkodása idején több helyen folytatták a testgyakorlás egyes fajtáit az országban. Külföldről különféle tornarendszerek híre érkezik. Guts-Muts, Jahn német, Pestalozzi svájci, a svéd Henrik Ling tevékenysége mind hatással van a magyarországi torna rendszerére. Ezek a hírek, valamint a róluk megjelent beszámolók felkeltették az érdeklődést a torna oktatása iránt Magyarországon. A magyar tornamozgalom úttörői Pestalozzi tanítványai, az ő módszereit terjesztik tovább. Az első tornatanítók néhány gazdag főúri családnál tevékenykedtek mint házitanítók. Az első igazi, a „gimnasztikához értő” nevelő Váradi Szabó János. 1812-ben az ő meghívására érkezett hazánkba a svájci származású Egger Vilmos. Ő az első hivatásos testgyakorlati oktató. Először házitanítóként működött báró Vay Miklós családjánál. 1817-ben költözött Pestre, ahol Fusch Keresz-

tély támogatásával megnyitotta az első nyilvános tornagyakordát. Sajnos, csak három évig működött, mivel a hivatalos körök rossz szemmel nézték a ténykedését, s minden tornagyakordát bezárattak. Ez a kezdeményezés a német tornazár idejére esik, és a bécsi kancellária kitiltja az oktatási intézményekből a tornatanítókat.

AZ ELSŐ SZAKASZ AZ 1839-TŐL 1866-IG TERJEDŐ IDŐSZAK. A LEGFONTOSABB JELLEMZŐJE, HOGY NINCΣ SZERVEZETT PEDAGÓGUSKÉPZÉS

Több mint egy évtized telt el, amíg újra nyílhatott nyilvános tornagyakorda Pesten. Ezt az intézetet Clair Ignác szervezte meg: 1833-ban megnyitotta a Pesti Gimnasztikai Iskolát, amely 1839-ben részvénytársasággá alakult Pesti Testgyakorló Intézet néven. Clair ebben az intézetben foglalkozott a fiatalokkal, csak iskolás fiúkkal és lányokkal. A képzés ekkor még teljesen független volt az iskolai oktatástól.

Clair a gimnasztika oktatása mellett „tornamesterek” képzésével is foglalkozott. A Pesti Testgyakorló Intézetben képezték ki azokat a férfiakat, akik hajlandóságot éreztek a foglalkozás gyakorlására. Sajnos, az őket kiképző mester, Clair *„sem a Spiess-féle rendszert, sem az azon alapuló szabad- és rendgyakorlatokat, sem a szorgyakorlatok célszerű választását, beosztását és egymásba való fejlesztését, sem az írott tornatanítások (tornakártyák) szerkesztését nem ismerte annyira, hogy ezeket alkalmazhatta volna”*.

A pedagógiai képzést nélkülöző mesterséget úgy tekintették, mint a többi foglalkozást, amely megélhetésüket biztosította. A szülők és pártfogók adományából, illetve részvények által tartották fenn intézményüket. A tornamester – mint magánvállalkozó – a saját intézetében foglalkoztatta az iskolás gyerekeket. A tornatanítók nem kaptak elméleti oktatást, így a módszeres tanítás sem valósulhatott meg. A pedagógiai képzést nélkülöző tornamesterek be tudták mutatni a gyakorlatokat, a tanulókat csoportosítani és vezetni tudták, de elméleti ismeretek hiányában módszeres tanításra képtelenek voltak.

A szakemberképzés, az iskolai testnevelés alapvető feltételeinek hiánya (szakember, felszerelés, iskoláztatás) sokáig visszavetette a testnevelés-tanítás gyakorlati megvalósítását. Az 1848/49-es szabadságharc bukását követően a magyarországi oktatást az osztrák oktatási törvény, az Organisations Entwurf szabályozta, amely az 1850/51-es tanévtől lépett életbe. Az Entwurf életbelépése idején hazánkban a testgyakorlás még gyermekkorát élte. Az Entwurf fontos dokumentuma volt a magyar iskoláztatás történetének. Előmozdította a középiskolák fejlődését, de ez a fejlődés nem ment megrázkódtatások nélkül. Lehetőséget adott arra, hogy a testnevelést bevegék rendkívüli tárgyként az iskolai oktatásba, szorgalmazta, hogy a gimnasztikát „Ordentlicher Lehrer” tanítsa. Hazánkban a testnevelés bevezetésében jó példával járt elő az Egri Cisztercita Gimnázium. Az elsők között volt, ahol fakultatív tárgyként bevezették a „gimnaszticát”. A gimnasztica bevezetése, a testgyakorlás széles

körü terjedése, az anyag fejlődése szükségessé tette a szervezettebb és színvonalasabb szakemberképzést. Az iskolákban „testgyakorló mesterek” oktattak melléktanítói minőségben. Nem ismerték el őket rendes tanároknak, mivel azt tartották, hogy a heti 12 óra megtartásához kevesebb felkészülési idő kell, mint a többi tantárgyhoz. Még a tornatanítói oklevéllel rendelkezőket sem tartották a tanári testület rendes tagjának. Megkülönböztetésük több hátrányos következménnyel járt. Végzett munkájukért fizetés helyett jutalomdíjat kaptak. Arra is kötelezték őket, hogy saját költségükön gondoskodjanak megfelelő helyettesről, ha az órát valamilyen oknál fogva nem tudnák megtartani. Megfelelő ismerettel rendelkező szakember az országban még nem létezett, ezért Németországból hívják meg Bokelberg Ernőt, aki 1865. július 1-jétől kapcsolódik be a munkába. Tevékenysége arra irányul, hogy a német tornázást a magyar viszonyokra alkalmazza. Ő a megalakult Pesti Torna Egylet (1865), később a Nemzeti Torna Egylet művezetője.

A MÁSODIK SZAKASZ, AZ 1866-1880 KÖZÖTTI ÉVEK

A képzésben jelentős minőségi változást hozott a második időszak A kiegyezés után újra a Magyar Helytartótanács vette kezébe az oktatás irányítását. Fontos előrelépést jelentett az, hogy Eötvös József kultuszminiszter kötelezővé tette a testgyakorlati oktatást a népiskolákban, a tanítóképzőkben és a gimnáziumokban. Minden iskolában intézményszerűen biztosítani akarja egyrészt az egészség ápolása, másrészt a hon védelme szempontjából. Ezért „gymnastikusokat képző intézetet” kíván felállítani Pesten. Erre 8000 Ft-ot szándékozik fordítani. A terv azonban Eötvös 1871-ben bekövetkezett halála miatt nem valósulhatott meg. Ez a változás szükségessé tette a szakemberképzés megszervezését, a képzés színvonalának növekedését.

A tornatanító-képzést a Nemzeti Torna Egylet keretén belül oldották meg (amely 1866-ban a Pesti Testgyakorló Intézet és a Pesti Torna Egylet egyesítésével jött létre). A Nemzeti Torna Egylet megalakulásától kezdve feladatának tekintette a testgyakorlással kapcsolatos problémák megoldását, a további haladás központi irányítását.

Az egyleten belüli szervezett képzés megindulása nagy jelentőségű volt. Az egylet évente hathónapos rendes téli kurzusokat, 6 illetve 8 hetes nyári póttanfolyamokat szervezett. Később a póttanfolyamokat megszüntették. 1868. november 15. és 1869. április 15. között került sor az első rendes tornatanítói tanfolyamra.

A hallgatóknak tanárvizsgáló bizottság előtt kellett vizsgáznuk tornatörténetből, tornaelméletből, bonctanból, élettanból, életrendtanból, szabad-, rend- és szergyakorlat vezetésből és saját tornászati képességükből. A vizsgázók állami érvényű tornaoktatói oklevelet kaptak. A bizottság értékelte a vizsgázók teljesítményét, ez alapján kapták meg a minősítésüket, hogy milyen intézetben taníthatnak: elemi iskolában, al gimnáziumban, polgári iskolában, főgimnáziumban vagy tanítóképzőben.

1870-től Deák Ferenc javaslatára a Közoktatási Minisztérium megállapodást kötött a Nemzeti Torna Egylettel (NTE), mivel nem volt anyagi fedezet a tervezett tor-

natanító intézet felállítására. A megállapodás alapján az NTE évente 5000 Ft segélyt kap, cserébe vállalja a tornatanítói tanfolyamokat és a nyári póttanfolyamon kiképezi az ide küldött tornatanítókat. A vizsgára a minisztérium biztosokat küldött ki, akiknek vétőjoguk volt az oklevelek minősítésében. A tanfolyam hátránya volt, hogy nem rendezték az itt végzetek fizetési besorolását, így a tanfolyamot főleg tanítók és altisztek végezték el. Az egyesület nem adományozhatott tanári címet. Még az iskolázatlan pedellus is szerezhetett tornatanítói oklevelet. Így érthető, hogy miért nem kapták meg a tantestületen belül a munka arányában kijáró elismerést. Hivatalosan a tornatanító elnevezéssel illették őket.

A HARMADIK SZAKASZ: 1881-TŐL 1921-IG

Ebben a periódusban a testnevelés bekerült a középiskola rendes tárgyi közé. Bővült a szakemberképzés lehetősége. 1881-től az NTE már koedukált tanfolyamokat indított. (Az első női hallgatót 1880-ban vették fel.)

1881-ben a Budai Torna Egyesület megbízást kapott a VKM-től tornatanító-képző póttanfolyamok megtartására. Később a MOTTE beadvánnyal fordult a VKM-hez, hogy szüntesse meg a 6 hetes nyári póttanfolyamokat. Ez meg is történt.

A legjelentősebb haladást mégis az jelentette, hogy a képzés közeledett az iskolához. 1881-ben a tornaoktatás végre helyet kapott az állami tanítóképző, 1886-tól a polgári iskolai tanárképző óratervében. A Budapesti Állami Polgári Iskolai Tanítóképző keretén belül megindult a hároméves tornatanító-képzés. Végre megvalósult az állami irányítású szakemberképzés. 1887-től a Budai Központi Tanítóképző tíz éven át foglalkozott a polgári iskolai és tanítóképző intézeti tornaoktatók képzésével. Hátránya volt, hogy tornatanári oklevelet nem adtak ezek az intézetek sem.

Ebben a szakaszban sem tudták biztosítani a tornatanítók számára a megfelelő erkölcsi és anyagi elismerést. Matolay Elek, Bockelberg Ernő, Bakody Tivadar, Porzolt Kálmán sikrasszállnak a testnevelés, a szakemberképzés ügyéért. A tornatanítói foglalkozás lebecsülésének okát az alacsony színvonalú szakképzésben, illetve a képző intézmények rang és tekintély hiányában látták. Megoldás lehet a képzés államosítása, az egyetemhez kapcsolt tanárképző létrehozása, valamint javasolták, hogy a kinevezéseknél ne a „tornamester”, hanem az okleveles „tornatanító” kifejezést használják.

A NEGYEDIK SZAKASZ 1921-TŐL 1929-IG

A testgyakorlásban megszűnik a torna egyeduralma. A képzésben helyet kapott az atlétika és a játék is. Ennek következtében a „tornatanító” elnevezés nem fedte már a képzés tartalmát. A torna egyeduralmának megszűnése erősen hatott a szakemberképzésre is. Már 1909. december 27-29-én, az I. Országos Testnevelési Kongresszuson is megfogalmazták a testnevelőképzés alapvető követelményeit. Világosan

látták, hogy a „tornatanítói képzés” a kor fokozódó igényeinek már nem felel meg. Szükséges egy főiskola felépítése, felszerelése, ahol a megfelelő szinten képezhetik a testnevelő tanárokat. Először a Nemzeti Torna Egylet keretén belül működő egyesületi tanfolyamot az 1920. évi 108. 813. számú VKM-rendelet államosítja, s ezzel megkezdődik működését a M. kir. Állami Tornatanítóképző Intézet. Még ebben az évben Karafiáth Jenő kezdeményezi a Testnevelési Főiskola felállítását. Eredménye: *1924. augusztus 1-től tornatanító helyett hivatalosan is a testnevelő tanár elnevezést vezették be.*

1925-ben megnyílik a Testnevelési Főiskola. December 22-én tartották az első tanévnyitót. A képzés először csak hároméves volt. 1932-től vezették be a négyéves képzést. Ez az utolsó, a negyedik szakasz hozta meg a magas szintű, sokoldalú képzés kialakulását, amelyben a gyakorlati képzéssel egyenrangú szerepet kap a színvonalas elméleti képzés is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Szakaszok	Képzés	Intézetek, tanfolyamok	Képesítés
I. Szakasz 1839-1866	Szervezett pedagógusképzés nincs	Pesti Testgyak. Intézet – Clair Ignác	Tornamester, mint mesterség
II. Szakasz 1866-1880	Szervezett képzés 858 okl.	NTE keretén belül. Deák Ferenc állami támogatás	Tornatanító Nem rendes tanárok
III. Szakasz 1881-1921	Szervezett képzés – női hallgatók is. Állami irányítás	Budapesti Állami Polgári Iskolai Tanítóképző, 3 éves képzés	Tornatanár Oklevél nincs, javaslat – okleveles tornatanító
IV. Szakasz 1924-	Szervezett képzés	M.Kir. Állami Tornatanító Int. 1925. TF	Testnevelő tanár 1924-től

IRODALOM

Balogh Zsuzsa (1982): *Tornamester – tornatanító, testnevelési tanár*. Eger.

Földes É.-Kun L.-Kutassi L. (1989): *A magyar testnevelés és sport története*. Budapest.

HML ECJK VIII-53 / 110 – VIII-53 / 130

Szabó Béla (2005): *Miniszteri rendeletek és tantervek szabályozó, meghatározó szerepe középiskolai testnevelés-tanítás kialakulásában és fejlődésében (1777-1944)*. Neveléstörténet, 3-4. sz. (Székesfehérvár.)

Szabó Béla (1984): *A testnevelés szerepe a középiskolás diákok személyiség formálásában (1883-1944)*. MTA, Budapest.

Testnevelés, 1942. 1. sz. Budapest.

Testnevelés, 1928. 5. sz. 231.

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC02469/02512.htm>

<http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/09.01.html>

http://www.tornasport.hu/webset32.cgi?VIII_Torna@@HU@@8@@GOOGLEOT

<http://www.nupi.hu/webset32.cgi?NUPI@@HU@@41@@GOOGLEBOT>

<http://www.testneveles.iweb.hu/keret.cgi/?tortenelem.html>

<http://magyarok.sulinet.hu/nagymagyarok/tortenelem/eotvos.html>

A MÓRI M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI ISKOLA TÖRTÉNETE (1894-1921)

I. RÉSZ

FARKAS GÁBOR

Móron az előjáróság szorgalmazására a kultuskormányzat 1894-ben alapította meg az állami polgári iskolát, amely Fejér vármegye első ilyen tanintézménye lett. A vármegyei törvényhatóság a polgári iskola szellemi kisugárzásától a német nyelvet beszélő többségi lakosság magyar nyelvi asszimilációjának felgyorsítását remélte. A tanügyi szervek és a tantestület szívós munkája nyomán egy évtized alatt az intézet beépült a móri társadalom tudatába, és a helyi tanintézetek között méltó helyet foglalt el. A helybeli tanulók mellett a környékről, főleg a polgárosultabb településekről (pl. Kisberről) jártak az ifjak a móri intézetbe. A tanulókat alapítványok pénzei is ösztönözték a tanulásra. A támogatók között volt két magyar érzelmű nagybirtokos család (Trauttenberg, Lamberg).

* * *

Mór Fejér vármegyében, az északnyugati régióban, évszázadokon át az egyik legjelentősebb település volt. 1758-tól 1870-ig mezővárosi jogállású, gazdasági, kereskedelmi alcentrum, a Via Regia melletti helység, a vármegyei és helyi jelentőségű utak találkozási pontja, melyek a távolsági kereskedelemben és helyi árufelhozatalban az árucserét meghatározták és elősegítették a piaci viszonyok fejlődését. Az uradalmak a tőkés gazdasági prosperitást kihasználva tömeges árukészleteiket bel- és külföldi piacra vitték, Győrön keresztül bekapcsolódtak a Bécs irányú Dunai Monarchia gazdasági vérkeringésébe. A birtokos paraszti osztály részese az árucserének, termékei, a gabona, a bor, a gyümölcs a helyi piacon vevőkre talált, a távolsági kereskedők is megjelentek a piaci napokon, különösen a vásárokon, és a speciális termékeken túl felvásárolták a tömeges árucikkeket is. A mezőgazdaság intenzívitása igényelte a munkaerőt, a mezőváros lakossága betelepülőkkel gyarapodott. Tíz év alatt mintegy 1300 immigráns állt munkába a móri mezőgazdasági ágazatokban, akik a környékről vagy távolabbi helységekből érkeztek. A Fényes Elek által kiadott összeállítás szerint (1836) Mór határát szépen művelt szántók, mezők, szőlőültetvények, erdők tarkítják.

A felhalmozott tőkét pénzintézetekbe (takarékpénztár, népbank 1872) vagy vállalkozásokba fektették (2 szeszgyár, patakmalom, hamuház, sörfőző üzem, vágóhíd, kavics- és homokbánya, téglagyár, mészégető). A termelés domináns tényezője az agrártermék maradt.¹

A polgári igénnyel fellépő agrártermelők a kulturális szféra felé fordultak. Közművelődési, oktatási intézmények, egyesületek létesítését szorgalmazták, amelyeket a községi vezetés, a képviselő-testület, ezen belül az előjáróság felkarolt. Szerencsésen találkozott a helyi kultúra fejlesztésére való törekvés a tanügyi kormányzat és a vármegyei törvényhatóság koncepciójával.

Az 1868. évi 38. népoktatási tc. a többi között a magyar vidék általános műveltségének fellendítésére hozta létre a polgári iskolai intézményt, melynek keretében mód nyílt kulturális egyesületek működtetésére, az olvasási kultúra meghonosítására. Móron a túlnyomó többségben levő német nemzetiségű lakosság asszimilációját remélték gyorsítani.²

1874-ben Mór és Ercsi előjáróságának figyelmét felhívta a vármegyei iskolaszék, hogy a népoktatási törvénycikk értelmében a polgári iskola szervezését megkezdhetik, jogukban áll azt működtetni, mert mindkét nagyközség lélekszáma túl van az ötezer fön. Ercsi estében is meg kell jegyezni, hogy a polgári iskola működtetésétől a délszláv lakosság asszimilációját remélte a vármegyei törvényhatóság elérni. Mindkét község előjárósága az iskolaszék ajánlására ekkor nemleges választ adott.

Később a törvényhatóság közigazgatási bizottsága a móri iskolai alapan levő jelentős összegű tőkére hivatkozva a községi elemi iskola fejlesztését javasolta. Erre azonban az előjáróság a polgári iskola szervezésével kapcsolatos választ adott, nekik most az iskolai alap pénzére másutt van szüksége.³ Az 1892. november 7-i ülésen az önkormányzat elutasította az alsó fokú kereskedelmi iskola szervezését is. Egyértelművé vált a polgári iskola megvalósításának terve. Kifejtették, hogy az iskola végeztével a tanulók magasabb szellemi képességekkel tagozódnak be a helyi gazdatársadalomba, műértő iparosokká, önálló üzlettel rendelkező kereskedőkké válnak. 1892. június végén megérkezett a kultuskormány válasza. Eszerint ha a község épületet biztosít, nincs akadálya annak, hogy a polgári iskola állami támogatással létesüljön. 1894. július 19-én az előjáróságban bejelentik, „összel indulhat a polgári iskolai oktatás”, amely a Piac téri volt lovassági nagylaktanyában kezdi meg működését. A laktanyát a községi iskolai alap megkapta, az iskolai termék kialakítását az alap finanszírozta (2 szükséghelyiség). Az épületet állami tulajdonba vették. 1893. augusztus 5-én szervezési szabályrendeletet alkottak, melyben a többi között kimondták, hogy a nagylaktanya tanintézeti célra nem megfelelő, új épületre van szükség. A szabályrendeletben rögzítették; hogy a tanintézet állami fenntartású, tehát működését, a dologi kiadásokat állami pénzből biztosítják, fizeti a tanerőket. Ebből következik, hogy a tanerők kinevezési joga állami feladat.

A tanerők augusztus elején megérkeztek; Gurgulits Antal igazgató alapfizetése havi 800 forint és 200 Ft pótlék, a lakás természetben. Kinevezésére 1895. január 28-án került sor.⁴ Patek Béla rendes tanár 800 Ft alapfizetést, 150 Ft pótlékot, 175 Ft laktánytámogatást; Hollós Béla és Jókai Endre segédtanítók 500-500 forint alapfizetést és 150-150 Ft. laktánypótlékot kaptak. A hittanárok (katolikus, református, evangélikus, izraelita) a helyi papokból kerültek ki. (Az 1898. évi felekezeti megoszlást a

polgári iskolai tanulóknál a kultuszminiszter utasítására mérték fel: katolikus tanuló 61, református 11, evangélikus 1, izraelita 30 volt.)

A tanítás 1894. október 1-jén kezdődött, egy osztállyal. A tanulók helyi kisiparosok és kereskedők gyermekei voltak. Az iskolai felszerelés egyelőre hiányos, például padokat a katolikus elemi és az izraelita iskola kölcsönzött.⁵ A vallás- és közoktatásügyi kormányzattól 1896-ban állami segílyt kértek iskolai felszerelés beszerzésére. A pénz (2 ezer forint) megérkezett, és a bútorokon túl szemléltető eszközöket, térképeket is vásároltak.⁶

1896-ban a millenniumi községi ünnepségen a polgáristák kiemelkedően szép műsorral szerepeltek. A községi vezetés az ünnepséget Trauttenberg Frigyes báró kastélyában rendezte meg. Az ünnepségen határozatot hoztak, hogy az ország fennállásának ezredik évét emlékfák ültetésével örökítik meg. Ehhez az akcióhoz csatlakoztak a polgári iskola tanárai és tanulói. (A vármegyei tanfelügyelő szerint az emlékfák ültetése ősi magyar szokás.) Trauttenberg báró, a községben népszerű földbirtokos, császári és királyi kamarás, a helyi Takarékpénztár elnöke, idegen származása (német/)ellenére a magyarosítás egyik szorgalmazója. Az Árkpuszta központtal működő mintauradalmában, a ménesben több száz napszámos kapott alkalmazást.)

A tanulók tandíjat fizettek; ez évi 6 Ft volt, fizettek még beíratási díjat (50 krajcár) és könyvtári hozzájárulást (1 Ft.). Az 1895-1896. tanévben nyílt meg a harmadik osztály; Ez évben rajztermet és vegytan-szertárt rendeztek be.⁷ Ez időtől kezdve külön osztálytermekben oktatták a fiú- és a leánytanulókat. Az emeleti teremben a leánytanulók maradtak, a földszinten (a kaszárnya volt kovácsműhelyében) kialakított helyiségben a fiúkat oktatták. Az emeleti helyiségekben az egy tantermen kívül volt tanári szoba, igazgatói iroda, iskolaszolga szoba, az igazgató szolgálati lakása, amely 3 szobából állt. 1898. szeptember 24-én, a tanév kezdetkor, az igazgató jelent a tanulói létszámról: összesen 103-an vannak (53 fiú- és 50 leánytanuló).⁸ Fiúosztályok: I. o. 22, II. o. 18, III. o. 7, IV. o. 6; leányosztályok: I. o. 16, II. o. 17, III. o. 7, IV. o. 10. Az igazgató jelentésében leírja, hogy a polgári iskolát a helyi kereskedők megvetik, gyermekeiket nem adják polgári iskolába. („Az iskolának a kereskedő világ szemében alig van hitele.”) Ugyancsak az igazgatói jelentésből értesülünk a német lakosság magyarságellenes érzelmeiről: osztrák birodalmi szemlélet az uralkodó köztük. Például: Ferenc Józsefet császárnak tekintik és nem magyar királynak. A polgári iskolában olyan eszközt látnak, ami a németek asszimilációját segíti.⁹ Az igazgató megjegyzi, hogy a nagy tömegben élő németiség saját etnikumához ragaszkodik, és évtizedek telhetnek el, míg az asszimilációnak Móron eredménye lesz. Ők voltak azok, akik 1897-ben félresiklatták a tanítóképző Móra helyezését. A képviselő-testület az intézet (képző) létesítéséhez 20 ezer forintot megajánlott, és ingyen telket is ígért a kultuskormányznak. 1897-ben az előjáróság Wekerle Sándort, a helység szülöttét kereste fel, és támaszt kért a tanítóképző Móra helyezésére.¹⁰ A küldöttség a volt miniszterelnöktől támogató ígéretet kapott.

A lakosság nagyobb részének ellenszenvé ellenére a polgári iskola működésének tíz éve alatt elismert tanintézmény lett. 1906. január 4-én szülői küldöttség kereste fel az igazgatót, és kérték, hogy rendkívüli tárgyként a francia nyelv oktatását vezesse be. A tanárok között találtak alkalmas egyént, aki a rendkívüli tárgyat tudta volna oktatni (Mendel Béla rajztanár). A népoktatási tc. lehetővé tette, hogy a polgári iskolákban két rendkívüli tantárgyat vezethetnek be: az egyik a latin nyelv volt, a másik a francia. A kötelező tantárgyak a következők: hit- és erkölcstan, magyar irodalom, 3. és 4. osztályban a német nyelv, számvetés, mértan, földrajz, történelem, mezői gazdaság, statisztika, jogi ismeretek alapjai, könyvvitel, szépírás, rajz, ének, testnevelés. A heti óraszám 24 lehetett.¹¹

Az iskola elismertsége és helyi társadalmi elfogadottsága a tanerőkön múlt, s ebben nekik kiemelt szerepük volt. A szegény sorsú tanulókat az 1912-1913. iskolai évben pénzbeli támogatásban részesítették; Ebben a tanévben 50 koronát osztottak ki közöttük. Az előző tanévben a nagyközségi pénztár 160 korona tankönyvszegélyt fizetett a polgári iskolának. Itt említjük meg Trauttenberg-féle ösztöndíj-alapítványt, melyet a báró a polgári iskola tanulói javára 1910. május 17-én tett. Az alapítólevél szerint az ösztöndíj alap 1000 korona, melynek éves 4%-os kamata kerül jutalmazásra. Az ösztöndíjat római katolikus vallásban nevelkedett olyan józan magatartást tanúsító fiúgyermek kaphatja meg, aki nem feltétlenül eminens tanuló. A pénz az iskolai év befejezése előtt, május 31-ig kell kérvényezni az alapítótól, és az iskola igazgatója a tantestület véleményével ellátva az utolsó iskolai bizonyítvány másolatával terjeszti a kérelmeket az alapító elé. A pénzt az iskolai záróünnepélyen adják át a tanulónak. Ha rendkívüli esemény jön közbe, és a pénzt kiadni nem volt lehetséges, akkor a következő évben – mivel az összeg rendelkezésre állt –, az ösztöndíjat két tanuló kapja meg. A báró arról is rendelkezett, ha a Takarékpénztárt felszámolnák, az alapítványi tőkét más pénzügyintézetben kell elhelyezni, ahonnan a kamatot az iskolának kell átutalni.^{11a}

A tanulói létszám lassan emelkedett (1909-ben 124, 1914-ben 228, 1918-ban 258, 1922-ben 241, 1928-ban 197 fő.) A beiskolázással kapcsolatban azonban a helyi német lakosság közömbös volt. Ezt az iskolai vezetés a móri lakosság alacsony kultúr-színvonalával indokolta. Amennyiben a kulturális fejlődés egykor bekövetkezne, a móri tanulók meg tudnák tölteni a polgári iskolát. Pl. a leánypolgári iskolában a móri növendékek átlagos létszáma az 1920-as években 55 fő volt. Az iskolába ugyanennyien jártak be Kisberről.¹²

1912. szeptember 23-án Zichy János kultuszminiszter meglátogatta az intézetet. Ígéretet tett új iskolaépület emelésére. A pénzt a község megkapta, az építkezés még ez év őszén a Piac téri nagylaktanya udvarán elkezdődött. Október 13-án felsőbb hatóság érdeklődésére válaszolják, hogy az építkezés serényen folyik, az építőanyag egy része a laktanya bontási anyagából kerül ki. Az épület 1914-ben, még a háború kitörése előtt elkészült.¹³ Az iskola tornatermét 1916-ban 280 erdélyi menekült foglalta el. Ellátásuk a népkonyhán történt, amely a háború alatt is működött, és a községi

ellátatlanoknak („szegényeknek”) ingyen ebédet adott. A népkonyhát a Női Jótékony Egylet tartotta fenn, támogatást Trauttenberg Frigyesné Almássy Emília Karolina grófnő és Lamberg Henrikné Schwarzenberg Eleonóra hercegnő adtak. A Vöröskereszt Egylet szervezte meg és tartotta fenn a községben működő két hadikórházat.¹⁴

Az 1916-1917. iskolai évben az igazgatói tisztet Jókai Endre töltötte be, a 7 főből álló tantestület (a háborús évek miatt) női munkaeőrökből állt: Gáspár Endréné, Szeifart Vilmosné, Simon Aranka, Pithoff Etelka, Lendvay Zsigmondné, Reuter Mária, és egyetlen férfi munkaeőr, Matusék István rajztanár.¹⁵

Ez év május 9-én sor került a tanulók pénzbeli jutalmazására. A pénzt alapítványok biztosították. Trauttenberg Frigyes alapítványából egy tanuló 80 koronát kapott; az Izraelita Nőegylet alapítványából 20 koronát 2 tanuló, a Büchler Pinkász rabbi alapítványából szintén 20 koronát 1 tanulónak adták. Szauer György alapítványából 20 koronát 2 tanuló, a harmadik hadikölcsön éves kamatját, 12 koronát 1 tanuló, fél éves kamatját, 6 koronát 1 tanulónak juttatták. Gáspár Endréné alapítványából 20 koronát 1 tanuló kapott.¹⁶

1918. áprilisban Apponyi Albert, a harmadik Wekerle-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere a polgári iskolák számára reformtervezetet dolgoztatott ki. Ennek bevezetőjében olvasható, hogy a nemzeti művelődés szempontjából oly jelentős polgári iskola reformja sokáig el nem odázható, bár a jelen körülmények az azonnali változásokat nem teszik lehetővé. Addig is, amíg az alkalmas időszak elérkezik, a polgári iskolának eredményesebben kell működni. A tantervi előírások elavultak, mintegy négy éve készültek, így a negyedik osztályos tanulók hiányos, félismeretekkel lépnek ki az életbe. Szükségessé vált az új tanterv kidolgozása, annak életbe léptetése. A polgári iskola célja ugyanis az, hogy a növendékeket gyakorlati irányú általános műveltséggel lássa el, és a közéletre vagy a középfokú iskolákra készítse fel őket. A polgári iskolákból a középiskola ötödik osztályába történő átlépés „ma általában mentális nehézségekkel történik”. Az új tanterv gyakorlati irányú magyar műveltséget nyújt a tanulónak.

A hit és erkölcsan eddigi heti egy órája kevésnek bizonyult, a tanulók nem mélyültek el a tantárgy elsajátításában. A heti óraszámot megduplázták. A magyar nyelv és irodalom oktatása pedig vértette fel a tanulót az iskola elhagyása után a további olvasmányokra, önművelésre, a fogalmazás elsajátítására. A német nyelvet az első osztálytól be kell vezetni, és heti 3 órában tanítani. Ez módot nyújt a szókinccs gyarapítására, a beszédgyakorlatokra. A történelem tárgyban a magyar nemzet múltját kell áttekinteni, tekintettel a legújabb kori események bemutatására. A földrajz oktatását ki kell bővíteni, újabb ismereteket kell tárni a tanulók elé. A 4. osztályban bevezetésre kerül a katonai térkép olvasása. (Az 5. és 6. osztályosok számára a Föld és Magyarország politikai és gazdasági földrajza kerül áttekintésre. Mórón 5-6. osztály nem működött, a tanulók a 4. osztály elvégzése után elhagyták az intézetet.)

A számtan és mértan nagyobb óraszámot kap. A III. osztályban algebrát, a IV.-ben

a gyökvonást oktatják és az elsőfokú egy ismeretlent tartalmazó egyenletekig jutnak el.

A könyvvitel és levelezés az iskola 5. és 6. osztályában önálló tartalomhoz jut. A 3. osztályban előkészítő jelleggel kell kezelni a levelezést, mégpedig a polgári ügyiratok körében. A könyvvitelt a 4. osztályban a számtan és mértan tantervének megfelelően kell oktatni.

A növény- és állattant a gyakorlati szempontoknak megfelelően szükséges tanítani.

Az ásványtan és vegytan kis geológiai kurzusban a mezőgazdasági és ipari alkalmazásokat figyelembe véve oktatható. A természettanban a modern eljárások is szerepelnek, pl. röntgenezés, a szikratávíró, meteorológia. Az élet- és egészségügyi ismeretekről egy 1917. évi körrendelet intézkedett. A közgazdasági és jogi ismereteket a negyedik osztályban oktatják. A közgazdaságiakat az első félévre, a jogi és politikaiakat a második félévre kell tervezni. A mezőgazdasági és ipari ismereteket valamennyi osztályban tanítják. Az alsóbb osztályokban tiszta mezőgazdasági ismeretek kerülnek sorra, a felsősöknél az ipariak lesznek a dominánsak.

Az ének tantervét a most folyó újításokkal kell figyelembe venni, mert a tárgy „egészen új csapáson halad”. A rajz oktatásában újítások vannak: a tananyag művészi rajzból és szerkesztő rajzból áll, de a díszítőírást is magában foglalja. A testgyakorlás és kézimunka több óraszámot kap, az előző sokoldalú gyakorlatokkal van tele, az utóbbi a mezőgazdaság és az ipar szükségleteit veszi figyelembe.

Befejezésül a miniszter azt a reményét fejezte ki, hogy a tantervvel sikerül a polgári iskolát általános műveltséget adó intézménnyé változtatni. Végül elrendelte, hogy a tantervet fokozatosan léptessék érvénybe, de az 1918-1919. iskolai évben az első osztályt már e szerint tanítsák. Tudatában van annak, hogy az új tankönyvek nem készültek el, de a régiekkel is megvalósítható a modernebb oktatás. A rendelet kézhezvétele után a reform-elgondolásokat tantestületi ülésen tárgyalják meg, és a tanmenetet a királyi tanfelügyelőhöz küldjék meg.¹⁷

1918 őszén, az államrend összeomlása idején, a megszállt területekről érkeztek tanárok, akiket ideiglenes jelleggel beosztottak a polgári iskolába. Pl. Orbán Gyula Liptószentmiklósról menekült, és Móron kapott beosztást. Az 1919. május 14-i értekezleten tíz fő vett részt.¹⁸ (Az igazgatón kívül Simon Aranka, Récsey Antal, Frey Mária, Orbán Gyula, Fejér Lajos, Freiszsmuth József, Eisenberger Lajos és Matusek István. Közöttük Orbánnak, Matuseknek és Eisenbergernek polgári iskolai tanári képesítése volt, a többiek tanítóképzőben szerzett bizonyítvánnyal rendelkeztek.)

1919. június 7-én hozták nyilvánosságra a Székesfehérvári és Fejér megyei Munkástanács Művelődési Osztályának az olvasó- és történelemkönyvek begyűjtését elrendelő határozatát, amely arról rendelkezett, hogy e könyvek helyett újakat kapnak a tanulók. Mivel a tanév vége közelgett, a tankönyvek összegyűjtésén túl nincs értesülésünk arról, hogy az új könyvek megérkeztek volna.¹⁹

1919 őszén külön fiú és külön leányiskolát szerveztek. A két iskola ugyanazon

épületben működött. A leányiskola tantestülete: igazgató Polónyi György, tanerők: Frey Mária, Szily Julianna, Szentkuthy Attila, Obatkó Sarolta, Reuter Mária, Matusek István. 1921. augusztus 5-én rendelte el a kultuskormányzat a leányiskola létrehozását. Augusztus 25-én volt a tanévnyitó értekezlet, a tanítási évet augusztus 31-én kezdték el.²⁰ A leány polgári iskolában a hat fős tantestület négy tanteremben oktatott. Az intézet pecsétje: A móri magyar királyi állami polgári leányiskola (kőiratban). A leányiskola 1929-ig működött, ezután összevonták a fiúiskolával. A tanítás ezt követően koedukált osztályokban folyt.²¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

Farkas Gábor (szerk., 1977): *Mór története*. (A Jegyzetben: Mór tört.)

Fejér Megyei Levéltár (FML.) Mór nagyközség iratai. Képviselő-testületi jegyzőkönyvek. (A Jegyzetben: Képv. test. jkv.)

FML. A móri m. kir. állami polgári fiú-és leányiskola iskola iratai. (A Jegyzetben: Polg. isk. ir.)

JEGYZETEK

- 1 Mór tört. 266.
- 2 Uo. 284.
- 3 FML. Képv. test. jkv. 1893-75. sz.
- 4 Uo. 1895-12. sz.
- 5 Mór tört. 284.
- 6 FML. Polg. isk. ir. 1896-139. sz.
- 7 Uo. 1895-29. sz.
- 8 Mór tört. 284.
- 9 Fejér megyei Napló 1895. febr. 21; FML. Polg. isk. ir. 1894; 1899.
- 10 FML. Képv. test. jkv. 1897. 51. sz.
- 11 Az 1868. évi 38. tc.
- 11a *A moóri m. kir. állami polgári fiú- és lányiskola évkönyve 1909-1910. iskolai évre*. 114-119. Trauttenberg Frigyes Guntershof helységben 1849. április 6.-án született. (Hessen darmstadi nagyhercegségben). Magyarországi szolgálata során az 1879. évi 50. tc. 6., ill. 48.§-a alapján megszerezte a magyar állampolgárságot, és az ország honfiúsított nemesei közé bevétel. Neje a grófi Almásy-családból származó Emília Karolina, akit 1889-ben vett feleségül. 1902-ben magyar bárói méltóságot kapott, amely az egyenes ági törvényes fiú utódokra is átszállt. A megadományozottat és a törvényes fiú utódokat az 1904. évi 13. tc-ben örökös főrendiházi tagság joggal ruházták fel. (Vö.1915: 7. tc. a főrendi házban örökös tagsági jogot nyert családok névjegyzékének törvénybe iktatásáról. III. Bárók) A nagybirtokos 1918. december 10.-én halt meg Budapesten, 13.-án Móron temették el.
- 12 Mór tört. 353.
- 13 Uo. 285..
- 14 Uo. 301.

- 15 FML. Polg. isk. ir. 1917. márc.28.
- 16 Uo.1918-337. sz.
- 17 Uo.
- 18 Uo.1919. máj. 14.
- 19 Uo. 1919. jún.7.
- 20 FML. Polg. leányisk. ir. 1921. aug. 25. és aug. 31.
- 21 Mór tört. 353.

KÖZSÉGI PEDAGÓGUSOK VÉGZETTSÉGÜK TÜKRÉBEN

NÉMETH ANDRÁSNÉ FARKAS GABRIELLA

Az előadásom célja az, hogy egy kis szeletét bemutassam a nyirádi iskola történetét feltáró kutatásomnak. Általában az iskolatörténeti kutatásokban a tárgyi és személyi feltételek ismertetése és részletezése kevésbé központi téma, pedig a felszereltség, a leltárak, a könyvtár adatai sokat elárulnak az oktatás korabeli helyzetéről. Ugyanilyen fontos a „híres” pedagógusok mellett a napi munkát végzők adatait, eredményeit, munkásságát feltáró dokumentumokat, képi, tárgyi emlékeket, történeteket összegyűjteni, feldolgozni. Egy-egy pedagógus életútját önmagában is érdemes bemutatni. Ezért a hivatalos dokumentumok mellett a személyes beszámolókra is támaszkodtam, remélve, hogy így az iskola valódi, színes történetét tudom bemutatni.

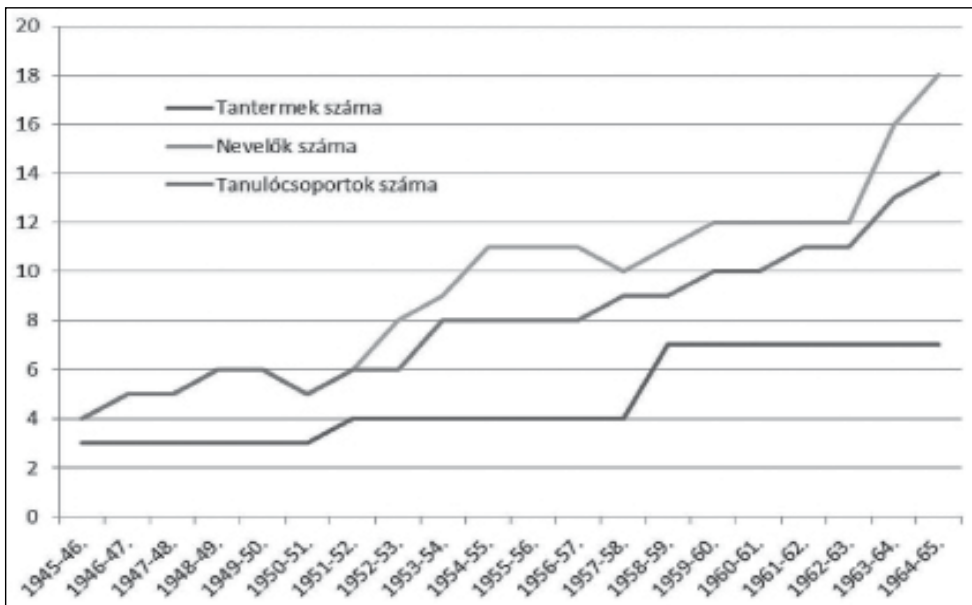
A NYIRÁDI ISKOLA A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Nyirádon a 20. század elején két tanerős katolikus elemi népiskola működött két tanteremben megoldva a hatosztályos oktatást. A gyerekek növekvő létszáma mind a helyiség, mind pedig a tanítók számában változtatást igényelt. A tanítók száma 1930-ban három főre bővült, majd 1941-től már négy pedagógus vezette a tanulócsoportokat. A tanterem-problémára ekkor még nem volt megoldás. Összevont tanulócsoportokkal, délelőtti és délutáni tanítással tudták megoldani a feladatokat.

A II. világháború után az 1945-ös rendeletben a 14 éves korig meghatározott tan kötelezettséghez az egységes kötelező nyolcosztályos általános iskola megszervezéséről szóló döntés is kapcsolódott. Ahogy az ország más falvaiban, Nyirádon sem tudták a külön tanítóval és tanteremmel működő ötödik osztályt megszervezni. Az *I. ábrán* látható, hogy a nyolc külön tanulócsoport csak az 1953-54-es tanévre valósult meg.

Ugyanilyen gondot okozott a tanítók képzése, mert ez ekkor már csak az 1-4. osztály tanítására volt hivatalosan „elegendő”. Az alapfokú oktatás 1945-ös kiterjesztése nem járt együtt a tanítóképzés fejlesztésével, mert 1951-től ötévesről négyéves

lett a képzés. A nyírádi iskolában is jelentkezett ez a probléma, még az 1952-53-as tanévben is, a nyolc pedagógusból csak kettő volt „szakosodó tanító”.

1. ábra. Az iskola adatai, 1945-1965

2. ábra. A tantestület az 1952-53. tanévben

Az 1946-47. tanévben a magyar iskolarendszer többségében még felekezeti iskolából állt. Az egyházi iskolák fenntartói határozott erőfeszítéseket tettek iskoláik fejlesztésére,

koszterúsítésére, a társadalmi változások követésére. Ezt a törekvést kísérhetjük nyomon Nyirádon is, mert fél évszázad után a két tantermes és két tanerős iskola már öt pedagógussal és három tanteremmel működött. Ezt még színesíti az iskola kiterjedt népművelői tevékenysége is (színjátszó csoportok, egyletek).

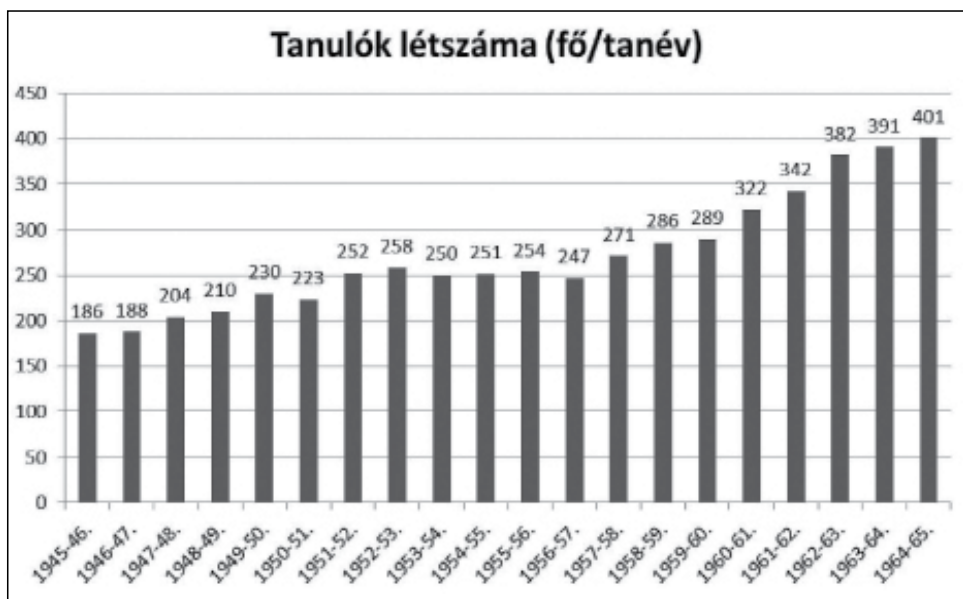
A nyirádi Római Katolikus Elemi Népiskolát 1948. június 15-én államosították. A Dózsa utcai iskola épületében található három tanterem mellé a pajta és az istálló helyén kialakítottak egy negyedik tantermet is.

3. ábra. Állami Általános Iskola, 1948

A helyi bauxitbányák, az ajkai ipari üzemek fejlődése magával hozták a község lakosságának, így az iskoláskorúak számának emelkedését is. A bővített iskola ellenére délelőtti-délutáni váltásban folyt a tanítás 1959-ig. A szakos rendszer megvalósításához a tantestület létszámának növelése elengedhetetlen volt. Ez 1964-re 16-ra emelkedett.

1956-ban a püspöki csikóistálló épülete egyik feléből kultúrházat alakítottak ki, a másik részében 1959-ben két tanterem épült nevelői szobával. 1965-ben a kultúrházat is iskolává alakították, három tanterem és pedagógus szolgálati lakás épült. A Szabadság úti épület ekkor kapta meg végső formáját, amelyben jelenleg is a felső tagozat tanul.

4. ábra. Az iskola tanulóinak létszámadatai, 1945-1965

5. ábra. Az istállóból kialakított iskolaépület

PEDAGÓGUSOK A NYIRÁDI ISKOLÁBAN

A II. világháború után a községbe több olyan pedagógus érkezett, akik a következő 20-30 évre meghatározó tantestületet alkotva generációkat neveltek fel, és tevékenységüket a mai napig nagy tisztelet övezi. A század második felében több olyan pedagógus is dolgozott a községben, akik vagy már pályakezdőként, vagy egy-két éven belül kerültek Nyirádra, és egészen a nyugdíjazásukig itt dolgoztak. Ezzel megteremtették azt az állandóságot, amellyel –egy falusi iskola életében ez különösen fontos –, folyamatosan segíthették az iskolavezetés és a tantestület hatékony és széles körű munkáját.

név	az iskolában dolgozott			szakképesítés	képző intézmény		oklevél kelte
	tól	ig	években				
Nagy Jenő	1950	1987	37	tanító	Tanítóképző	Pápa	1944
Nagy Jenőné	1950	1982	32	tanító	Tanítóképző	Pápa	1941
Marton Gyuláné	1951	1974	23	tanító			
Papp Zoltán	1952	1986	34	tanító	Tanítóképző	Pápa	1948
Kozma László	1953	1990	37	matematika-kémia szakos általános iskolai tanár	Pedagógiai Főiskola	Pécs	1954
Berecz József	1959	1998	39	tanító	Tanítóképző	Győr	1960
				magyar szakos általános iskolai tanár	Tanárképző Főiskola	Pécs	1975
Mód Viktória	1963	1989	26	műszaki ismeretek és gyakorlatok szakos általános iskolai tanár	Pedagógiai Főiskola	Pécs	1967
				tanító	Tanítóképző	Balassagyarmat	1957
Reder Mihályné	1964	1993	29	tanító	Tanárképző Főiskola	Nyíregyháza	1970
Gyevnár Sándorné	1967	2004	37	biológia-rajz szakos ált. isk. tanár	Tanítóképző	Pápa	1936
Lehoczki Rozália	1967	1973	6	tanító	Tanítóképző	Pápa	1936
Cseke Lajosné	1968	2006	38	tanító	Tanítóképző	Győr	1975

6. ábra. A pedagógusok végzettsége a 20. század második felében

A táblázatból kitűnik, hogy a tanítók a képesítésüket a pápai, majd a győri képzőben szerezték, a tanári végzettséget pedig a pécsi (Pedagógiai, a későbbi) Tanárképző Főiskolán. A születési helyeket is megvizsgálva elmondható, hogy a tanítók a lakóhelyükhöz közeli képzőt választották.

HOGYAN LETTEM PEDAGÓGUS?

A személyi anyagokban lévő önéletrajzok több olyan személyes motívumot is tartalmaznak, amelyekből képet kaphatunk a pályaválasztás okára és körülményeire.

Jó tanuló: „Az általános iskola 4 osztályát Tapolcán végeztem el. ... a polgári

iskolát is elvégeztem, különbözeti vizsgát tettem és a sümegei általános gimnázium tanulója lettem. Itt az utolsó két évben ösztöndíjat kaptam. A gimnázium elvégzése után a Pécsi Ped. Főiskolára nyertem felvételt. Itt is a jó tanulmányi előmenetelemért ösztöndíjat kaptam.”

Aki megjárta a hadifogságot: *„Az elemi iskolai tanulmányaim után a sümegei gimnáziumban folytattam tanulmányaimat. . . Pápara kerültem a tanítóképzőbe. 1944. április 20-án szereztem oklevelet. 1944. októberében Sopronba vonultam be tényleges katonai szolgálatra. Továbbképzés címén 1944. december 25-én Németországba irányítottak bennünket. A háború befejezése előtt orosz hadifogságba estem. 1948. június 29-én tértem haza. . .”*

Pedagógus szülő: *„Hosztóton születtem 1921 november 1-én. Édesapám tanító volt ugyanitt. Az elemi iskola elvégzése után szüleim beírtak a pápai polgári iskolába. Itt szereztem meg a tanítói oklevelet is. Néhány hónapig nem voltam állásban. Ez idő alatt édesapámnak segítettem az iskolai munkában.”*

Nehéz anyagi körülmények, egy biztató pedagógus segítsége: *„Kedvem volt tanulni. Szüleim beírtak a veszprémi állami polgári fiúiskolába. . . Ezt az iskolát 1942-ben fejeztem be jeles eredménnyel. Szüleim nehez anyagi gondokkal küzdöttek. Már úgy volt, hogy nem tanulhatok tovább. Egy tanárom magához hívatta édesapámat, s kérte arra, hogy engedjen tovább tanulni. Mondotta ő elintézi, hogy kedvezményesen felvegyenek a pápai tanítóképzőbe. Fel is vettek.”*

A PEDAGÓGUS VÉGZETTSÉGEK ÉS A BETÖLTÖTT ÁLLÁSOK

Az előzőekben már felvázolt 1945 utáni törvényi változások miatt a szakos ellátottság sokáig hiányos volt a nyirádi iskolában is. Még az 1964-es statisztikai adatokat megvizsgálva is elmondható, hogy a 12 fős tantestületben tanítói végzettségű pedagógusból „felesleg” volt (4 fő). A szakosodás nem volt jelentős, hiány volt magyar, orosz, történelem, matematika, fizika, ének szakos pedagógusból. Ebben az évben 1 főt iskoláztak be magyar-orosz szakos képzésre.

A tanórai munka mellett szinte minden pedagógus vállalt más feladatot is. A szaktárgyat oktatók között többen versenyeztették tanítványaikat. Többféle szakkör működött az iskolában: rajz, kézimunka, színjátéskör. Több sportkör, köztük kézilabda, labdarúgó, sakk, atlétika, asztalitenisz is megmozgatta a gyerekeket.

TOVÁBBKÉPZÉS, ÖNKÉPZÉS

A vizsgált időszakban az egyik továbbképzési lehetőség a politikai képzettség megszerzése volt. Ezen kívül jellemző volt a további képesítést nem adó tanfolyamokon való részvétel.

A minősítésekben több helyen is szerepel, hogy a pedagógusok szakkönyveket vá-

sárolnak, szakirodalmat olvasnak. Az iskola több pedagógiai folyóiratot járattott (pl. az 1952-53. tanévben: Köznevelés, Család és Iskola, Oktatási Közlöny).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Anyakönyvek

Statisztikák

Értekezletek jegyzőkönyvei

Iskolai iktatott iratok

Pedagógusok személyi anyagai: törzslapok, önéletrajzok, minősítések

Személyes beszámolók (narratív interjú)

A MÁRIA-KONGREGÁCIÓK TÖRTÉNETE SZÉKESFEHÉRVÁR KÖZÉPISKOLÁIBAN (1878-1948)

SURÁNYI ISTVÁN

A CISZTERCI REND SZENT ISTVÁN GIMNÁZIUMÁNAK MÁRIA-KONGREGÁCIÓJA (1878-1945)

A gimnáziumban folyó tanórán kívüli valláserkölcsei nevelés e szervezeti formáját a jezsuiták alapították 1737 karácsonyán azzal a céllal, hogy *„a tanuló ifjút a vallásos és erkölcsös élet minden megnyilvánulásában teljesen kiképezzék, szívét felvértezzék azon időre, amikor már kint az életben különféle behatásoknak, esetleges támadásoknak lesz kitéve”*.

A hazai Mária-kongregációk a jezsuiták működésének felfüggesztése után is, bár nem nyilvánosan, de tevékenykedtek. Az I. Ratio is engedélyezte ténykedésüket, de az állam beleszólt külső és belső ügyeikbe. Működésüket II. József uralkodása alatt, 1780. június 14-én, végleg betiltották.

II. József halálát követően az I. Ferenc vezette kormányzat igyekezett visszatérni a jezsuiták által bevezetett szigorúbb nevelési elvekre, de a Mária-kongregációk nevelő értékét nem vették figyelembe. Sőt, a helytartótanács 1796 augusztusában hozott rendelete kimondta, hogy *„a Mária-társulatok, amelyek bármely tudományos intézetben behozattak volna, redukáltassanak”*.

A 19. század utolsó évtizedében az egyházi megújulási mozgalom eredményeként számos intézetben újjászervezték e vallásos ifjúsági egyesületet. A székesfehérvári ciszterci gimnázium tanári kara 1903. február 18-án döntött a Mária-kongregáció (a későbbiekben: kongregáció) felújításáról. Tényleges újjászervezése azonban korábban, már az 1902-1903-as tanév kezdetén Láng Ince ciszterci rendi hittanár közreműködésével megkezdődött. Ez év októberétől rendszeresen tartottak gyűléseket a későbbi kongreganisták részvételével, amelyeken megkezdtek az első tagfelvételre való felkészítést. November 9-én választották meg a legfőbb tisztségviselőket, a kongregáció prefektusát és két asszisztensét, akik ezután szavazással döntöttek a magisztrátus többi tagjáról. November 19-én már a teljes magisztrátus tartotta meg első gyűlését, amelyet később havonta, vagy szükség esetén alkalmasszerűen is megrendeztek.

Az első ünnepélyes tagfelvétel 1903. március 25-én volt. A szertartást Városhy Gyula székesfehérvári püspök celebrálta, az ünnepi beszédet Mihályfi Ákos teológiai tanár mondta, aki a Mária-kongregáció feladatát többek között a következőkben

fogalmazta meg: *„Kedves Ifjak, midőn Önök a Mária-kongregációba lépnek, tulajdonképpen az első magyar szent király, Szent István végrendeletét teljesítik. Önök is beálltak Mária jobbágyai közé, miként Szent Istvánt követve ezt tették Szent László, Nagy Lajos és a Hunyadiak. Felújítják magukban dicső őseink szellemét, amely a magyar népet évszázadokon át a kereszténység védőbástyájává avatta. Hazaszeretetüket, a magyar szellemüket jobban nem is bizonyíthatnák be, mint azáltal, ha a legdicsőbb, a legnagyobb magyarok példáját követik. Hazánknak és népünknek nagyobb szolgálatot nem tehetnek, mintha az ősi magyar szellemet igyekeznek újra felvirágoztatni.”*

E történelemtisztelő, nemzeti büszkeséget építő magatartás megvalósítása mellett a Mária-kongregációnak – mint a tanórán kívüli nevelés egyik alapvető színterének –, az első perctől kezdve fontos valláserkölcsei nevelési feladata is volt. Ennek megfelelően a kongregáció célját a főgimnázium „Magyarok nagyasszonyáról címzett Mária Kongregációjának” 1903-1904-es Értesítőjében, a következőkben határozták meg: *„Az ifjúsági... kongregációk célja: a középiskolai tanulók körében gondosan szervezett és ápoltt önkéntes csapatot, mint a növendékeket állítani, kik például szolgálnak társaiknak a fegyelem megtartásában, a szorgalmas tanulásban, az erényes életben; kik erre nagyobb jámborság s főleg a boldogságos Szűz iránt való különös tisztelet által akarják magukat képessé tenni; s akik így hívva vannak az összes tanuló ifjúság erkölcsi életére áldásos befolyást gyakorolni.”*

Az ifjak erkölcsös és vallásos nevelését szolgálta többek között a gyakori gyónás és áldozás, a rendszeres szentmise-hallgatás, az oltáriszentség látogatása, a Szent Alajos ájtatosság, az erénygyakorlatok, a II-IV. osztályos tanulók számára rendezett Élő Rózsafüzér Társulat munkájában való tevékeny részvétel és a Jézus Szent Gyermekeg-művének és Kláver Szent Péter Társulatnak pártolása stb.

1907-től (többszöri módosítással) minden évben megalakultak a szakosztályok:

- apologetikus (védelmező) és szociális szakosztály, amelyhez a Pro Pontifice-szekció járult;
- tanulmányi szakosztály, melynek tagjai a kevésbé tehetséges kongreganista testvéreket önzetlenül segítették tanulmányaikban;
- karitatív és ünneprendező szakosztály, amely a programszámok összeállításáról, Szűz Mária ünnepeinek méltó megünnepléséről, Szűz Mária szobrának feldíszítéséről is gondoskodik. 1909-ben a tanulmányi szakosztályt az ünneprendező szakosztályhoz csatolták.

A tagfelvételt általában tanévenként egyszer, rendszeresen december 8-án tartották, amit némelykor a püspök végzett, így többek között Aradi Ignác, a Szent Imre konviktus prefektusa (1917), Prohászka Ottokár megyéspüspök (1918), Györgyi János szentszéki tanácsos, öreg kongreganista (1930), Gálos Bernát igazgató (1935), Hajós József kanonok, szemináriumi rektor (1941), Halász Pius cisztercita, zirci főiskolai tanár (1943).

1918. május 26-án jubileumi ünnepséget tartottak Szent Alajos, a kongregáció védőszentje születése 350. évfordulója és a kongregáció 15 éves fennállása tiszteletére. Az ekkor tartott szentmisén látták először az intézet régi és új zászlóját egyszerre a gimnázium volt és akkori növendékei. A szentmisét követő ünnepségen az ünnepi beszédet Vargha Damján, a ciszteri rend budapesti Szent Imre, a kongregáció öt éven át volt prézese mondta. Bemutatták Szalay Mátyás Válaszúton című allegorikus színeképét. A kongregáció énekesei és zenekara Griesbacher szoprán szólós Ave Mariáját zenekísérettel (op. 158.), Mohr J. Iste confessor és Haller Ima című vegyes karra írt négyzólamú énekkari számot adták elő. Polyák Jenő VIII. osztályos tanuló a kongregáció prefektusa, Rosti Károly Mária gyülekezet zászlódala című költeményét adta elő.

Az 1918/19-es tanévben – a Tanácsköztársaság idején a művelődési megbízott utasítására – a Mária-kongregáció vezetését a tanulók vették át. Az 1919/20-as tanévben a kongregáció prézese 1920. február 15-éig Sebestén Gusztáv ciszterci rendi áldozópap, a hittudományok licenciátusa volt, aki öt és fél hónapig dolgozott az intézetnél, majd Marschall Rafael ciszterci rendi áldozópap, a hittudományok borostyánosa lett a vezető.

Minden tanév elején az összehívott közgyűlésen választották meg a magisztrátus (tisztikar) tagjait: a prefektust, a titkárt, az I. és II. asszisztenst, a könyvtárost, a lapkezelőt, a kápolnaőrt, az énekvezetőt, a sekrestyést és a különböző szakosztályok vezetőit. A tisztikar tanévenként 3-4 alkalommal ülésezett.

A kongregáció rendes összejöveteleit (gyűléseit) a téli időszakban többnyire szombaton, a nyári időszakban vasárnap du. fél 5–5 óra között tartotta. A gyűlések színhelye erre a célra kialakított, 1905. november 15-én a Vajda Ödön ciszteri apát által felavatott oratóriumban volt. Az oratóriumot az oltártól balra elhelyezett Immakulata-szobor díszítette. Gyűléseiket 1943-ig a Tutty Szalay: Fel Mária tiszta levente csapata! kezdetű dallal, majd Halmos – Vitnyédi – Németh: Mária édesanyánk! című indulóval kezdték.

Az összejöveteleken az előírt ájtatosságokon kívül „aszketikus exhortációk” (intő, buzdító beszéd), „hitvédelmi és a napi társadalmpolitikai eseményekhez kapcsolódó előadások”, felolvasások hangzottak el, többek között Budan Virginis dabit auxilium. Boldogasszony Anyánk. Dávid tornya, Elefántcsont torony. Mária, a szép szeretet anyja. Szent Alajos, az angyali ifjú és felebaráti szeretet mártírja. Szent Imre herceg, a magyar ifjúság példaképe. A kongreganista a templomban. A kongreganista az iskolában. A kongreganista a társaságban. Szent Julianna ciszterci apáca és az oltáriszentség tisztelete. Chambon Mária Márta nővér és a Szent Sebek tisztelete. A Jézus Szent Szíve-tisztelet. Jó példa-apostolkodás és eucharisztikus lelkület. A karitás az iskolában. Karácsony és a karitás. Keresztény szocializmus. Az öreg ősevangélium. A destrukció, a liberalizmus és a pártatlanság tögájában. Sajtó és világnézet. Magyar Alkazár. A szabadkőművesség bűnei. Xavéri Szent Ferenc. Az első önálló magyar misszió. A világmisszióban nagyobb tevékenységet kifejtő szerzetesrendek.

Missziós apostolkodás. Az eutanáziáról. A nagyböjt szelleme. Hogyan tölthető be a gazdagok és a szegények között tátongó úr? Ha rajtam állna, mit tennék a szociális visszasságok megszüntetésére? A kongreganisták egyéni és egymással szembeni viselkedése. Nemzeti érzés és a nyilaskereszt. Prohászka Ottokár (Emlékbeszéd halála 10. évfordulóján). A katolikus sajtó székesfehérvári helyzete. Korunk és mindennapjaink szelleme. A Casti connubii enciklika megjelenését követően sorozatos felolvasásokban és előadásokban a „tiszta házasság előkészítésével” is foglalkoztak. A beszédekhez és felolvasásokhoz – ha azt a tárgy témája lehetővé tette –, a tanulók közreműködésével énekszámok (choralisok, három- és négyszólamú karénekek), zeneszámok (magánszámok, duók és kvartettek) és szavaltatok is kapcsolódtak. A foglalkozásokat időszerű megbeszélések (szervezési feladatok, a következő foglalkozás előkészítése, a tanulók által felvetett kérdésekre történő válaszok megadása stb.) zárták.

A hitvédelmi előadások a katolikus világnézet fejlesztését és a katolikus öntudat erősítését, az exhortációk a lelki életbe történő rendszeres bevezetést szolgálták. Beszéltek a hibák felismeréséről és azoktól való „megszabadulás” módjáról, a „fő hiba ellen való tervszerű, következetes küzdésnek szükségességéről, a naponkénti lelkiismeret-vizsgálat helyes módszereiről”, az „állandó lelki-atyánál való gyónás fontosságáról”, a „gyakorlati Isten- és emberszeretetről”, az „ima- és példa apostolságról”, „az imádságos és eucharisztikus lelkület megszerzésének módjáról, a szentséglátogatásról”, a „gyakorlati buzgó szentáldozás” szerepéről az intenzív lelki élet kiépítésében. A havonta végzett erénygyakorlatokról írásbeli beszámolót készítettek. Az intézetből távozó tagok *„becsületszóval erősített írásbeli nyilatkozatot tettek arról, hogy az intézetet elhagyva is hívek maradnak a kongreganista elvekhez, s a kongregáció szabályaiboz magánéletükben és társadalmi viszonyaikban”.*

A kongregáció tagjai (felsőbb osztályosok) az Élő Rózsafüzér tagjaival (II-IV. osztályosok) az intézetben kötelező öt gyónáson és szentáldozáson kívül nyolcszor járultak közösen a szentségekhez, és négyszer végeztek közös szentségimádást. A kongregáció minden tanévben testületileg vett részt farsang utolsó napján a bazilikában, s a böjt harmadik napján az iskola templomában tartott engesztelő szent imádságon.

Szokolczay Béla kiváló prefektának a harctéren szerzett sebesülése miatti haláláról történő megemlékezésen vettek részt. Az 1935-1936-os tanévben testületileg, illetve képviselő útján részt vettek Kaszap István öreg kongreganista és Bajticz János VIII. osztályos kongreganista temetésén. Ugyanebben a tanévben részt vettek az ifjúsági Mária-kongregációk budapesti országos értekezletén.

A kongregáció célját és feladatait az I. világháborút követően a következőkben határozták meg: *„A serdülő ifjúság (V-VIII. osztályos tanulók) lelkében a katolikus világnézet kialakítása, jellemük formálása krisztusi mintára, a katolikus hitélet megkedveltetése és intenzív gyakorlása, öntudatos, hitükböz bű, bátor, minden téren kötelességtudó katolikus ifjak beállítására a nemzetnevelés és az ország-újraépítés munkájába.”*

Az intézet karitatív szakosztálya karolta fel a lelki vagy anyagi támogatásra szorulókat. A támogatásra igényt tartóknál környezettanulmányt végeztek és részt vettek a juttatások (élelem, ruha) szétosztásában. Évente megrendezték a „karácsonyi tárgysorsjátékot”. 1942-től megszervezték a hadbavonult katonák számára az „olvasni és füstölni valók”, imakönyvek és kegytárgyak gyűjtését. A Csepelen építendő „munkástemplom”-ra 1943-ban 75 pengő adományt gyűjtöttek.

Tanévenként az intézet Zrínyi-cserkészcsapatával – karitatív célra – bevételt biztosító műsoros esteket és nyilvános ünnepeket, előadásokat rendeztek. A kongregáció „akadémiája” (ünneprendező szakosztály) ünnepi gyűléseket, előadásokat szervezett. A tárgyaló témák: A család, a társadalom sejtje. A keresztény házasság. A házastársak viszonya. A házasság válsága: az egyke és a válás. Szent Erzsébet, a családanya. Előkészület a házasságra. A német munkás helyzete. Salazar Portugáliája.

A missziós szakosztály vezetője szervezte meg az I-III. osztályosok körében a Missziós Ifjúsági Frontot, amely az alsós tanulókat is bevonta a modern missziós apostolkodásba. Évente 2-3 alkalommal rendezek műsorral összekötött gyűlést. Ezek témái pl. a következők voltak: Katolikus vagyok (Elmélkedés). A nagy ázsiai vallások: a hinduizmus, a buddhizmus, sintoizmus, mohamedanizmus, a konfucianizmus. A mai gazdasági helyzet és a missziók. Szavalatok. Az intézet katolikus tanulói tanévenként rendszeresen támogatták a Katolikus Hitterjesztés Egyesületet és a Jézus szent gyermekségének művét. Ezen kívül kisebb összegeket, levélbélyeget és kegytárgyakat adtak a missziók céljaira.

A sajtószakosztály a katolikus lapokban és folyóiratokban számolt be a kongregáció munkájáról. Részt vettek a vallásos nevelést elősegítő újságok, különböző folyóiratok, könyvek és egyéb kiadványok folyamatos terjesztésében. Ilyenek voltak: az Imádkozzunk az Egyházzal c. misefüzetek, a Szent Antal ifjúsága, a Szív, a Katolikus Misszió, a Missziós Ifjúság, a Néger Gyermekek, Kis Hitterjesztő, a Magyar Kultúra.

Karácsony előtt évente megszervezték a „katolikus szellemű könyvek vására” elnevezésű mozgalmat, a januári könyvbemutatót és az olvasódélutánokat. A szakosztály tagjai szellemes reklámszövegekkel ajánlották a könyveket, kalauzolták a látogatókat, felvilágosítást adtak a könyvekről, és feljegyezték a megrendeléseket.

Tanévenként több alkalommal ún. kulturális gyűlést rendeztek. Ezek témái többek között a következők voltak: Harcos kereszténység. A modern film kongreganista szemmel. A Boldogságos Szűz Mária a művészetben (Vetített képekkel). Világnézet és irodalom. Népi íróink katolikus szemmel. Könyvtárunk bölcséleti és hittudományi szakjainak szaporulata. Hittétellel foglalkozó legújabb könyveink. Könyvtárunk néhány új szépirodalmi könyve. Az ifjúsági asketikus irodalom gyarapodása.

Az 1936-1937-es tanévtől a VIII., VII., VI. és V. osztályos kongreganisták önálló „osztálycsoportokat” alkottak az általuk választott vezetővel és jegyzővel. A csoportok tagjai a csoporton belül szakosztályok szerint „famíliákra” tagolódtak, élükön a tagok által titkosan választott „família-vezetővel”. A csoportok a hónap első szombatján tartották gyűléseiket a prézesnek előre bemutatott program szerint. A csoportgyűlé-

sek általában „lelki olvasmányok”, amelyek felolvasásokkal vagy előadásokkal kezdődtek, s ezeket a témával kapcsolatos megbeszélés követték.

Az 1939-1940-es tanévben – az új iskolaépület átadását követően –, 36 év után elhagyták a Vajda Ödön zirci apát által az 1902-1903. iskolai évben létesített oratóriumot. A múltra visszaemlékezve a kongregáció tanévi beszámolójában a következőket írták: *„Öreg kongreganisták renovo levelei sok melegséggel emlegetik a kedves kápolnát, amely szombat estjeiknek annyi természetfeletti szépséget kölcsönzött, de amely a tagok számának szaporodásával egyre szűkebb lett, s oratóriumi jellege miatt a kongregáció nem minden gyűlésének megtartására volt alkalmas. Gondolok itt az ankétokra, vitákra, társadalmi és egyéb kérdések tárgyalására, amelyek a sokféle apostoli tevékenységgel együtt járnak.”*

Az új épületben a Kongregáció a gyűléseket a IV. B. teremben tartotta. Átvitték a kedves Mária-szobrukat, a 36 éves múlttal kapcsolatos emlékképeket, és így az új helyiségüket „vallásos hangulatúvá” tették. A kongregáció könyvtára számára megkapták az I. B. termet, amely egyben olvasóhelyiségül is szolgált, itt tartották a jelölőgyűléseket, a magisztrátus üléseit, és részben a szakosztályi gyűléseket.

E tanévben 25 gyűlést, illetve összejevetelt tartottak. Ebből:

- a) Tíz ún. „kápolnai gyűlés” volt. (A tanulók így nevezték azokat a gyűléseket, amelyeken prézesi beszéd hangzott el.) A prézes beszédeinek tárgyai a következők voltak: 1. Cél és eszközök. 2. Reflexió a vakációi levelekre és a szakosztályokban való egyéni munkavállalásokra. A szabályok főbb pontjai. 3. Szent akarok lenni a buzgó lelki élet által. 4. A keresztény tökéletesedés keresztútja a Szűzanya segítségével. 5. A lelki élet alapja: Isten szent akarata mindenben. 6. A lelki élet 3 foka és a Szűzanyával való kapcsolata: tisztulás, belső megvilágosulás, Istennel való egyesülés. 7. Az imádságos lelkület a férfi legszebb dísz, a szent egyéniség és az áldásos tevékenység leghathatósabb eszköze. 8. Mária és az Oltáriszentség. 9. A magyarság hivatása és azok a feladatok, amelyek e hivatás betöltésében a fiatal magyar értelmiségre várnak. 10. Intelmek a szünidőre.
- b) Egy imaóra a templomban elmélkedéssel és énekkel megszakítva.
- c) Hét csoportgyűlés (külön a VIII., VII., VI., majd áprilistól az V. osztály részvételével is). Ezek az „osztály-aktuálisok” kerültek megbeszélésre kongreganista szempontból. A „famíliák” (a szakosztályok szerint 4) vezetői adtak beszámolót az elmúlt hónapról és rendelkezést a következő hónapra a szakosztályvezetőkkel történő megbeszélés alapján. A csoport tagjait érdeklő tárgyakról is tartottak előadásokat, így többek között:
 - a VIII. osztályosok csoportjában: Hogyan látom én az osztály vallásos beállítottságát? Ankét. Az eucharisztikus élet. A művelt ifjú szociális kötelességei. A faszizmus egyházpolitikája,
 - a VII. osztályosok csoportjában: Céltudatosságot az eucharisztikus munkában! Külső és belső vallásosság. Kegyelmi élet nélkül Krisztus árulója vagy. Félévi

gondolatok. – Válaszúton a pályaválasztás. A magyarországi vallásellenes vagy antikatólikus mozgalmak. Egyház és állam,
a VI. osztályosok csoportjában: A tökéletesség hármasság útja. Szent Imre hazánk kormányzásában. Közös cél, közös munka, egység. Nevelés és Egyház. A társadalmi bajok és az erkölcs. A család és a gyermek. A társadalmi ellentétek elsimítása. Reflexió a lelki gyakorlat egyik *consideratio*jára: Az okos karitatív munka. Az afrikai missziók.

- d) Kettő ankét az eucharisztikus szakosztály rendezésében a következő témákról: 1. Miért kell állandó lelkiatyja és milyen legyen az? 2. Miféle tudat és miféle megfontolások avatnak bennünket igazi apostoli lelkeké?
- e) Egy díszgyűlés a karitatív és szociális szakosztály rendezésében: 2 énekszámmal, 1 szavallattal, 1 vonós kvintettel és 3 felolvasással, illetve beszéddel: Szociális munka. A munkásság helyzete Magyarországon. Anyagilag és erkölcsileg magyar családot és népet.
- f) Egy díszgyűlés a sajtószakosztály rendezésében 2 énekszámmal, 2 szavallattal, 1 vonós kvintettel, 3 előadással: A háború utáni magyar történelmi regényirodalom. A sajtó, mint a világtörténelmi események mozgatója. Új szellem a magyar irodalomban.
- g) Egy díszgyűlés a missziós-szakosztály rendezésében 2 énekszámmal, 1 szavallattal, 1 hegedűduóval 1 könyvismertetéssel: Nyisztor Z. Mandarinok, kulik, misszionáriusok; 1 felolvasással: A legújabb kor pápái a missziókért, és egy beszéddel: Nyugtalan időben is lássuk meg az Isten országa távoli horizontjait!
- h) Nyilvános Immaculata-ünnepség öreg kongreganisták, a gimnáziumi énekkar, vonósenekar közreműködésével. A kongregáció rendezte meg a Szent Imre-ünnepséget is.
- i) Ünnepeles záró gyűlés 2 énekszámmal, 1 szavallattal, 1 hegedűduóval és a prefektus beszédével: Miért van szükség ifjúsági kongregációra?

E tanévben a karitatív és szociális szakosztály rendezésében karácsony előtt a szegények javára rendezett gyűjtés eredménye 8 télikabát, 5 felöltő, 5 öltöny ruha, 11 kabát, 5 mellény, 11 nadrág, 3 pizsama, 5 pulóver, 11 blúz, 29 ing, 7 alsóruha, 38 pár harisnya, 2 kislányruha, 6 kalap, 17 sapka, 5 sál, 2 pár kesztyű, 38 zsebkendő, 14 pár cipő, 3 pár sár-, ill. hócipő volt. Ezek részben újak, részben használtak voltak, amelyek egy kis részét nyolc arra rászorult gimnáziumi tanuló, nagyobb részét pedig a Felsőváros szegény családjai kapták meg.

A sajtó szakosztály 20 példányban járatta, illetve terjesztette a Magyar Kultúra című lapot, és részt vettek a katolikus hitbuzgalmi és ifjúsági lapok terjesztésében. Karácsony előtt egyes katolikus könyvújdonságoknak osztályonként festett plakátot és egyéb propaganda eszközökkel reklámot készített. Különösen nagy érdeklődés nyilvánult meg Bangha Béla Világnézeti válaszok című könyve iránt.

A missziós szakosztály bélyegeket és egyéb tárgyakat gyűjtött a missziók javára.

Tagdíjaival és a Kínából érkezett képek árverésével pedig 50 pengővel járult hozzá Maron József S. J. kínai misszionárius-teológus, öreg kongreganista támogatásához.

A nyári szünetben a tagok cselekedeteikről levélben tájékoztatták a prézesüket, majd az 1939/1940-es évektől „a kongreganista lelkületet és a testvéri együttérzés” ápolását a Híradó című kiadvány szolgálta.

A tanév elején minden tag levélben számolt be vakációja utolsó szakaszáról, a tanév folyamán pedig a már előzőekben említett „beszámolólap útján” egy-egy hónap lelki életéről és buzgólkodásáról. Az év folyamán minden tag legalább egyszer felkereste a prézest és elbeszélgetett vele.

Az 1942/43-as tanévtől a kongregáció szakosztályai azonos témákkal foglalkoztak a csoportgyűléseken. Ezek témái többek között a következők voltak: Az erkölcsstelen beszéd elleni küzdelem megszervezése az osztályban; A heti szentáldozás szorgalmazása a kongreganisták körében és a „nagy-kilenced” megszervezése a nem kongreganisták között; Az Ifjúsági Jézus Szíve Szövetségbe tagok toborzása; Eucharisztikus és rózsafüzér-staféta megszervezése a Regnum Marianumért.

Tanévenként 3-4 „beszámoló gyűlést” tartottak. Ezeken a prézes és a szakosztályvezetők számoltak be a tagok elmúlt időszakban végzett munkájáról és előterjesztették a soron következő feladatokat. A megbeszéléseket könyvismertetés vagy előadás zárta.

Az 1942/43-as tanévben, az V-VIII. osztályos tanulók részvételével megalakították az Ifjúsági Jézus Szíve-szövetséget. Tagjai vállalták, hogy *„mindig megvédik hitüket és egyházukat, minden reggel elmondják a rövid felajánló imát, havonként szentáldozáshoz járulnak, s negyedévenként részt vesznek a szövetség gyűlésén, amelyek az apostoli lelkület kifejezését célozzák”*. A kongregáció minden tagja belépett a szövetségbe, tagjainak száma 128 volt, (ebből nem kongreganista 55).

A szövetség megalakulásához kapcsolódva a közös szentáldozás napját minden hónap első péntekére tették, de a Szűzanya ünnepeit is megszentelték közös áldozással. *„Ugyancsak a kongregációnk kezdeményezte folyó év márciusában a hónap első péntekét követő szombatnak, mint 'engesztelő napnak' megszentelését, amikor a tanulóifjúság nagyobb része közös szentmisén vesz részt, és szentáldozáshoz járul, lemond a szórakozásokról, s az önmegtagadás és szeretet cselekedeteit intenzívebben gyakorolja, s mindezt felajánlja a Szűzanya Szeplőtelen Szívének közvetítésével a sokat bántalmazott Isten engesztelésre, hogy kegyes irgalmával enyhítse és megrövidítse a reánk szakadt szenvedéseket és borzalmakat, s megadja nekünk és a harcban álló világnak a békét az igazságban, az igazságosságban és szeretetben.”* – írják tanévi beszámolójukban.

A kongregáció testületileg vett részt a farsang három utolsó napján a bazilikában, s a böjt harmadik vasárnapján a ciszterci templomban tartott engesztelő szentségimádáson.

A tanév során az Ifjúsági Jézus Szíve-szövetség négy gyűlését a kongregáció szakosztályai rendezték meg az alábbi programokkal:

- Az eucharisztikus-hitbuzgalmi szakosztály rendezésében: A szövetség ismertetése. A Jézus Szíve tisztelet (A hittanár beszéde). A tiszta élet egyéni és nemzeti jelentősége, szépsége, lehetősége és gyakorlati élése. Az erkölcstelen beszédek elleni küzdelem a magyar családmentés szolgálatában. A tiszta élet a családi életre való előkészület és a magyar családmentés legelső feltétele.
- A sajtó-világnézeti szakosztály rendezésében: A Jézus Szíve tisztelet módjai (A hittanár beszéde). A keresztény házasságról szóló pápai körlevél ismertetése. A keresztény család ideális vallási élete (Közös vallási gyakorlatok bevezetése: közös esti imádság, havi szentáldozás, Szentírás-olvasás). A mai irodalom, sajtó, film és a magyar család. Jézus Szíve-tisztelet a magyar családmentés szolgálatában.
- A karitatív-szociális szakosztály rendezésében: Szociális érzék és szociális felelősség a magyar család életében. A családok felajánlása a Jézus Szentséges Szívének (A hittanár beszéde). A KALOT- (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) mozgalom ismertetése (Kálmán István öregdiák, a KALOT egri népfőiskola igazgatójának előadása).
- A missziós szakosztály rendezésében: Önfelajánlás Jézus Szentséges Szívének (A hittanár beszéde). A polgári és szentségi házasság közti különbség. A vegyes házasság és a magyar család. Magyar világnézet és öntudatos katolicizmus.

A programokat az előadásokon kívül ének, zeneszámok és szavalatok színesítették.

A sajtószakosztály decemberben a „kongregációs otthon” helységében több napos katolikus könyvbemutatót rendezett, ahol a szakosztály tagjai adtak felvilágosítást az érdeklődőknek. A rendezvény alatt a diákok és a szülők 600 könyvet rendeltek meg. A szakosztály a katolikus lapok és folyóiratok terjesztésében is sikereket ért el. A Mária-kongregációt 44, a Jövő Frontját 46, a Magyar Kultúrát 53, a Katolikus Missziót 43 példányban rendelték meg a felsőbb osztályos tanulók. Az alsó osztályos tanulók nagy példányszámban rendelték meg és olvasták a Szív, a Missziós Ifjúság, a Kaszap István Lapja című folyóiratokat.

A missziós szakosztály a tagok körében végzett pénzadományok, bélyegek stb. gyűjtésén kívül eredményesen szervezte és irányította az 1941-1942-es tanévtől működő Missziós Ifjúsági Frontot. 1943. március 25-én – az első tagavatás 40. évfordulóján – tartották az új tagok avatását és az „öreg kongreganisták” fogadalmi megújítását. Budapestről és vidékről is számos egykori diák vett részt e nagyszabású ünnepségen. A szertartást Halász Pius cisztercita, zirci főiskolai tanár vezegte. A megjelent öreg kongreganistákon kívül több százan írásban küldték el renovációjukat, igen sokan „*a Szűzanyához és a kongregációhoz való hűséges ragaszkodásukról tanúskodó megható meleg szavak kíséretében*”. A jubileum alkalmával külön Értesítőt is készítettek.

Az 1943-1944-es tanévben a tanítás bizonytalan időre történt megszakítása mi-

att 1944. március 21-én Marschall Rafael hittanár a kongregáció prézese öt vidéki jelöltet avatott fel kongreganistává, 24 jelöltet pedig március 25-én a rendház oratóriumában Suhajda Róbert igazgató vett fel a tagok közé. A háborús viszonyok – az utazási nehézségek, hadbavonult volt kongreganisták – ellenére ugyanekkor számos „öreg kongreganista” újította meg fogadalmát, 263-an pedig írásban közölték szándékukat.

Az 1943/44-es tanévben a Kongregáció 17 gyűlést illetve összejövetelt tartott:

- a) Öt ún. „szabályszerű gyűlés” volt prézesi beszéddel, imákkal. Az exhortációk a lelki élet szisztematikus felépítésével foglalkoztak.
- b) Egy „szentórát” tartottak a templomban, a kitett Oltárizsentség előtt, elmélkedéssel, imával, énekkel, áldással.
- c) Havonta egy „beszámoló gyűlést” tartottak prézesi reflexiókkal, a szakosztályvezetők programadó, ill. a következő hónapban esedékes feladatokat ismertető beszédeivel és könyvismertetésekkel.
- d) A szakosztályok havonta egyszer egy időben, de külön-külön egy-egy ún. „zárt szakosztályi gyűlést” tartottak a programjukhoz kapcsolódó témákból előadásokkal és hozzászólásokkal.
- e) Félévenként 1-1 „csoportgyűlésen” a VIII., VII., és VI. osztályos kongreganisták egy időben, de osztályonként gyűléseztek és megbeszélték a prézesről megadott 5 közös témát a „vezetőréteg-képzéssel és a katolikus tehetségmentéssel” és az egyes osztályok feladataival kapcsolatban. Ekkor tárgyalták meg a csoportok saját feladatát is.
- f) A szakosztályok rendezésében 4 közös gyűlést tartottak 18 előadással, 4 könyvismertetéssel, szavatokkal, énekekkel.

Az Ifjúsági Jézus Szíve-szövetség a kongregáció világnézeti, ill. hitbuzgalmi szakosztályának rendezésében 2 gyűlést tartott 1-1 hittanári beszéddel, 8 előadással: Meghódolok Istennek. Vezérem Krisztus. Lelkem otthona a katolikus Egyház. Lelki életet élő katolikus leszek. Hitvalló és Egyházzal tartó. Dolgozni szerető. Apostoli lelkű, az összetartást ápoló témákról szavatokkal, énekekkel. A tisztikar három alkalommal ülésezett. A jelölteknek 16 alkalommal szerveztek felkészítő összejövetelt.

Az eucharisztikus-hitbuzgalmi szakosztály szentáldozási és „rózsafüzéres stafétákat” rendezett a győzelmes békéért. A karitatív-szociális szakosztály a Bajtársi Szolgálat útján karácsony előtt egy hősi halott honvéd és egy hadbavonult, sokgyermekes katona családját segítette. A sajtó világnézeti szakosztály ugyancsak karácsony előtt „könyvbemutatót” rendezett, amelynek eredményeként 613 darab katolikus szellemű könyvet rendeltek.

Az 1944-1945-ös tanévben a háborús helyzet miatt megrövidített tanévben a kongregáció szakosztályai kevés programmal működtek. Munkásságuk többségét humanitárius tevékenység (kórházi munka, ruha- és pénzadományok gyűjtése, romeltakarítás) tette ki.

A következő, az 1945-1946-os tanévben végzett tevékenységükről az intézet Év-

könyvében a következők olvashatók: *„A vallásos egyesületek értékét az a komoly bensőség jellemzi, mely tagjaiban megtestesül, legalábbis igénnyé válik. A háború világa szétzilálta a lelkeket. A lelki élet elmélyítésén nem szűnhet meg az dolgozni, aki látja a Gondviselés tervét, s tudja, hogy a magyar katolikus ifjúság vállain bordja a jövőt. A lelkek modern katolikus szellemben történő elmélyítését leginkább a kongregáció hivatott szolgálni. A gyakori prézes változás és más zavaró körülmények még nem hoztak gazdag eredményt, de a munka megindult, s dicséretes buzgósággal fokozódott. Ifjúságunk igényessége a lelki élet terén biztató jövőre mutat.”*

A Jézus Szíve Szövetség az alsó tagozatos tanulók szervezeteként, mint a „Krisztus Király testőrei” két tagozatban működtek. Ezekben belül ún. „törzsi tagozódás” segítette az öntevékenységet. Gyűléseiket hetenként tartották. Az 1946-1947-es tanévben már program szerint működtek a háborút megelőző években alakult szakosztályok. 24 gyűlést szerveztek, köztük 1 dísz-, 5 tanácsulást. A gyűléseken számos előadás, szavalat és zeneszám hangzott el. Öt alkalommal meghívott előadók is közreműködtek. A Szeplőtelen Fogantatás ünnepén 17 V. osztályos tanulót avattak fel. E napon tartották a régi tagok, az öreg kongreganisták fogadalom-újítását is. Délután nyilvános Immaculata-ünnepséget rendeztek, melynek bevételét a szegény sorsú gyermekek megsegítésére használták fel. A kongregáció tisztikara vezetői tanfolyamon, s az Országos Kongreganista Diáksparlamenten is részt vett. Közös gyűlést rendeztek a Boldog Margit Leánygimnázium kongregációjával, rekollektációs napot P. Szerén vezetésével. A Jézus Szíve Szövetség tagjai az általános iskola V. és VI. osztályos tanulói voltak.

A Mária Kongregáció könyvtára. A kongregáció 1907-től működő könyvtárának könyveit először a prézes szobájában, majd az oratórium melletti folyosón lévő könyvszekrényekben helyezték el. A könyvállományt évenként 50-60 kötet könyvvel és számos folyóirattal gyarapították. Megszervezték a könyvek nyári szünetben történő kölcsönzését is.

Az 1934-1935-ös tanévben új könyvtárszekrényeket kaptak és új könyvtári katalógust készítettek. Az 1936-1937-es tanévben rendezték a kongregáció levéltárát. Ugyancsak e tanévben a könyvállomány „szakrendszer” szerint a következőként alakult: Természettudomány, természetbölcselet: 65 mű 78 kötetben; Bölcselet: 38 mű 40 kötetben; Pedagógia: 29 mű 29 kötetben; Művészet: 35 mű 38 kötetben; Hit-tudomány: 112 mű 118 kötetben; Nyelvészet, irodalomtörténet és esztétikai esszék, klasszikusok, emlékbeszédek: 69 mű 69 kötetben; Társadalomtudomány, jog műveltség: 89 mű 90 kötetben; Aszketika: 172 mű 179 kötetben; Történelem, történeti monográfiák, kor-, élet és jellemrajzok: 108 mű 178 kötetben; Regények: 214 mű 241 kötetben; Novellák, elbeszélések, rajzok, versek, színdarabok, ifjúsági olvasmányok: 258 mű 265 kötetben; Tájrajzok, helyismertetések, útleírások, nép- és földrajz: 61 mű 70 kötetben; Vegyesek: 25 mű 27 kötetben; Folyóiratok: 17-féle 70 kötet-

ben. Az 1943-1944-es tanévben a könyvtár állománya 1779 mű volt 1918 kötetben és 17-féle folyóirat 439 befejezett évszámmal.

Munkájukról az első években kiadott Kongregáció Értesítőkből, majd a főgimnáziumi értesítőkből számoltak be. Ezekből egyértelműen megállapítható, hogy a Ciszterci Rend Székesfehérvári Szent István Gimnázium Mária Kongregációjának több évtizedes munkája nemcsak az ott tanuló ifjúság lelkére hatott, hanem a külvilágra, a szülők és az iskola munkáját ismerő személyekre is.

Az iskola kongregációja (ismert) elnökei (prézesei): Láng Ince ciszterci rendi áldozópap, a hittudományok doktora (1903-1910) és (1914-1918); Korilly Szilveszter ciszterci rendi áldozó (1910-1913); Sebestyén Gusztáv ciszterci rendi áldozópap a hittudományok licenciátusa (1919-1920); Marschall Rafael ciszterci rendi áldozópap, a hittudományok borostyánosa (1920-1944); Köveshegyi Rajnald ciszterci rendi áldozópap, vallástan tanára az 1945-1946-os tanévben; Hodász Henrik ciszterci rendi áldozópap, vallástan tanára az 1946-1947-es tanévben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Ciszterci Rend Székesfehérvári Szent István Gimnáziumának évkönyvei 1878-1945 A-tól Z-ig.
Bangha Béla (1921): *Mi a Mária-kongregáció?* Budapest, 55 o.

A „HUNYADI MÁTYÁS” TÁRSULATI KERESKEDELMI KÖZÉPISKOLA IFJÚSÁGI MÁRIA-KONGREGÁCIÓJA (1904-1948)

1904-ben alakult meg a Felső Kereskedelmi Iskola Ifjúsági Mária Kongregációja. Célját és feladatait Csúcs István prézes, római katolikus hittanár, a gyülekezet első elnöke a következőkben határozta meg: *„A Mária-kongregáció tiszta, erkölcsös ifjúságot akar nevelni a hazának, s e célból a Szeplőtelen Szűz lilomos zászlaja alá hívja az ifjúságot. Programjai során arra törekszik, hogy tagjainak erkölcsi színvonalát emelje, őket a lépten-nyomon fenyegető veszélyektől megóvja, lelküket ezernyi csábító és rossz alkalom ellen természetfeletti eszközökkel, hitből vett motívumokkal megeddze. A kongregáció a vallásos gyakorlatain való résztvevők számára biztosítja az Isteni kegyelmet, testületi szellem által bátorítja a csüggedőt, s az ifjú lélekbe beoltja a bűn utálatát s mindannak megvetését, ami nemtelen és aljas, másrészt szertettel tölti el aziránt, ami megnemesíti, s az állati ösztönök színvonalán felül egy tisztább, s eszményibb világba emeli az embert.”*

A kongregáció a tanév elején tartott alakuló ülésén titkos szavazással választotta meg prefektusait. Az első gyűlésen a prézes indítványára a tagok nevük feltüntetése nélkül, írásban közölték a prézessel, hogy milyen irányú kérdések érdeklik a tagokat leginkább, és az előadások alkalmával miről szeretnének hallani. A tagok javas-

latai közül több kérdésre a prézes adta meg a választ egy-egy előadásában, a többit pedig az ő irányításával a tagok dolgozták ki és adták elő a gyűléseken.

A kongregáció hetenként tartotta az összejöveteleit a városi árvaház kápolnájában, amelyek rövid imákból és szentbeszédből álltak. A szentbeszéd tárgyat az ifjúságnak leginkább szükséges erények képezték: az iskolai kötelességek buzgó teljesítése, erkölcsi tisztaság, szelídség, engedelmesség, felebaráti szeretet stb. Háromhetente ún. népszerű gyűlést tartottak. Ezekre a gyülekezet tagjai készültek fel a már előbb említett rövid előadásokkal, szavalatokkal. Az előadásokat megbeszélés követte, amikor mindenki előadhatta észrevételeit és a felvetett kérdésekkel kapcsolatban felmerülő nehézségeit. Így elsősorban a tagokban, sőt később a tagokon keresztül a nem kongreganisták között is élénk érdeklődést tudtak kelteni valláserkölcsei és időszerű társadalmi kérdések iránt. Ilyen témák voltak pl. A spiritizmus. A lourdesi csodás gyógyulás. Az inkvizíció. Érv Isten létezése mellett. Katolikus egyház a közép-korban. Napi szociális kérdések. A trianoni csapás. Kapcsolat a különböző katolikus egyházak között.

A tagok havonta járultak a szentségekhez. Évente rendszeresen tartottak ünnepi megemlékezést: november 8-án Szent Imre tiszteletére, december 8-án a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén, karácsony előtt ún. családi és szeretetlakomát tartottak, megünnepelték március 19-én a kongregáció védőszentje, Szent József ünnepét és a Gyümölcsoltó Boldogasszony napját.

A kongregációba történő ünnepélyes felvételeken magas rangú egyházi személyek is részt vettek. Így többek között 1910. május 10-én Prohászka Ottokár celebrálta a felvételt, és „mély érzésű beszédében jelölte ki feladatainkat”. Az 1927. december 4-én tartott felvétel alkalmával Shvoy Lajos püspök *„magasan szárnyaló és szeretettől átitatott beszédében serkentette a fehérelkű ifjúságot a lelki munka pibénést nem ismerő folytatására”*. Rendszeresen részt vettek a búcsújáráson Bodajkon, és ott áldozáshoz járultak.

A kongregáció tagjai részére könyvtár állt rendelkezésre. Adakozásokból, gyűjtésekből és alapítványokból biztosított pénzekből fejlesztették könyvtárukat és segítettek az arra rászorulókat tankönyvekkel, karácsonyi ajándékokkal, gyógyszerekkel stb.

A Mária-kongregáció prézesei: Csúcs István (1903-1908) és (1910-1912), Farkas László (1905-1908) és (1919-1920), Kuthy István (1919-1924), Gerencsér József (1924-1929), Varga Teodorik (1925-1929), Greszl Ferenc (1929-1931), Tar János (1931-1933), Bényi József (1933-1937), Dornis István (1938-1944), Lottor Ferenc (1942-1946), Almásy Ferenc (1946-1947), Molnár Gyula (1947-1948).

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Székesfehérvári Társulati „Hunyadi Mátyás” Kereskedelmi Középiskola, Kereskedő Tanonciskola, Női Kereskedelmi Szaktanfolyam Értesítője A-Z-ig. Szfv. 1928.

Surányi István: Székesfehérvár nevelés- és iskolatörténetének enciklopédiája 1030-1948. „Hunyadi Mátyás” Társulati Kereskedő Tanonciskola, Kereskedelmi Középiskola, és Női Kereskedelmi Szaktanfolyam 1850-1948 cím alatt.

A Székesfehérvári Kereskedelmi Középiskola iratai 1868-1948. SZVL.

A NŐIPARISKOLA MÁRIA-KONGREGÁCIÓJA (1920–1943)

Az intézetben az 1920-1921-es tanévtől működött Ifjúsági Mária Kongregáció. Tagjai kezdetben a polgári iskola III-IV. osztályos tanulói voltak. Az 1921-1922-es tanévben kapcsolódtak a gyülekezet munkájához az ekkor szervezett nőipai továbbképző tanfolyam növendékei. Feladataikat a következőkben határozták meg: *„Minden lélek egy végtelen nagy érték az isteni gondviselés csodás remekében. A tiszta leányléleknek még ebben a nagy értékskálában is egészen különös és előkelő hely jut, mint a jövő reményeinek és az igazi, krisztusi boldogság forrásainak. Ezen szép, és értékes lelkeket van hivatva a Leányifjúsági Mária Kongregáció is ápolni, csiszolni, szebbé és nemesebbé tenni.”*

A Mária-kongregáció tanárelnöki feladatait az igazgató által megbízott tanár (általában hittanár), a prézes látta el. Az ifjúsági vezetői feladatokat a kongregáció tagjai által tanévenként újjáválasztott prefekta, 2 asszisztens, 4-5 fős tanácsstag, a 3-4 zász-lótartó, könyvtáros és 4-5 beteglátogató látták el.

Az új tagok ünnepélyes fogadalomtétele – a város többi Mária-kongregációjával közösen – a tanévenként tartott központi ünnepségen történt. Ekkor tettek fogadalmat a megyéspüspök jelenlétében „Szűz Mária fehér lobogója alatt” a feladatokat teljesítők.

Az intézet Mária-kongregációja az 1921-1922-es tanévben vette fel a Szent Borbála Leányifjúsági Mária Kongregáció nevet, és létrehozta az eucharisztikus, a beteglátogató (szociális) és missziós szakosztályait.

Foglalkozásainak formái az ún. rendes és a díszgyűlések voltak. A hetente tartott rendes gyűlések anyaga a hitoktatáshoz kapcsolódott. Az előírt imákat az ún. „lelki-olvasmány”, majd a „buzdító beszéd” követte. A kongregáció keretében készültek a növendékek a húsvéti lelkigyakorlatokra és a „jubileumi búcsúátjatosságokra”. A havonkénti közös szentáldozást minden hónap első vasárnapján tartották. 1924-től a Nőipariskola heti gyűléseit külön, díszgyűléseit a polgári iskola tanulóival közösen tartotta.

Az évente 4-5 alkalommal tartott díszgyűlések voltaképpen az intézet összes növendékét mozgósító megemlékezések, ünnepségek és jótékonyági belépőjegyes rendezvények voltak. Ezekon valamely szent életét bemutató előadás hangzott el, majd

ezt műsor követte. Programjaik kapcsolódtak az intézetben működő más ifjúsági szervezetek (Szívőárda, Ifjúsági Vörös Kereszt, Önképzőkör) rendezvényeihez és az iskola központi ünnepségeihez. Évente rendszeresek voltak a Mikulás, a karácsonyi és a farsangi rendezvények. A bevételeket jutalmazásokra, szegény tanulótársaik megsegítésére (ruhanemű, cipő, élelmiszer, tankönyvek stb.) használták fel. Pl. 1926-ban az első szentáldozáskor három gyermeket öltöztettek fel, kettőt teljesen alsó és felső fehér ruhával, harisnyával és cipővel, egyet pedig szentáldozási fehér ruhával.

A kongregációban a vallásos nevelés és a „lelki élet mélyítése főként a szentségekhez való gyakori járulásból táplálkozott”. A kör tagjai az első pénteki és az első vasárnapi közös szentáldozáson kívül a Szent Szűz ünnepein is testületileg járultak az Úr asztalához. Az egyházi és főbb ünnepeikre kijelölt „erénygyakorlatokkal” készültek. Különös lelki gonddal készültek és műsoros díszgyűléssel fejezték ki tiszteletüket minden év december 4-én pártfogójuk, a kongregáció védőszentje, Szent Borbála névünnepe, és december 8-án a Szeplőtelen fogantatás napján. Az 1928. december 8-án tartott díszgyűlésen szentelték fel és áldották meg az újonnan beszerzett Szeplőtelen Szűz Mária-szobrot. 1932-ben ugyanezen a napon díszgyűlés keretében szentelte fel a kongregáció vezetője a Szent Szűz szobrához készített új oltárszerű asztalkát, amelyen „ettől fogva minden díszgyűlésen a buzgó tagoktól adományozott gyertyák égtek”.

Az 1933-1934-es tanévben alakították meg az intézet tanítónőképzőjének önálló Leányifjúsági Mária-kongregációját a Jó Tanács Anyjáról nevezett kongregáció védőszentje, Sienai Szent Katalin néven. Ez időtől a Nőnevelő Intézet három Leányifjúsági Mária-kongregációja a rendes gyűléseit osztálykeretben tartotta. A díszgyűléseket továbbra is intézeti szervezésben rendezték meg.

1936. december 8-án a város kongreganistáival együtt részt vettek a ciszterci templomban rendezett ünnepélyes „renovón.” Az 1935-1936-os tanévben az ünnepélyes tagfelvételt május 21-én a szeminárium templomában tartották. Ugyanekkor szentelte fel Shvoy Lajos megyés püspök az intézeti kongregáció fennállásának 15 éves jubileuma alkalmával a Szent Szűz és Szent Borbála tiszteletére készített fehér selyem zászlót, s először adott át Szent Borbála képével díszített kongregációs érme-
ket is. Az egész napos ünnepség zárásaként a ciszterciek dísztermében megtekintették a főgimnázium és az intézet növendékei által előadott Pailler Vilmos Két Anya című vallásos színdarabját.

Az 1938-1939-es tanévtől az intézet iskolai külön igazgatás alá kerültek. A kongregációk továbbra is az intézet nevelési feladataival összhangban, de már függetlenül, önálló programokkal működtek.

A líceum és tanítóképző Mária-kongregációja például e tanévben díszgyűlést tartott: Szent Erzsébet napján a néhai Prohászka Ottokár székesfehérvári megyés püspök és Sienai Szent Katalin tiszteletére. A kongregáció munkáját segítették a kör 128 kötetes könyvtára és az ott tárolt folyóiratok.

A Női pariskola Leányifjúsági Mária-kongregációja 1943-ban az iskola megszűnésével befejezte tevékenységét. A Polgári Iskola, a Tanítónőképző és Líceum Leányifjúsági Mária-kongregációját a háború után 1945-ben újjászervezték és az intézet államosításáig, 1948-ig működött.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Nőnevelő Intézet iratai. FML.

A Szatmári Irgalmas Nővérek vezetése alatt álló Ferenc József Nőnevelő Intézet Római Katolikus Elemi, Polgári- és Általános Iskolájának, Női pariskolájának, Tanítónőképzőjének, Líceumának és Gyakorló Népiskolájának Évkönyve A-tól Z-ig.

AZ ÁRPÁD-HÁZI BOLDOG MARGIT LEÁNYGIMNÁZIUM MÁRIA-KONGREGÁCIÓJA (1927-1945)

1927-ben alakult. Évente megválasztotta tisztségviselőit. Minden évben megtartotta a kongregáció védőszentje, Liziói Kis Teréz ünnepét, rendezett Immakulátá-ünnepélyt, s az önképzőkörrel együtt az egész intézet előtt ünnepelte az intézet védőszentjét és névadóját, Árpád-házi Boldog Margitot. A Szív újság propagandistái gyűléseiket kéthetenként tartották. Ezeken erkölcsi témákkal foglalkoztak, vallás-erkölcsi, történelmi felolvasásokat tartottak, pl. Szent Erzsébet élete, A mai leányok élete.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Árpád-házi Szent Margit Leánygimnázium évkönyvei, A-Z-ig.

A 100 éves Teleki Blanka Gimnázium jubileumi évkönyve, Szfv., 1977.

A 125 éves Teleki Blanka Gimnázium jubileumi évkönyve, Szfv., 2001.

EGY SZENT TAMÁS-HEGYI TANÍTÓ KÉZIRATOS ÖNÉLETRAJZA

HEGEDÜS RAJMUND

I.

Spiel Mihálynak, Esztergom–Szent Tamás-hegy egykori tanítójának három kéziratot ismertetünk. A neveléstörténet és városunk helytörténete szempontjából azonban kétségtelenül az a legértékesebb, amelynek az *Életviszonyok és Gazdasági Szemle* címet adta. A kézirat a magyar cím ellenére német nyelvű, gót betűs, és nyilván ez utóbbi az oka annak, hogy a tartalma még ma is feltáratlan.

A külső kötéstábla címkéjén a cím után a 848-as évszám és a szerző aláírása olvasható, a könyv azonban két évtized bejegyzései alapján állt össze. Szerkezete is több részre tagolódik. Mostani terjedelmének mintegy a felét a szerző önéletrajza foglalja el. A Quodlibet című rész gazdasági feljegyzéseket, időjárásjósolatokat tartalmaz, ezt a részt 1850-ben kezdte el írni. Benne néhány üres lap is található, más lapokat pedig kivágtak belőle. Az utolsó két levélen és a kötéstábla belső oldalán német fordításban Kossuth Lajos búcsúbeszédét jegyezte le, melyet a '48-as forradalom és szabadságharc vezére 1849. augusztus 15-én Orsovánál intézett a nemzethez, mielőtt végleg elhagyta az országot.

Spiel Mihály 1820-ban született Tolna megyében, Csibrákon, és 1841 szeptemberében került Esztergomba. Mint fiatal tanító, korábban Ráckevén, Becsén, Csepelen és Solymáron működött, Esztergomba azért ment, mert magyar iskolában szeretett volna tanítani. 1842. április 5-én megválasztották a Szent Tamás-hegyi iskola tanítójának, és 10-én meg is kezdte működését. 18 évig tanított ebben az iskolában, és 1860 januárjában foglalta el új állását Baján. Itt halt meg 1887-ben.

Feljegyzései nagy részét Esztergomban írta, ezt az akkor használt tinta színe és minősége igazolja. Itteni működése alatt készült az önéletrajzi írása is. Ez a legkorábbi bejegyzés. A kötet elején található, hogy 26 éves korában kezdte írni, és egy évvel később, 1847-ben szakította félbe. Ebben az évben halt meg édesanyja, aki-ről még megemlékezett, de saját életéről nem írt többet. Az anyjáról szóló részt más tintával egy későbbi, öt soros bejegyzés követi. Ebben arról tudósít, hogy az 1847-es évet követő körülményes időszakról nem készít feljegyzést, megkísérli azonban, hogy röviden, adatok nélkül felvázolja a helyzetet. De ezt az öt sort nem követi újabb bejegyzés, és az üres oldalak is azt bizonyítják, hogy később sem próbálkozott a folytatással.

A kis munka több szempontból is érdekes. Megtudjuk belőle, hogyan élt és nevelkedett a múlt század elején egy falusi kisfiú, milyen lehetőség kínálkozott számára

társadalmi felemelkedésre, a jobbágsors elhagyására. Neveléstörténeti szempontból is tanulságosak azok a feljegyzések, amelyekben tanulóéveit és pályakezdését írta le. Ebben az időben már megindult a szervezett tanítóképzés, de még nem vált általánossá. Spiel Mihály sem ezt az utat járta be, hanem öt évre elszegődött inasnak Mucsi község tanítójához, hogy elsajátítsa a mesterséget. Átkozott, keserű évek – írja később, mert tulajdonképpen házicselédje volt a tanítónak (amiért az anyja még évi 40 bécsi forintot is fizetett). A napirend kora reggel az állatok etetésével, gondozásával kezdődött, és gyakran csak éjfélkor ért véget, főleg nyáron.

A tanítómesterségre történő felkészülésre nem jutott idő. Az iskolamester csak a kisleány testét fejlesztette, szellemével nem törődött. Az iskolában nem ismerték sem a játékot, sem a vidámságot. Igaz, a tanító folyton hangoztatta: tanulni, tanulni, de sohasem tanultak, a napi oktatás hat óráját szellemi tompultságban élték le. Így telt el három év, amikor principálisa váratlanul elhunyt. Keserű iróniával jegyezte meg, hogy a mester halála megmentette őt a végleges szellemi haláltól. Az új tanító másként fogta fel a hivatását, így ő is tanult valamit. A tanulószerveződésben meghatározott öt év elteltével az iskolamester egy nagy papírt nyomott a kezébe, és felszabadította, tanítónak nyilvánította növendékét.

Maga is bevallja, hogy „tanulmányai” befejeztével alig volt szellemi érték a tarso-lyában. Egy keveset értett az orgonáláshoz, a hegedüléshez, ismeretei azonban nem haladták meg az elemi iskolai tanuló szintjét. Amikor már mint kész tanító anyjának levelet akart írni, rájött arra, azt nem tudja, hogy valójában milyen is egy közönséges levél. Nem csoda, hogy saját szavai szerint is úgy állt első működési helyén a gyerekek előtt, mint borjú az új kapu előtt.

A segédtanító helyzete egyébként sem volt irigylésre méltó. Két úrnak volt kiszolgáltatva, és ehhez harmadiknak sokszor a mester felesége társult. Meg nem értés, intrika, megaláztatás, szegénység, létbizonytalanság – mindez Spiel Mihálynak is osztályrészül jutott. Nehézségeit fokozta az 1838. évi nagy árvíz, mely elpusztította, valósággal elsodorta Csepel-sziget községeit. A továbbtanulás, a szakmai felemelkedés vágya is hajtotta. Csepelről bejárt Budára, továbbképző tanfolyamon vett részt. Tanulmányait később Solymáron is folytatta. Ifjúkorának emlékei később sem hagyták nyugton: másképpen nem tudjuk megérteni azt a keserűséget, amely az üres 58. oldal félbe maradt bejegyzéséből árad: „*A tanítók, a falusi kántorok szinte valamennyien nyomorúságosan szegény ördögök és meggyötört emberek...*”

Esztergomba egyik társa tanácsára jött. Önletrajzában szól megválasztásának körülményeiről, megváltozott életéről. A Szent Tamás-hegyi tanítói állás – bármilyen szegény javadalommal járt is –, mert Szent Tamás-hegy a város legszegényebb része volt, a 22 éves fiatalember számára mégis csak a beérkezést jelentette, a családalapítás lehetőségét biztosította. Kár, hogy az életrajz írását működése ötödik évében ab-
bahagyta.

De miért kezdte el írni a feljegyzéseit? Kettős oka is volt erre. Egyrészt családjának, utódainak kívánt beszámolni élete alakulásáról, hogy okuljanak belőle, más-

részt le akarta leplezni azt a „bűnnek is minősíthető gonosztettet”, amit az iskola-mesterek követtek el a leendő tanítók hiányos és helytelen felkészítésével. Szándéka nemes volt és hivatásszeretetből fakadt, ezt az írás pátosza is igazolja.

A Quodlibet 6. része háztartási, gazdasági feljegyzéseket és egyéb figyelemre méltó adatokat tartalmaz. Világos képet kapunk arról, hogyan, milyen anyagi körülmények között élt egy városi tanító a 19. század közepén. Évi jövedelme 1850-ben 668 forint és 57 krajcár volt. Jövedelmének 1/5-ét megtakarította, ezzel az összeggel háztartása stabilitását kívánta biztosítani. A maradékból kiszámította, mennyi jut 1 hónapra, 1 hétre és 1 napra. A megélhetés napi összege 1 forint 28 krajcár. Precíz, pontos ember volt, a feljegyzések világos közgazdasági szemléletet tükröznek.

Időjárásjóslatai 1850-1853 között kerültek a könyvbe. Egy részük a szőlőműveléssel kapcsolatos, ami érthető, mert Esztergom határában akkor még jelentős szőlőtermő területeket lehetett találni. Néhány magyar nyelvű jóslást is feljegyzett, például: Ha fénylik a Vince, megtelik a pince (Vince napja január 22-én van). Vagy: Ha holdtöltén virágzik a szőlő, sok bor lesz. Egy harmadik: Ha a Hold (októberben) jó, tiszta időben újul, szép napok következnek. A jóslásokat feltehetően úgy írta le, ahogy itt Esztergomban hallotta őket. Sokszor összevetette a népi hiedelmeket saját meteorológiai megfigyeléseivel is. A megfigyelések 1853-ból és a következő évből valók. A lejegyzett Kossuth-beszéd politikai állásfoglalását fejezi ki, a tinta színe alapján 1849 végén, 1850 elején másolhatta a könyvbe.

Spiel Mihály munkája nemcsak egy ember életébe enged bepillantást, hanem magának a kornak is értékes dokumentuma. Ezért adjuk közre önéletírásának néhány részletét.

II.

IFJÚKOROM

A gondviselés Csibrákot jelölte ki számomra születésem helyéül, egy, a Kapos mentén fekvő kis falut Tolna megyében, melynek szomszédos faluja északon Iovansza, keleten Dúzs, délen Mucsi, nyugaton Kurd. Paraszt szüleim szintén itt élvezték a természet első jótéteményeit, itt éltek le napjaikat, de ahogy édesanyám később elpanaszolta nekem, nem mindig a legnagyobb boldogságban a házasságuk során. (A kilenc testvér közül hármat korán elragadott a halál, Spiel Mihály hatodiknak született. *Szerző.*)

Amikor elértem a kort, az itteni iskolába adtak, ahol 5 éven át az elemi ismeretekre oktattak; az oktatás az eléggé mechanikus katekizmus tanulásból, némi számolásból, olvasásból és írásból állt... Gyermekkorom évei úgy múltak el, hogy télen felváltva iskolába jártam, nyáron pedig a lovakat legeltettem, és ősszel a szőlőt, jobban mondva a madarakat őriztem. (Nyolc éves lehetett, amikor leesett a lóról, és

csak hosszú, négy hetes betegség után nyerte vissza eszméletét. A rá következő tavasszal élete újabb fordulatot vett. *Szerző.*)

...egy vasárnap reggel előhúzták a kocsit, befogták a lovakat, és az iskolamester úr kíséretében elindultunk ki a faluból, nem tudtam hová. Csak annyi jutott a fülembe, hogy magyarul kell tanulnom. Ezért kocsikáztunk most egy magyar falu irányába, de nem volt előttem ismeretes, hogy melyik legyen ez a falu.

A másodikban, egy magyar faluban, szorosán a ház kapuja előtt megálltunk, az iskolamester leszállt, bement a házba, majd visszajött, hogy behívjon minket; a ház az iskola volt.

A falu tanítójának volt egy leánya, és így létrejöhetett köztünk a csere. A tanító lánya a szüleimhez került, én pedig a helység tanítójához. Szakálnak hívták azt a falut, mely megtanított a magyar nyelv első szavaira. A rá következő télen ugyanott egy paraszthoz kerültem cserére, a paraszt neve Szolády József, fiát Szolády Ferencnek hívták. Egy félév elteltével ismét hazakerültem atyai felügyelet alá.

Akkoriban a tízedik évem körül járhattam, és így itt volt már az ideje annak, hogy az ember közelebbről szemügyre vegye jövőjét. A szüleim semmi esetre sem feledeztek meg a jövőmről, mert hol a papi, hol a tanítói pályára találtak alkalmasnak, máskor meg iparosnak szántak. (Papi pályára azonban nem mehetett, ehhez hiányoztak az anyagi eszközök, bár szó volt róla, hogy a pécsi gimnáziumba adják. Ez a terv sem valósulhatott meg az apja halála miatt. A fiú inkább a tanítói pályát választotta volna. *Szerző.*)

Anyám tehát beadott egy szomszéd tanítóhoz, aki jó hírű zenész volt – mert akkor és a mi vidékünkön a zenét tekintették a tanító fő stúdiumának –, beadott, hogy szerezzem meg az iskolamester iparát. Ipart kell mondanom, hiszen valójában ipart űztek vele, mert a tanítás formája semmiképpen sem felelt meg a célnak. Egy havi próbaidő után megkötöttük a tanítóval a szerződést; ennek értelmében anyámnak arra kellett magát köteleznie, hogy öt teljes esztendőre átenged engem Bene tanító, Mucsi iskolamestere bölcs irányításának, és ezért köteles évi 40 bécsi forintot fizetni. Nevetséges összeg, mondod, míg megtudod, valójában miért is fizettük a 40 forintot. A semminél valamivel többet tanultam, az ellátásért gyakran holtfáradtra dolgoztam magam, mert a munkákat nem fiatal korom erejéhez mérték. És mindez azért volt így, mert az asszonyom egy Xanthippé, a gazdám meg ostoba számár volt.

TANULÓÉVEIM

Szám szerint 5, átkozottul keserves évek voltak. Egyetlen munkát sem tartottak számomra megalázónak, csak el legyek foglalva; így a pelenkamosást is gyakran átvehettem.

Napirendem. Reggel, az imádságra szóló harang után, amit egy társammal ketten végeztünk el, az istálló volt működési területem, két tehenet kellett megetetnem. Közben már a disznók is követelték reggelijüket az istálló szomszédságából, s mi-

vel én voltam kenyéradó gazdájuk, szívhez szóló rőfögésük miatt sem engedhettem meg, hogy sokáig tomboljanak.

Miután kosztosaimnak feltálaltam a moslékot, még a tisztelendő urat kellett kiszolgáltatnom. A disznóktól tehát hozzá mentem, hogy megérdeklődjem az első harangozást; s ahogy az istállóból jöttem, trágyától piszkos kézzel elővettem az ostyát, öltöttem a lelkézt és szolgáltam a szentmisénél.

Mise után a tehenek itatása közben elfogyasztottam a reggelimet, egy darabka kenyeret, és ennek befejezése után télen több társammal egy szobának mondott lyukba bújunk, hogy itt semmittevással töltsük el az időt, és joggal állíthatom: mint ahogy a havas természet erői elernyedtek, úgy pihentek itt lelki erőink is a szellemi halál nyugalmaival. Nyáron sem volt sokkal jobb; akkor mindenkinek megvolt a saját helye, ahol hónunk alatt a hegedűvel, a kottát magunk mellé helyezve pompásan szórakoztunk olyan dolgokkal, amelyek a fiatalokat érdeklik.

Tanítómesterünknek túlságosan terhes volt, hogy szellemi erőinket is foglalkoztassa; sem szabad játékot, sem másfajta vígságot nem engedhettünk meg magunknak, mert mindig csak tanulásra ösztönzött, és mégsem tanultunk soha, éppen ezért szűken számítva is legalább napi hat órát szellemi tompultságban töltöttünk el...

Az ebéd befejezése után a mesterem leányának segítettem az edényt elmosogatni és elrakni; szénát adtam a teheneknek, megittam őket. Négy óráig csendes stúdió volt az említett szobalyukban. Négy óra után rendbehoztam az istállót, megettettem a szarvas és szarv nélküli négylábúakat, elláttam az állatokat a libáig bezáróan; fát és vizet hordtam a konyhába, befűtöttem a kályhába, és gyakran még vacsora után is akadtak kisebb elfoglaltságaim. Miután ezekkel is végeztem, a jéghideg iskolában aludni tértem egy piszkos és bolhatanyául szolgáló ágyba.

Mesterünk lusta volt szellemi erőink művelésében, de nem volt rest testi erőnk fejlesztésében, mert ezt valóban sokoldalúan foglalkoztatta. Gyakran felcsattant kiáltása: Fiúk! Hozzátok elő a targoncát, néhány zsák gabonát kell a malomba vinnetek! – Fiúk! Jó a targonca? El kell hoznotok a lisztet! – Fiúk! Nincs víz a konyhában! – Fiúk! Holnap nagymosás lesz, legyen ám víz az edényekben! – Fiúk! Ma egy hordót kell a hegyre kivinni!

Végül szombaton sokkal komolyabban hangzott fel a Fiúk!-kiáltás mély basszusban és elriasztó hangon, mintha az utolsó ítéletkor harsonák ébresztenék a szunyadozókat halálos álmukból. Szellemi halottakból nem volt köztük hiány. Ezek azok a társaink voltak, akik már öt-hat éve rágsáltak az iskolamester magas tudományán, és akiknek gyomrában megemészthetetlenül ott feküdt a hegedű vonószul és a zongora is, és akiket pálcaporral és bot labdacsokkal sem lehetett már meggyógyítani.

Így telt el magas tanulmányom három véres-verejtékes esztendeje, hogy gyakran azt sem tudtam, mitévő legyek; gyakran egy rejtett zugban térden állva kértem az istent, könnyítsen vég nélküli szenvedésemen.

A nyári napokat legtöbbször 10-20 napszámmal a szőlőben töltöttem el, magam is velük dolgoztam, gyakran majd a lelkemet leheltem ki a fáradtságtól; és estére mit várhattam? Pihenést? Oh nem; a napszámos megette vacsoráját és gond nélkül lefeküdt aludni, én viszont, ha nem dolgoztunk eleget, egy tál levest kaptam vacsorára, és utána elküldtek, hogy keressék másnapra új napszámosokat. Így gyakran késő éjszakáig a falu egyik végétől a másikig szaladtam, és ilyenkor csak 12 órakor, éjfél körül pihenhettem le.

Kinek a keblén panaszhallhatom volna el bánatomat, ha szívem fájdalommal telt meg és könnyek áradatába tört ki? Édesanyádnak – mondanád, drága gyermekem; persze neki én is elmondhattam volna, de vajon elronthattam-e jövőmbe vetett örömet? Ezt nem akartam, és nem is tehettem volna meg, mert nagyon szerettem őt. Ha csak egyszer is panaszodom neki, biztosan megszabadít minden bajomtól, de a jövőmet féltve kétszeres gonddal terheltem volna őt. . .

Tudós principálistomat legszebb éveiben érte utol a halál, s ezzel én is megmenekültem a szellemi haláltól. A szerződés szerint még két évet kellett ezen a pályán eltöltenem; a szerződést új főnököm is kötelező érvényűnek ismerte el magára nézve, s mivel a targonca nem szerepelt benne, úgy az el is maradt, vagy talán azért, mert az új tanítónak nem volt targoncája, és irigységből elődjéét sem kapta meg.

A szerződésben meghatározott öt év elteltével tanítómesterem egy nagy darab, de kevés írással ellátott papiroson nyomott a kezembe, és azt mondta nekem, hogy fel szabadultam, preceptor vagyok.

SEGÉDTANÍTÓI MŰKÖDÉSEM ÉVEI

Ma már nem emlékezem pontosan arra, hogy a hír hallatára mit csináltam és hogyan viselkedtem, érzelmeimről tulajdonképpen csak az alkothat magának fogalmat, aki maga is nyakában érezte már az ilyen tanulóévek igáját. Arra azonban még jól emlékszem, hogy drága anyámhoz hazatérőben. . . Cicerónak éreztem magam. Azt hittem, hogy aki tudását olyan drágán szerezte, mint én, becsületes bért is kap majd; de mivel vidékünkön akkor az volt a szokás, hogy a tanítót semmivel vagy legfeljebb évi 10-12 bécsi forinttal fizették, így nem maradhattam otthon, felvettem tehát azt a ruhát, amelyben szabadultam, egy mogyoróbbal a kezemben és öt bécsi forinttal a zsebemben megindultam Pest irányába, hogy állást szerezzek magamnak olyan faluban, ahol önhitt tudományomat többre értéklik és jobban díjazták. Ismereteim egész kacatja, anélkül hogy e vallomásnál hazudni volnék kénytelen, kevés orgonáláson és hegedülésen kívül egy szinten állt az elemi iskolai tanulók tudásával, nem volt sem több, sem kevesebb. Függetlenül attól, hogy mit kerestem, egy 40 forintos állást találtam. Principálistom képességeimet kívánta megismerni, ezért egy csendes misén rám bízta az orgonálást; de alig voltam túl a prelúdium néhány akkordján, amikor a kódánál, önhitt bölcsességemet megszegyenítve, elakadtam; ezzel

a szegény már lecsiszolt valamit tudós gögömből. Az a község, ahol első állásomra találtam, s ahol egy félévet töltöttem el, Ráckeve volt a Csepel-szigeten.

Tanítómestereim szegényére be kell vallanom, hogy első fellépésemkor úgy álltam ott az iskolában – a közmondással szólva – mint borjú az új kapu előtt, és az ember talán könnyebben igazodik el a római katakombákban, mint ahogy én akkor kiismertem magamat új működési területemen; természetesen az is bölcs tanítóim szegényére vált, hogy sosem engedélyezték közvetlen vagy közvetett részvételünket a nyilvános tanításokon, de gyámoltalanságomat az is növelte, hogy alig voltam jártos a magyar nyelvben. A tanítási órák után gyakran úgy hagytam el az iskolát, hogy nem mondtam többet, mint „jó van, nem jó van; így kell, nem úgy kell”. A gyermekeket sokszor nyugalomra szerettem volna inteni, de nem találtam meg az egyszerű „csendes” szót tudásom tárházában.

A tanítók sehol sem tekintették az iskolát fő működési területüknek ott, ahol az egyházi szolgálatot is kötelesek voltak még ellátni. Itt (Ráckeven, *Szerző*) is ez volt a helyzet. A templomi szolgálatban teljesen járatlan voltam, főnököm bosszantásai ezért nagyon megkeserítették az életemet, de hogy mennyire, ezt csak olyan ember tudja elképzelni, aki hozzám hasonló érzékeny természettel rendelkezik.

A gazdám sok bántását a legjobb akarattal sem kerülhettem el, így telt el egy fél év, amikor is a szomszédos falu segédtanítójával helyet cseréltem; ez, hozzám hasonlóan, szintén gyenge a magyarban, az én helyemre akart kerülni, én viszont, bár a fentiek szerint szintén gyenge voltam magyarban, a zene kedvéért a szomszédos segédtanító állását foglaltam el, hogy megszabaduljak a kellemetlenségektől és az egyházi zaklatásoktól; itt azonban sokkal visszataszítóbb gazságok játékszere lettem.

A csere ősszel történt, olyan időben, amikor a falusi gyerekeknek eszükbe sem jut még az iskolába járás, így új helyemre megérkezve még volt elegendő időm ahhoz, hogy új állásom helyszínét, körülményeit alaposan megfigyeljem. Leginkább gazdám egykorú fia és ennek anyja, főnököm felesége vonta magára figyelmemet. (Az új állomáshely Becse község volt. Szomorú élménye, hogy a háziak ellopták a megta- karított pénzt. Becsén élte át az 1838. évi nagy árvizet is. *Szerző*.)

...Mint ismeretes, a legtöbb szenvedés a szigetet (ti. a Csepel-szigetet, *Szerző*) sújtotta, egész falvak váltak romhalmazzá, másokat meg annyira elárasztott a víz, hogy a lakosság kénytelen volt a magasabban fekvő helyekre menekülni. Így volt ez Becsén is, az egész faluban még tíz házat sem laktak, azok közé tartozott az iskola is ... a falu legmagasabb pontján legalább egy lábnyi víz állt a szobákban... (Már tavasszal Csepelen keresett magának új állást. Könnyhullatás nélkül hagyta el Becsét. *Szerző*.)

De milyen érzések támadtak bennem, amikor Csepelt, új állomáshelyemet megpillantottam! Úgyszólván csak a régi falu nyomát láttam, helyenként föld- és kőrákások hevertek, itt egy tető terült el négy falától megfosztva, amott épségben nyúlt el a földön, magányosan álló falak gyászolták nővéreik sorsát, a jég akáctörzseket roncsolt szét, a romok közül deszkakunyhók kandikáltak elő... Ezek voltak a még

nemrég virágzó falu maradványai. Bárki is legyen az illető, nem vonhatja ki magát a látvány megindító hatása alól. Nekem is összeszorult a szívem, hiszen olyanokkal kellett együtt laknom, akiknek nem volt lakásuk, olyanokkal együtt étkezni, akiknek nem volt kenyérük, és olyanokkal együtt élni, akik megunták az életüket. . . (Csepelről hetenként kétszer bejárt Budára, hogy elvégezze a tanítói tanfolyamot. Főnöke emiatt szembefordult vele és elbocsátotta. A következő állomása Solymár lett. *Szerző.*)

A solymári első napok rövid rajzolata. Keddi nap volt, amikor holmimmal megérkeztem Solymárra, és mivel nyáron nincs tanítás, nem is volt más dolgom, mint-hogy a tanulmányaimhoz szükséges jegyzeteket lapozgassam. A legközelebbi szombat, mivel Solymár búcsújáróhely és a főnökömnek Budára kellett mennie, rám bízta a templomban az orgonálást, és mivel eddig még nem barátkoztam meg az orgonával, velem jött az úrnőm is, ki szépen énekelt, hogy megismertessen a nap szokásaival.

Egy darabig már ott ültem a klaviatúrát vizsgálgatva, amikor hozzám lépett a sekrestyés és lehívt az urához a sekrestyébe. Amikor beléptem a sekrestyébe, egy magas, szikár alak jött felém, azt gondolhattam volna, hogy sötét fiziognómiával egy szellem áll velem szemben, ha a fekete csuha nem emlékeztetett volna arra, hogy ez bizonyára a tisztelendő úr lesz; az alak kb. így szólított meg:

- Ön az új tanító?
- Szolgálatára, főtisztelendő úr.
- Ki alkalmazta Önt?
- A tanító, szolgálatára.
- Én nem fogadtam Önt fel, és nem is fogom alkalmazni.
- Az Ön szolgája – én alkalmazkodom parancsaihoz, a világ elég tágas ahhoz, hogy nekem is juttasson valahol helyet, ha nem itt, akkor másutt.
- Ön nem fog az orgonán játszani.
- Hallom, főtisztelendő úr.

Ezzel a dolog el volt intézve. Visszamentem a kórusra, hogy közöljem asszonyommal isten tisztelendő és szent szolgájának rendelkezéseit. Ő azonban azon volt, hogy játsszam, mert különben a lelkész azzal állhat elő, hogy nem tudok játszani. Mivel ezzel büszkeségemet is felpiszkálta, elhatároztam, hogy felveszem a felém dobott kesztyűt és végig harcolom ezt a párbajt. . . Játsoztam és teljes erőmből énekeltem hozzá. . . Alig hangzott el az orgona utolsó hangja, amikor a sekrestyés már ismét ott állt mellettem, hogy a bíró elé citáljon. . . Az igaz ügy azonban megvédett, és így ép bőrrel úsztam meg a dolgot. . . Zavartalanul folytattam tanulmányaimat is, végül a tanítóképzős tanfolyam elvégzéséért közepesen jó bizonyítványt kaptam, és vele egyben páncélt is nyertem a lelkész további támadásai ellen. (Solymáron a segédtanító volt az ütközőpont a pap és a mester között. Spiel Mihály helyzete három év után tűrhetetlenné vált, ezért Ercsiben keresett magának új állást. *Szerző.*)

Nemsokára azután levelet kaptam a tétényi segédtanítótól, Herberth nevű földim-

től, és ebben azt közli, hogy amennyiben állásra lenne szükségem, Esztergomban érdeklődjem. Ezt megtudva, és mivel egyébként is magyar állást szerettem volna szerezni, Esztergomba utaztam, és másnap oda megérkezve először a tanító feleségével beszéltem, aki egyrészt jó hírrel biztatott, mert a második segédtanítói állást még nem töltötték be, másrészt azonban arra is kellett számítanom, hogy kosarat kapok, mert a mester úr éppen ennek a második segédtanítói állásnak a betöltésére Budára utazott. Egyelőre azzal kellett megelégednem, hogy megvártam a tanító úr visszatérését; meg is jött és legnagyobb meglepedésemre azzal a hírrel, hogy nem talált segédtanítót. Felvettek, és miután előbb meglátogattam az édesanyámat, 1841. szeptember 24-én bevonultam Esztergomba.

A már elhunyt principálisom, Linnert tanító dicséretére be kell vallanom, itt töltöttem el segédtanítói működésem legkellemesebb napjait; ez elsősorban abból eredt, hogy állandóan foglalkoztatni tudtam szellemi képességeimet; egy Senvirth nevű fiatal és tevékeny kartárrsal hol zenével, hol a magyar nyelvvél, hol ezzel, hol azzal foglalatostunk. Sosem volt nézeteltérés köztünk és a főnökünk között, így eltelt egy fél év anélkül, hogy észrevettük volna.

Egyik este, mint korábban is oly sokszor, ismét Schinzl kántor házában időztünk, hogy agyoncsapjuk a hosszú esték unalmát, amikor nevezett kántor a Szent György-mezei tanító halálhírét közölte és azzal biztatott, hogy pályázzam meg az állást; végül is úgy döntöttem, hogy részt veszek a versenypályázaton. Ehhez bevezetésként tiszteletemet tettem a plébánosnál, és néhány előjárósági tag jóindulatát is igyekeztem megnyerni. A plébános azt javasolta, hogy az esperesnél is tegyek tisztelegő látogatást...

Szerettem volna elnyerni e tekintélyes férfi jóindulatát, ha már hozzá irányítottak, és ezt az alkalmat hasznomra szerettem volna fordítani; elhatározásomban akkor sem csalódtam, amikor pedig a nevezett férfi, Büttner esperes jó hírében csalódnom kellett.

A verseny napja közeledett; az ellenfelek összegyűltek a harc mezején, s miután együtt volt a paraszti előjáróság, és az esperes is elfoglalta elnöki székét, megkezdődött a próbatétel. Egymást követően léptünk színpadra, hogy bizonyosságot adjunk szolgálatainkról és próbára tegyük képességeinket. Mikor mindenki bemutatta tudományát, előszólitották a megválasztottat; mi többiek egy kosárra való levertséggel mentünk utunkra.

Két héttel a próbatétel után Schinzl úrtól újra hasonló híreket és ösztönzést halottam. A Szent Tamás-hegyi iskolában mesterének halála miatt félbeszakadt a tanítás, és a Szent György-mezei próbatétel sikertelen kísérlete arra bátorított, hogy próbáljam meg újból.

Első utam tehát az espereshez vezetett, akinek plébániájához Tamás-hegy is tartozott, és akit már Szent György-mezőn megismertem; ő azonban nem volt éppen otthon, és mivel azt mondták, hogy nemsokára jönnie kell, hazatéréséig a cselédszobában tartózkodtam és félig-meddig összeismerkedtem Máriával.

Az esperes megérkezett, én eléje járultam és előadtam kérésemet. Mindjárt megismert és így szólt: Ön a Spiel? Miután közölte velem a próbatétel napját és egyről-másról kikérdezett, többek között a szüleimről is, azzal az ígérettel bocsátott el, hogy remélhetek. Elérkezett a próbatétel napja és mi öten megjelentünk a küzdőtéren, de mint ismeretes, előre bírtam már az esperes ígéretét, és ő meg is tartotta szavát.

Ez a nap volt érettebb korom második legszebb napja, sokban felülmúlta az előzőt; úgy gondoltam, a legkellemesebb napom maradt, nem a szerencsém miatt, hanem azért, mert közölhettem édesanyámmal, hogy teljesült egyetlen kívánsága: tudok már magamról gondoskodni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kossuth Lajos orsovai búcsúbeszéde: a történészek szerint fiktív szöveg, amely számos változatban maradt fenn a későbbi évekből.

Bécsi forint vagy osztrák értékű forint: 1867-1892 között az Osztrák-Magyar Monarchia pénzrendszerének egysége, 1 forint = 100 krajcár. Értékét az szabta meg, hogy 45 forintot vertek 500 g színezüstről. Spiel Mihály a család évi ruházkodására 134 forintot szánt, az évi hússzüksége 94 forintba került. 1 font hús ára 1,12 forint, 1 font só ára 0,18 forint volt (1 font = 0,5 kg).

Büttner Károly (1801-1886) esztergomi esperesplébános volt, később pozsonyi kanonok lett. Egyházi beszéd című könyve Esztergomban jelent meg.

Csibrák Tolna megyei község. Spiel Mihály „betájolása” nem egészen pontos, inkább irányokat jelöl. Iovansza (mai írásmóddal: Jovansza, Jovanca): Gyulajjal egyesítették a délszlávok (rácok) alapította községet, ezért ma Gyulaj határának része.

Fiziognómia: 1. az arcvonások összessége, arckifejezés; 2. tudományág, mely az arckifejezés pszichológiai vonatkozásait kutatja. Elsőként Arisztotelész vizsgálta ezeket az összefüggéseket.

Klaviatúra: hangszerek billentyűzete.

Kóda: záradék, függelék, mely a zenei forma (pl. a fúga, szonáta, rondó) befejezését egészíti ki.

Prelúdium: előjáték, itt: bevezető orgonaszóló.

Principális: hivatali főnök, előljáró.

Quodlibet: egyveleg, itt: különböző írások, feljegyzések egyvelege. Latin eredetű: quod libet = ami tetszik.

Xanthippé: Szókratész görög filozófus felesége, az összeférhetetlen, házsártos feleség jelképe.

MEGEMLEKEZÉSEK

PUKÁNSZKY BÉLA PROFESSZOR KÖSZÖNTÉSE

Kollégák, kutatótársak és tanítványok gyűltek össze 2014. december 19-én Szegeden a Magyar Tudományos Akadémia SZAB-székházának dísztermében, hogy a 60 éves Pukánszky Bélát köszöntsék. Az ünneplésre nemcsak ez a kerek életkor adott jó okot, hanem az is, hogy az ünnepeelt neveléstörténelmi pályafutása éppen három évtizeddel ezelőtt, 1984-ben indult. Az ünnepi konferenciával, könyv- és folyóirat-bemutatóval, hangversennyel ezen a napon nemcsak az oktatót, kutatót, tankönyvek szerzőjét és kutatási projektek vezetőjét köszöntötték, hanem a neveléstörténelmet, a szegedi gyógypedagógus-képzés megszervezőjét és a szegedi hangversenyélet állandó szereplőjét is.

Pukánszky Béla első felsőfokú tanulmányát 1973-1976 között a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola szegedi tagozatán cselló szakon végezte el. 1976-tól 1985-ig a békéscsabai, majd a szegedi zeneiskolában tanított, emellett zenepedagógiai témájú cikkeket írt. 1977-1980 között az ELTE Bölcsészettudományi Karon pedagógia szakon tanult, majd ezt követően 1983-ban doktorált. 1985-1992 között a Jubász Gyula Tanárképző Főiskola Neveléstudományi Tanszékének oktatója és kutatója. 1992-től az SZTE Bölcsészettudományi Kara Neveléstudományi Tanszékének egyetemi docense, majd egyetemi tanára, 1999-2006 között pedig a tanszék vezetője. Mindemelllett 1999-2003 között a Bölcsészettudományi Karon tudományos és pályázati dékán-helyettesi, 2003-2010 között pedig oktatási rektor-helyettesi teendőket is ellátott.

Kandidátusi fokozatát 1989-ben szerezte. 2000-ben habilitált a Debreceni Egyetemen, 2004-ben pedig akadémiai doktori (DSc) fokozatot kapott. 2007-től a Jubász Gyula Pedagógusképző Kar Gyógypedagógus-képző Intézetének egyetemi tanára, vezetője. Sokat tett az Intézet fejlesztéséért, nemcsak a gyógypedagógia alapszak újraakkreditálását irányította, hanem – többek között – a logopédia szakirány indítását is.

Munkája elismeréseként 1990-ben Miniszteri Dicséretben részesült, 1997-ben pedig átvehette a Kiss Árpád Díjat. 1997-2000 között Széchenyi Professzori Ösztöndíjat, 2001-2004 között pedig Széchenyi István Ösztöndíjat nyert el. Kutatásai között elsőként kell megemlíteni a magyar neveléstudomány jeles képviselői – Tettamanti Béla és Schneller István – pedagógiai munkásságát bemutató munkáit. Vizsgálta a kolozsvári-szegedi egyetem pedagógiai műhelyeinek és tanárképzésének történetét. Foglalkozott a magyar reformpedagógia történetével.

A gyermekkorhoz és a neveléshez kapcsolódó kutatási eredményeit előadásokon, tanulmányokban és monográfiákban tette közzé.

Több folyóirat és könyvsorozat szerkesztőbizottságának tagja: 1991-2001 között a Magyar Pedagógia technikai szerkesztője, 2000–2002 között a Műszaki Kiadó „Pedagógus Könyvek” sorozatának szerkesztője, 2004-től pedig a Pedagógusképzés és a Neveléstörténet folyóiratok szerkesztőbizottságának tagja.

Pukánszky Béla tudományos szervező tevékenysége is jól ismert: 1990-től a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának tagja, 1999-ig titkára, majd 2005-ig alelnöke is. Jelenleg a bizottság elnöke. 1999-től az MTA Pedagógiai Bizottsága Neveléstörténeti Albizottságának tagja, majd 2003-2006 között elnöke. 2005-től az MTA Művelődéstörténeti Bizottsága, 2007-től pedig az Országos Köznevelési Tanács választja tagjává. 2001-2004 között az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának munkájában vesz részt, a 2005-2008 közötti időszakban pedig az OTKA Pedagógia - Pszichológiai Zsűrijének elnöki posztját betöltve irányítja a pályázatok véleményezését. 2004 és 2010 között a Nemzeti Bologna Bizottság Pedagógusi Albizottsága tagjaként részt vesz a Bologna-rendszerű tanárképzés szervezeti kereteinek és tartalmának kialakításában. Emellett 2006-2010 között a magyar Akkreditációs Bizottság Tanárképzési Bizottságának elnöke.

A konferencia ünnepélyes köszöntőkkel indult. Pukánszky Bélát Marsi István főiskolai tanár, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar dékánja, Zászkaliczky Péter főiskola tanár, a Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Kar dékánja, majd Németh András egyetemi tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológia Kar Pedagógiatörténeti Tanszékének vezetője köszöntöttek, majd színvonalas és érdekfeszítő tudományos előadások hangzottak el.

A bemutatott témák és kutatási területek kapcsolódtak a jelenleg is folyó neveléstörténeti vizsgálatokhoz, s részben válaszoltak a neveléstörténeti kutatásokkal kapcsolatosan ma felmerülő kérdésekre. Németh András bevezető előadásában a tudományos kutatásokban megjelenő kvantitatív és kvalitatív nézőpont sajátosságairól, azok „kényszerű” egyenrangúságáról szólt. Kéri Katalin a 17-18. században alkotó és tudományos eredményeket is felmutatni tudó, olykor tudós férfiak mellett kutató, az ő eredményeiket továbbvivő és fejlesztő, de mindenképp önálló tudományos munkát végző nőkre irányította a figyelmet. Az enciklopédiák elitkutatásban betöltött szerepéről, azok felhasználhatóságáról Nagy Péter Tibor beszélt. Sáska Géza *A beteg társadalom, betegítő iskolája és a betegé tett gyermek* címmel megtartott előadása zárta a tudományos eszmecserét.

A konferencia keretén belül több kiadvány bemutatására is sor került. A Fizel Natasa és Nóbik Attila szerkesztésében megjelentetett *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére* címet viselő ünnepi kötetben 17 tanulmány kapott helyet. A hagyományos neveléstörténeti témákat feldolgozó tanulmányok mellett a könyvben olyan kutatási területeket érintő írások is helyet kaptak, melyek megho-

nosításában és elterjesztésében Pukánszky Béla szerzett érdemeket. Így a kötetben olvashatók egyetemtörténettel, gyermekkortörténettel, nőtörténettel, neveléstudomány-történettel, reformpedagógia-történettel, professzió-történettel, gyogyepedagógia-történettel foglalkozó munkák.

A kötethez nem véletlenül csatoltak a szerkesztők egy DVD-t is. Pukánszky Béla és kamarazenei partnere, Dombiné Kemény Erzsébet, számos koncerten muzsikáltak már együtt, s ők ma is a szegedi zenei élet meghatározó alakjai. Az ünnepi kötethez tartozó lemezen a duó egyik koncertje látható, amelyen Händel, Vivaldi és Bach egy-egy műve mellett Franz Schubert, Max Bruch, Kodály Zoltán, Carl Orff és Astor Piazzolla zenedarabjai szólalnak meg.

A tanulmánykötet bemutatója után egy új neveléstörténeti médiumot, a Pedagógia-történeti Szemle online, bírálati rendszerű folyóiratot, illetve annak első számát mutatták be a szerkesztők. A lap az MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága Neveléstörténeti Albizottságának folyóirata, melynek főszerkesztője Pukánszky Béla, a szerkesztőbizottság tagjai Kéri Katalin, Németh András és Szabolcs Éva, felelős kiadója pedig Németh András.

A konferenciát – természetesen – hangverseny zárta, amely a Zeneművészeti Kar Kistermében került megrendezésre. A Pukánszky Béla tiszteletére rendezett koncerten csellóra írt művek mellett szólóénekes és kórusművek szólaltak meg. J. S. Bach, Cincadze és Sosztakovics csellóra írt darabjait Hadobás Gergely és Kálló Eszter, Lassus, Henry Youl és Ránki György szólóénekekre és énekegyüttesre írt műveit Varjasi Gyula, Dombiné Kemény Erzsébet és a Lassus énekegyüttes adták elő.

Pethő Villő

130 ÉVE SZÜLETETT LÖLLBACH EMMA, ÉS 100 ÉVES AZ ÁLTALA ALAPÍTOTT ÚJ ISKOLA

Domokos Lászlóné Löllbach Emma (1885-1966) az Új Iskola megalapítója 1914 júniusában nyújtotta be iskolaalapítási kérelmét. A háborús viszonyok és a szokásos adminisztrációs nehézségek miatt a minisztériumi engedélyezés jóval a szeptemberi évkezdés után érkezett meg. Annyi bizonyos, hogy az első bizonyítványosztás 1915 júniusában volt Budán, a Bíró utca 16-18 szám alatti kertes iskolában, ahol ma emléktábla őrzi az iskola nevét.

2015. április 7-én ünnepeltük az iskolaalapító Löllbach Emma születésének 130. évfordulóját is. Ebből az alkalomból a régi iskola emléktáblájánál kis ünnepségre került sor.

A Farkasréti Iskola 4.c. osztályos tanulói Benkő Zsuzsanna tanárnő ösztönzésére versrészletekkel és az alapító által írt pedagógiai tanácsok elmondásával idézték fel Emmi néni alakját. Andor Tamás operatőr visszaemlékezésében arról a korai élményéről beszélt, amely későbbi pályáját is meghatározta: kisiskolásként sikerrel szerepelt egy, a gyerekek által írt és eljátszott színdarab előadásán.

A megemlékezés után a XII. kerület Hegyvidék Önkormányzata nevében Gonda Attila közművelődési referens és Balázs Attila, a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria igazgatója helyezte el az emlékezés virágait az iskolások koszorúja mellé. Az ünnepségen megjelent néhány idős, egykori tanuló is. Az ünnepséget a Civil Rádió tudósítója, Béky Zoltán rögzítette. A rádiós megemlékezés 2015. június 7-én hangzott el a Hatvanon túl – kortalanul című magazinműsorban Áment Erzsébet neveléstörténeti szakíró szerkesztésében.

Bábosik István professzor emeritus – aki a magyar reformiskola történeti feldolgozásának kezdeményezője volt –, ebben az adásban szemléletesen mutatta be az Új Iskola tanítási módszerét, annak ma is használható kompetencia-rendszerét. Beszélt az akkor már sikeresen alkalmazott csoportmunkáról, a gyermeki tevékenység szervezéséről és a ma is példaértékű tanulói alkotó munkáról.

A volt tanítványok máig ható iskolai tapasztalatát Kereszty Zsuzsa interjújából ismerhették meg a hallgatók. A beszélgetés legtanulságosabb része a mai oktatási rendszerrel történő összehasonlítás volt: az Új Iskolában minden tanulót a saját tehetsége, képességei alapján fejlesztettek, nem volt szükség az ún. felzárkóztatásra.

A műsor befejező részében Benkő Zsuzsanna, a Farkasréti Iskola tanára, aki posztgraduális képzés keretében talált rá az Új Iskolára, beszélt a régen volt módszerek újrafelfedezéséről. Rácsodálkozott arra, hogy az egykori magyar iskola tanárai már alkalmazták mindazt a korszerű tanulási-tanítási technikát, amelyet a ma pedagógusa külföldi szerzők műveiből vesz át, vagy azokat próbálja honosítani.

A rádióadás zenerészleteinek válogatása Dohnányi Ernő műveiből nem véletlen: a zeneszerző gyermekei is ebbe az iskolába jártak, és a művész anyagilag is támogatta az Új Iskola bővítését az 1920-as években. (A Kossuth Rádió 2015. június 12-én 15 órakor emlékezett az Új Iskolára Regényes történelem című műsorában.)

Az évfordulók kapcsán a Magyar Pedagógiai Társaság szervezésében 2015. június 22-én a Fiumei úti sírkertben Nagy László reformpedagógus-pszichológus sírját koszorúzták meg a társasági tagok, aki az Új Iskola tantervének elméleti megalapozója és a későbbi, nyolcosztályos népiskola tanulói érdeklődésre alapozott tantervének kidolgozója volt. Az ő sírhelyére került 2007-ben a volt növendékek adományai alapján az Új Iskola alapítójának és tantestületének fekete márvány emléktáblája.

Trencsényi László, a Magyar Pedagógiai Társaság ügyvezető elnöke az emléktáblánál az alapító születésnapjára emlékezve összekapcsolta Domokosné Löllbach Emma iskolája és Nagy László pedagógiai tevékenységének jelentőségét, az elmélet és a gyakorlat kitűnő, máig példaértékű megvalósulását, az iskola nevét öregbítő tanulói tevékenységét. Bevezető gondolatai után Bábosik István professzor emeritus méltatta a magyar reformpedagógia múlt századi műhelyének munkáját, modern módszereit a tanulói alkotó munka jegyében.

Az ünnepségen a régi időkre emlékezést Delényi Éva tárogatóművész megható játéka fejezte be.

Áment Erzsébet

EMLÉKEZÉS DOMOKOS LÁSZLÓNÉ LÖLLBACH EMMÁRA

A Magyar Pedagógiai Társaság tisztelettel adózik azok emléke előtt, akik hozzájárultak a magyar nevelésügy európai színvonalú, korszerű, mai szóhasználattal demokratikus, gyerekközpontú, differenciáló, közösségelvű, hatékony megteremtéséhez, fejlesztéséhez.

A 130 évvel ezelőtt Salgótarjánban született és 100 éve a budai Új Iskolát alapító, közismert fényképein mindig fiatal, mosolygós tekintetű asszonyt, Löllbach Emmát, a későbbi Domokos Lászlónét is e körbe tartozónak tartjuk. Több pedagógus nemzedék tudásából, emlékezetéből sokáig kimaradt a műve. A csaknem kortárs, s hasonló sorsú Buzás Lászlóé, illetve a gondos filológus-történészé, Áment Erzsébeté az érdem, hogy újra olvashatjuk a róla és a tőle származó sorokat, gondolatokat, hogy megismerhessük az egykori jeles tanítványokat, az Új Iskola máig érvényes ethoszát. Tíz évvel ezelőtt is fontos ünnepet tarthattunk tiszteletére, amikor a felfedezés, az újra felfedezés öröme, s a közénk érkező egykori, már idősebb tanítványok adták meg e találkozás jelentőségét. (Göncz Árpád köztársasági elnök is a tőle megszokott közvetlenséggel idézte gyerekkorát, amelyet az Új Iskolában tölthetett.) Bizakodóak voltunk: humanisztikus innovációk terjedtek az országban, s elsősorban azt tartottuk felelősségünknek, hogy az utat törő első emléke, tanítása is fennmaradjon, és ezért a reformpedagógiák forrásvidékének kontextusában idéztük az alapító igazgatót.

Máig érvényes ethosza?

A 130. és a 100. évfordulóra a sírkertbe más irodalmi hivatkozást hoztam: az 1948-ból való Köznevelésünk évkönyvét. Furcsa kötet ez, az átalakulások, a várakozások könyve. A jeles szerzők, emlékezések (Várkonyi Hildebrand, Prohászka Lajos, Kiss Árpád, Faragó László, Karácsony Sándor, Kemény Gábor, Mérei Ferenc, Nemesné Müller Márta, Bálint Sándor a néprajzos a szerzők között, Ortutay Gyula miniszterként előszót ír), 1848-at idézi a kötet, majd az 1948-as reformot emlegeti.

Reformot?

Tudjuk: fonták már a kötelet az Új Iskola „nyakán”, alig egy év, s az iskolák államosításával vége szakadt ennek is. De Domokosné – tudva, nem tudva? – teszi a dolgát. „A költő ír, az eb vonít, a macska miákol” – még gondolhatott a fasizmus idején elpusztított Radnóti II. eclogájának soraira. Munkacsoportok az osztálytanításban címmel közöl tanulmányt, s vélhetően ez egyik utolsó publikációja, amelyben kifejtve az Új Iskola megannyi ragyogó eredménye, kultúrájának fénye: a csoportmunka, a dramatikus improvizáció, a szociális tanulás – a mai angolok, amerikaiak sem írják ezt azóta jobban.

Tudta-e, hogy ezt palackba zárt üzenetként hagyja az utókorra? Domokos Lászlónénak hosszú élet adatott meg. Emigráció is. A tanulmány közreadása, az iskola bezárása után még csaknem negyedszázad telt el. Elképzelni is borzasztó, hogy miképpen élhette át ezt az időt, várakozva arra, hogy a tenger vizébe dobott palack-üzenetek egyszer partot érjenek. . .

Trencsényi László

EMLÉKEZÉS DOMOKOS LÁSZLÓNÉ LÖLLBACH EMMÁRA ÉS NAGY LÁSZLÓRA – SÍREMLÉKÜK ELŐTT

Löllbach Emma és Nagy László munkásságának központi eleme, mint tudjuk, az iskolai alkotó munka alkalmazásának lehetősége és az alkotó munka személyiségfejlesztő hatásának nyomon követése volt. A Domokos Lászlóné és Blaskovich Edit szerzőségében 1934-ben megjelent *Az alkotó munka az Új Iskolában* című monográfia ma is figyelmet érdemlő elméleti és gyakorlati értékű neveléstudományi tanulságokat tartalmaz.

Ahhoz, hogy az alkotó munka pedagógiai jelentőségét tárgyilagosan értékelhessük, át kell tekintenünk az iskola fejlődéstörténetét abból a szempontból, hogy milyen fejlesztő hatásokat részesítettek előnyben valamely történeti periódusban. Ha ezt megtesszük, láthatjuk, hogy három megoldásmód jól elkülöníthető egymástól. Az első, a legkorábbi változatban a verbális hatások domináltak, amikor a nevelési és oktatási feladatokat döntően a szóbeliség útján törekedtek megoldani.

Jelentős és pozitív változásnak tekinthető az az iskolatörténeti mozzanat, amikor a személyiségfejlesztés hatékonyabbá tételére a vizuális hatások (a szemléltetés) is alkalmazást kaptak, elsőként a tankönyvekben, majd a teljes nevelési-oktatási folyamatban. Tudjuk azonban, hogy mind a verbális, mind pedig a vizuális hatások mindössze passzív befogadó szerepet kívánnak meg a tanulóktól, így nem indítanak el olyan intenzív személyiségbeli folyamatokat és aktivitást, amelyek jó hatásfokú fejlesztést eredményeznének. Ezen a helyzeten változtatott a reformpedagógia, amikor a személyiségfejlesztés elsődleges tényezőjévé tette a tanulók tevékenységének hatásrendszerét.

Ma már általánosan elismert az, hogy a személyiségnek szinte egyetlen eleme sem fejleszthető a tanulók tevékenységében rejlő nevelési-oktatási lehetőségek felhasználása nélkül. Nyilvánvaló, hogy valamely sportbeli, zenei vagy manuális pro-

dukció bármennyire kitartó passzív szemlélete sem eredményezi azt, hogy az egyén hasonló produkciók végrehajtására képessé válna. Látnunk kell azonban, hogy az egyes tevékenységformák maguk is összetett fejlesztő tényezők, hiszen minden tevékenységforma feladatszériákból épül fel. A fejlesztő hatások tulajdonképpen hordozói tehát a feladatok.

Ennek a felismerésnek a következtében, többek között, a tankönyvek is átalakultak, egyre inkább feladat-centrikus jelleget öltöttek, továbbá nyilvánvalóvá vált, hogy a személyiség valamely speciális területen történő látványos fejlesztése erre a célra szerkesztett feladat-szériákkal lehetséges. Ezért és így jöttek létre a különleges fejlesztő programok, illetve iskolák.

Kissé mélyebben elemezve a feladatok sajátosságait, kitűnik, hogy egy feladat lehet egy komponensű (végrehajtó, homogén) vagy komplex, attól függően, hogy egy műveletet, akciót működtet, reprodukáltat, vagy többfélét is magában foglal. A személyiségfejlesztő feladatrendszerből sokoldalú és intenzív fejlesztő befolyása alapján jelentőségét tekintve kiemelkedik a komplex vagy alkotó feladatok csoportja. Ezek a feladatok általában a következő elemeket foglalják magukban: tervezés, döntés, szervezés, végrehajtás, irányítás, ellenőrzés, önellenőrzés, értékelés, önértékelés, prezentáció, kommunikáció, kooperáció.

Látható, hogy a komplex feladatok sokféle eleme sokféle személyiségbeli funkciót működtetve a kompetenciák sokaságát képes fejleszteni. Az ilyen komplex feladat-szériák az alkotó jellegű tevékenység az alkotó munka keretében szervezhetőek meg, itt működtethetők, és ez az összefüggés magyarázza az alkotó munka jelentőségét az iskola tevékenységrendszerében.

Ennek a tevékenységformának, az alkotó munkának a pedagógiai jelentőségére irányítja a figyelmet ma is Löllbach Emma és Nagy László munkássága, s ez indokolja, hogy tisztelettel hajtsunk fejet sírjaik előtt.

Bábosik István

SCHERER GYULA POLGÁRISKOLAI IGAZGATÓ

A monarchia ideje alatt vált lehetővé, hogy fejlődésnek induljon a feudális megköttöttségek többségétől megszabadult polgári berendezkedésű Magyarország. A polgári fejlődés egyik alapfeltétele az volt, hogy a társadalom minden polgára rendelkezék alalműveltséggel. Ez a társadalmi követelmény fogalmazódott meg az Eötvös-féle 1868. évi 38. tc-ben, közismert nevén a népoktatási törvényben. A törvény 67-79. §-ai rendelkeztek a polgári iskola, mint új iskolatípus létesítéséről, amely az elemi népiskolai tananyagot meghaladó, irányultságát tekintve pedig 'gyakorlati műveltséget' nyújtott. A fiúk számára kezdetben 6, a lányok számára pedig 4 évfolyamos iskola elsősorban a városok és a nagyobb községek lakossága középrétegei taníttatási igényeit szolgálta azzal a céllal, hogy gyermekeikből vallásos, erkölcsös, nemzeti szellemű fiatalokat, művelt polgári háziasszonyokat neveljen. Ennek az iskolatípusnak a létrehozása a magyar polgárosodás jellegzetes kulturális 'terméke', annak a társadalmi igénynek a felismerése, hogy a különböző polgári rétegeknek (iparosok, kereskedők, hivatalnokok, altisztek, postások, vasutasok, gazdálkodók stb.) a napi életben közvetlenül is hasznosítható alapismeretekre van szükségük. Az idő távlatából ma már egyértelműen úgy ítéltjük meg: ennek az iskolatípusnak nagy szerepe volt abban, hogy a dualizmus kori Magyarországon kialakult egy erős, szellemiségében előremutató polgári középosztály.

Az említett cél elérésére a polgári iskolák tantestületében, s elsősorban vezetésében olyan személyeket alkalmaztak, akiknek nem csupán a képzettségük volt adott e feladat elvégzéséhez, de személyükben is magukban hordozták a fenti értékeket, s ezeknek magánéletükben is hiteles képviselői tudtak lenni. Ilyen pedagógus szemé-

lyiség volt Scherer Gyula, aki Kismartonban, Kapuváron és Újpesten is volt polgáris-kolai igazgató.

Kortársai, munkatársai, tanítványai tudták, hogy ő nagy tudású tanárember, a polgári iskolák ügyéért lelkesen cselekvő igazgató, nemes érületű férfiú, a polgári értékeket nem csupán valló és hirdető, de hitelesen képviselni, a magán- és a közéletben megvalósítani is képes nevelő. Azonban hosszú-hosszú évtizedek következtek az ő munkássága után, amikor hazánkban elhalványultak, majdhogynem kitörlődtek az emberek tudatából a polgári értékek. Az 'Isten', 'haza' és 'család' eszményének elhomályosításával együtt merültek feledésbe a polgári eszméket vallók, így Scherer Gyula emléke is.

Scherer Gyula 1860. április 14-én született Aradon, pontosabban: Újaradon. Édesanyja Valtzel Ágnes (született Guttenbrunban), édesapja, a földművelőből lett tanító, Scherer András (született Neudorfban). A szülők már Aradon kötöttek házasságot (1853-ban). Itt nevelkedett a gyermek Scherer Gyula az Újarad 139. számú házban fivérével, Sándorral együtt (aki később a bajai tanítóképző igazgatója lett). A családnévből és a szülők születési helyéből, továbbá az akkori Arad és környéke népességének ismeretéből már látható, hogy német nyelvű polgári környezet vette körül, de mindennaposak voltak a találkozások a város és környéke más nemzetiségű tagjaival, a románokkal, a tótokkal és a magyarokkal is. Azt is mondhatnánk, jellegzetesen többnyelvű környezet vette körül a nevelkedő Scherer Gyulát igazi monarchiabeli állapotban. Az utcabeli gyermekekkel együtt ő is németül beszélt, a családi beszélgetések is németül zajlottak. Ugyanakkor szülei nagyon is fontosnak tartották, hogy ő jól tudjon magyarul, hogy magyar iskolába járjon, magyar nyelven tanuljon. Éppen ezért íraták az óradi városrész magyar iskolájába. Ez nem volt áldozat nélkül való. Az utcabeli játszótársak elmaradtak mellőle, az egykori barátok gyanús pillantásokat vetettek rá. Vállalnia kellett azt is, hogy naponta gyalog tegye meg az iskola és az otthon közötti nem csekély távolságot, dacolva az időjárás kellemetlenségeivel, a piacra szekerező oláhok gúnyos megjegyzéseivel. Egyéb nehézséget is jelentett számára az eredendően német nyelvű családi környezet: az iskolában töltött első esztendőben a magyar nyelv kellő szintű elsajátítása lehetett csak a cél, s majd ezt követően kezdhetette el az „igazi” első évfolyamot. Mindez meghatározóan mély nyomot hagyott a kisfiú lelkében. Talán ebből is táplálkozott az a lelkes felnőttkori tevékenysége, melyet éppen a magyar nyelvűség – vagy ahogyan ő fogalmazott: édes hazám nyelve – ápolása érdekében kifejtett.

Az elemi iskola után a líceumi évek következtek, majd az 1873-ban Budán megnyílt, Gyertyánffy István által vezetett Tanítóképző Intézetben folytatta tanulmányait, vagyis az úgynevezett Paedagogiumban. Képzőintézeti tanulmányai alatt a két szakcsoportban folyó oktatás keretében ő a mennyiségtani és természettudományi szaktárgyi csoport tantárgyainak oktatására szerzett jogot, de ha az élet úgy kívánta, fő tárgyai mellett szükség szerint tanított testgyakorlást, szépírást, vezetett iskolai könyvtárat, irányította a tanoncoktatást stb.

Pedagógusi pályafutását 1881-ben kezdte Kismartonban. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1881. augusztus 24-én dátumozott (23540. sz.) rendeletével nevezte ki őt az indítás előtt álló kismartoni polgári iskola négy fős tantestületének egyik tagjaként, s egyúttal megbízta „az igazgatói feladatok ideiglenes ellátásával” is. A fiatal, de ambiciózus pedagógus feladata lett az új iskola gyors megszervezése, az első diákok felvételiztetése, az ideiglenes bérház (Leiner-ház) berendezése, az első tanévnyitó előkészítése, a legelső tanév elindítása. Vagyis pályafutása legelején iskolát kellett teremtenie szinte a semmiből. Igyekezett fiatal energiáit maximálisan mozgósítva megfelelni a nagy kihívásnak. Munkáját siker koronázta: szeptember 1-4. között lezajlottak a beiratkozások (63 fiú és 39 lány növendék), szeptember 19-én pedig a városházán megtörtént az ünnepélyes tanévnyitó, s a kismartoni polgári iskolában megkezdődött a tanítás. Az ideiglenes igazgatói feladatokat azonban nem sokáig töltötte be, mert szeptember 30-án a minisztérium Krammer Józsefet, a monori állami tanítóképző intézet tanárát nevezte ki az igazgatói állásra, és így alakult ki az öt fős tantestület. Ez a helyzet nem törte meg sem Scherer Gyula lelkesedését, sem személyes elismertségét. Ezt bizonyítja, hogy 1883-ban Ragályi Rózával, a tantestület egyik tagjával Kismartonban kötött házasságakor a házassági tanúk egyike Sente Pál, a jó nevű kismartoni ügyvéd, a másik tanú pedig Szabó Károly, a vármegye királyi tanfelügyelője.

Nem tört meg a lelkesedése, szorgalmasan tanított ifjú feleségével együtt, s rövidesen együtt örültek elsőszülött lányuknak, az 1884 januárjában Kismartonban született Karolina Róza Paulinának. Sikerei azonban nem Kismartonban folytatódtak, mert a VKM 1884. augusztus 31-én kelt 31972. számú „magas intézvényével Kapuvárott egy m. kir. állami teljes hatosztályú, gazdasági szakoktatással összekötött polgári fiúiskola és négyosztályú polgári leányiskola” szervezését határozta el. A miniszter elrendelte azt is, hogy az iskolát haladéktalanul meg kell indítani, s kinevezte a négy főnyi tantestületet, köztük a kismartoni iskolában akkorra már véglegesített Scherer Gyulát, akit egyben ismét megbízott az igazgatói feladatok ellátásával.

A fiatal igazgatót, aki rövid időn belül már a második polgári iskola indítását volt hivatva irányítani, gyors intézkedésre készítette az, hogy a hivatalos tanév már megkezdődött, amikor ő a feladatot megkapta. Ezért szeptember 2-án megjelentette felvételi közleményét, s két héten belül megtörtént a 31 fiú és 13 leány növendék felvétele az első évfolyamra. Pedig, mint azt feljegyzéseiben rögzítette is: „... *csak azon kevés számú szülő gyermekeire számíthattunk, akiknek anyagi helyzetükből kifolyólag csak iskolánk megnyitása által nyújtott az egyetlen mód további kiképzetésükhöz*”.

Munkáját ismét siker koronázta. Mire a felvételiztetések és beiratások lezajlottak, megfelelő épületet szemelt ki és vett bérbe iskolai célokra (ez az úgynevezett fésűs ház volt), majd gondoskodott megfelelő bútorzat és tanfelszerelés beszerzéséről. Október 14-én megtörtént a legelső tanév ünnepélyes megnyitása. Az akkor új kapuvári templomban tartott *veni sancte* után az Első Sopronmegyei Takarékpénztár tanács-

kozó termében tartották az ünnepséget, melyen ott volt a település teljes 'vezérkara'. Az első tanítási nap november 3-án volt a már berendezett bérhelyiségben. Az első tanévben számtant, mértant, mértani rajzot, természetrajzot és szépírást tanított a fiúk osztályában, testgyakorlást mindkét osztályban, ellátta az iskolai könyvtárosi feladatokat, tanította az iparostanoncokat, végezte ezek gondnoki teendőit és az iskolai gondnokság titkáráként vezette a teljes adminisztrációt.

Scherer Gyula igényes szakemberként, a körülményeket gyorsan és rugalmasan mérlegelő vezetőként irányította az iskolát. A helyzethez igazítva változtatott az 1879-es tanterven is. Így a magyar ajkú fiúk és lányok számára már az első évfolyamtól bevezette a heti 3 órás német nyelvtanulást (a tantervben ez csak a 3. évfolyamtól szerepelt), a testgyakorlásra fordítható heti időkeretet egy órával megemelte, s a női kézimunka heti 2 óra idejét is 4-re módosította.

Tantestületében rendszeresen tartott megbeszéléseket. Erről így írt az első tanév végén: „... *Testületünk havonként egyszer, szükség estén többször is tartott értekezletet. Ezen értekezleteken megbeszéltük iskolaéletünk összes mozzanatait; tanácskoztunk, hogy a nevelés-oktatás, a rend, pontosság és egyéb intézeti ügyek egyöntetű és igazságos elintézésében lehetőleg összehangzó eljárást lebessen követni. Továbbá megbeszéltük havonta minden egyes növendék erkölcsi magaviseletét és tanulmányi előhaladását ... Az I. és II. harmad végén összeállítottuk az egyes növendékek osztályzatait minden tantárgyból és a magaviseletből, ezeket 'értesítő' alakjában kiosztottuk a szülőknek való előmutatás és láttamozás céljából. Ezen és hasonló módon igyekeztünk az iskola és a szülői ház közötti összeköttetést fenntartani, hogy ezáltal biztosabban érthessük el közös céljainkat.*”

Scherer nagy gondot fordított a fiatal tantestület szakmai frissen tartására is. Már a legelső tanévben valamennyi pedagógusának külön példányt rendelt a Felső Népi és Polgáriskolai Közlönyből, járatta a Néptanítók Lapját, a Magyar Paedagógiát, a Nemzeti Névelést, továbbá a Századok, a Természettudományi Közlöny, a Magyar Bazar, valamint a Tornaügy című lapokat. Az első 25 kötet pedagógiai szakkönyvnek saját költségén történő beszerzésével megalapozta a tantestületi könyvtárat. (A kötetek száma a második tanév végére 120-ra emelkedett.)

A diákság, a szülők és a közvélemény rendszeres tájékoztatására tanévenként kiállításokat szervezett, amelyeken a diákok által készített munkadarabok kerültek bemutatásra, majd eladásra. (A bevételekből az iskola tárgyi feltételrendszerét gyarapították.) A legelső tanévtől bevezette és hagyománnyá fejlesztette az iskolai tanulmányi kirándulások céltudatosan kialakított rendszerét és gyakorlatát. Színvonalas, a település számára is nyitott iskolai ünnepségek szervezésének megkövetelésével a hazafiúi nevelést erősítette. 1892-től évente nagyszabású intézeti tornaünnepélyt, bemutatót szervezett. A diákok nyilvános szerepléseinek rendszeressé tételével öregbítette a vezetésére bízott intézmény jó hírét. Minden tanév végén iskolai értesítőt szerkesztett és adott ki.

Aktív közéleti tevékenységet folytatott, s közéleti kapcsolatai révén bőkezű mecénásokat nyert meg az iskola ügyének. A jótékonyság terén maga is jó példával járt elől: már a második tanévtől kezdődően ő fizette évente két szegény sorsú diák tandíját, s rendszeresen felvállalta néhány nem helybéli, elsősorban a magyar nyelvet tanulni Kapuvárra érkező burgenlandi tanulók szállásának és étkeztetésének költségeit.

1892-ben Segélyező és játszóegyesületet alapított. Ennek a tápintézetnek (Alumneum) célja Scherer megfogalmazása szerint:

- „szegény sorsú s egyúttal szorgalmas és magaviselet tekintetében is érdemes növendékek – vallás és nemzetiségi különbség nélkül való – gyámolítása élelmezéssel, könyvekkel és taneszközökkel, esetleg rubázattal;
- játszótér felszerelése, testedző társas nemzeti játékok és játékkünnepélyek, kirándulások, zene, ének és szavalatokkal összekötött hangversenyek és alkalmas színi-előadások rendezése által a tanulók testének, kedélyének és szívének képzése, üdítése, a társadalmi fesztelen művelt modor, nemes szórakozás elsajátítása;
- mindezek által az iskolának a társadalommal való szorosabb összefűzése.”

S hogy még mi történt a kapuvári polgári iskolában Scherer Gyula igazgatása alatt? Ezt még vázlatosan, kronologikus tömörséggel sincs mód e keretek közt bemutatni. Csupán néhány, távirati tömörséggel megfogalmazott fontosabb eseménnyel szeretném jelezni azt a fejlődést, melyet az ő tevékenysége eredményezett:

- 1884/85: Az iskola indításának előkészítése.
- 1885/86: A fiatal intézetnek a „fejlődés útjára állítása”; a tanulólétszám megduplázása; német anyanyelvű tanulóknak lehetőség biztosítása, hogy magyarul tanulhassanak; a latin és francia nyelv rendkívüli nyelvként történő bevezetése; az építendő iskola számára három telek megszerzésre.
- 1886/87: A fiatal intézet virágzásnak indítása; Gönczy Pál miniszteri biztos látogatása után elismerőleg szól a végzett tevékenységről; Budavár visszafoglalásának 200. évfordulóján szervezett kirobbanó sikerű megemlékezés tartása; a lendő új iskolaépület első tervének elkészíttetése.
- 1887/88: A fiúiskola szakiskolai jellegének megteremtése. Megindítja a faipari szaktanfolyamot, beszerzi az 'asztalosági iparműhely' felszereléseit; heti egy órában hegedűoktatást vezet be; új, modern tornatermet is tartalmazó tervet készíttetett.
- 1888/89: Az iskola építésének megkezdése (június 9-én tető alá kerül a főépület).
- 1889/90: A korszerűen felszerelt új iskolaépület birtokba vétele; az asztalos, fafaragó és esztergályos tanfolyam megnyitása;
- 1890/91: Budapesti pedagógusok fogadása az iskolában; gondnoksági titkári feladatai elvégzését testületi elismeréssel nyugtázta a város.
- 1891/92: Minisztériumi szakemberek fogadása az iskolában.

- 1892/93: Az 1884-től rendszeres tornaünnepélyek után bevezeti az első intézeti tornaversenyt; jótékonyági hangversenyt szervez az alakítandó olvasókör alapjára; szorgalmazza a polgári iskola elé szervezendő előkészítő iskola, valamint a női kézimunka tanfolyam indítását.
- 1893/94: Megnyitja a női kézimunka-tanfolyamot; jubileumi értesítőt ad ki.
- 1894/95: Ezüstérmet nyer az iskola a győri kerületi tornaversenyen; bevezetik az új leányiskolai rendtartást; szorgalmazza egy artézi kút létesítését.
- 1895/96: 1896-ban emlékfákat ültettet, emléktáblát leplez le és az ezredéves ünnepek tiszteletére fáklás felvonulást és díszkivilágítást szervez; résztvevőket küld a budapesti országos kiállításra. [Kézimunkák, rajzok, írásbeli dolgozatok; a tanárok tanmeneteit az Országos Tanszermúzeum, illetve a 'szervezendő' Paedagógiai Könyvtár megőrzésre átveszi; a Felső Nép- és Polgáriskolai Közönyben az iskola által bemutatott darabokat a bírálók az elsők között említik és mintául ajánlják. Bülch Károly rajztanár díszoklevelet és érmet kap, a diákok további 8 első, 7 második és 5 harmadik helyezést érnek el; megköti a szerződést az artézi kút fúrására.]
- 1996/97: Befejeződnek az artézi kút fúrásának főbb munkálatai, melyért „a gondnokság Scherer Gyula igazgató úrnak jegyzőkönyvileg teljes elismerését és őszinte köszönetét fejezte ki”; az iskola diákjai az országos pályázaton szepírásból országos második helyezést érnek el.
- 1897/98: A királyi tanfelügyelet minden osztályban vizsgálta a tanítást, megelégedését és köszönetét fejezte ki az igazgatónak; régi pénzérmékből mintegy 700 db-os gyűjteményt alakít ki; felveti a párhuzamos fiúosztályok indításának gondolatát.
- 1898/99. Teljesen befejeződik az artézi kút (a város első artézi kútja) kialakítása. *„Bár ezen artézi kút minél nagyobb hatással lenne Kapuvár közegészségügyére”*– jegyezte le óhaját az igazgató. Párhuzamos osztályok engedélyezését kéri a minisztériumtól; kellően berendezett nyári tornateret alakíttat ki az udvar egy elkerített részén.

S mindez csupán a jéghegy csúcsa. De a részletek helyett térjünk vissza Scherer Gyula igazgató életére!

Az 1884-ben Kapuvárra költöző Scherer Gyula és családja (felesége és Kismartonban született lánya) az iskola bérelt helyiségétől nem messze, a 336. számú házban lakott mindaddig, míg az új iskolaépület el nem készült. 1889 őszén költözött a család az új épület első emeletén kialakított igazgatói lakásba. S mivel a polgári értékek között a család, a gyermekek vállalása az elsők között szerepel, a Scherer család életében sem az „egyke” volt a követendő minta. Kapuváron újabb gyermekeik születtek, az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint az alábbi sorrendben: Mária (Sarlotta Rózsa 1886. február 14-én), Rózsa (Klotild Ágnes 1888. január 8-án), Emma (Emese Erzsébet 1889. szeptember 11-én), Blanka Ilona (1891. április 25-én), Gyula

(Lajos 1893. augusztus 25-én), Rózsa (Ilona 1896. október 11-én), Alice (Vilma Mária pedig 1898. március 16-án).

E fenti névsorból is érezhető, hogy az élet megpróbáltatásokat, fájdalmakat is hozott a szeretetben és békességben élő családnak: először a másfél éves elsőszülött kislány halt meg 1885. március 24-én torokgyíkban. Egyetlen fiúgyermekük pedig 1898. január 5-én, néhány napos szenvedés után 'agyhártyalob' következtében távozott az élők sorából. Később (1903) még Újpesten is felkereste a családot a kíméletlen halál, így a szép számban született gyermekekből a féltő gondozás és a szerető gondoskodás ellenére is csupán négy lányuk élte meg a felnőttkort: Emma, Ilona, Rózsa és Alice. Jellemző adalék a család értékrendjéhez, hogy mind a négy lány tanár lett.

Scherer a magánéletben ért csapások ellenére is töretlenül dolgozott, irányított és írt. Az iskolai értesítőkből rendszeresen közölte saját tanulmányait is, melyek a polgári iskolák szerkezetéről, fejlesztésük lehetőségéről, és a kapuvári iskola fejlődéséről szólnak. Közülük álljon itt néhány fontosabb tanulmánya:

- A polgári iskolák célja (1884/85)
- A polgári iskolákra vonatkozó felsőbb intézkedések rövid összefoglalása (1884/85)
- Adatok a kapuvári polgáriskola történetéhez (1884/85)
- A polgáriskola. Kétnyelvű tanulmány az intézet céljáról, szervezetéről, feladatairól (1885/86)
- A magasabb nőnevelés tanintézetei (1887/88)
- Asztalos ipartanműhely (1887/88)
- A kapuvári állami polgári iskola új épülete - tervek (1888/89)
- A kapuvári áll. polg. iskola épülete - a befejezett építkezés ismertetése (1892/93)
- A kapuvári állami polgári iskola keletkezésének rövid története (1893/94)
- Az intézet fokozatos fejlődése és jelenlegi állapota (1893/94)
- Magyarország ezredéves fennállásának megünneplése (1895/96)
- 25 év - Matusovitz Ruttkay Gyula negyedszázados működéséről (1896/97)
- A kapuvári artézi kút története (1898/99)
- A polgári fiúiskolák reformja (1898/99)
- A polgári leányiskolákkal kapcsolatos női kézimunka tanfolyam új szervezete (1898/99)
- A kapuvári állami polgári fiú- és leányiskola 50 éves története (1933/34)

Tankönyvet is írt, mely 1906-ban már második kiadásban jelent meg *Növénytan a polgári fiú- és leányiskolák számára* címmel. A 6 színes táblával és 171 ábrával gazdagon illusztrált könyv felépítésével, az ismeretanyag gyermekközpontú megközelítésével, könnyed és olvasmányos stílusával, tananyag-csoportosításával, ugyanakkor korszerű és tudományos információival méltán lehetne példa a mai tankönyvszerzők előtt.

Több cikke és tanulmánya jelent meg a Felső Nép- és Polgáriskolai Közlönyben,

különösen az iskolák szerkezetére-szervezetére és tantervére vonatkozóan voltak odafigyelésre érdemes gondolatai. Oda is figyeltek rá mind az egyre gyakrabban érkező szakmai látogatást végző csoportok, mind az iskolafelügyelők, mind pedig a minisztérium. Szakmai, vezetői, iskolateremtői tevékenységének elismeréseként 1899 augusztusában a minisztérium Scherer Gyulát Újpestre helyezte az ottani Polgári Leányiskola élére. (Neve később: IV. kerületi Komjáth Aladár utcai Általános és Zenetagozatos Iskola; ma Pécsi Sebestyén Ált. Zeneiskola).

Ismét szervezői, iskolafejlesztői feladatok várták, most már harmadik alkalommal. A tőle megszokott hévvel dolgozott, s megszervezte a női ipariskolát, átszervezte a női kézimunka-tanfolyamot női kézimunka és női szabóipari tanfolyammá, megszervezte a női kereskedelmi szaktanfolyamot, mely a későbbiekben sok vidéki város számára szolgált mintaként. Az iskola fejlesztésével együtt rohamosan növekedett a tanulólétszám. Eleinte három, majd négy párhuzamos osztályt szervezett, ennek megfelelően bővítette az épületet, tornatermet építtetett, a tantermekbe bevezettette a gázvilágítást és a vízvezetékét. 1903-tól az iskola udvarán korcsolyapályát alakíttatott ki 220 m² területen ... tanított, irányított, szervezett, rengeteget olvasott és írt ... s folytathatnánk sokáig számtalan új pedagógiai ötletét, elképzelését, megvalósított álmát.

1900-ban (majd 1909-ben) a tanítás terén szerzett érdemeiért miniszteri elismerésben részesült. Munkájával azonban nem csak magának, hanem egész tantestületének vívott ki nagy elismertséget a diákság, a szülők és a hivatalos feljebbvalók körében egyaránt. (Megj.: 1907-től tantestületének tagja volt Kaffka Margit, a neves író nő is.)

1907-től az iskola vezetése mellett már „miniszteri iskolalátogató”, azaz: polgári iskolai felügyelő, országosan is elismert szaktekintély, akit 1921-ben a kormányzó is elismerésben részesített.

Aktívan részt vett a helyi társadalom életében. Elnöke lett az újpesti elemi iskolák gondnokságának és a római katolikus egyháztanácsnak. 1919. május 6-án a vallás melletti kiállása miatt a közoktatási kormánybiztos „szabadságra” küldte, de a proletárdiktatúrát követően ismét visszanyerte állását.

1922-ben vonult nyugállományba. Élete végéig családjának élt. Feleségével együtt szeretettel kísérte nyomon gyermekei életútját. Segítette, s várta leányait és a tágabb családot. Odaadóan nevelte unokáit, eleinte az újpesti Szent István téri, majd a Toldy utca 14. sz. házában, vagy éppen Nógrádon, a kikapcsolódást, pihenést és felüdülést biztosító, gyönyörű környezetben található pihenőházában, vagy ahogyan ő nevezte, a „kuckóban”. Az ennek kertjében található malomkő-asztalnál írta további tanulmányait, terveit, majd visszaemlékezéseit.

Felesége 1937. évi halála erősen megrendítette, ezt követően visszavonultan élt családjá körében. Hosszú, tartalmas, sok tekintetben példaértékű élete 1951. május 10-én zárult le.

Ma (2006-ban), amikor rövid előadásom keretében mint a kapuvári iskolában őt

követő, volt 20. igazgató, fejet hajthatok Scherer Gyula emléke előtt, örömmel állapíthatom meg, hogy mindhárom általa „teremtett” iskola máig sikeresen működik az oktatásügy szolgálatában. Talán teljesült valami abból az óhajából, melyet 1889-ben, a kapuvári polgári iskolai új épülete alapkövének elhelyezésekor így fogalmazott meg: *„Óvja meg a mindenható a polgári középosztály művelődésének ez új ápoló helyét és legyen mindkét nembeli ifjúság mindenkor méltó a nemzet áldozatkészségének eme szép emlékére!”*

Varga József

KÖNYVISMERTETÉSEK

Fizel Natasa és Nóbik Attila (szerk.): Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2014. 300 o. – A neveléstudományi tanulmányokat magába foglaló kötet tisztelgés Pukánszky Béla előtt 60. születésnapja alkalmából. A gyűjtemény betekintést ad a neveléstörténet-írás területén jelenleg zajló kutatásokba. A kötet 17 tanulmányból áll, melyek, mint ahogy a szerkesztők a bevezetőben megjegyzik, maguk is olyan sokrétűek, mint magának az ünnepeltnek a munkássága.

Az első fejezetben *Bíró Zsuzsanna Hanna* írását olvashatjuk, amely a nők érvényesülésével foglalkozik az 1895 és 1945 közötti német szakos diplomások körében. Ismertetést ad arról, hogy miért fontos a német nyelvterületet kiemelni, és bemutatja a német szakos bölcsészdiplomával rendelkezők számarányát. Kitér arra, hogy az ilyen diplomával rendelkezők nagyobb valószínűséggel választják a tanári pályát, ezzel emelve a bölcsészdiplomával elhelyezkedők számát az oktatási intézményekben. Bemutatja a férfiak és nők közötti arányokat, a szakpárosításokat, valamint bevonja a vizsgálatba a felekezeti hovatartozást, illetve a szociodemográfiai háttérváltozókat. Így jutunk el a női karrieresélyekhez a középiskolai tanári pályán. A szerző az alfejezetek könnyebb megértésnek és átláthatóságnak érdekében táblázatokkal és diagramokkal prezentálja a gyűjtött adatokat. Irodalmi háttéréhez főleg saját, valamint Nagy Péter Tibor munkásságára hivatkozik.

Fizel Natasa, kötet egyik szerkesztője, a történeti-szociológiai módszer használatával folytatja a modern neveléstörténeti kutatások sorát. Tanulmányában az állami polgári iskolai tanárképző főiskola hallgatóinak áthallgatási adatait elemezte 1928 és 1937 között a földrajz, természetrajz és vegytani szakcsoport vonatkozásában. Tanulmánya történeti áttekintést ad az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskoláról, a Ferenc József Tudományegyetemről, valamint a két intézmény együttműködéséről. Bemutatja kvantitatív kutatását, melynek fő hipotézise, hogy az előadó személye hatással volt az órák felvételére, és ennek függvényében vizsgálata adatait, amelyeket a hallgatók anyakönyvéből gyűjtött, különös tekintettel az órákra és arra, hogy melyik oktatónál vették fel a kurzusokat. Statisztikai eredményeit táblázatos formában mutatja be, amely így áttekinthetőbbé teszi a részletes szöveges elemzését. A csatolt mellékletben az olvasó saját maga is figyelemmel követheti az oktatókat, a kurzusokat és az áthallgatások részleteit.

A következő három tanulmány egy-egy meghatározó személy életútját, munkásságát és hatását mutatja be. A harmadik fejezet *Géczi János* és *Somogyvári Lajos* közös munkája. A sajtófotózás és a neveléstudomány összefonódását emelik ki a kor

meghatározó alakja, Reismann Marian munkásságán keresztül, különös tekintettel a gyermekfotózásra. A történeti áttekintés és az életút bemutatása után a gyermekfényképezés elméletére térnek át, több ponton párhuzamba állítva azt a jelenkori gyermekfényképezéssel. Reismann elméleti szövegeit elemezve mutatják be a képalkotás gyakorlatát, amelyet fekete-fehér képekkel illusztrálnak. Foglalkoznak továbbá a hatvanas évek sajtójával, a lapokban megjelent sorozatképekkel, amelyeknek szintén neveléstörténeti megvilágítást adnak. Tanulmányukat elsődleges forrásokból, Reismann Marianhoz köthető cikkekből, könyvekből, valamint másodlagos szakirodalmakból építik fel.

Golnhofer Erzsébet és *Szabolcs Éva* tanulmányában visszafelé teszünk egy lépést az időben. A szerzőpáros figyelmet fordított a második világháború utáni időszakban a pedagógia és a politika összefonódására épülő tudományterületek szereplőire. Vizsgálatukban központi szerepet kapott az alapjaiban is pedagógus, neveléstörténész Ágoston György 1945 és 1959 közötti életútja. Kutatásuk alapja az elbeszélte személyes történelem (oral history), amely keretet ad az önazonosság-alkotásnak, így értelmezést adva az életút egyes állomásainak. A középpontba továbbá a folytonosság és a megszakítottság problematikáját helyezik, külön kitérve Ágoston György pályaválasztására, identitásválságára, szakmai autonómiájára, valamint társas szerepére.

A harmadik életutat bemutató tanulmány egyben a könyv ötödik fejezete, amely *Hatos György* és *Varga Imre* írása, mely Náray-Szabó Sándor reformtevékenységét és munkásságának hatását mutatja be a szegedi gyógypedagógiai intézetekre. Az időben ismét visszafelé haladunk, egészen a 19. század első évtizedéig. Ekkortól indítják történeti áttekintésüket, amely egészen a 20. századig ível át. Náray-Szabó munkásságát a körülötte zajló történelmi eseményekkel egy időben ismerjük meg, amely segíti az időben való könnyebb elhelyezést. Átfogó szakirodalmi áttekintéssel tisztelegnek a gyógypedagógiában tett áldozatos munkája előtt, amelyet részleteiben menően mutatnak be.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kolozsvári Körének megalakulását, munkásságát és 1897-1909 között működését mutatja be *Kékes Szabó Mihály* és *Varró Mária* tanulmánya, amely egy korábbi, Pukánszky Béla által témavezetett OTKA-kutatáshoz kapcsolható. Kutatásukat a gazdagon dokumentált kor irataiból építették fel, amelyet néhány, a vizsgált időszakkal megegyező időben keletkezett szakirodalommal is kiegészítettek. Különös figyelmet fordítottak Márki Sándor, a Kör alapítója és elnöke munkásságára, valamint részletesen mutatják be az OKTE Kolozsvári Kör tevékenységeinek főbb jellemzőit, amelynek meghatározó szerepe volt az egyetem kultúrahordozásában és -terjesztésében.

A korszak és a helyszín marad a következő tanulmányban is, amelyben a Tudós nők a 17-18. századi Európában témáról olvashatunk *Kéri Katalin* tollából. Hazai és nemzetközi szakirodalmi összehasonlítást ad az európai tudós nőkről, tudományos eredményeikről, szerepléseikről. Többek között kitér a filozófiára, a matematikára

és a csillagászatra is, utóbbira egy egész alfejezetet szán. Vizsgálatában felhívja a figyelmet arra, hogy a nők is számos fontos eredményt értek el a tudományok területén, akár egymaguk is, nem csak vagy férfi munkatársaikkal együtt, amelyek kicsit homályba kerültek, de éppen olyan fontosak, mint férfítársaik felfedezései. A szerző a művét Pukánszky Bélának ajánlja, aki szintén foglalkozott a nőneveléssel. A tanulmány bibliográfiája rettentően gazdag, amelyet főleg a nemzetközi irodalom ural.

Újra elindulunk az időben visszafelé, egészen a középkorig, *Magyar Adél* az Értelmileg akadályozott gyerekekről és felnőtről alkotott kép a középkorban tanulmánya a nyolcadik fejezet a kötetben. A korai keresztyénség felfogását vizsgálja a fogyatékos személyekről Szent Ágoston tükrében, amely a paradigmaticus arculat irányába vezet, s kitér a traducionizmusra, valamint a karitatív gondoskodás intézményeinek első időszakára. Foucault művére támaszkodva mélyreható részletezettséggel és sokoldalúan mutatja be a kirekesztettséget és a stigmatizációt.

A kilencedik tanulmánnyal érkezünk el a kötet második feléhez, ahol az időben is visszaérkezünk a 18-19. századba. *Mikonya György* a német szellemtudomány és a kultúrapedagógiai irányzat teoretikusai közül Dilthey, Spranger, Nohl és Litt munkásságát mutatja be összehasonlítva a nevelési felfogásaikat és világtérképeiket, kiemelve a hasonlóságokat és a különbségeket. A rövid neveléstörténeti események és a német irodalomlista segítségével teljes képet kaphatunk a kor szellemiségéről.

A tizedik fejezet egy oktatástörténeti kutatás: A felsőfokú végzettségűek számának alakulása a 20. század első felében *Nagy Péter Tibor* tanulmánya. Elsődleges forrásai között szerepelnek a felnőtt lakosság körében végzett reprezentatív szociológiai vizsgálatok adatai, a népszámlálás adatai, államigazgatási statisztikák, egyetemi anyakönyvek és diplomakönyvek, amely források minden tekintetben kiegészítik egymást. Izgalmas történeti háttérrel és statisztikai adatokkal egybekapcsolva foglalkozik a 1920 előtti diplomásokkal a népszámlálási adatok segítségével, vizsgálja a trianoni területen kívüli, illetve belüli diplomásokat, továbbá bemutatja a növekedéshiány lehetséges fő faktorait (nők, numerus clausus, iskolaszűrés). A tanulmány könnyen olvasható, amelyben segítségünkre van néhány táblázat is.

Németh András A történeti-antropológiai megközelítés napjaink neveléstudományában című tanulmányában a tudományfejlődés empirikus hagyományaira visszatekintő (kvantitatív) és a posztmodern megközelítésű, megértő (kvalitatív) pólusaival foglalkozik, amelyben egyenrangúságukat hangsúlyozza. Kitér a posztmodern és konstruktivista neveléstudományi felfogásokra, valamint Foucault munkássága mellett megjelenik a neveléstudománnyal kapcsolatos tézise.

A tizenkettedik fejezetben *Nóvik Attila*, a kötet másik szerkesztője tanulmányában a dualizmus időszakáról ír: a Család és Iskola folyóiraton keresztül mutatja be a pedagógiai közélet jellemzőit. Kutatása szakirodalmi hivatkozásban igen gazdag, munkáját táblázatok, ábrák színesítik. Foglalkozik a kor pedagógiai sajtójával, a folyóirat előfizetői státusz, területi és felekezeti megoszlás szerint elemzi. Kitér a vizs-

gált időszak tanítói pálya feminizálódására és a tanítónők pedagógiai közéletben történő szereplésére. A tanulmány könnyen olvasható annak ellenére is, hogy rengeteg számadat jelenik meg benne.

Újabb két élettörténetet ismerhetünk meg a következő tanulmányokban, amelyekben *Orosz Gábor* és *Pénzes Dávid* Prohászka Lajos élettörténetét mutatják be az 1920-as évekből. Az olvasó többek között megismerheti Prohászka díjait, elismeréseit, egyetemi tanulmányait, valamint doktori disszertációját és kapcsolatát a naturalisztikus pedagógiával. Bibliográfiájuk elsődlegesen Prohászka műveihez kapcsolható, de számos olyan tanulmány is megjelenik a listán, amely a felsőoktatással, valamint a pedagógia, mint egyetemi tudomány megjelenésével foglalkozik.

Pethő Villó tanulmányában Kodály Zoltánnal, személyes életreformjával, századfordulós törekvésekkel és az élet(mód)reformokkal foglalkozik. Bemutatja Kodály kapcsolatát a természettel, a zenével, valamint a magyar életreform-jellegű szellemi műhelyekkel (többek között a Thália Társasággal, a Vasárnapi Körrel, a gödöllői művészekkel), amelyek csak kismértékben határozták meg zenepedagógiai koncepcióját, azonban annál nagyobb támogatást kapott ettől a szellemi elitől. Kutatásában nagy szerepet játszanak Kodály Zoltán levelei, melyekből többször is idéz, de a tanulmányban ezek mellett számos hazai és nemzetközi irodalom is fellelhető.

A következő fejezetben *Rébay Magdolna* visszatér a dualizmus korába és részletes összefoglalót ad a Budapesti Piarista Gimnázium tagjairól, akik a hagyományos elithez tartoztak. Tanulmányában képek kíséretében mutatja be a gimnázium történetét, életét és diákjait. Kitér a tudás és a történelmi elit iskolájára, és számadatok, grafikonok és táblázatok segítségével ad tájékoztatást a hallgatói összetételről. Az elitre vonatkozó eredmények függvényében a tanulmány felkelti az olvasó érdeklődését a „másik oldal”, a polgárság vizsgálatára.

Az utolsó előtti tanulmány *Sáska Géza* eszméletörténeti vázlata, amely A beteg társadalom, betegítő iskolája és a beteggé tett gyerek címet viseli. Bemutatja a közszolgálatot ellátó intézményrendszer pozitív és negatív ideológiáit, az iskola egészségügyét (népegészség, orvosi diagnosztizáció, pedagógiai egészségnevelés szempontjából), az oktatásirányítás és az egészség kapcsolatát. Külön figyelmet szentel az iskolai betegítő terhekre, mint a túlterheltségre és a lélekre fókuszáló pszichológiai terhekre, amelyekhez megannyi szakirodalmi példát hoz. Tanulmánya és eredményei továbbgondolásra és olvasásra érdemes összefoglalót adnak.

Végül *Ugrai János* mutatja be Johann Generisch pedagógiai koncepcióját a filantropizmus jegyében. Kiemeli, hogy Generisch munkássága meghatározó fontosságú a pedagógia területén annak ellenére, hogy nem neveléstudománnyal foglalkozott. Betekintést ad a sokrétű gondolkodásába, világképébe, iskolai és iskolarendszerekkel kapcsolatos elképzeléseibe, az általa ideálisnak vélt jó pedagógus jellemébe, valamint az elképzelt tradíciókat őrző, mégis modern felfogású iskolai oktatás tananyagtartalmába és módszereibe.

A kötet anyaga a nyomtatott forma mellett már hozzáférhető a Magyar Elektron-

kus Könyvtáron keresztül is (<http://mek.oszk.hu/15000/15023/?from=rss>). Maga a könyv és az elektronikus kiadás is könnyen kezelhető, formai szerkesztése egységes, elgépelési hiba alig található benne. Minden szövegbeli hivatkozás megtalálható az irodalomlistákban, amelyek a tanulmányok végén jelennek meg. A kötet érdekessége, hogy bár a tanulmányok szerzői név szerinti abc-sorrendben jelennek meg, de ezek mégis kerek történetet adnak. A 17 különböző tanulmányt az a szellemiség tárja egyben, amelyet Pukánszky Béla is képvisel. A kötet könnyedsége és aktualitása lehetővé teszi, hogy ne csak a neveléstörténettel foglalkozó szakemberek élvezék az olvasását, hanem mindenki, akit érdekel a tanulmányokban feltárt múlt valamely szelete.

Dudok Fanni

* * *

A legnagyobb álmú magyar kultúrpolitikus. Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” – Klebelsberg Kuno (1875-1932). Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, Pécs – Budapest, 2014. 226 o. (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok sorozat); Ujváry Gábor – Vertel Beatrix: Kultúra nélkül nincs Magyarország. Árgyélus Kiadó, Budapest, 2014. 191 o. –

Debreceni Egyetem, Szegedi Egyetem, Tihanyi Biológiai Intézet, Országos Magyar Gyűjteményegyetem, Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, Collegium Hungaricum Bécs, Bécsi Magyar Történelmi Intézet, Collegium Hungaricum Berlin, Collegium Hungaricum Róma, Budapesti Testnevelési Főiskola, Batthyány Örökmécses, népiskolák, Magyar Könyvhét, Debreceni Nyári Egyetem, Nemzeti Sportuszoda, Szeged – Ünnepek Hete, Szeged – Nemzeti Emléksarnok, Szeged – Dóm tér: csupán „ékkövek” a klebelsbergi életműből.

2014-ben két kötet jelent meg Klebelsberg Kunóról, amelyek tartalmilag, műfajilag kiválóan kiegészítik egymást. Az egyik kötetnek szerzője, a másiknak Vertel Beatrix grafikusművész mellett társszerzője Ujváry Gábor, aki az album szemelvényeit válogatta, az előszót, a Klebelsberg-életrajzot és a jegyzeteket írta.

Ujváry Gábor a két világháború közötti magyar kultúrpolitika kiváló ismerője, kutatásának szaktekintélye. Jelenleg a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa, a Horthy-kori kutatócsoport vezetője. Klebelsberg-kötete tehát nem csak politikai portré, hanem korrajz is. Klebelsbergnek a trianoni sokk utáni kilátástalan helyzetben kellett megpróbálni újrapozicionálni a kényszerpályára sodródott Magyarországot – elsősorban a kultúra eszközeivel: „*Csak egyetlen út van nyitva előttünk, amelynek elzárására még Trianon sem volt elég leleményes: a szellem és a kultúra útja.*”

Az album virtuális sétára invitál bennünket a klebelsbergi életúton feltűnően igényes, gondosan összeállított képanyaggal, mely Vertel Beatrix grafikusművész kiváló munkáját dicséri. Elismerésre méltó az album és a kötet forrásainak – Klebelsberg-

beszédek, -írások, ellenzéki megnyilvánulások, kortársak értékelései, sajtóhírek, Klebelsberg Kunóné visszaemlékezései stb. – válogatása, összeállítása. Segítik az olvasót a „saját Klebelsberg-kép” megalkotásában is.

A kötet igényes, finom, ízléses, irodalmi stílusban megírt, hiánypótló munka. Huszti József 1942-ben megjelent műve óta ez az első részletes, az életút egészét bemutató Klebelsberg-portré. A szerző szerint írásával valós képet szeretne rajzolni Klebelsberg Kunóról, ugyanakkor nem fosztja meg őt „egészséges” kultuszától sem, de figyelmeztet a személyével kapcsolatos különböző előjelű túlzások, torzítások veszélyeire. Klebelsberg munkásságának a szó legnemesebb értelmében történő *józan* megközelítését kapjuk. Ujváry Gábor e kötetével a Klebelsbergre vonatkozó kutatások újabb irányait is kijelöli: tervei között szerepel a közeljövőben egy terjedelmesebb könyv összeállítása. Ami különösen kiemelendő e kötet kapcsán: a szerző nem aktualizál, sőt, hangsúlyozza: *„Bizonyos szempontból tekinthető példaképnek Klebelsberg, de teljesen anakronisztikusnak tartom azt a véleményt, hogy amit annak idején Klebelsberg elképzelt, azt egy az egyben kellene ma is megvalósítani. Ez lehetetlen, teljesen más volt akkor a kulturális tárcának a szerepe és a hatásköre.”*

A szerző a historiográfiai vázlat után – melyben szól arról is, hogyan változott Klebelsberg megítélése napjainkig –, a tőle megszokott kutatói alaposággal tér rá az életút ismertetésére. Hangsúlyozza, hogy a kötet politikai portré, Klebelsberg ugyanis a szerző szerint mindenekelőtt a hivatalnak és a hivatásának élt. Magánéletéről, barátairól, bizalmasairól valóban keveset tudhatunk. 1900. április 24-én kötött házasságot Botka Saroltával, aki élete végéig szerető, megértő, támogató társa Klebelsbergnek. Tanácsadói között találjuk Magyary Zoltánt, Kornis Gyulát, Gerevich Tibort, Gragger Róbertet, Károlyi Árpádot, Szekfű Gyulát, Eckhart Ferencet.

Az 1895/96-os tanévet a világ akkor legkiválóbbnak tartott egyetemén töltötte Berlinben. Az itt ért hatások a későbbiekben is meghatározták tudománypolitikáját. A családi háttér, a fehérvári középiskola, a felsőfokú tanulmányok alapvetően befolyásolták további életpályáját. Ujváry Gábortól megtudjuk, hogyan teljesedett ki karrierje, hogyan jutott el a segédfogalmazóságtól a miniszterségig, hogyan lett Klebelsberg Kunóból „A” Klebelsberg, aki 1927-ben így fogalmazott: *„Kultúrpolitikai tevékenységemet a Julian-egyesület megszervezésével kezdtem.”* Valóban kiváló kezdeményezés volt ez, mert az egyesület, melynek Klebelsberg 1904 és 1914 között volt ügyvezető igazgatója, Szlavóniában, Horvátországban, Boszniában és Hercegovinában állított fel magyar népiskolákat és magyar népkönyvtárakat. Szervezőkészségét a Rokkantügyi Hivatal – melyet politikai példaképe, Tisza István miniszterelnöksége idején, 1915-ben alapítottak –, tulajdonképpeni vezetőjeként is remekül tudta kamatoztatni.

A mai magyar történészek többsége csak álmodhat arról, amit Klebelsberg célként már 1917-ben megfogalmazott: *„Meg kell teremteni a tudósnevelés összes előfeltételét. Szervezni kell megfelelő számú állást, hogy a történelem önálló*

művelésére valóban hivatással bírók megélhetése és előmenetele biztosítva legyen. [...] Aki népoktatást szervez, az szórja bőven a művelődés magvát a nép széles rétegeinek televény földjébe, mint a magyar magvető. Aki tudósnevelés körül törődik, az legyen orchideakertész, foglalkozzék minden cseréppel külön-külön.” Ez utóbbi gondolat összegzi Klebelsberg fő programját: a magas kultúra és tudomány támogatása mellett a népművelés szükségességét. Ebben is megnyilvánult Klebelsberg komplex, logikus, nagyvonalú gondolkodása: képes volt összefüggésekben gondolkodni, kultuszminiszterként tárcája illetékességén messze túlmutató célokat megfogalmazni és megvalósítani. A másik nagyon fontos és előremutató eleme a gondolkodásának az volt, hogy igyekezett a lehető leghatékonyabban ésszerűsíteni az intézményeket.

Ujváry Gábor világosan, remekül strukturáltan felsorolja azokat a célokat, melyeket Klebelsberg vallás- és közoktatásügyi miniszterként meg akart valósítani. Az egyik ezek közül a decentralizáció elérése volt. Ezért próbált meg a túlfejlesztett, túl-méretezett főváros mellett vidéki kultúrközpontokat létrehozni, mindenképp Pécsen, Debrecenben és Szegeden. Nagy álma volt Pécsen a magyar Heidelberget, Szegeden pedig a magyar Göttingent életre hívni. Klebelsberg ugyanis világosan látta az egyetemek nemzet- és vidékképző kulturális erejét.

A másik – sokak számára legismertebb – a népiskola-építési program, aminek egyértelműen – az ő szavaival –, az alsóbb néprétegek felemelése volt a célja. 1930 őszén Szegeden felavatták az 5000. népiskolai tantermet és tanítói lakást. *„A magyar kultúrpolitikának egyik sarkalatos elve, hogy a magas műveltséget és a népműveltséget párhuzamosan ápoljuk, s így nem véletlenség az, hogy pár órán belül egyszerre avatjuk a szegedi egyetemet és szimbolikusan az ötezer népiskolát.”*

A harmadik terület, ahol Klebelsberg kiemelendőt alkotott, a tudatos elitnevelés, ami elsősorban a külföldi magyar intézetek alapításában és az ott kínált ösztöndíjak formájában valósult meg. Ez, amint Ujváry Gábor kiemeli, modernizációs törekvés-ként értékelhető. 1923-ban újjáalapította az 1895-ben Fraknoi Vilmos magánkezdeményezésével létesült, de 1912-től már nem működött Római Magyar Történeti Intézetet, majd 1924-ben megalapította a bécsi és a berlini, 1927-ben pedig a római Collegium Hungaricumot, illetve Párizsban egy Collegium-típusú intézetet. Remek érzékkel működött közre az ösztöndíjasok kiválasztásánál, de ahol indokoltnak látta, elfogadta mások véleményét is.

Ha végigtekintünk a korabeli névsoron – önmagáért beszél. Klebelsberg hihetetlen érzékkel, ösztönnel döntött, s ennek az eredménye, hogy az ösztöndíjasok többsége a későbbi magyar szellemi elitet alkotta. A tehetség felismerése, kibontakoztatásának segítése, ha csak ennyit tett volna, már az is komoly érdem, mint ahogyan az is, hogy a kulturális diplomácia szerepének fontosságát az elsők között ismerte fel Európában. Úgy vélte, hogy adott körülmények között a kulturális diplomácia akár eredményesebb is lehet, mint a klasszikus diplomácia.

Klebsberg 1920-ban a Magyar Történelmi Társulat elnökeként létesítette a Bécsi Magyar Történelmi Intézetet, amely ebben a formában 1949-ig állt fenn. Az intézet 2000-ben a Collegium Hungaricum keretein belüli újraindításában – sajnos, már nem a klebsbergi Trautson Palotában. . . –, Ujváry Gábornak jelentős érdemei vannak. E sorok írója többek között 2000-ben abban a megtiszteltetésben részesült, hogy ösztöndíjas lehetett a Collegium Hungaricum-ban. Az Ujváry Gábor által szervezett programokon sok esetben érezhető volt Klebsberg szellemisége a kor követelményeinek megfelelően. Ez minden bizonnyal nem véletlen, mert Ujváry Gábor pályája kezdetén a külföldi magyar intézetek történetét kutatta, mely területen természetesen megkerülhetetlen Klebsberg szerepe. Magam nagyon sokat köszönhetek neki, a kezdetektől – 1995-től – a mai napig tanácsaival, kapcsolataival érdemben segíti kutatásaimat. Számos bécsi ösztöndíjas munkáját támogatta éveken át. E helyen is megilleti a köszönet.

Klebsberg programjának alapeleme volt a népművelés. Amint fogalmazott: *„Mindeniütt a magyar műveltség megmentését és felvirágoztatását igyekeztem erőmböz képest szolgálni”*. Minisztersége kezdetén még nagyjából egymillió analfabéta volt Magyarországon, ami az akkori lakosság 16 százalékát jelentette. A harmincas évek végére, a halála után ugyanez az arány 7 százalékra csökkent, ami nyugat-európai szintet jelentett. Mindez összefüggött a választójogi kérdéssel is: szavazhat-e az, aki nem tud írni-olvasni? Ebből a megközelítésből kell tehát értelmezni azt a gondolatát is, mely szerint a kulturális demokráciának meg kell előznie a politikai demokráciát, és ebben az értelmezésben Klebsberg nem tekinthető demokráciaellenesnek – amivel sokan vádolták.

Ujváry Gábor kiemeli, hogy Klebsbergnek sikerült elérnie, hogy a kultusztárca kapta a legnagyobb állami támogatást egészen 1941-42-ig. Ez egészen egyedülálló siker volt, amiért azonban sokat támadták. Szemére vetették, hogy luxuskiadásokba bocsátkozik, kifogásolták, hogy kultúrpolitikája túl nagyvonalú, már-már fényűző. Klebsberg világosan látta, hogy Trianon után a kultúra és a műveltség a magyarság megmaradásának alapja.

Az életmű ismeretében meglepő lehet a szerző summázata, amely szerint Klebsberg nem volt eredeti gondolkodó. Ezt azonban ellensúlyozni tudta. Munkája nemcsak abból állt, amit ő maga alkotott, de abból is, amit ő inspirált, amit ő kezdeményezett. Felvilágosult, széles látókörű, jövőbe tekintő gondolkodó volt.

Ujváry Gábor kitér a kultúrfölény és a neonacionalizmus klebsbergi definiálására is, miután e fogalmak elválaszthatatlanok a politikájától. A kultúrfölény fogalmát sokan félreértelmezik, ez ugyanis Klebsbergnél röviden annyit jelentett, hogy meg kell őriznünk azt az előkelő helyet, amelyet a magyarság a kulturális teljesítményei révén birtokolt. Egyfajta tudományos versengést is jelentett tehát, ami napjainkban is jelen van. Többben, így Apponyi Albert is, kiemelték e klebsbergi célok eredményességét: *„A kulturális felsőbbiségre való törekvés a magyarságnak a külföldi fórumok igen kedvező hangulatváltozását eredményezte.”*

Neonacionalizmusáról így vallott: *„Így a magyar neonacionalizmus csak két más céljáról szólhatok: művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, szóval, fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek.”* Klebelsberg megítélése szerint a magyar kultúra egyértelműen Nyugat-Európához csatlakozik, és nagyon fontos az a hídszerep, amit kultúránk a térségben betölt: *„Hiába, ápolnunk kell a kapcsolatot a hálátlan Nyugattal, tetőtől talpig európeereknek kell lennünk, hiszen Európa közepén élünk.”*

Klebelsberg vitathatatlanul korszakformáló egyéniség volt, akinek hatása, túlzás nélkül, napjainkig érzékelhető. Egy kilátástalan korszak kiemelkedő politikusa volt, s ezt még többnyire azok is elismerik, akik a Horthy-korszakot komoly kritikával illetik.

Kiválóak a hangsúlyok Ujváry Gábor könyvében és a Vertel Beatrixszal közösen szerkesztett albumban is, ugyanis kiemelik azokat a kérdéseket, területeket, ahol a Klebelsberg-ről közvetített kép a leginkább igényel korrekciót, pontosítást. A könyv címe is szimbolikus, hiszen Klebelsberg csodálattal adózott a német tudománypolitikának, és a méltatás, mely szerint Klebelsberg egy európai formátumú államférfi volt, a korszak egyik legnevesebb tudománypolitikusától, a liberális Carl Heinrich Becker porosz kultuszminisztertől ered.

Kételeyről sokat elárulnak a következő gondolatai 1923-ból: *„Mikor én a kultusztárcát átvállaltam, azt gondoltam: Ember, te 25 évet töltöttél kulturális ügyek intézésével, tíz éve annak, hogy adminisztratív államtitkár lettél a kultuszminisztériumban, az ügykörnek minden sarkát, minden zegét-zugát ismered, tehát hogyne vállalhatnád ezt a feladatot. S amikor odaállottam mint kultuszminiszter, mikor láttam a magyar kultúra épületén a repedéseket, láttam azt a veszedelmet, hogy nemzeti katasztrófák után az a mű, amelynek alapköveit Besenyei tette le, amelyen Kazinczy és a többi nagyjaink továbbépítettek, veszélyeztetve van, akkor éreztem csak annak végzetszerű komolyságát, hogy ilyen viszonyok között micsoda súly Magyarország kultuszminiszterének lenni.”*

A *Küzdelmek Könyve* beszédes cím. Ebben így ír a sokszor Don Quijótét felidéző szélmalomharcáról: *„Az egyik oldalon ott áll a passzív, a negatív és e sor végén a destruktív ember, a másik oldalon a pozitív, az aktív és a konstruktív természetek. Hogy e hat politikai embertípus minő arányban, hány százalékkal van egy nemzet kebelében képviselve, az attól függ, hogy milyen az illető nemzet alapjelme.”*

A recenzió címe félrevezethet bennünket. A Ravasz László-idézet ugyanis összetettebb: *„Klebelsberg volt a legkonkrétabb, leggyakorlatibb s ugyanakkor a legnagyobb álmú magyar kultúrpolitikus.”* Klebelsberg ábrándjaival együtt is realpolitikus volt, aki szorgalmával, erős akaratával, óriási munkabíráásával, vérbeli kultúra- és tudományszervezőként, igazi lobbistaként alkotta meg lenyűgöző életművét.

Minden bizonnyal Klebelsberg is áldozata annak az általános érvényű tételnek,

hogy kritikusai nagy valószínűséggel nem is ismerték eléggé. Jellegzetes tragédiája, hogy sok esetben úgy támadták, hogy csupán felszínes ismereteik, fals információik voltak személyéről. Vagy: egyszerűen nem tudtak lépést tartani vele sem gondolatban, sem tettekben. Sok tekintetben ugyanis meghaladta korát.

Megítélése, féltő, hogy soha nem lesz egyértelmű. Az életmű azonban önmagáért beszél.

Ujváry Gábor meglátása szerint „végső soron túlzott tenni akarása okozta a halálát is”. Ez minden bizonnyal így van, de az 1932. október 11-én bekövetkezett halálában szerepe lehetett az őt ért folyamatos méltatlan támadásoknak, s talán a meg nem értettségek sebeinek is. . .

Bethlen István 1932. október 14-én e szavakkal emlékezett Klebelsbergre: „*Nem lebetett azt a munkát úgy megoldani, hogy a nemzettől áldozatok ne követeltesenek, és ő nem törődve gánccsal, szemrehányással, ment a maga útján és meg vagyok győződve, hogy egy későbbi kor, boldogabb idő igazságot fog szolgáltatni és áldani fogja Klebelsberg Kuno gróf munkáját.*”

1931. május 14-én Szegeden emléktáblát avattak Klebelsberg Kuno, az egyetemalapító miniszter tiszteletére a Szent Gellért-kapu boltíve alatt. Az emlékmű Klebelsberg Kuno gróf címerét jelképezi, és találóan e szállóigét idézi: „*Te saxa loquuntur*” – „*Rólad a kövek is beszélnek. . .*”

Pallagi Mária

* * *

Dr. Bartalis Imre: Csíkcsobotfalvától Balatonfőkajárig. Bartalis Béla kántortanító élete. Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság, Balatonfőkajár – Tapolca, 2014. 155 o. – A hagyományos emberi kapcsolatok összegubancolódásával, az egyértelműen szabályozó normarendszer hiányával küszködő korunkban nem csupán a tanítványok, de néha a 'mesterek', a tanítók is válságos helyzetbe kerülnek, ha az igazi, valamint a valódinak látszó, de talmi értékek közt kell választaniuk. Pedig a magyar pedagógiatörténet bővelkedik klasszikus érvényű pedagógus életutakban, példa- és útmutató tanítói teljesítményekben, értékekben. Ahhoz azonban, hogy a maradandó értékű pedagógiai-szakmai hagyományok szerves folytatói lehessünk, fel kell dolgoznunk, be kell mutatnunk és meg kell ismernünk ezeket az életutakat, tanító elődeink életét, küzdelmeit, kitarását és az igaz emberi értékekhez való állhatatos ragaszkodását.

Erre vállalkozott e kötet szerzője, Bartalis Imre, a tanítóképzőt is végzett nyugalmazott főállatorvos, főtanácsos, amikor édesapja életét, kántortanítói tevékenységét, közéleti pályafutását rögzítette és tárta az érdeklődők elé. S ezzel nem csak megörökítette egy jeles néptanító szellemi örökségét, s nem csupán rögzítette egy településnek az iskola- és családtörténet köré csoportosítható főbb mozzanatait, de egyben tovább is örökítette azokat a gondolatokat, hogy miképpen tudta a néptanító,

s miképpen tudhatja a ma pedagógusa is saját, egyértelmű és követésre méltó kiállásával, hivatásának példaértékű gyakorlásával egy több vallásfelekezetből össze tevődő, bonyolult érdekviszonyok által átszőtt település kultúráját gazdagítani, értékítéletét helyes irányba fejleszteni. A bemutatott életműben olyan személyiséget ismerhetünk meg, aki a címben szereplő Csíksobotfalváról magával hozta a délceg lófő székely ősök józanságát, realitásérzékét – s a szerző szavaival élve –, „gondolkodó elméjét, nemes érzelmektől dobogó szívét, munkás karját, fizikai és erkölcsi egyéniségét, ... magas fejlettségű vallásos és erkölcsi” civilizációját. S még a két világháború és a nagy gazdasági válság embert próbáló időszaka sem akadályozta meg abban, hogy mindezzel jól sáfárkodva képes legyen szűkebb közösségét (családját) éltetni, a reá bízott gyermekeket fejleszteni, egyházát és a település felnőtt közösségét támogatni.

A szerző jó arányérzékéről és objektivitásáról tanúskodik, hogy az édesapjához kötődő szoros érzelmi kapcsolata ellenére sem esett abba a csapdába, hogy a „csak a szépre emlékezem” elv alapján elfogultsággal vádolhatnánk. Már a mű első fejezetében (Az iskolaügy Magyarországon 1900 és 1939 között) kellő szakismerettel nyújt pedagógiatörténeti háttérrel édesapja kántortanítói tevékenységéhez, majd a következő fejezetben azt a települést (Balatonfőkajár) mutatja be röviden, lényegre törően, amelyben Bartalis tanító úr munkássága kibontakozott. Ez által írásának többi, személyi, családi és helyi vonatkozású részletei is könnyen ágyazhatók be a korszak oktatáspolitikai, iskolatörténeti és településtörténeti kereteibe.

A könyv harmadik fejezete (Édesapám életútja, pedagógiai, egyházi és közéleti munkássága) képezi az írás gerincét. Betekintést kapunk a Bartalis-nemzetség történetébe, Bartalis Béla gyermek- és ifjúkorát meghatározó jellegzetes életfelfogásba, majd megismerhetjük a tanítói pályára készülési fázisait: a szülőfalu elemi iskolájában végzett négy évfolyam és a csíksomlyói gimnázium négy évének említését követően hangsúlyozottabban az ugyancsak csíksomlyói római katolikus tanítóképzőben folyó képzést. E részeknél a szerző több olyan forrásértékű dokumentumra (anyakönyvek, iskolai értesítő, tanítóképző-intézeti bizonyítvány, tanítói oklevél) is támaszkodik, valamint olyan értékes kiegészítő megjegyzéseket is közöl (településekről, intézményekről, személyekről), melyekből a helytörténetírók sok-sok hasznos információhoz jutnak.

Az 1881-ben született Bartalis Béla 19 évesen, 1900. június 13-án vette kezébe a neki és családjának élete végéig kenyeret biztosító, szülei áldozatvállalása révén mintegy családi örökségként kapott tanítói oklevelet, majd vándorbotot véve a kezébe, elindult „világot látni”, hogy aztán majd – mint egykor a vándorló céhlegények –, kellő gyakorlati tudással is felvértezve visszatérjen „s magas fokon taníthassa az ő székely népét”. Sárkeresztúr és Füle volt működésének első két helyszíne. A könyvnek ezt az időszakot elénk táró részei külön gyöngyszemet alkotnak. A pályakezdésnek konkrét tényekkel és dokumentumokkal alátámasztott bemutatása során olyan

remek életkép rajzolódik ki a korabeli iskolaügyről, a tanítók életviszonyairól, a tanítóválasztás körülményeiről, mely önálló irodalmi alkotásként is megállja a helyét.

Szakszerű, képekkel és dokumentumokkal kellően illusztrált, az oktatást szabályozó központi intézkedésekről és Balatonfőkajár iskolaügyének egy-egy rövidebb időszakról hű, statikus képet nyújtó, ugyanakkor országos és helyi iskolatörténeti, gazdasági, politikai, szociális folyamatokat és összefüggéseket is jól feltáró fejezetben mutatja be a könyv szerzője Bartalis Béla tanítói tevékenységét, a közösségért kifejtett közéleti munkásságát (továbbá családjá és pályatársai sorsát) az 1904 és 1939 közötti időszakban. A könyv e része korhű tükre a magyar oktatásügynek. Azt is mondhatnánk: magyar oktatástörténet alulnézetből, illetve egy falusi néptanító gyakorlati szemszögéből. Olvasásakor a pedagógusok fiatalabb nemzedéke is ráérezhet arra, miképpen funkcionált egy település életében mindaz, amit tanulmányaiuk során megismertek oktatáspolitikáról, iskolafejlesztésről, tantervekről, iskolaszékről, összevont tanulócsoportok szervezéséről, a pedagógus kulcsszerepéről stb.

Annak, hogy a település életében, kulturális és iskolaügyében Bartalis Béla tanító úrnak orozzlánrésze volt, hogy fáklyaként égett és világított, az tagadhatatlan. Erről nem csak a könyv adott fejezetében felsorolt választott tisztségek sora győz meg bennünket, hanem a nyugállományba vonulásakor XII. Pius pápától kapott kitüntetése (Pro Ecclesia et Pontifice), valamint a káptalani helynök méltatásának néhány részlete is: *„Őszentsége kegye valóban érdemes férfit tüntetett ki. Tekintetességed egész élete a becsületesség, a kötelességtudás, a szorgalom, az Egyházhoz és Hazához való hűség jegyében állt. Tekintetességed mint mintaszerű tanító nemcsak tanított, hanem még inkább nevelt, s így igazán apostoli küldetésben járt ...”*

A könyvből megtudhatjuk azt is, hogy az egész életében családjáért, a gyermekeikért, az iskolaügyért fáradozó tanító (Gárdonyi szavaival: „apostol-utód”) a négy évtizedes tanítói tevékenység után sem adta át magát a tétlenségnek. Ezt a második világháború sem tette volna lehetővé (1940-ben mint tartalékos hadnagyot ismét a haza védelmére mozgósították), de személyiségétől is messze állt a munkátlanág gondolata. A szerző megható sorokban ismerteti a mindhalálig szorgos élet utolsó szakaszát, a családhoz és a faluhoz való erős kötődést, a tantestület és az egykori tanítótársak megbecsülését, a volt tanítványok ragaszkodó szeretetét. Bartalis Béla tanító úr 1966-ban adta vissza lelkét Teremtőjének, s tért meg a tanítók Tanítójához, a mesterek Mesteréhez.

A jó stílusban megfogalmazott, céltudatosan szerkesztett, megjelenésében esztétikus, belső tartalmában szakszerű és gondolatiságában etikus kötetet, amelyet gazdag dokumentum-melléklet zár, hasznos, tanulságos és egyben élvezetes olvasmánya lehet a pedagógus pályára készülőknek és a neveléstörténet iránt érdeklődő pedagógusoknak is.

Varga József

Mészáros Ilona: Nagy gyárak és iskoláik a kezdetektől 1945-ig. Magánkiadás, 2014. 164 o.; Egy település szakképzésének alakulása. Magánkiadás, 2014. 184 o. – A szerző két kötetben dolgozta fel Ózd iskolatörténetét, szakképzését a kezdetektől napjainkig. A szakdolgozata, egyetemi doktori disszertációja, PhD-disszertációja egyaránt szeretett városáról szól. Most szakmunkáit tette közzé tovább írt formában. Az alkotó sokoldalúságát mutatja, hogy a feldolgozott témakörön túl kutatásainak területe – ahogyan ő fogalmaz –, „szerelme”, a családi életre való nevelés, a családpolitika. Vannak családi ügyekkel foglalkozó dolgozatok is a két kötetben.

Írásai tükrözik a kutató pedagógiai pályájának ívét, kötődését, tudományos érdeklődését. A kötetek első méltatói, M. Nádasi Mária professor emerita, a mentor, és Mózes Mihály egyetemi tanár kiemelik, hogy a szerző sorait áthatja a népoktatás és a munkásművelődés szeretete. Olvasmányosan ír, széleskörű szakirodalomra, forrásanyagra épít.

Kevesen állítottak olyan szép emléket egy-egy város múltjának, a munkások mindennapjainak, az ipar és az oktatás fejlődésének, mint e könyvek írója. Ugyanakkor részletesen szól arról is, hogy milyen út vezetett ahhoz, hogy a virágzó ipari városból az újrakezdés városa lett.

A magyar gyári dolgozók számának növekedésének hatására alakultak meg az iparmágnások, társulatok által létrehozott iskolák a 19. század közepén. Ózdon az 1846-os gyáralapítást követően tíz év múlva már 280-an dolgoztak, ekkor a munkások gyermekei tanítására egy tantermet biztosítottak. 1902-ben már 3000 vállalati munkás és alkalmazott élt Ózdon. A helyi gyermeksegélyező nőegylet ebben az időben már óvodát tartott fenn. 1904-ben fedett uszodát adtak át. Vidéken ez volt az első.

Ózd község fejlődése mindezek ellenére abban az időben elmaradt Sajószentpéter és Putnok mögött. A képzett szakemberek nagy részét idegenből hozták. A korabeli gyártási technológia igen sok fizikai munkást, alacsonyán képzett munkaerőt igényelt. A változás a század végére következett be. A technológia hatalmasat fejlődött, megindult a gyár modernizálása, kiépült a vasútvonal. Egyre drágább lett a máshonnan hozott munkaerő, ezért nagymértékben megnövekedett a dolgozók iránti igény. A gyár vezetősége ezért több figyelmet fordított az iskolai oktatásra és a szakmunkások képzésére.

Az iskolák létesítése során fordulatot hozott a Rimamurány-Salgótarján Vasmű Rt. 1881. évi létrehozása, a térség gyárainak fúziója. Az új vállalat első feladatának az iskolaügy rendezését tekintette. A társulat nem elégedett meg annyival, hogy jó iskolát tartott fenn a munkások gyermekei részére, hanem arról is gondoskodott, hogy a tanulók pontosan látogassák az iskolát. Pl. még a később érkező gyermekek szüleit is pénzbüntetéssel sújtották. Az oktatással kapcsolatos munka tervszerűségét mutatja, hogy havonta tartottak tanítói értekezleteket, amelyekről jegyzőkönyv készült, és a következő alkalommal a megvalósítást ellenőrizték. A felügyeletét a társulat ré-

széről a műszaki vezérigazgatóság gyakorolta, ez nevezte ki kerületenként az iskolaszéket, a kerületi iskolák igazgatóit és a beosztott tanítókat.

Áttekintést kapunk arról, hogy a vállalathoz több kerület tartozott, melyek közül a salgótarjáni és az ózd-nádasdi kerületek voltak a legnagyobbak. Az utóbbihoz hat iskola került, vezetőjük az ózdi iskola igazgatója volt. Ózdon a munkások gyermekeiből fizikai munkásokat nevelt a gyár, magasabb jellegű iskolát 1945-ig nem is hoztak létre, ebben nem voltak érdekeltek.

A vasmű vezetősége arra törekedett, hogy iskolái a lehető legmagasabb nívón álljanak. Hogyan érte el ezt? Megfelelő számú és képzettségű nevelőről gondoskodott. Az egy tanítóra jutó tanulólétszám kezdetben 100 fő volt, később ezt a felére csökkentették. A gyár éppen úgy kenyéradója volt a tanítóknak, mint a munkásoknak. A rimai tanítók fizetése lényegesen nagyobb volt (1200 korona), mint más állami (1000 korona), vagy felekezeti tanítóé (800 korona). A rimai tanító még ingyen lakást is kapott fűtéssel és világítással.

A szerző kitért a tanulók összetételére is. A magyarok aránya kezdetben nem érte el az 50 százalékot, a szlovákok nem sokkal voltak kevesebben, a németek aránya 10 százalék alatt volt. 1910-ben már 99 százalék volt a magyar és 1 százalék a szlovák.

A tanulmány a gazdasági, társadalmi körülmények változásának elemzésén túl foglalkozik szervezeti kérdésekkel, az iskolatípusok bemutatásával. A szerző kutatta az oktató tevékenység tartalmi elemeit, a tanítási módszereket, a felhasznált tankönyveket, az adott években érvényesülő oktatáspolitikai körülményeket. A gyári iskola tanítói igyekeztek megtanítani a gyermekeket a szép és helyes magyar beszédre. A dolgozat nagy körültekintéssel foglalkozik a népművelés helyi folyamataival, amelynek a kezdeti szakaszát az 1800-as évek közepére teszi.

A szerző ír a korabeli iskolák kiemelkedő személyiségeiről, pedagógiai és vezetői küzdelmeikről. A legtöbbet az alapokat lerakó, az építkezéseket megvalósító Kablay István tette, aki 37 évig volt iskolavezető. Az ő időszakában szerzett országos hírnevet az iskola. Céltudatosan, tervszerűen szervezte a mindennapokat, szigorúan betartott minden rendeletet, havonta volt tanítói testületi tanácskozás, amelyeken értékelték a növendékek teljesítményét. Ő indítványozta, hogy a tanulók minden tantárgyból osztályzatokat kapjanak. Gondoskodott beosztottjai továbbképzéséről is azáltal, hogy készítette őket egy-egy nevelői tárgyú előadás kidolgozására és megtartására. Minden tanév értesítőjében felsorolták a kitűnő tanulókat, és jutalomban részesítették őket. Kablayt az igazgatói poszton Hanuszik Antal követte, aki két kiemelkedő pedagógiai tettet valósított meg. Az egyik az volt, hogy bevezette az akkor divatos munkaiskolát, a másik a nyolcosztályos népiskola kikísérletezése volt.

Ózdról indulva megismerhetjük a fő rivális diósgyőri iskola történetét, Rudabányán át eljutunk Salgótarjániig. Jelentős szerepet kapnak Szerencs, Gyöngyös, és a Pécs szomszédságában lévő Szabolcs Bányatelep képzései.

Napjainkban, amikor a gyakorlatorientált, duális szakképzés kerül előtérbe és a

nagyvállalatok szakképzésben vállalt közvetlen szerepe felértékelődik, érdemes végig gondolni a korabeli gyári iskolák gyakorlatát.

Számos neveléstörténeti érdekesség kötődik a térséghez, többek között az, hogy a diósgyőri vasgyári elemi iskola kísérlet volt, itt hozták létre először 1928-ban a 7-8. osztályokat. Országosan az 1940. évi XX. törvény intézkedett a nyolcosztályos elemi iskolák megszervezéséről.

A tanév végi nyilvános vizsgák menete, hangulata, „módszertana” a ’20-as években sokat elárul a korabeli iskoláról. A tanítók részletes instrukciókat kaptak, hogy minden tárgyból kérdés-felelet alapján történjen a számonkérés. Felhívták a figyelmet arra, hogy lehetőleg sorban feleltessenek. Azok a tanulók, akiknek a szülei jelen vannak, többet szerepeljenek, a táblához csak a szépen rajzoló és író gyerekeket hívják ki, s a könyvet, füzetet csak vezényszóra vehették elő a tanulók.

* * *

Mészáros Ilona a második kötetben a szakképzést vizsgálta Ózdon, a térség második legnagyobb városában.

A piaccgazdaság bevezetésével az alacsonyán iskolázott és szakképzetlen munkavállalók tömegesen szorultak ki a munkaerő-piacról, sokan munkanélküliek lettek. A fiatalok a felsőfokú végzettség megszerzése után nem tértek vissza. A korábbi vezető értelmiség elköltözött. Ózdon különösen élesen vetődik fel, hogy a körülmények változása új utakra kényszeríti az oktatást. A szerző úgy látja, hogy megváltozott a szülőknek a szakképzéssel kapcsolatos attitűdje. A helyi intézményektől is piacképes szakmák oktatását várják el. Változott a tanulók összetétele, és a szakképzésben jelentősen megnőtt a hátrányos helyzetben szocializálódott tanulók aránya. A szakképző intézmények feltételeiben az elmúlt időszakban a legnagyobb problémát a tanműhelyek, a gyakorlati képzőhelyek csökkenése okozta. A gazdaság szereplői a szükségessé válóval jóval kisebb mértékben vannak jelen a szakképzésben.

A második kötet első fejezete a szakképzés helyzetét az általános képzéssel együtt vizsgálja a törvényi háttér megnevezésével. Neveléstörténeti szemléletű a megközelítése. Kitér arra is, mit éreztek az emberek az intézkedésekből.

Az 1968. évi VI. törvény teremtette meg a jogi kereteit az iparitanuló-iskola iskolarendszerbe való beépülésének. Az 1993. évi szakképzési törvényt a szerző nagyvonalúnak tartja. Az új szakképzési struktúrában a képzési folyamat helyett a kimeneti szabályozás, az egységesség, a minőség, az objektivitás, a vizsgáztatás került előtérbe.

Mészáros Ilona nem tartja szerencsésnek azt sem, hogy a közoktatást 1999-ben elszakították a szakképzéstől, mert a szakképzés is meghatározóan iskolarendszerű képzés, amelyben közismereti tárgyak oktatása is folyik. Megítélése szerint a szakképzés hosszú távú tervezése, felépítése napjainkban sem jutott nyugvópontra, a struktúraváltása nagy ütemben történik ma is. A folyamat jellemzőjének tartja a piaccgazdasági értékrendek és viselkedésformák felerősödését, az iskolán kívüli erők

növekvő befolyását a tartalmi munkára. Ezek a változások érintik az iskola külső kapcsolatait, a képzés szerkezetét, tartalmát, a finanszírozás rendszerét és az oktatott szakmákat is.

A 2000-es év fordulójának időszakában hét szakképzéssel foglalkozó intézménye volt a városnak. Ebben az időszakban már a képzés és a munkaerő-szükséglet összehangolására helyeződik a hangsúly. Az iskolák képzési profilja széleskörű, a hagyományos ipari képzésen túl egészségügyi, közgazdasági, speciális szakiskolai, szakközépiskolai és gimnáziumi szinteken működött. Az iskolák igyekeztek lépést tartani a változásokkal. Ugyanakkor 50 százalékban olyan fizikai területekre történik a képzés, ahol jelentős a munkanélküliség: gépipari, villamosipari, ruhaipari, építőipari területekre. Az okokat arra vezette vissza, hogy a szakmastruktúra-váltás nehézkes, nagy a tehetetlenségi erő.

Mészáros Ilona esettanulmány keretében elemezte a hét szakképző iskola pedagógiai programját. A hangsúlyt az intézmények helyi társadalomban elfoglalt helyük, presztízsük tanulmányozására helyezte. A pedagógiai program tartalmát, az iskola-választást alapvetően befolyásoló tényezőnek tartja.

Az iskolák tudatosan törekszenek a személyiség komplex fejlesztésére, emellett a felzárkóztatás is hangsúlyosan szerepel. Megállapítja a szerző, hogy több intézményben a korrepetálásokra szűkítik a hátrányok kompenzálásának a feladatát.

A második kötetben igen fontos a cigány tanulók körében Ózdon végzet tudatos pedagógiai munka tapasztalatainak bemutatása. Kutatást végzett a 7-8. osztályos, pályaválasztás előtt álló cigány tanulók körében a továbbtanulási szándék, a motíválttság, a jövőre vonatkozó vágyak, a családalapítás kapcsán. A vizsgált 52 tanuló mindegyike középfokú végzettséget, szakmát, munkahelyet tervez, biztos jövőt szeretnének. 70 százalékuk szakképzésben, 30 százalékuk gimnáziumi továbbtanulásban gondolkodik. Az utóbbiak körében nem fordult elő évisméltés. Mentális és érzelmi attitűdök is megjelennek: „legyek valaki”, „vigyem valamire”, „többet érjek el”. Tanulságos, hogy a lányok akarati tulajdonsága, tanulási motivációja hangsúlyosabb. Jellemző, hogy a jövő szempontjából először az élet adta lehetőségeket akarják kipróbálni, ami egy szabadabb életformát feltételez. 80 százalékuk nem tervez kettőnél több gyermeket. A szerző megállapítja, hogy a felmérésben tapasztalt eredmények igen jól tükrözik, ezek a roma tanulók már egy másfajta érték- és normarendszert tudnak magukénak, mint amit az összes roma származású emberre vetít a többségi társadalom.

Az összegzésben további tennivalók megfogalmazására kerül sor. Markáns gondolatok jelennek meg: *A szakképzők kényszerpályán mozognak; Az oktatás frontvonalaiban vannak; Az elmúlt évtized nem kedvezett a hosszú távú program készítésének.* Pedagógiai szempontból fontosnak tartja, hogy több időt kell szánni a tanulók családi problémáinak megoldására. Ennek hiányában különösen az ingerszegény környezetben felnövő fiatalok a fantázia világába, a korai szexualitásba, a drogok kínálta könnyebb, elviselhetőbb életbe menekülnek. A szakképző iskolákban

csökkenő a teljesítményorientált fiatalok aránya, az ezen történő változtatás a jövő legnagyobb kihívása lehet. Az iskola elvileg érdekelt a gazdasági elvárások teljesítésében, de a gyors változásokra nehezen tud felkészülni.

Összességében egy igen értékes és érdekes áttekintő kutatást olvashatunk két kötetben. Mészáros Ilona neveléstörténeti tankönyv alaposágával dolgozta fel, hogy a nagy gyáarak és iskoláik története milyen folyamatokat indítottak el, amelyek elvezetik az olvasót a tanoncképzéstől napjaink szakképzéséig.

Sós Tamás

* * *

Szűcs István Miklós: Hitvallás és abszurditás. Z-Press Kiadó, Miskolc, 2012. 372 o. – Figyelemre méltó kötet, több szempontból is. Valószínű, hogy példa nélküli az a kötet, amelyet a Zircen élő, az ottani gimnáziumban képzőművészeti tagozatot, szakközépiskolát alapító tanár és képzőművész, művészeti és pedagógiai szakíró, egykori szakfelügyelő, szaktanácsadó és szakértő, Veszprém megye művészeti életének jelentős személyisége készített önmagáról, munkájáról, arról a pedagógiai, művészeti, társadalmi környezetről, amelyekben évtizedeken át munkálkodott. A kötetet nem csak a tartalma, hanem az oldaltükrök látványossá tett tördelése, a szöveg-kép koherencia, a dokumentáltság kivételessége, hanem a megjelentetés apropója is (Megjelent Szűcs István Miklós születésének hatvanötödik és a zirci gimnázium alapításának ötvenedik, a vizuális nyelv és művészet tagozat indításának huszonkettedik, a képzőművészeti szakközépiskola létrehozásának tizenegyedik évfordulójára) teszi különlegessé és a meghökkentő olvasói meglepetés érzetével hat. S mindez reprezentatív kivitelű fólió nagyságú kötetben!

De vegyük sorban!

Trencsényi László, aki szintén művészeti szakíró (is), s a kötet szakmai lektora, az *Ajánlásában* így ír, amely nemcsak indoklása, hanem elő-összefoglalása is a kötetnek, és benne a szerző keserűes szakmai életútjára is rápillantott: „*Ez az életrajzi képeskönyv voltaképpen új műfaj abban a mára divatosá váló neveléstörténeti kutatásmetodikában, melyet a 'kvalitatív elemzések' világában tartanak számon. . . Műfaji újdonság még a főszöveg 'epizódjaiba' (intarziaként) berendezett műelemzések és pedagógiai teoretikumok szerepeltetése.*

Jelentős személy életművének tükrében és képeinek reflexeiben ismerkedhetünk meg egy fontos, alig feltárt korszakkal, melynek végét a szerző aktív pályájának lezárási szándéka (szándéka? kényszere) jelzi. A kötet további részeiben fontos jelentőséget kap a bakonyi kisváros kulturális múltjával és jelenével. Ebben a hűséges vallomásban helyezi el a szerző korrekten, indulatosan, ám mértéktartóan saját, méltatlannak megélt kálváriáját.

Shogy nem csak magáról a szerzőről szól a kötet, Szűcs István Miklós erről így ír: „*Talán nem vétek senki ellen, ha a főszövegben aprólékosnak tűnő körülmé-*

nyeket, az egyes művész- és pedagóguskollégák emberi életének, természetének, jellemvonásainak némelyikét is ismertetem, hogy az utánunk jövőknek jobban megvilágíthassam, életszerűbbé tegyem, mint éltünk, örültünk és szerettünk, miként becsültük meg egymás.”

Alapvetően azonban a szerző a „főszeplője” a kötetnek, benne domináns a művészeti, oktatói tevékenysége. E kettő kötődése köré szerveződnek a család, a munkahely, a barátok, a művésztársak, a pedagógus kollégák és számosan mások az őt körülvevő mikro- és makro-társadalomból. S mindezek kerete az ő topográfiai „szentháromsága”, az éltető közegei: Budapest, Pécs, Zirc, s hozzájuk társulva a „bejárt” világ: Európa kulturális (művészeti) örökségeinek számtalan színhelye: művészeti, művészettörténeti „Canossa-járásai”, mint ahogyan egykoron művész nagyjaink tették.

A kötetben, bár számos ezoterikus ihletésű, és mint az az érzékeny lelkű művészekre jellemző, érzelmi-meditatív szöveget olvashatunk, azonban a racionalitás a domináns, s ezek kellően olvadnak egymásba úgy, hogy a mű Szűcs István Miklós életútjának, pedagógus vs. művész létének objektív „lenyomata”: „esszésített önéletrajzi dokumentumgyűjtemény és pályakép”.

A kötet szöveg-kép folyam algoritmus analóg, a fejezetek sorrendje a kronológia szerint haladó, a gyermekkortól vezet a mű megírása időpontjáig. Szép, hibátlan ív, mint a Bakony zöld erdője feletti szivárvány égboltot tartónak tűnő színekavalkádja. A műben az olvasó arra is rátalálhat, hogy mennyi értékelő, disztinváló, kritikai posztulátum tagolja a fő- és mellékszövegeket, s a szerző mennyi (mekkora) művészeti tudással, (élet)tapasztalattal vetíti elénk (az ő látásmódjával) a művészeti alkotások mellett azokat a történet-szituációkat és az emberi habitusokból, kapcsolatokból kibontható/kibontott jellem-egzotikumokat, amelyek hol a hit világból, másutt szinte még az ősvilági naturális hagyományokból eredeztethetők.

S a bennük fellelt, a szerző által tudatosan „beépített” számos ektópiáról is szólhatnánk személyekkel, történésekkel kapcsolatban – ám ők és ezek igen etikusan, bár nevesíthetőek is lennének –, anonim szerepelnek. Nem véletlen a kötetcímben az „abszurdítás”: a szerző művészi, ezoterikus-vallási alapú pszichés-mentális érzékenysége a könyv egészében tetten érhető. Ez utóbbi olyan erény, amely évszázadokon át kísérője volt kontinentális kultúránkat felvirágoztató művészeknek – s örüljünk annak, hogy ebből maradt a 20. században munkálkodó képzőművészekben, közöttük Szűcs István Miklósban is. *„Isten engem egyaránt teremtett elméleti embernek és elméletigényes gyakorlatokat végző és végeztető művészpédagógus forradalmárnak”. Mindig igen erősen voltam mindkettő.”* – írja önvallomásként.

A kötet tartalma decimálisan részekre osztott. A négy fő fejezetben teljes körűen feltárul az az életút, amely során egy budapesti fiatalember Pécsen és Budapesten pedagógus, képzőművész-tanár lett, s a kiteljesedés, az alkotó-közvetítő lét színhely Zirc és a „félvilág”. S amikor az aktív pálya vége közeledik, mint egy Shakespeare-i dráma végkifejlete, abszurdba fordul a történet annak az időnek a tengelyén, amely-

nek/amelyben/amikor mintha a Miserere véghangjai jönnének... (Ezt a részt, mint sorsrontó – még ma is itt-ott jelen lévő – pedagógiai attitűdöt különösen az olvasó figyelmébe ajánlom akár kortüneti tanulságként is, mert e szövegtartomány nem deckmantel: egy pedagógus-alkotóművész kikényszerített deflagrációja jelenik meg benne..)

Az I. fejezet (Felkészülésem) a szülőhelyről, a szülőkről (az útra indítókról), az első esztétikai élményekről, a tanulmányokról szól igen intuitívan, szubjektíven. A II. rész (Művészetpedagógus, 1971-2008) a tanári pálya íve a rajz-szaktanteremtől Veszprém megye első képzőművészeti szakközépiskolájáig húzódik: a sikerek, a szakmai-művészi küzdelek örömei, a pedagógus-képzőművész-szakírói énképe megalapozása és kiteljesedése korszaka szinte számba vehetetlen feladatokkal, megbízásokkal, helyi, hazai és külföldi kapcsolatokkal, oktató-nevelő és alkotó tevékenységgel, kiállításokkal, iskolateremtő munkával. S mindezeknek részben párhuzamos folytatása és utóélete a III. rész (okl. Képzőművész 1983-), amely a rajz szakkörtől a szellemi közéletben munkálkodáson át a művészeti rajz és festés, a „szent szeretet” műveléséig, a ma is a művészi alkotó létig vezet. A kötet IV. fejezetében (Az utazó) azokról a családi, baráti, kollegiális, művészettörténeti, és más indítatású, utazások közbeni apperciókról olvashatunk, amelyek a hazai és az európai „kitekin-tések”, a tudatos személyes művelődéstörténeti „építkezések” velejárói a képzőművészeknek. Szinyei Merse, Munkácsy, Egry, Mednyánszky, Paál, Csontváry, Bernáth és mások útján járva tapasztalhatta meg, hogy az európai képzőművészeti örökség nélkül aligha jött volna létre az a hazai művészeti kincs és élet, amelynek ő nem csak értője, hanem – számos tekintetben – mint képzőművész-tanár látásmód-fejlesztő, esztéta, művészetiérték-átadó lett tanítványai és kollégái körében.

E fejezetben Szűcs István Miklós Zircről, „a hely, ahol élünk”-ről is szól: *„Célom e vázlatos összeállítással ráirányítani a figyelmet arra, hogy egy település meghatározó attraktivitások mellett további értékek is gazdagíthatják...”. S ezek mik is lehetnek mások, mint az ott élők által létrehozott kultúra, s nem kevésbé: az a művészi-baráti kör és hivatalos közeg, amely Zircet, ezt az ősi szakrális várost korábban mások és természetesen ő különösen, „beemelték” a hazai kulturális (művészeti) centrumok közé. S mint műemlékeket védő írja (éppen a helyi „sajátosságok” okán), hogy *„Nem hagyhatunk kevesebbet utódainkra, mint amennyit elődeinktől kaptunk.”**

A pálya vége: a kikényszerített előrehozott pedagógus-nyugállomány. De folytatódik az alkotóművészi munka, mert miként erre utalva írta ekkor egykori kollégája: *„...örömmel töltött el, hogy egy ilyen tervvel, energiával, szakmai tudással teli ember mennyire képes önmaga maradni, méltóságát megtartva új célokat kitűzni, és már a megvalósításban tevékenykedni. Ez igen! Ez a bölcsesség, ez a szakmai alázat!”*

A könyvet értően befogadó szöveg- és képolvasásra ajánlom, ez utóbbiban a több mint ezer illusztrációban.

Tölgyesi József

Pap István: „Mozgalmas” életem. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 2014. 78 o. – A kötet beszédes címét olvasva egy életútírássra számíthat az olvasó, amely egy tevékeny, mozgalmas időszakról szól. A cím nem csal, s az idézőjel indokolt, mert a szó mindkét jelentésében valós. Pap István kötete a Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztályának Mozgalompedagógiai Füzetek sorozatában jelent meg 7. kötetként. Ez egy nagyobb lélegzetű munka, a szerző út az értől az óceánig. Korrajzok történetek tükrében című könyvének két fejezetét tartalmazza. A 400 oldalas műből a tanítói pályájának elejéről a *Kurjantói históriák*, majd a folytatásról a *mozgalmi élet történetei* című fejezetekben olvashatunk.

Pap István a Kecskeméti Főiskola nyugalmazott docense. Tanítói képesítését a Bajai Tanítóképző Intézetben szerezte, majd tanyai tanítóként, népművelőként kezdett dolgozni, s lett később a KISZ (Kommunista Ifjúsági Szövetség) megyei kultúrfelelőse, 1962-ben pedig Bács-Kiskun megye úttörőtitkára. Tíz éven át töltötte be ezt a funkciót, s mint igazi népművelő, azon fáradozott, hogy a megyében található falvak, városok kulturális és sportéletét fellendítse. Nem volt olyan terület, mely ne kapott volna tőle kellő figyelmet: szavalóversenyek, táncversenyek, irodalmi színpadok, képzőművészeti bemutatók, sportversenyek, kulturális szemlék és szellemi vetélkedők, különböző táborok szervezésének szálai futottak össze a kezében. A leírás során a szerző nem csupán emlékezetére, egykori feljegyzéseire hagyatkozott, hanem az aprólékos adatokat levéltári kutatásokkal gyűjtötte össze. Megelevenednek előttünk az 1950-60-70-es évek mindennapjai: a téesszervezés, melyben a tanítókat agitátorként „használták”, a falusi bálók, az úttörőmozgalom eseményei: a nagy úttörő-találkozók, úttörő néptánc-fesztiválok, úttörő-olimpiák, úttörőtáborok szervezése körüli emlékezetes történetek. A könyv a hétköznapi történelemnek tehát egy olyan dokumentuma, ahogyan azt ritkán láthatjuk: egy vezető szemszögéből. A kötet hiteles kor- és társadalomrajz azokról az évekről, amikor az úttörőmozgalom kialakult, megszilárdult, amely mintegy negyven évig keretet adott a gyerekek kulturális, sport- és szabad időse életének.

A 2010 óta megjelenő sorozat korábbi darabjai a gyermek- és ifjúsági szervezetek történetével foglalkoznak, köztük például Fehér Éva az Úttörőegyüttes történetéről (Rekviem egy közösségért. Az Úttörőegyüttes születése és végnapjai. Mozgalompedagógiai Füzetek 2.), Trencsényi László a mozgalom 30 évnyi történetéről ír (A magyar úttörőmozgalom választásai 1957-1987), más kötetek pedig konferenciaanyagokat, illetve az úttörőmozgalom hétköznapijait és ünnepnapjait felidéző leírásokat adnak közre. E kötet és a sorozat létjogosultsága vitathatatlan, hiszen generációk nőttek fel kisdobosként, úttörőként ebben a gyermekszervezetben, amelynek a működését a kötetet olvasva már felnőtként megérthetjük.

Sági Norberta

Nagy Janka Teodóra (szerk.): Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére. Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Könyvtár 1. Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, PTE Illyés Gyula Kar, Szekszárd, 2014. 206 o. – Az MTA PAB-VEAB a közelmúltban megjelent történeti, neveléstörténeti kiadványokat bemutató ülésén egy jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi tanulmánykötet bemutatását vállaltam.

A kötet történeti beágyazottsága már a tanulmányok szerzői által képviselt tudományterületek (jogtörténet, történettudomány, néprajztudomány) miatt is magától értetődő. Bízom abban, az ismertetés során sikerül felhívnom a figyelmet a tanulmány és a kutatási terület neveléstörténeti kötődéseire, kapcsolódásaira is.

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya 2011. október 5-én szervezett emlékülést Tárkány Szücs Ernő, a jeles néprajztudós, a hazai és nemzetközi jogi néprajzi kutatás emblemikus alakja 90. születésnapja tiszteletére. A kutató hazai és nemzetközi tudománytörténetben betöltött szerepét, munkásságának eredményeit és hatását értékelő előadásokat követően Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi összefoglaló munkája, a *Magyar jogi népszokások (Akadémia Kiadó, Budapest, 1981.)* eredményeinek a hazai néprajzi, jogtörténeti, történettudományi kutatásokban történő megjelenéséről szóltak a terület jeles képviselői.

A Tárkány Szücs Ernő halálának 30. évfordulóján megjelent kötet – a szerkesztő, Nagy Janka Teodóra előszavában megfogalmazottak szerint – az említett emléknap és konferencia tematikáját tekintette kiindulópontnak. Ezt a szándékot erősíti meg a tudós és kutató, az öt egyetem közötti kutatási együttműködést célul tűző kutatócsoport névadója fia, *Tárkány Szücs Attila* személyes hangú visszaemlékezése. Három „egyperces” írása nemcsak az édesapát, de a jogi néprajz jeles kutatóját és az őt körülvevő, ma már tudománytörténeti kuriózumnak is tekinthető közvetlen baráti, szellemi kört is felidézi. (*Tárkány Szücs Attila: Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről.*)

A kötet tanulmányainak első tematikus köre a kutatói életmű kitekintő értékelését vállaló tanulmányokat közöl. *Mezey Barna*, az ELTE ÁJK Magyar Jogtörténet taneszkévezető professzora, a hazai jogtörténet kiváló, a jogi kultúrtörténeti iskola egyik alapító képviselője a jogtörténet és jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kapcsolatrendszerét vizsgálja a Tárkány Szücs Ernő által kidolgozott koordinátarendszerben. Azt, hogy a Tárkány Szücs által nemzetközi és hazai szinten újraértelmezett jogi néprajz miként járult hozzá a magyar jogtörténeti kutatások szemléleti változásához (*Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő jogtörténete*) *Bognár Szabina*, a PTE IGYK adjunktusa, az MTA BTK kutatója számos új kutatási eredményt, forrás- és adatközlést tartalmazó kutatástörténeti tanulmánya mutatja be, amely a szűkebb kutatói életmű értékelése és tudományos fogadtatás mellett egyben kitűnő kor- és társadalomrajz is. A szerző nemzetközi tájékozottsága és tudománytörténeti előélete hozzájárul ahhoz, hogy a magyar jogi néprajz jeles képviselőjének tekintett Tárkány

Szücs Ernő nemzetközi tudósi portréja is kirajzolódjon. *(Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány.)*

Nagy Janka Teodóra, a PTE IGYK főiskolai tanára, a kutatócsoport elnöke már korábbi publikációiban is célul tűzte Tárkány Szücs Ernő kutatási eredményeinek interdiszciplináris megismertetését, újraértelmezését és új kutatási eredményekkel gazdagítását. A kötetben Tárkány Szücs Ernő a magyar jogi néprajz kutatástörténetében kirajzolódó szerepének, feladatvállalásainak áttekintésére vállalkozott, arra, hogy új forrásokra is alapozva meghatározza Tárkány Szücs kutatóként, tudomány-szervezőként és teoretikusként megfogalmazott, teljes hittel és tudással megélt, ma több tudományterület számára is nélkülözhetetlenné vált „híd-szerepét” térben és időben. A szerző egy sajátos „nevelődéstörténetet” is bemutat, azt, hogy a második világháború társadalmi változásait követően a két világháború közötti intézményes tudományos nevelés/nevelődés színtereiről (egyetemekről, kutatóintézetekből) kiszorult tudósok, kutatók egy alapvetően a személyes kapcsolatokon alapuló tudományos nevelési/nevelődési színteret teremtettek. *(Nagy Janka Teodóra: A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében.)*

Kajtár István jogtörténész a jogi kultúrtörténet, mint önálló kutatási terület első hazai publikálója a pécsi iskola, „a jogi kultúrtörténet pécsi műhelyének” elsősorban kutatási eredményekben megnyilvánuló, a kutatástörténet számára is különlegességeket tartalmazó tanulmánya közvetetten szintén neveléstörténet, és a saját tapasztalataival hitelesített módszertani adalék egy általában kevésbé fókuszba helyezett témához: a kutatóvá nevelés és nevelődés összetett és időigényes folyamatához. *(Kajtár István: A jogi kultúrtörténet a pécsi műhelyben.)*

A tanulmánykötet második része a kutatói életmű utóéletéből, hatásaiból ad ízelet. Béli Gábor, a PTE ÁJK Jogtörténeti tanszékének vezetője a 18. századi dél-dunántúli büntetőügyek jogi néprajzi vonatkozásait vizsgálja nagy levéltári forrásismerettel. *(Béli Gábor: XVIII. századi dél-dunántúli büntetőügyek jogi néprajzi vonatkozásai.)*

Homoki-Nagy Mária, a Szegedi Tudományegyetem ÁJK Jogtörténeti tanszékvezető professzorasszonya a dél-alföldi levéltári forráskutatások során szerzett évtizedes kutatói tapasztalatait osztja meg, és módszertani adalékokkal is gazdagítja a joganyagot. Ő, mint pedagógus mindvégig jelen van írásában, ahogyan mindennapi munkája során a PhD-hallgatók „beavatása” a jogtörténeti kutatásba, illetve személyes példája, jelenléte az igényes, felelős kutatóvá formálódás folyamatában. *(Homoki-Nagy Mária: Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán.)*

Bárth János, a Szegedi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének címzetes docense, a Bács-Kiskun Megyei Múzeum nyugalmazott igazgatója etnográfusként évtizedes terepmunkái, elsősorban erdélyi gyűjtésének jogi néprajzi vonatkozású eredményeiből válogatott. A terepen sohasem egyedül gyűjtött, hanem mindig egyetemi hallgatók, fiatal kutatók társaságában, a „csinálva tanulni” oktatási és nevelési elve

alapján. *(Bárth János: Erdélyi település- és társadalomnéprajzi kutatásaim jogi néprajzi vonatkozásai.)*

Gelencsér József, a Nyugat-magyarországi Egyetem címzetes docense maga is a kutatóvá nevelődés egyik alappilléreiről ír tanulmányában: a motivációról. A Tárkány Szücs Ernőhöz kapcsolódó emlékét, személyes motivációját osztja meg az olvasóval – azon gazdag kutatási eredmények mellett, amelyek több évtizedes jogi néprajzi pályáját jelzik a Káli-medencében. *(Gelencsér József: „... hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is”.)*

Petercsák Tivadar, az Eszterházy Károly Főiskola professzora, az egri múzeum nyugalmazott igazgatója etnográfusként és egyetemi oktatóként nemcsak az igényes publikálás mestere jogi néprajzi témákban (a kötetben a közbirtokosságok működésében vizsgálta a törvények és helyi jogszokások szerepét), de egész életét végig kísérte a fiatal szakemberek és főiskolai, egyetemi hallgatók szakmai, kutatói nevelése. *(Petercsák Tivadar: Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében.)*

A történettudományok nagy tapasztalattal és szakmai múlttal rendelkező kutatója, *Bánkiné Molnár Erzsébet* levéltáros, a Kiskunfélegyházi Múzeum nyugalmazott igazgatója a Jász-Kunság társadalomtörténeti kutatásának jogi néprajzi vonatkozásait vizsgálta. A szerző nemcsak a Debreceni Egyetem Doktori Iskolájának tagjaként, de a Jász-Kunság fiatal tudományos szakembereinek mentoraként is jegyzi a tanulmányt. *(Bánkiné Molnár Erzsébet: Két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásának jogi néprajzi vonatkozásai.)*

A tanulmánykötet szerzőinek, tanulmányainak igényessége különösen szembeütően a rendkívül nagy anyagismerettel rendelkező *Horváth József* tanulmányában. Ő könyvtáros-levéltáros, a Győr-Moson-Sopron Megyei Könyvtár vezető munkatársa, a Nyugat-magyarországi Egyetem oktatója, aki a kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékét összegzi tanulmányában. *(Horváth József: A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről.)*

A tanulmánykötet a *Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* első kötete. A sorozat célja, hogy a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatóit segítő publikációk megjelenése számára nyújtson lehetőséget, illetve, hogy a kutatás számára hozzáférhetővé váljanak a témához kapcsolódó szakmai cikkek, források, dokumentumok.

A kiadványsorozat szorosan kötődik a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* szakmai tevékenységéhez. A *Tárkány Szücs Ernő Emléknep és Konferencia* ugyanis egyben a 2011. október 5-én megalakult kutatócsoport első szakmai rendezvénye is volt, amely a tudományos tanácskozás során a *PTE Illyés Gyula Kar a PTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének és Doktori Iskolájának*, az *ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének*, a *Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékének* támogatásával került megalakításra.

A Kutatócsoport a Küldetésnyilatkozatban megfogalmazottak szerint „*a témához kapcsolódó kutatásokkal foglalkozó egyetemi oktatók, tudományos kutatók, gyakorló szakemberek összefogását, a kapcsolódó tudományterületeken meglévő szellemi erőforrások egyesítését tekinti feladatának az interdiszciplinaritás alapjain a tudományterületek szinergiája jegyében a tudományterület fejlesztése, a színvonalas oktató-előadói tevékenység és a kutatómunka hatékonyabbá válásának elősegítése érdekében*”. A Kutatócsoport több tagjának részvételével került megvalósításra 2013. október 1.–2017. szeptember 30. között egy OTKA-pályázat eredményeként *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténet és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) / New sources of legal history research: digital Database of Folk Law (DDFL)* kutatási program. Ennek részeként a kutatócsoport honlapján található a *Digitális Adattár* is (a jogi kultúrtörténethez, jogi néprajzhoz kapcsolódó tanulmányok, források stb.). (www.jogineprajz.hu)

Arra is felhívom a figyelmet, hogy a tanulmánykötetet kézbe véve nemcsak egy szűk, a jogi kultúrtörténet, a jogi néprajz legújabb kutatási eredményeit közreadó értékes kiadványt olvashatunk, hanem egy olyan munkát is, amelynek történeti témájú tanulmányai szorosan kapcsolódnak a kutatástörténeti és a tudománytörténeti keretek között a neveléstörténethez. Adalékokat adnak a kutatóvá nevelés/nevelődés differenciált, iskola- és személyiségformáló, -alakító folyamatához, amelynek egyik színtere szeretne lenni a kiadvány életre hívója, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Néprajzi és Jogi Kultúrtörténeti Kutatócsoport is.

Szabó Tamás

* * *

Dienes Dénes – Ugrai János: A Sárospataki Református kollégium története. Tiszáninneri Református Egyházkerület Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013. 196 o. – A hazai iskoláztatás történetében kiemelkedő jelentőségűek voltak azok a protestáns intézmény-együttesek, amelyek a 16. század első harmadától – számukban, pedagógiai (és más) értékeikben gyarapodva – ma már művelődés-, egyház- és neveléstörténeti örökségeink, és újbóli „virágzásuk” még inkább meg erősíti szerepvállalásuk társadalmi fontosságát.

Történetükben a számos siker közepette meg kellett küzdeniük a mindenkori társadalom (az aktuális hatalom) irántuk tanúsított hektikus viszonyulásával, de nem egyszer szembe nézhetek belső viszontagságaikkal is. Történeti múltjuk „visszfényével” és a mai konszolidált, a magyar köz- és felsőoktatásban végzett munkájukkal széles körű társadalmi elismerés vívtak ki.

A protestáns iskolák – és közte a reformátusok – múltját számos egykori és közelmúltbeli, jelenkori feldolgozás mutatja be. Ezek nem csak mértéktartóan, hitelesen és a környezetükkel szimbiózisban mutatták/mutatják be nevelő-oktató és az ehhez kapcsolódó karitatív tevékenységüket, hanem feltűnnek bennük azok az atti-

tüdök is, amelyekben tetten érhetők a nemzeti (benne a protestáns) karakter folyamatos megjelenítése, ennek erősítése.

A számos – közelmúltban megjelent – intézménytörténeti kötet közül tartalmi feldolgozottsága okán is kiemelkedő művet vehettünk kézbe a két szerző munkájaként. Sárospataknak „...*évszázadok óta különleges helye van... a magyar történelemben és kultúrában*” – olvasható az Előszóban. Bár ugyanez elmondható Kolozsvár, Debrecen, Pápa, Sopron, Nagyszében, Szikszó és számos más (különböző szintű protestáns iskolájú) városról, azonban Patak az iskoláját pártfogó birtokosai, Comenius és mások, valamint diákjai későbbi országos hírű munkálkodása által egyik gyűjtőpontja lett a magyar művelődés felvirágzásának.

A könyv elkészítésének, megjelentetésének indokául a szerzők a következőt írták: „*Abhoz az állomáshoz érkeztünk, amikor létrejöhet egy új szempontokat és újabb eredményeket összegző szintézis. Nem lényegtelen a történelmi keret megváltozása sem. 1989-től folyamatosan – bizonyos fokig – helyreállt a kollégium történeti szerkezete. A gimnázium ismét egyházi tulajdonba került, 1991-ben megnyitotta kapuit a Teológia Akadémia, 2004-ben a református általános iskola. Olyan változások mentek végbe az intézmény életében, amikor érdemes és szükséges a múlt értékeit rendszerezni.*”

Elővételezésként megállapítható, hogy a szerzők bár végeztek (nem elsődleges) forráskutatást, céljuknak, ti. annak, hogy a szélesebb közönségnek tudományos ismeretterjesztésű műfaj által mutassák be a pataki iskoláztatás történetét, könyvük kitűnően megfelel. (Ezért nem találhatók a kötetben a szokásos lábjegyzetek, de bőséges az irodalomjegyzék.)

A mű szövegtartalma befogadását jelentősen segíti az, hogy a szerzők jól strukturált fő- és alfejezetekre tagolták a textust, s a számos illusztráció (köztük korábban így együtt alig látott, neves személyek portréi) révén az oldaltükrök változatos megjelenítésűek.

A kötet első három fejezetének szerzője Dienes Dénes, aki az elődintézmény(ek) és a Kollégium 1538-1777 közötti történetét foglalta össze. Az „alapozó” időszak (16. század) változatos történéseiben többnyire egy-egy meghatározó tanár munkálkodásának volt szerepe. Ők voltak azok, akik nyomdokain 1600-tól (ez már a második fejezet), otthonra talált a református teológiai tanítás. Az 1629. évi tanulmányi reform, majd a puritánus viták (1638-1649) után Comenius pataki munkássága jelenti a kor kiemelkedő időszakát. Az, hogy (már Comenius után) itt működött – ellenfelei szerint –, a „*kálvinista pestis legnépesebb szemináriuma*”, egyben elismerése is annak, hogy Patakon népes diáksereg tanult. De már korábban is meglátták a pataki iskolában a vallási „ellenfelet”: „*Patak az egész eretnekség főfészke Felső-Magyarországban, az ördögnek e pataki zsinagógáját le kell rombolni*”. Erre meg is volt a készítés, ám az iskola a tanárok és a református hitet támogatók révén túlélte a megpróbáltatásokat, még úgy is, hogy Erdély lett az iskola új otthona.

(Ezekről szép szövegkörnyezetben olvashatunk a Virágzás és szétszórás – a Református Kollégium a 17. században című részben.)

A harmadik fejezet a kollégium 1703-1777 közötti történetét mutatja be, amely időszakban a másutt működés közepette a megmaradás is nem egyszer kétséges volt, ám mindig voltak olyan tanárok (ebben az időszakban egy szuggesztív, nagy műveltségű tanár, ifj. Csécsi János munkássága volt nagy hatású), akik (az egyház és a világiak összefogásával) megalapozták az iskola jövőjét.

A kötet további fejezetei szerzője Ugrai János, aki az 1777-től az 1940-es évekig terjedő időszak történéseit foglalta össze. Az 1849-ig tartó évtizedeket a szerző „a nemzeti összefogás nevezetes időszaká”-nak tartja, amelyben A „korszellem” (a felvilágosodás, majd a reformkor) természetesen a kollégiumi életre is hatással volt: nem csak felfogásbeli, a szervezeti és a gazdasági vonatkozású változások jelentettek újat, hanem a tanárok habitusában, a tananyag-tartalomban és a tanítási módszerekben is tetten érhetők. Ezekben szerepük volt a világi főgondnokoknak is, akik nem csak a belső, az iskola, hanem az egyházat körülvevő társadalom szimbiózisára törekedtek – nem kevésbé: anyagi vonatkozásban is. (A szerző szerint ebben az időszakban kiemelkedő munkásságúak voltak Vay József főgondnok és Kövy Sándor, Barczafalvi Szabó Dávid és Nyíry István.)

Az 1849 utáni időszakban a kollégium is már egy modern oktatási rendszer része lett, a főgimnázium és a főiskola működésére hatással volt az állami oktatáspolitikai, modernizálták a gazdálkodást, és ismét kiváló tanárok tették jelentőssé, hírnevessé a pataki kollégiumot.

A szerző a harmadik fejezetben foglalta össze a két világháború közötti és a II. világháborút követő néhány év eseményeit, amelynek fő motívuma a „közdelem a perifériára szorulás ellen” volt. A trianoni trauma (a területcsökkentés) ezt a régiót különösen érintette, s ez által azt a regionális szerepkört is elveszítette az iskola és az egyházkerület, amely korábban az egyik erőssége volt Pataknak. Ugyanakkor megint felül tudtak emelkedni a nehézségeken, s ebben a szerző szerint ismét „korszakalkotó személyiségek” játszottak nagy szerepet.

Az Ugrai János által készített kötetrész mindhárom fejezetét Szellemiség és hangulat című rész követi, amelyek egyben történeti és mentalitásbeli kötődésűek: együtt tartalmazzák azt a „hangulatot”, amely nem egyszer a racionalitáson túlra mutat: azt a nem látható lelkeséget, szellemiséget mutatják meg az olvasónak, amely a protestantizmus elengedhetetlen velejárója, értelme és értelmezője.

Az Epilógusban meditatív értékelés olvasható arról, hogy mit jelentett a térségnek, az országnak a pataki iskola, az itt és ebben mindig jelen volt szellemi kultúra, és az ezt körülölelő egyház. A folytonos küzdés közepette a megmaradás győzelméül olvasható ki a sorokból: *„Egy jobbára súlyos hátrányokkal küzdő térség szellemi központjában az értelmiségiek nemzedékről nemzedékre átörökítik a megmaradásnak, a viszontagságokkal való sikeres megküzdésnek a hagyományokat tisztelő, de az újtól, az innovációtól sem megrettenő kulturális stratégiáját. Mindez önbi-*

zalmat, a jövőbe vetett hitet, s nem utolsósorban az összetartozásnak a kívüllét csodálatba ejtően erős érzését hívja életre.” (Néhány gondolatfutamban a legújabb évtizedek – a rendszerváltozásig tartó – történéseiről is olvashatunk.)

A kötetet több, tájékozódásra érdemes névsor zárja (nagy tanítványok, az akadémia pataki tagjai, a kollégium tanárai).

A könyv külön érdeme, hogy minta lehet más híres iskolák története népszerűsítő bemutatásához.

Cs. Bányai György

* * *

Czakó Andrea (et al. szerk.): 10 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kara. Jubileumi kötet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 125 o. – „... *kötetünk nem annyira számvetése és leltára az elmúlt évtizedben elvégzett munkának, sokkal inkább a hajdanán elvállalt ügyünk és az érte való törekvéseink közös küldetéséé érett képeskönyve*” – írja köszöntőjében Oláh Attila dékán. A kötet anyaga méltó ehhez a megállapításhoz annál is inkább, mert nagy hagyományú képzési területekhez („személyiségépítő tudományok”-hoz: pedagógia, pszichológia) kellett társítani az andragógiát, a sporttudományt, hogy ezek együtt a tanárképzés interdiszciplináris bázisai lehessenek.

Egy új kar „felépítése”, a belső és külső együttműködés megteremtése, az alap- és alkalmazott kutatások műhelyeinek létrehozása egy olyan folyamatban valósult meg, amely megalapozta az egyetemközi és a nemzetközi együttműködéseket. (Az utóbbiak eredményességét hazai és nemzetközi konferenciák, tanulmányok, könyvek is tanúsítják.) Mindezek összefoglalása a kar küldetésnyilatkozatának az a hangsúlyos mondata, amely így szól: „...*a Kar arra törekszik, hogy tovább erősítse az oktatók és hallgatók alkotó közösségét, toleráns és nyitott legyen az új kezdeményezésekre, tiszteletben tartsa a sokszínűséget, az emberi méltóságot, oktatási-kutatási tevékenységeiben pedig tovább hagyományozza az universitas scientiarum ideálját*”.

A Kar vezetése című részben az alapító (Hunyady György) és az őt követő (Oláh Attila) dékán köszöntő-visszatekintő sorai után a szervezeti egységek vezetői, munkatársai, valamint a kitüntetettek gondosan összeállított névsora olvasható. (Meglépően sok, 17 egyetemi és több kari kitüntetéssel ismerik el a különböző területeken dolgozók munkáját.)

A kötet terjedelmes fejezete a kar történetének, mai helyzetének a bemutatása. Az intézetek, központok alakulásai-átalakulásai rávilágítanak arra a fejlődési folyamatra, amellyel hozzájárultak az ELTE hazai és nemzetközi kiválósága elfogadásához, a hazai és az unión belüli szakmai-tudományos rangja elismeréséhez. Például (egy év híján) kétszáz évvel ezelőtt alakult meg hazánkban az első egyetemi neveléstudományi tanszék, amely intézetként ma is a legelfogadottabb, legnagyobb hatású része a

karnak, és ehhez különböző időszakokban társultak azok, amelyek komplexszé tették-teszik a hallgatók képzését, s hálózatban működve európai szintű tudományos teljesítményt mutat fel. „Az intézet tudományos arculatát meghatározzák szervezeti egységei, amelyek az oktató-kutató és fejlesztő tevékenység együttesében interdiszciplináris kitekintéssel, sok esetben nemzetközi együttműködésben művelik a neveléstudomány számos részterületét” – olvasható ezzel kapcsolatban. A (modernizált) hagyományosakhoz olyan új területek kapcsolódtak, mint az oktatás-informatika, a felsőoktatás-pedagógia, a tanulásieredmények-szemlélet hangsúlyossága, a pedagógiai etnográfia, a felnőttképzéshez kötődő innovációk és a nemzetközi szinten is megjelent pedagógiatörténet-kutatás.

Az igencsak hektikus történetű pszichológia-oktatás, -kutatás és ezek intézményesülése csak az 1960-es évektől stabilizálódott, s bár (a mindenkori szervezet) ezt követően is több strukturális átalakuláson ment át, a társtudományok körében elfoglalhatta azt a helyét, amely napjainkra a perszonalizációs folyamatokban nélkülözhetetlen oktatási és tudományterület lett. Ugyancsak a '60-as évektől számítható az Egészségfejlesztési és Sporttudományi Intézet története, amelynek „őse” a Központi Testnevelés Tanszék volt. Az évtizedek alatt folyamatos volt az oktatási-kutatósi profil bővítése, amely során számos interdiszciplináris területet integrált magába.

A kar dinamikus fejlődésének újabb eredménye (2005-től tartóan) az Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Központ, amelynek fő feladata „...az interkulturalitás pedagógiai és pszichológiai szempontú multidiszciplináris ismereteinek kutatása és oktatása”. Két szakcsoportja (Emberi Jogok Oktatása, Társadalmi Nemek) nővum a hazai felsőoktatásban.

A kar fejlődése dinamizmusát a statisztikai adatok jól leképezik: 2005-ben 107, 2013-ban már 149 oktató és /vagy kutató volt alkalmazásban. A minőségi mutatók: 2005-ben 51 PhD-fokozatú, 7 egyetemi tanár és 17 habilitált volt, 2011-ben ugyanezek számai: 74, 17, 30.

Ugyancsak a minőség jellemzője, hogy a kar képzései iránt folyamatosan növekszik a hallgatói igény, s ennek jelzője az is, hogy a felvételi rangsorok szerint az élmezőnyhöz tartozik, s a hallgatói kiválóság és a felvettek középiskolai tanulmányi eredményei alapján az ország legjobb intézménye.

Az egyetem hálózatos integrációs egysége a Pedagógikum Központ, amely a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai és a Tanító- és Óvóképző Karral történő együttműködés által a Pedagógiai és Pszichológiai Karnak lehetőséget adott arra, hogy szakmai súlyának és széles körű képzésének megfelelően kiemelt szervezeti helye legyen az egyetemen belül.

Külön fejezetben található meg azok az oktatási formák, amelyek az alap-, a mesterképzéseken és a doktori iskolákon át a szakirányú és más képzések, továbbképzések számos területét ölelik fel. (Ez utóbbiak között található számos részismeret- és felsőfokú szakképzési lehetőség.)

Egyik egyetem sem nélkülözheti azt, hogy a civil és a szaktudományos környezete

hogyan ítéli meg, mennyire tartja relevánsnak az oktatási és tudományos teljesítményét. Erről egykori rektorai (Klinghammer István, Hudecz Ferenc) és a mai (Mezey Barna) mondják el véleményüket, tapasztalatukat, s megszólították a három intézet és a központ vezetőjét is. Szabolcs Éva, a Neveléstudományi Intézet igazgatója a már említett hálózatosodás előnyeit emelte ki: *„A Kar alapításakor spontán módon alakultak ki hálózatok, s manapság már igazolt tény, hogy ez a jó szervezeti működés alapja. A hálózatosodás rugalmasságot, mozgékonytágot biztosít, a tanszéki keretek jó értelemben oldódnak...”*

Az egyetemek mérlegében fontos minőségi mutató az egyre inkább nemcsak elvárt, hanem szükséges nemzetköziesedés. Az ELTE példaértékű mobilitást tudott megvalósítani hallgatói, oktatói és szakértői területen is. Az ezt bemutató táblázatban 2004-2005-ben 12, a 2011-2012. tanévben 111 fő szerepel. A kötetben külön összeállításban látható azoknak a külföldi vendégelőadóknak a neve (és munkahelye, országa), akiket a kar különböző egységeiben fogadtak. Ugyancsak minőségi értékmérő, hogy 2003-tól milyen minősítésű oktatók/kutatók dolgoztak/dolgoznak. (Professor emeritusok/emeriták, egyetemi tanárok, ösztöndíjasok.) Rövid összefoglaló olvasható az egyetem ötödik, a kar egyetlen, Illyés Gyula nevét viselő, kitűnően működő szakkollégiuma képzési rendszeréről.

A kar (és együttműködő partnerei) tudományos teljesítményéről adnak számot azok a folyóiratok, könyvek, könyvsorozatok, amelyek nélkülözhetetlen eszközei a hallgatóknak és (a kölcsönös érdekeltég révén) az oktatóknak, a kutatóknak, s nem kevésbé a gyakorló pedagógusoknak, más képzőhelyeknek. Sokoldalúak, széles spektrumúak azok a kutatási területek, amelyek profilja/portfóliói egyre tágabb körben fogják át a különböző releváns tudományterületeket és interdiszciplináris kapcsolódásait. Ezek „hozadékaként” szerepelnek egy összeállításban a megrendezett legfontosabb konferenciák.

A kötet további részében az intézményi szolgáltatásokról, a tehetségpontról, a kari könyvtárról, a sportolási lehetőségekről, a diákéletről, a hallgatói kiadványokról és a kulturális programokról, valamint az együttműködő partnerekről olvashatnak az érdeklődők.

A szerkesztők néhány mondatban a jövőképet is bemutatják. Ebből a részből a legfontosabb: *„A Kar jövőbeni feladatai a neveléstudomány, a pszichológiatudomány, az egészség- és sporttudomány ágainak művelése, oktatása mindhárom képzési ciklusban, alkalmazása különösen az egészségfejlesztés, a felső- és a felnőttoktatás területén, valamint az alap- és az alkalmazott kutatásokban, felelős részvétel a pedagógusképzésben és -továbbképzésben, különös tekintettel a tanárképzés koordinációjára.”*

A kitűnően szerkesztett, remek nyomdai kivitelben készült kötetet számos színes fotó (köztük arcképek) és más dokumentumok, táblázatok illusztrálják, amelyek többsége nem csak vizuális látványosság, hanem ismeretközlő, értelmező, a szöveget kiegészítő/megerősítő funkciójú.

Cs. Bányai György

Somogyvári Lajos: Ikonográfia a neveléstörténet-írásban. Pedagógiai életképek a hatvanas évekből. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 140 o. (Universitas Pannonica 30.) – A művel kapcsolatban alapkérdésünk az lehet, hogy a szerző által megvizsgált, elemzett pedagógiai lapok (fény)képei egy szélesebb körű, közéleti társadalmi térben vagy csak a pedagógiai közegeben relevánsak-e. A célközönség vélhetően ez utóbbi volt, ugyanis a vizsgált folyóiratok úgynevezett réteglapok voltak, a hatvanas évek pedagógiai periodikái élvonalába tartozók: kettőnek (főképpen) a szülők, négynek a pedagógusok voltak az elsődlegesnek tartható olvasói.

Ezekben a szövegek és a képek viszonyát módszertanilag több relációban percipiálhatjuk: a) a szöveg és a kép paralel egységet alkot (egymást kiegészítők), b) a szöveg csak textuális kísérője a képeknek, c) a kép kiegészítő információhordozója a szövegnek, d) a szöveg és a kép nincs tartalmi kontextusban. Az tehát, hogy a hatvanas években (egy célzatos társadalompolitikai szempontból viszonylag jól összerakott és definiálható évtizedben) milyen ikonográfiai attitűdök érhetők tetten e lapokban, túlmutat a pedagógiai közegeben: kiterjesztett módon érvényesült – éppen a (nagy)politikai beágyazottsága miatt.

A kötetben a szerző, aki a felsőoktatásban mind nagyobb teret indukál maga körül, a neveléstörténet-írás lehetséges immerziója kapcsán úgy vizsgálta a képanyagot, hogy a statikusan analóg metódus mellett felvállalta a divergenciát: a képi kommunikáció sokféle értelmezési aspektusát. Ez utóbbi kép(zó)művészetileg (szűkebben: fotográfiailag) nem csak indokolt, hanem szükségszerű is – éppen a több évezredes képalkotás-fejlődési trend tradíciója miatt.

Ugyanis az altamirai barlangrajzoktól elindult és elágazó, tipológiai szinten megszámlálhatatlan képalkotási módnak/eljárásnak a legfőbb célja az volt, hogy az alkotó jelenléte nélkül is kommunikálhassunk a környezettel: olyan nyílt (direkt) vagy kódolt információkat adjunk, juttassunk el a befogadókhöz, amelyek visszautalnak egy szándékolt gondolat-, világkép(részlet)-közlésre. Természetesen a képalkotás genezise mindig is függött az adott kor alkotó és befogadó közege viszonyától, s nem kevésbé az addig kimunkált közlési lehetőségektől. (A különböző anyagokba vésett, nyomott ókori piktogramoktól, fametszetektől, a litográfiáktól, a dagerrotípiáktól kezdve az elektronikus képalkotásokig húzódik a sor – és még nincs vége: a hologram-technológia még számos új lehetőséget tartogat.)

A hatvanas években a lapokban megjelent képek többségét hivatásos fotósok készítették, s közülük is a pedagógiai színtérben kitüntetett, képeivel folyamatosan közölt alkotó volt a kor meghatározó gyermek- és pedagógiai-enteriőr fotósa, Reismann Marian. Képei a professzió ismérveit hordozzák, ugyanakkor bizonyos társadalmi megfelelési kényszer is tükröződik bennük. Ezért – mint ahogy a többi képalkotó művein is –, izgalmas kutatói feladat fel- és bemutatni, hogy akkor milyen üzeneteket hordoztak ezek a képek a pedagógusok és a más befogadók számára, s ezek mélyrétegei mennyiben fejthetők ki és meg a ma neveléstörténet-kutatója által.

Bár a vizsgált képek – témájuk, aktualitásuk miatt – nem nevezhetők piktoralista költészetnek, ám Somogyvári Lajos (néha kódoltan) utal arra, hogy számos fénykép túlmutat a képmás mint hasonlatosság alapaxiómán: úgy is megjelennek, mint elbeszélés, allegória, szimbólum, beszélő meta-kép, embléma – igaz, jelentős didaktikussággal, a majdnem egyféle értelmezési lehetőség sugallatával.

A kötet szerző a képelemzés objektivitásának elsődlegessége mellett olyan szubjektív attitűdöket is hozzárendelt a kutatásához, amelyek a fotók „üzeneteinek” akkori megértése mellett a mai történeti-értelmezési kontextusát is segíthetik: *„A képelemzések révén az iskoláztatás és tudásátadás hétköznapi tapasztalata válik megjeleníthetővé az ifjúsági szubkultúrák világtól az úttörőmozgalom tevékenységein keresztül a munkára nevelésig, az új iskolák átadásáig, vagy a tanári szerep megjelenítéséig”* – olvasható a kötet verzőján.

Somogyvári Lajos forrásbázisa a lapok antropológiai képanyaga volt, ezt kiegészítette más publikált fotókkal és személyes fényképekkel, amelyeket narratíváik, diskurzusaik rendeztek homogén konstrukcióba, s ezzel megkönnyítette ezek interpretációját. Természetes, hogy minden képnek van elő-, jelen- és utóidejűsége. Figyelembe vette, hogy minden kép háttérben (a keletkezése előtti időben) sajátos (többnyire egyedi) diszkurzív rend van, amely jellemző atmoszférában működik. Erre utal a gyermekkor-történetet kutatók nézőpontjainak figyelembe vételével, a tér- és időhasználat passzításával úgy, hogy ezzel az antropológia felé nyitotta meg a kutatása irányát annak ellenére (is), hogy a képek többsége aktuális társadalmi konvenciókon alapuló, akkori szerepük behatárolt: egy jól körül- és leírható tudás- és világgép-mezőben helyezkednek el.

Ezért is volt felelősségteljes vállalkozása Somogyvári Lajosnak az, hogy a történeti antropológia és a mai vizuálpedagógia látens dichotómiáján túllépve nemcsak modellezte a képkalkotási folyamatot és eredményét, hanem a képek alapján a szakmaiságon túlmutató autenticitással alkotott szociográfiai jellegű tudományos textust.

Munkájának első fejezetében a képelemzés elméleti háttérét vázolja fel, benne elsőként a kutatás csomópontjait, majd ennek módszertani alapjait és a szakirodalmi előzményeket mutatja be. A kötet második fejezetében viszonylag teljes körűsre törekedve vizsgálta és végezte el a képelemzést mint kutatása gyakorlati részét. Kutatói erényességét jelzi, hogy kilépett a saját nézőpontjából: figyelembe vette a képkalkotókat is (a lehetségeset, a véltet, a valódit), amelyek által jobban megérthetők lettek az alkotások indítékai, céljai és vélt/megkívánt társadalmi pozicionálásaik.

Elemozte a pedagógiai életképeket, s azt a koncepciót preferálta, amelyet a hazai neveléstudomány csak a közelmúlttól kezdett alkalmazni: a társadalomtudományok tér felé irányuló, ezt megjelenítő-elemző módszertanát. Ezzel és ebben a pedagógiai tér kiterjesztésének igénye új kutatási lehetőségeket tárt fel a képek konnotációjával kapcsolatban.

„Kevés megszokottabb kép van kultúránkban, mint a pedagógusról szóló” – írja a szerző első mondatként *A pedagógus szakmai reprezentációja* című részben.

Képzetek, sémák, forgatókönyvek, hipotézisek egyaránt fogódzót jelentettek ezekhez a képekhez. Ezzel kapcsolatos diskussziójának egy részlete: *„Az antropológia (...) kettőssége jelentkezik itt: mindennapi élményeket kell megpróbálni egy külső nézőpontból szemlélni úgy, hogy mindeközben saját előfeltevéseinket is hasznosítjuk.”* Ezek retróhatásai ma is nyomon követhetők.

A szerző a továbbiakban a közösségi tevékenységek képeit veszi sorra, s Kodályról, a művészeti nevelés emblematikus személyiségéről szól, majd az ifjúsági szubkultúrák és a privát szféra képeit elemzi, értékeli. Kötetét azzal a hiteles, meggyőződéses kutatói interciójával és outputjával fejezi be, hogy *„A cél a múlt minél teljesebb és sokoldalúbb feltárása: szövegek, képek, tárgyak vagy szóbeli visszaemlékezések feltárásával. Írásom ehhez, a történeti szempont újból előtérbe kerüléséhez kíván hozzájárulni.”*

Az igen impulzív szövegű, rendszerszemléletű kötet kiváló kutatói teljesítmény eredménye.

Tölgyesi József